

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
2016-cı il 6 dekabr tarixli
Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir

**Azərbaycan Respublikasında
kənd təsərrüfatı məhsullarının
istehsalına və emalına dair
Strateji Yol Xəritəsi**

Mündəricat

1. QISA XÜLASƏ	5
2. QLOBAL TRENDLƏR	7
3. MÖVCUD VƏZİYYƏTİN TƏHLİLİ	11
3.1. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahəsində mövcud vəziyyət	11
3.2. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahəsinin GZİT təhlili	41
4. STRATEJİ BAXIŞ	44
4.1. 2020-ci ilədək strateji baxış	44
4.2. 2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxış	44
4.3. 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün hədəf baxış.....	47
5. HƏDƏF İNDİKATORLARI	49
6. STRATEJİ MƏQSƏDLƏR	50
7. STRATEJİ HƏDƏFLƏR	51
7.1. Strateji hədəf 1. Ərzaq təhlükəsizliyinin dayanıqlılığının təmin edilməsi üçün institusional potensialın gücləndirilməsi	51
7.1.1. <i>Prioritet 1.1. Ərzaq təhlükəsizliyinin dayanıqlılığı və əhalinin ərzağa əlyətərliyi ilə bağlı məlumat və monitoring sisteminin qurulması</i>	51
7.1.2. <i>Prioritet 1.2. Əhalinin bütün təbəqələrinin etibarlı ərzaq təminatına nail olunması mexanizmlərinin formalaşdırılması</i>	54
7.1.3. <i>Prioritet 1.3. Dəyər zəncirinin bütün mərhələlərini əhatə edən və risklərin təhlili yanaşmasına əsaslanan qida təhlükəsizliyi sisteminin formalaşdırılması</i>	57
7.2. Strateji hədəf 2. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal potensialının dəyər zənciri üzrə artırılması	60
7.2.1. <i>Prioritet 2.1. Həm daxili, həm də xarici bazarlarda rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı və emal sənayesi məhsulları üzrə istehsal potensialının gücləndirilməsi</i>	61
7.2.2. <i>Prioritet 2.2. İdxalı əvəz etmək potensialı olan kənd təsərrüfatı və emal sənayesi məhsulları istehsalının artırılmasının təşviqi</i>	67
7.2.3. <i>Prioritet 2.3. Kənd təsərrüfatında fermer tərəfdaşlığının formalaşdırılması və kooperasiyanın inkişafı</i>	72
7.2.4. <i>Prioritet 2.4. Kompleks layihələrin həyata keçirilməsi üçün dövlət-özəl tərəfdaşlığının inkişafı</i>	74
7.2.5. <i>Prioritet 2.5. Aqrobiznesin inkişafına dəstək infrastrukturunun formalaşdırılması</i>	78
7.3. Strateji hədəf 3. Maliyyəyə çıxışın asanlaşdırılması	82
7.3.1. <i>Prioritet 3.1. Kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə maliyyələşdirmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi</i>	82
7.3.2. <i>Prioritet 3.2. Aqrar sığortanın inkişaf etdirilməsi</i>	84
7.3.3. <i>Prioritet 3.3. Aqrar sahəyə investisiya qoyuluşlarının təşviq edilməsi</i>	86
7.4. Strateji hədəf 4. Kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə istehsal vasitələri bazarının inkişafı və xidmətlərlə təminatın yaxşılaşdırılması	87
7.4.1. <i>Prioritet 4.1. Torpaq bazarının inkişaf etdirilməsi</i>	88

7.4.2. Prioritet 4.2. İstehsalçıların suvarma suyu ilə təminatının yaxşılaşdırılması	89
7.4.3. Prioritet 4.3. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının texnika, maşın və avadanlıqlarla təminatının yaxşılaşdırılması və aqroservis xidmətləri bazarının inkişaf etdirilməsi	90
7.4.4. Prioritet 4.4. Toxum və ting bazarının inkişaf etdirilməsi və yerli istehsal potensialının gücləndirilməsi	92
7.4.5. Prioritet 4.5. Gübrə və bitki mühafizə vasitələri ilə təminatın yaxşılaşdırılması	93
7.4.6. Prioritet 4.6. Heyvandarlığın qarışıq qüvvəli yemlə təminatının yaxşılaşdırılması və damazlıq işinin inkişaf etdirilməsi	95
7.4.7. Prioritet 4.7. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının baytarlıq və fitosanitar xidmətləri ilə təminatının yaxşılaşdırılması	96
7.5. Strateji hədəf 5. Kənd təsərrüfatı sahəsində elm, təhsil və informasiya-məsləhət xidmətləri sisteminin inkişaf etdirilməsi	97
7.5.1. Prioritet 5.1. Aqrar təhsildə keyfiyyətə yeni inkişaf mərhələsinə keçidin təmin edilməsi ...	98
7.5.2. Prioritet 5.2. Kənd təsərrüfatında elmi tədqiqatların planlaşdırılması, aparılması və nəticələrin tətbiqi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi	100
7.5.3. Prioritet 5.3. Aqrar sahənin ehtiyaclarına cavab verən informasiya-məsləhət xidməti şəbəkəsinin formalaşdırılması	101
7.6. Strateji hədəf 6. Kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə bazar infrastrukturunun inkişafı və istehsalçıların bazarlara çıxışının asanlaşdırılması	104
7.6.1. Prioritet 6.1. Kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə bazar infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi	104
7.6.2. Prioritet 6.2. Kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə bazarın tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi	106
7.6.3. Prioritet 6.3. Kənd təsərrüfatı və emal sənayesi məhsulları üzrə ixracın təşviqi və dəstəklənməsi	108
7.7. Strateji hədəf 7. Ətraf mühitin qorunması, təbii resurslardan dayanıqlı istifadə və təbii amillərin kənd təsərrüfatına təsirlərinin idarə olunması	112
7.7.1. Prioritet 7.1. İqlim dəyişmələrinin və digər təbii amillərin kənd təsərrüfatına mənfi təsirinin azaldılması mexanizmlərinin işlənilməsi	112
7.7.2. Prioritet 7.2. Aqrar sahədə ətraf mühiti mühafizə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi	114
7.7.3. Prioritet 7.3. Kənd təsərrüfatı torpaqlarından və su ehtiyatlarından dayanıqlı istifadə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi	117
7.7.4. Prioritet 7.4. Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalının inkişaf etdirilməsi	121
7.8. Strateji hədəf 8. Aqrar sahə üzrə dövlət tənzimlənməsinin effektivliyinin yüksəldilməsi və biznes mühitinin təkmilləşdirilməsi	123
7.8.1. Prioritet 8.1. Əlverişli aqrobiznes mühitinin formalaşdırılması üçün tədbirlərin görülməsi	124
7.8.2. Prioritet 8.2. Elektron kənd təsərrüfatının qurulması, qeydiyyat, uçot və statistika sisteminin təkmilləşdirilməsi	126
7.8.3. Prioritet 8.3. Kənd təsərrüfatını tənzimləyən qurumların potensialının gücləndirilməsi	129
7.8.4. Prioritet 8.4. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına dövlət dəstəyi siyasətinin inkişaf məqsədləri əsasında təkmilləşdirilməsi	130
7.8.5. Prioritet 8.5. Aqrar siyasətin nəticələrinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi sisteminin qurulması	133
7.9. Strateji hədəf 9. Kənd yerlərində məşğulluğun artırılması və əhəlinin rifahının	134
7.9.1. Prioritet 9.1. Kənd yerlərinin sosial-iqtisadi inkişaf siyasəti üzrə potensialının gücləndirilməsi	135

7.9.2. Prioritet 9.2. Kənd yerlərində alternativ fəaliyyət sahələrinin inkişafının dəstəklənməsi ...	137
7.9.3. Prioritet 9.3. Yerli icmaların kəndin inkişafına dair təşəbbüslərinin dəstəklənməsi.....	139
8. MALİYYƏLƏŞDİRMƏ MEXANİZMLƏRİ.....	141
9. İCRA, MONİTORİNG VƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ	142
10. TƏDBİRLƏR PLANI.....	144

1. QISA XÜLASƏ

“Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri”nin təsdiqi və bundan irəli gələn məsələlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 16 mart tarixli 1897 nömrəli Sərəncamı ilə iqtisadiyyatın mövcud vəziyyətinin dərin təhlili əsasında Strateji Yol Xəritəsinin hazırlanması üzrə müvafiq tapşırıqlar verilmişdir. Buna uyğun olaraq, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sənayesi sahələrində mövcud vəziyyət müvafiq dövlət orqanlarının, tədqiqat mərkəzlərinin və müstəqil ekspertlərin iştirakı ilə sistemli və əhatəli şəkildə təhlil olunmaqla, silsilə müzakirələr keçirilmiş və müvafiq qiymətləndirmələr aparılmış, bunun əsasında “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi” (bundan sonra–Strateji Yol Xəritəsi) hazırlanmışdır.

Bu Strateji Yol Xəritəsində ölkənin kənd təsərrüfatı sahəsinin inkişafı ilə bağlı 2020-ci ilədək strateji baxış, 2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxış və 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün hədəf baxış əks olunub ki, bu da kənd təsərrüfatı sahəsində həm orta, həm də uzunmüddətli dövr üzrə strateji inkişaf hədəflərinə çatmaq üçün dövlətin ardıcıl mərhələlərlə icra ediləcək aydın yol xəritəsinə malik olmasını ifadə edir.

Strateji Yol Xəritəsinin 2016–2020-ci illər ərzində həyata keçirilməsi hesabına ölkədə dayanıqlı inkişaf prinsiplərinə əsaslanmaqla, rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sektorunun formalaşdırılmasına nail olmaq baxımından əlverişli mühitin yaradılması üçün 9 strateji hədəfin reallaşdırılması nəzərdə tutulur. Bu strateji hədəflər ərzaq təhlükəsizliyinin dayanıqlılığının gücləndirilməsi, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal potensialının dəyər zəncirinin həlqələri üzrə artırılması, kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə istehsal vasitələri bazarının inkişafı və müvafiq resurslara, o cümlədən maliyyəyə çıxışın asanlaşdırılması, kənd təsərrüfatı sahəsində elmi təminatın və təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və məsləhət-informasiya xidmətləri sisteminin inkişaf etdirilməsi, bazar infrastrukturunun inkişafı və istehsalçıların bazara çıxışının asanlaşdırılması, təbii resurslardan dayanıqlı istifadə mexanizmlərinin formalaşdırılması, aqrar sahə üzrə biznes mühitinin təkmilləşdirilməsi və kənd yerlərində rifahın yüksəldilməsi məsələlərini əhatə edir.

Hər bir strateji hədəfin reallaşdırılması üçün 2016–2020-ci illər üzrə prioritet istiqamətlər müəyyən olunaraq əsaslandırılmışdır. Strateji Yol Xəritəsinin həyata keçirilməsi ilə bağlı planlaşdırılan bütün icra tədbirləri həmin prioritet istiqamətlər üzrə qruplaşdırılmışdır. Bu tədbirlərin hər birinin icrasının hansı meyarlar (indikatorlar) üzrə ölçüləcəyi əvvəlcədən müəyyən olunmuşdur ki, bunun da əsasında bütövlükdə Strateji Yol Xəritəsinin icrasının monitorinqi və qiymətləndirilməsi sistemi qurulacaqdır.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sektorunda həyata keçiriləcək prioritetlərin 2020-ci ildə real ÜDM-i birbaşa 575 milyon manat, dolayı şəkildə isə 660 milyon manat olmaqla, ümumilikdə 1235 milyon manat artıracığı və təxminən 20 min yeni iş yerinin yaradılacağı proqnozlaşdırılır. Təsirin gerçəkləşdirilməsi dövlət-özəl resursları hesabına 1170 milyon manat investisiya qoyuluşu tələb ediləcəyi proqnozlaşdırılır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sektorunda göstərilən əsas təşəbbüslər Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən əlaqələndiriləcəkdir.

Strateji Yol Xəritəsi çərçivəsində görülməli tədbirlər üzrə gözlənilən nəticələr

№	Prioritetin adı	Real ÜDM-ə təsiri (milyon manatla, 2020)	Məşğulluq (tam ştatlı işçilər, 2020)	İnvestisiya məbləği (milyon manatla)
2.1.	Həm daxili, həm də xarici bazarlarda rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı və emal sənayesi məhsulları üzrə istehsal potensialının gücləndirilməsi	450	-	440
2.4.	Kompleks layihələrin həyata keçirilməsi üçün dövlət-özəl tərəfdaşlığının inkişafı	130	7250	325
2.5.	Aqrobiznesin inkişafına dəstək infrastrukturunun formalaşdırılması	355	7725	350
3.1.	Kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə maliyyələşdirmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi	210	-	-
6.3.	Kənd təsərrüfatı və emal sənayesi məhsulları üzrə ixracın təşviqi və dəstəklənməsi	90	5060	40
7.4.	Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalının inkişaf etdirilməsi	-	-	15

Qeyd 1. Bu cədvəldə yalnız 2020-ci ildə real ÜDM-də 10 milyon manatdan çox artıma və ya 100-dən çox iş yerinin açılmasına şərait yaradan prioritetlər göstərilmişdir. Digər prioritetlər nəzərdə tutulan nəticələrin əldə olunmasında dəstəkləyici rola malikdir.

Qeyd 2. Bu rəqəmlər prioritetlərin təsirləri barədə müəyyən təsəvvür yaratmaq məqsədilə verilmişdir. Tədbirlərin icrası zamanı hər bir prioritet üzrə hərtərəfli təhlillərin aparılması və rəqəmlərin dəqiqləşdirilməsi zəruridir.

2. QLOBAL TRENDLƏR

Ötən əsrin 60–70-ci illərindən etibarən geniş miqyas alan və mineral gübrələrin, pestisidlərin və təkmil irriqasiya sistemlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi, istehsalın mexanikləşdirilməsi səviyyəsinin yüksəldilməsi və seleksiya-damazlıq işlərinin təkmilləşdirilməsi ilə xarakterizə edilən “Yaşıl inqilab” sayəsində qlobal səviyyədə həm bitkiçilik, həm də heyvandarlıq sahəsində istehsalın əsaslı şəkildə intensivləşdirilməsinə nail olunmuşdur. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı məlumatları əsasında aparılan hesablamalara görə son 40 il ərzində dünya üzrə əkin sahələri təqribən 9 faiz artdığı halda, bitkiçilik məhsulları istehsalının həcmi 2,3 dəfə artmışdır. O cümlədən inkişaf etməkdə olan ölkələrdə bitkiçilik sahəsində məhsuldarlıq səviyyəsi bu müddətdə 70 faiz yüksəlmişdir. Kənd təsərrüfatında intensivləşmənin daha bir bariz nümunəsi budur ki, ümumi tələbatın və buna uyğun olaraq istehsal həcminin artımı fonunda, ötən dövr ərzində dünya üzrə hər nəfərə düşən əkin sahəsi göstəricisi 0,44 hektardan 0,25 hektara düşmüşdür. Oxşar olaraq, dünya üzrə süd istehsalının 61 faiz, ət istehsalının isə 27 faiz artdığı ötən 40 illik dövr ərzində mövcud mal-qaranın baş sayı 26 faiz artmışdır. Hətta bu dövr ərzində inkişaf etmiş ölkələrdə yüksək məhsuldarlığa malik cinslərdən ibarət heyvandarlıq təsərrüfatları hesabına mal-qaranın ümumi sayı təqribən 30–35 faiz azalmışdır.

İstehsalın intensivləşdirilməsinin daha bir zəruri şərti olan kənd təsərrüfatı torpaqlarının konsolidasiyası prosesi də, davamlı kənd inkişafı və təbii ehtiyatların səmərəli idarəedilməsi siyasətinin tərkib hissəsi kimi, kənd təsərrüfatı sahəsində müşahidə olunan daha bir qlobal meyildir. Bununla belə, kənd təsərrüfatı torpaqlarının konsolidasiyası prosesi daha çox inkişaf etmiş, həmçinin, sənayeləşmənin yeni vüsət aldığı ölkələr üçün xarakterikdir. Urbanizasiya və sənayeləşmə prosesinin zəif getdiyi, qeyri-kənd təsərrüfatı sektorunda məşğulluq imkanlarının məhdud olduğu ölkələrdə isə, hətta əksinə, kənd təsərrüfatı torpaqları irsən keçən varislik prosesinin nəticəsi olaraq, daha da kiçik və dağınıq hissələrə bölünür.

Müasir dövrdə qlobal səviyyədə kənd təsərrüfatı sahəsi “Yaşıl inqilab” mərhələsindən “İkinci yaşıl inqilab” və ya “Biotexnologiya inqilabı” mərhələsinə keçid dövrünü yaşayır. Belə ki, torpaq və su resurslarının məhdudluğu fonunda, intensiv istehsal üsulları ilə belə qlobal ərzaq təchizatının əhəmiyyətli həcmdə artırılması təmin edilsə də, ətraf mühit və ekosistem üzərində ciddi mənfi təsirlər də yaranmışdır. Bu amil müasir dövrdə dayanıqlı kənd təsərrüfatı istehsalına imkan verən yeni texnologiyaların tətbiqinin genişləndirilməsini zəruri etmişdir. Məhz buna görə də biotexnologiya müasir dövrdə qlobal ərzaq təhlükəsizliyinin köklü şəkildə gücləndirilməsi və ətraf mühitə mənfi təsirlərin azaldılması vasitəsi kimi çıxış edir. Biotexnologiya sayəsində quraqlığa, istiyə, soyuğa, torpağın şoranlaşmasına, zərərvericilərə, zəhərli herbisidlərə davamlı bitki növləri, habelə xəstəliklərə və iqlim dəyişkənliyinə davamlı heyvan cinsləri yaradılır. Belə növlər marjinal ərazilərdə təsərrüfatın səmərəliliyini təmin etməyə və deqradasiyaya məruz qalmış torpaqları bərpa etməyə yardım edir, həmçinin pestisidlərə və mineral gübrələrə olan ehtiyacı əsaslı şəkildə azaldır. Bununla belə, biotexnologiyaların tətbiqinin ətraf mühitə və qida təhlükəsizliyinə göstərə biləcəyi mənfi təsirlərin müəyyən olunması və nəzarət edilməsi üçün beynəlxalq standartlar əsasında hər bir ölkədə effektiv milli tənzimlənmə sistemlərinin yaradılması da mühüm qlobal çağırışlardan biridir.

Müasir dövrdə əkin sahələrinin becərilməsində istifadə olunan təkmil texnologiyalar kimi yeni suvarma üsullarının (damla, yağmurlama, tərlemə) və səmərəli əkin metodlarının (laydırsız şum, tirəyə səpin, sıfır becərmə, qarışıq əkin, lazer mala və s.) tətbiqi genişləndirilir. Bu metodların tətbiqi istehsalda səmərəliliyi yüksəltməklə yanaşı, həm də təbii resurslardan dayanıqlı istifadəyə imkan verir.

Müvafiq istehsal texnologiyalarının inkişafı ilə yanaşı, aqrar sahədə fəaliyyət göstərən təsərrüfatların idarəedilməsi sisteminin də avtomatlaşdırılması təcrübəsi, xüsusilə inkişaf etmiş ölkələrdə genişlənməkdədir. Bu işə kənd təsərrüfatının mexanikləşdirilməsi prosesinin təsiri ilə bu sahənin əməktutumluluğunun azalması trendinin daha da sürətlənməsini şərtləndirir. Başqa sözlə desək, yeni istehsal və idarəetmə texnologiyalarının tətbiqi sayəsində müasir dövrdə kənd təsərrüfatı “*artıq işçi qüvvəsi*”nin “*nisbi məşğulluğu*”nu təmin edən sahə olmaqdan uzaqlaşır.

Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları üzrə qlobal ixracda emal olunmuş, yeni daha yüksək əlavə dəyər yaradılmaqla istehsal olunmuş məhsulların xüsusi çəkisinin getdikcə artması müşahidə olunur. Belə ki, qlobal ticarət üzrə TRADEMAP informasiya bazasının məlumatlarına əsasən, ilkin kənd təsərrüfatı məhsullarının və emal olunmuş məhsulların ümumi ixracdakı xüsusi çəkisi 2001-ci ildə müvafiq olaraq 41,4 faiz və 58,6 faiz idisə, 2015-ci ildə bu göstəricilər müvafiq olaraq 38,4 faiz və 61,6 faiz təşkil etmişdir. 2001–2015-ci illərdə ilkin kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracının həcmi 2,5 dəfə artdığı halda, emal olunmuş məhsullar üzrə bu artım 2,9 dəfə olmuşdur.

2050-ci ildə 9,3 milyard nəfərə qədər artacağı proqnozlaşdırılan dünya əhalisinin qidalanması üçün tələb olunan ümumi ərzaq istehsalının, hazırkı dövrlə müqayisədə 70 faiz artırılmasına ehtiyac yaranacaqdır.¹

Qlobal səviyyədə yüksək sürətlə gedən urbanizasiya prosesi nəticəsində şəhər əhalisinin ərzaq məhsulları üzrə istehlak göstəricisinin həcmi böyük miqyasda artmışdır ki, bu da ənənəvi kənd təsərrüfatı istehsalı modelinin “*şəhər tələbatına yönəlik kənd təsərrüfatı*” (“*urban demand – oriented agriculture*”) yanaşması ilə əvəzlənməsini şərtləndirmişdir. Məhz buna görə də hazırda ilkin kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların, emalçıların, təchizatçıların və distribüterlərin müəyyən bir ərazidə, kooperasiya formasında fəaliyyətinə əsaslanan və əsasən, şəhər yerlərinə yaxın ərazilərdə fəaliyyət göstərən aqroərzaq təchizatı sistemi kimi aqroparkların tətbiqi dünyanın bütün regionlarında genişlənməkdədir. Həmçinin, şəhər yerlərində hidroponik və digər innovativ texnologiyalardan istifadə olunmaqla, “*torpaqsız sahələrdə*” kənd təsərrüfatı məhsullarının yetişdirilməsi təcrübəsi də yayılmaqdadır.

Cəmiyyətin müasir inkişaf mərhələsində kənd təsərrüfatının gələcək inkişafı ilə bağlı çağırışlar, ilk baxışda fərqli görünən iki qlobal trend fonunda müəyyənləşir.

- **Belə ki, qlobal miqyasda kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarına olan tələbatın artım tempi azalma meylinə malikdir.** FAO-nun hesablamalarına görə, ötən 40 il ərzində bu tələbatın ortaillik artım tempi 2,2 faiz olduğu halda, növbəti 40 il ərzində bu göstəricinin 1,1 faizə enəcəyi gözlənilir. O cümlədən inkişaf etməkdə olan ölkələr üzrə bu göstəricilər, müvafiq olaraq, 3,6 faiz və 1,3 faiz səviyyəsində qiymətləndirilir.

¹Mənbə: Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO)

²Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

- Müasir dövrdə kənd təsərrüfatı sahəsi yalnız aşağı inkişaf səviyyəsinə malik olan ölkələrdə sosial-iqtisadi inkişafın yüksəldilməsi baxımından əhəmiyyətli rola malikdir. Müvafiq sənaye və xidmət sahələrinin inkişaf etdiyi və ya bu sahələr üzrə məqsədyönlü inkişaf strategiyasına malik olan ölkələrdə kənd təsərrüfatı əsas etibarilə, ərzaq təhlükəsizliyinin, məşğulluğun təmin edilməsi və qismən də ixracın şaxələndirilməsi vasitəsidir. Təsadüfi deyil ki, ötən onilliklər ərzində qlobal ÜDM-də kənd təsərrüfatının payı 9–10 faizdən 4–5 faizə, dünya üzrə iqtisadi fəal əhalinin sayında kənd təsərrüfatı sahəsinə düşən iqtisadi fəal əhalinin payı isə 51 faizdən 38 faizə enib.
- **2050-ci ildə bütün dünya üzrə ərzaq istehsalının artırılması zərurəti yaranacaq və hətta inkişaf etməkdə olan ölkələrdə müvafiq istehsal həcmnin 2 dəfə artırılması zəruri olacaqdır.** Çünki qlobal miqyasda həyat səviyyəsi standartlarının getdikcə yüksəlməsi trendinə uyğun olaraq ərzaq məhsulları istehsalının strukturunda sağlam və keyfiyyətli məhsulların xüsusi çəkisi getdikcə yüksəlir.

Dünya əhalisinin sayının artmasına, habelə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə həyat səviyyəsinin tədricən yaxşılaşmasına görə qlobal miqyasda ərzaq məhsullarına artacaq tələbatın ödənilməsi zərurəti ilə bağlı beynəlxalq çağırışın reallaşmasına maneə yaradan aşağıdakı bir sıra problemlər mövcuddur:

- **Dünya miqyasında torpaqların deqradasiyası çox təhlükəli şəkildə artır və dünyanın çox hissəsini əhatə edir.** FAO-nun hesablamalarına görə, dünya torpaq fondunun 1,2 milyard hektar sahəsi orta və ağır dərəcədə deqradasiyaya məruz qalmışdır. O cümlədən qlobal miqyasda əkin sahələrinin 20 faizi, meşələrin 30 faizi və otlaq sahələrinin 10 faizi deqradasiyaya uğramışdır. Dünya əhalisinin 25 faizi və ya 1,5 milyard nəfər birbaşa olaraq deqradasiyaya uğramış ərazilərdən asılıdır. Araşdırmalar göstərir ki, torpaqların deqradasiyası, əsas etibarilə, zəif torpaq idarəçiliyi səbəbindən baş verir.
- **Kənd təsərrüfatı sahəsindəki fəaliyyətlər qlobal iqlim dəyişikliklərinə adaptasiya olunmalıdır.** Yüksək temperatur, yağışın xarakterinin dəyişməsi, ekstremal hava şəraiti (quraqlıq və s.) kimi iqlim faktorlarının bitkiçilik və heyvandarlıq sahələrində məhsuldarlığın aşağı düşməsinə səbəb olduğu nəzərə alınmalı, bu dəyişikliklərə uyğunlaşdırılmış bitki sortlarının və heyvan cinslərinin tətbiqi genişləndirilməli və "iqlim əsaslı ağıllı kənd təsərrüfatı"nın inkişafı təşviq edilməlidir.
- **Global miqyasda mövcud olan ədalətsiz ticarət şərtləri inkişaf etməkdə olan, o cümlədən də zəif inkişaf etmiş ölkələrdə ərzaq məhsulları istehsalına mənfi təsir göstərən daha bir ciddi faktor kimi çıxış edir.** Belə ki, inkişaf etmiş ölkələr tərəfindən kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının böyük həcmdə subsidiyalaşdırılmış qiymətlərlə ixracı, digər ölkələrdən ixrac edilən analoji məhsulların qiymətini aşağı salır ki, bu da həmin ölkələrdə, xüsusilə kiçik istehsalçıların fəaliyyətinə dağıdıcı təsir edir.
- **Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları qiymətlərinin qlobal səviyyədə müşahidə olunan qeyri-sabitliyi, xüsusilə inkişaf etməkdə olan, o cümlədən zəif inkişaf etmiş ölkələrdə əhalinin ərzağa əlyeterliliyini çətinləşdirir, habelə istehsalçıların fəaliyyətinin səmərəliliyini azaldır.** Belə ki, FAO-nun hesabatına görə, 2000–2002-ci illər baza götürülməklə qlobal ərzaq qiymətləri indeksində 1980–1989-cu illərdə əsasən enmə, 1990–1997-ci illərdə əsasən qalxma, 1998–2003-cü illərdə əsasən enmə, 2004–

2012-ci illərdə əsasən qalxma, 2013-cü ildən isə əsasən enmə trendi müşahidə edilmişdir. Buna görə də daxili bazarda kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının qiymətlərinin stabilliyinin təmin edilməsinə yönəlmiş effektiv siyasət tədbirləri həyata keçirə bilməyən ölkələrdə ərzaq təhlükəsizliyinin dayanıqlılığına təhlükə yaranır.

- ***İnkişaf etməkdə olan, o cümlədən də zəif inkişaf etmiş ölkələr kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları istehsalının həcmində artırılması çağırışını reallaşdırmaq üçün kənd təsərrüfatına, bundan daha çox isə bu sahə ilə bağlı istiqamətlərə investisiya qoyuluşunun həcmi artırılmalıdır.*** FAO-nun hesablamalarına görə, istehsal həcmi lazımi səviyyədə artırmaq üçün bu ölkələrdə kənd təsərrüfatına tələb olunan cəmi illik xalis investisiya qoyuluşu təqribən 83 milyard ABŞ dolları həcmində qiymətləndirilir. Bu investisiyaların 24 faizinin bitkiçiliyə, 16 faizinin heyvandarlığa, 60 faizinin isə kənd təsərrüfatı istehsalına xidmət edən bazar infrastrukturuna yönəldilməsi zəruri hesab edilir. Bunlarla yanaşı, daha funksional kənd təsərrüfatı və mükəmməl ərzaq təhlükəsizliyi sisteminin yaradılması üçün aqrar sahə üzrə tədqiqat, təhsil və məsləhət xidmətlərinə, suvarma sistemlərinin inkişafına, digər fiziki və sosial infrastruktur sahələrinə də zəruri dövlət investisiyaları həyata keçirilməlidir. Bu kimi ehtiyacların olmasına baxmayaraq inkişaf etməkdə olan, o cümlədən də zəif inkişaf etmiş ölkələr zəruri investisiya resurslarına malik deyildirlər, üstəlik də onların bu resursları əldə etmək baxımından əlverişli imkanları yoxdur.
- ***Qlobal səviyyədə innovativ istehsal və idarəetmə texnologiyalarının tətbiqinin geniş yayıldığı bir vaxtda aqrar sahə üzrə modernləşdirilmiş elm, təhsil və informasiya məsləhət xidmətləri sisteminin mövcudluğu bu sahədə rəqabətqabiliyyətliliyin təmin edilməsi üçün zəruri resurslardan biri kimi çıxış edir.*** Lakin inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ümumi innovasiya potensialı kifayət qədər yüksək olmadığı üçün, həmçinin bu sahələr islahatların aparılması baxımından daha “konservativ” olduğuna görə, burada köklü dəyişikliklərin edilməsi müəyyən zaman və ardıcıl fəaliyyət tələb edir.

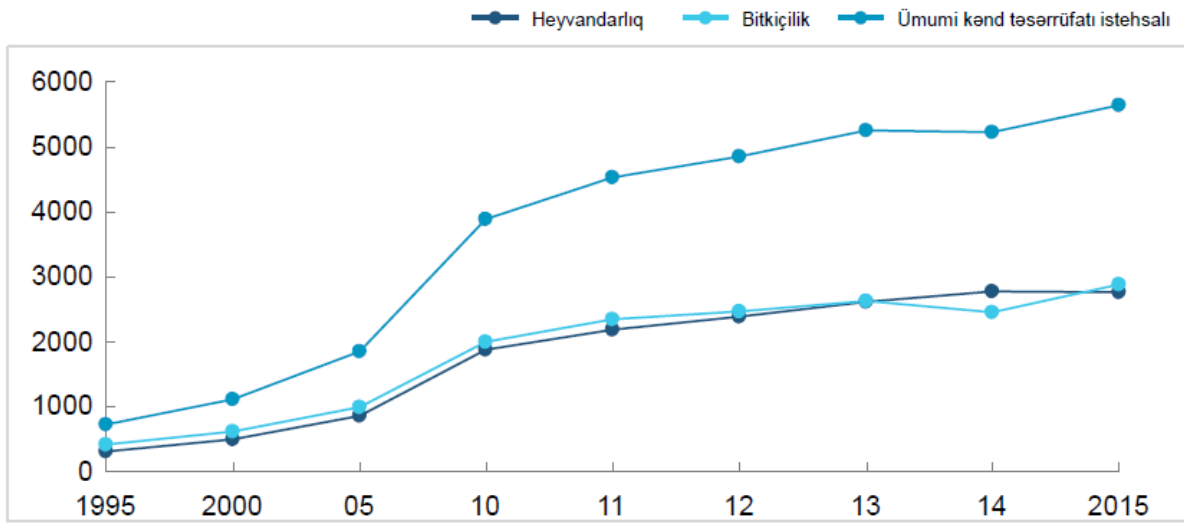
3. MÖVCUD VƏZİYYƏTİN TƏHLİLİ

3.1. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahəsində mövcud vəziyyət

Sahənin ümumi inkişaf trendləri

Kənd təsərrüfatı məhsullarının ümumi həcmi 1995–2015-ci illər ərzində faktiki qiymətlərlə 7,7 dəfə (real ifadədə 2,4 dəfə), 2005–2015-ci illər ərzində isə 3,1 dəfə (real ifadədə 38,4 faiz) artmışdır. O cümlədən bitkiçilik məhsulları istehsalında faktiki artım həmin dövrlərə müvafiq olaraq 6,6 və 2,8 dəfə (real artım müvafiq olaraq 2,3 dəfə və 25,4 faiz), heyvandarlıq məhsulları istehsalında müvafiq olaraq 9,3 və 3,4 dəfə (real artım isə müvafiq olaraq 2,5 dəfə və 53,8 faiz) olmuşdur (şəkil 1).

Şəkil 1. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal həcmi (milyon manatla)

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

FAO-nun metodologiyası ilə hesablanan və 2004–2006-cı illərin baza kimi götürüldüyü Ümumi İstehsal İndeksi Vahidi (“*Gross Production Index Number*”) göstəricilərində bütövlükdə kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə göstərici 2013-cü ildə Azərbaycanda dünya üzrə orta göstəricidən yuxarı olmuşdur (cədvəl 1).

Cədvəl 1. Azərbaycan və dünya üzrə FAO-nun Ümumi İstehsal İndeksi Vahidi göstəriciləri (2013-cü il)

FAO-nun Ümumi İstehsal İndeksi Vahidi göstəriciləri	Dünya	Azərbaycan
Ümumi kənd təsərrüfatı istehsalı	121,9	136,9
Ərzaq məhsulları istehsalı	122,4	142,1
Heyvandarlıq	117,0	165,9
Bitkiçilik	124,7	118,9
Taxılçılıq	121,9	135,5

Mənbə: FAO-nun statistik bazası

Cədvəldən göründüyü kimi, Azərbaycanda bitkiçilik sahəsində müvafiq göstərici ümumi dünya göstəricisindən aşağı, heyvandarlıq sahəsində isə əksinə, dünya üzrə göstəricidən əsaslı şəkildə yuxarı olmuşdur. Həmçinin, taxılçılıq sahəsi üzrə Azərbaycanın müvafiq göstəricisi dünya üzrə ümumi göstəricidən yuxarıdır.

Ölkədə heyvandarlığın bitkiçilik sahəsi ilə müqayisədə yüksək tempə artımı, habelə nisbətən aşağı əlavə dəyərin yaradıldığı taxılçılıq sahələrinin ekstensiv metodlarla genişləndirilməsi müqabilində, yüksək əlavə dəyərin yaradıldığı digər məhsulların istehsalında baş verən geriləməyə görə ümumi kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının strukturunda bitkiçilik məhsulları istehsalının payı 1995-ci ildəki 57,5 faizdən 2015-ci ildə 48,9 faizə enmişdir.

Ötən dövr ərzində kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı sənayesində, xüsusilə də qida məhsulları və içkilərin istehsalı hesabına ciddi artım baş vermişdir (cədvəl 2).

Cədvəl 2. Emal sənayesi məhsullarının istehsal həcmi (milyon manatla)

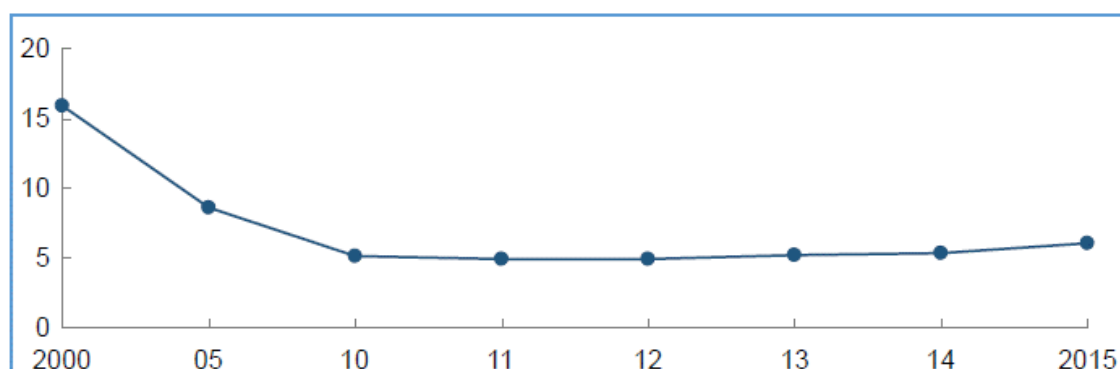
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Qida məhsullarının istehsalı	172,5	657,1	1094,5	1924,6	2107,6	2574,8	2516,2	2596,7	2547,2
İçki istehsalı	5,0	24,1	72,5	170,2	169,0	175,5	207,7	232,1	194,7
Tütün məmulatlarının istehsalı	7,0	17,7	30,5	22,3	22,8	19,6	13,1	24,6	27,2
Toxuculuq sənayesi	148,2	24,6	34,8	29,4	52,3	57,7	51,2	48,7	30,7

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

Belə ki, qida sənayesi məhsullarının istehsalı 2005–2015-ci illər ərzində 2,3 dəfə, içki istehsalının həcmi isə 2,7 dəfə artmışdır. Bununla belə, 2015-ci ildə bütün məmulatlarının istehsal həcmi 2005-ci ilə nəzərən 10,8 faiz, toxuculuq sənayesi məhsulları istehsalı isə 11,8 faiz azalmışdır.

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının ÜDM-də payı, neft sektorunun ümumi iqtisadi artımda təsirinin xüsusilə gücləndiyi 2000–2010-cu illər ərzində 16,1 faizdən 5,5 faizə enmişdir. 2010–2015-ci illər ərzində isə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının ÜDM-də payı 5,5 faizdən 6,2 faizə yüksəlmişdir (şəkil 2).

Şəkil 2. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının ÜDM-də payı (faizlə)

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

Beləliklə, global trendə uyğun olaraq Azərbaycanda da kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının ÜDM-də payı elə də böyük deyildir. Bununla belə, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının strukturunda yüksək əlavə dəyərin yaradıldığı sənaye təyinatlı məhsulların istehsal həcmının artırılması, habelə emal sənayesi üzrə istehsal potensialının gücləndirilməsi hesabına bu sahələr ölkədə ÜDM-in artırılmasında əhəmiyyətli təsirə malik olacaqdır.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyi əldə etdikdən və ölkədə bazar iqtisadiyyatına keçid prosesi başladıqdan sonra kənd təsərrüfatında köklü struktur dəyişiklikləri baş vermişdir. Bu dəyişikliklər aşağıdakılarla xarakterizə edilir (cədvəl 3, cədvəl 4, cədvəl 5, şəkil 3).

Cədvəl 3. Kənd təsərrüfatı bitkilərinin əkin sahələri

İllər	Cəmi, min ha	Dənli və dənli paxlalı bitkilər		Texniki bitkilər		Kartof, tərəvəz və bostan bitkiləri		Yem bitkiləri	
		Sahə, min ha	Xüsusi çəki, faizlə	Sahə, min ha	Xüsusi çəki, faizlə	Sahə, min ha	Xüsusi çəki, faizlə	Sahə, min ha	Xüsusi çəki, faizlə
1985	1371,3	494,0	36,0	318,3	23,2	70,2	5,1	488,8	35,6
1990	1462,5	583,4	39,9	282,1	19,3	74,7	5,1	522,3	35,7
1995	1207,9	609,4	50,5	227,0	18,8	49,4	4,1	322,1	26,7
2000	1041,5	648,2	62,2	118,2	11,3	136,1	13,1	139,0	13,3
2005	1327,9	802,3	60,4	132,0	9,9	179,7	13,5	213,9	16,1
2010	1583,9	968,0	61,1	52,6	3,3	178,8	11,3	384,5	24,3
2011	1608,2	967,3	60,1	66,9	4,2	179,7	11,2	394,3	24,5
2012	1647,1	1031,4	62,6	48,5	2,9	174,5	10,6	392,7	23,8
2013	1684,2	1074,1	63,8	42,2	2,5	171,5	10,2	396,4	23,5
2014	1613,8	1001,4	62,1	43,8	2,7	165,7	10,3	402,9	25,0
2015	1585,4	952,1	60,1	38,7	2,4	166,0	10,5	428,6	27,0
2015/1990*	108,4	163,2	-	13,7	-	222,2	-	82,1	-
2015/2005*	119,4	118,7	-	29,3	-	92,4	-	200,4	-
2015/2010*	100,1	98,4	-	73,6	-	92,8	-	111,5	-

*2015-ci il üzrə göstəricilərin müvafiq illərə nisbətən müqayisəsi (faizlə)

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

- 2000-ci ilə qədər ümumi əkin sahələrində azalma baş versə də, aqrar sahədə özəl sektorun inkişafı və ekstensiv istehsal üsulu hesabına 2000-ci ildən etibarən əkin sahələri ardıcıl olaraq genişləndirilmiş, artıq 2015-ci ildə ümumi əkin sahələri hətta 1990-cı illə müqayisədə 8,4 faiz çox olmuşdur.
- Azərbaycanda kənd təsərrüfatı istehsalının strukturu keçmiş Sovet İttifaqı miqyasında planlaşdırılan "Xalq Təsərrüfatı Kompleksi"nin tələbatına uyğun formalaşdırıldığı üçün dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən və açıq iqtisadi sistemə keçid prosesi başladıqdan sonra iki mühüm faktor bitkiçiliyin strukturunda köklü dəyişikliyi şərtləndirmişdir: i) ölkənin ərzaq məhsulları bazarında mövcud tələbatın ən azı ilkin kənd təsərrüfatı məhsullarının daxili istehsalı hesabına ödənilməsi üçün əlverişli imkanların yaranması və ii) bunun müqabilində ənənəvi aqrar-sənaye inteqrasiyası sistemi aradan qalxdığına görə bazar şərtlərinin sənaye təyinatlı kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı baxımından əlverişsiz olması. Nəticədə 1990–2015-ci illərdə ərzaq təyinatlı

dənli və dənli paxlalı bitkilərin əkin sahələri 63 faiz artaraq ümumi əkin strukturundakı payı 40 faizdən 60 faizə, oxşar olaraq kartof, tərəvəz və bostan bitkilərinin əkin sahələri 2,2 dəfə artaraq ümumi əkin strukturundakı payı 5 faizdən 10 faizə yüksəlmişdir. Bunun müqabilində isə həmin dövrdə sənaye təyinatlı texniki bitkilərin əkin sahələri 86 faiz azalaraq ümumi əkin strukturundakı payı 20 faizdən 2,4 faizə enmişdir.

- Yem bitkilərinin əkin sahələri də 1990–2000-ci illər ərzində ardıcıl olaraq azalsa da, 2000-ci ildən sonra heyvandarlığın ekstensiv inkişafı hesabına da olsa yem istehsalına maraq artmış, 2000–2015-ci illər ərzində müvafiq əkin sahələri 3,1 dəfə genişləndirilmişdir.

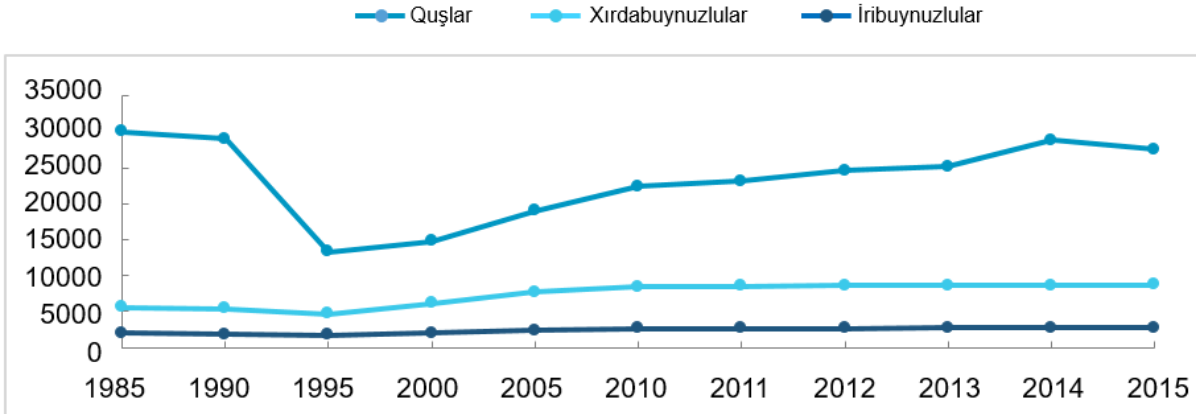
Cədvəl 4. Çoxillik bitkilərin əkin sahələri (min hektarla)

İllər	Meyvə və giləmeyvə bağları		Üzüm bağları		Çay plantasiyaları		Cəmi çoxillik bitkilər	
	Əkmələrin sahəsi	bar verən yaşda	Əkmələrin sahəsi	bar verən yaşda	Əkmələrin sahəsi	bar verən yaşda	Əkmələrin sahəsi	bar verən yaşda
1985	138,2	105,9	267,8	218,8	13,4	7,3	419,4	332,0
1990	136,0	113,5	181,4	156,1	13,3	7,9	330,7	277,5
1995	117,8	103,9	97,7	94,7	11,4	9,1	226,9	207,7
2000	83,1	76,7	14,2	13,9	5,4	5,4	102,7	96,0
2005	93,0	84,3	9,6	7,2	2,9	2,9	105,5	94,4
2010	127,7	102,5	15,4	11,2	0,6	0,6	143,7	114,3
2011	130,5	106,0	15,9	12,0	0,8	0,5	147,2	118,5
2012	133,5	108,8	16,3	12,4	0,9	0,5	150,7	121,7
2013	134,2	113,9	16,1	13,1	0,9	0,5	151,2	127,5
2014	138,5	117,2	15,9	13,5	1,0	0,5	155,4	131,2
2015	144,1	123,4	16,1	13,5	1,0	0,5	161,2	131,2
2015/1990	106,0	108,7	8,9	8,6	7,5	6,3	47,0	47,3
2015/2005	154,9	146,4	167,7	187,5	34,5	17,2	147,3	139,0
2015/2010	112,8	120,4	104,5	120,5	166,7	83,3	108,1	114,8

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

- Çoxillik bitkilərin əkini sahəsində müşahidə olunan trendlər də birillik bitkilərlə eynidir. Belə ki, məhsulu birbaşa istehlak bazarına çıxarıla bilən meyvə-giləmeyvə bağlarının sahəsi 2005-ci ildən sonra sürətlə genişləndirilmiş, artıq müvafiq sahələr 2015-ci ildə 1990-cı ilə müqayisədə 6,0 faiz artmışdır. Bunun müqabilində sənaye təyinatlı üzüm və çay plantasiyalarının kəskin şəkildə azalması nəticəsində üzüm bağlarının 2015-ci ildəki sahəsi 1990-cı ildəki sahəsinin 8,9 faizi, çay sahələri isə müvafiq olaraq 7,5 faizi səviyyəsinə qədər azalmışdır. Üzüm plantasiyalarının yenidən bərpası 2005-ci ildən sonra, çay plantasiyalarının bərpası isə 2011-ci ildən sonra başlamışdır.
- Heyvandarlıq sahəsinin əsas etibarilə ekstensiv üsulla genişləndirilməsi nəticəsində həm iribuynuzlu, həm də xırdabuynuzlu heyvanların baş sayı 1995-ci ildən sonra, quşların sayı isə 2000-ci ildən sonra stabil olaraq artmışdır (şəkil 3).

Şəkil 3. Mal-qaranın və quşların sayı (1000 baş)

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

- Nəticədə 1990-cı illə müqayisədə 2015-ci ildə iribuynuzlu və xırdabuynuzlu heyvanların sayı, müvafiq olaraq, 47,9 faiz və 60,1 faiz artmışdır. Lakin quşların sayı 2000–2015-ci illər ərzində 1,9 dəfə artsa da, 1990-cı illə müqayisədə 5,1 faiz azalmışdır.

Cədvəl 5. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının dinamikası (min tonla)

İllər	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015/1990
Dənli bitkilər cəmi	1297,9	1413,6	921,4	1540,2	2126,7	2000,5	2458,4	2802,2	2955,3	2383,3	2999,4	2,2 d.
Kartof	219,7	185,2	155,5	469,0	1083,1	953,7	938,5	968,5	992,8	819,3	839,8	4,5 d.
Tərəvəz	872,2	856,2	424,1	780,8	1127,3	1189,5	1214,8	1216,2	1236,3	1187,7	1275,3	148,9
Bostan məhsulları	48,6	67,5	41,9	261,0	363,8	433,6	478,0	428,0	429,8	440,9	484,5	7,1 d.
Meyvə	346,4	367,4	324,4	477,0	625,7	729,5	765,8	810,0	853,8	850,8	888,4	2,4 d.
Üzüm	1789,6	1196,4	308,7	76,9	79,7	129,5	137,0	151,0	148,5	147,7	157,1	13,1
Şəkər çuğunduru	-	-	28,1	46,7	36,6	251,9	252,9	173,8	187,9	173,3	184,3	-
Pambıq	787,8	542,9	274,1	91,5	196,6	38,2	66,4	57,0	45,2	41,0	35,2	6,5
Tütün	60,0	52,9	11,7	17,3	7,1	3,2	3,6	4,3	3,5	2,9	3,5	6,6
Dən üçün günebəxan	-	0,6	0,7	3,7	16,1	15,5	19,6	19,7	17,7	19,8	18,4	30,7 d.
Çay yarpağı	31,7	30,7	9,41	1,08	0,73	0,54	0,53	0,57	0,57	0,47	0,58	1,9
Ət (kəsilməmiş çəkiddə)	168,0	175,5	109,4	153,6	198,0	244,9	254,9	276,0	286,9	291,2	298,6	170,1
Süd	951,0	970,4	826,5	1031,1	1251,8	1535,8	1597,5	1695,6	1796,7	1855,8	1924,5	198,3
Yumurta milyon ədəd	947,7	985,3	455,8	542,6	874,6	1178,6	1011,0	1226,7	1401,5	1562,7	1552,9	157,6
Yun (fiziki çəkiddə)	11,2	11,2	9,0	10,9	13,1	15,6	16,0	16,2	16,5	16,8	17,0	151,8
Barama ton	5500	4900	1100	66,6	78,0	6,0	4,0	3,0	1,4	0,974	0,236	0,0

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

- Əkin sahələrinin strukturunun dəyişməsinə və heyvanların baş sayının artması trendinə uyğun olaraq, birbaşa istehlak bazarına yönələn ərzaqtəyinatlı həm bitkiçilik, həm də heyvandarlıq məhsullarının istehsal həcmi keçmiş Sovet İttifaqı dövrü ilə müqayisədə xeyli artmışdır. Bunun müqabilində, sənayətəyinatlı məhsullar olan pambıq, tütün, üzüm, çay və baramanın istehsal həcmi enmişdir. Burada yalnız bir müsbət məqamı vurğulamaq olar ki, Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkədə şəkər çuğunduru və

dən üçün günəbaxan kimi texniki bitkilərin təsərrüfatəhəmiyyətli səviyyədə istehsalına başlanılmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı sənayesi üzrə də müşahidə olunan ümumi trend ilkin kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı sahəsində olduğu kimidir (cədvəl 6).

Cədvəl 6. Emal sənayesi məhsullarının istehsal dinamikası (min tonla)

Məhsulun adı	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015/1995
Kolbasa	1,9	0,6	1,9	2,1	2,4	4	6	6,6	5	2,6 d.
Kərə yağı	0,8	12,8	14,2	20,9	21,1	21,8	21,9	23,4	23,9	29,9 d.
Pendir və kəsmik	2,3	29,8	33,5	43,3	44,3	45,1	47,3	48	48,5	21,1 d.
Un	407,8	294,6	1374,1	1320,2	1328,1	1381,3	1438	1476	1507	3,7 d.
Yağlılıq dərəcəsi 6-29 faiz olan qaymaq	1,1	1,6	1,6	4,2	4,4	4,5	4,6	4,7	5,1	4,6 d.
Bitki yağları	11,7	10,8	64,1	88,7	80	99,8	100,2	106,9	106,7	9,1 d.
Meyvə-tərəvəz konservləri	32,8	12,3	23,2	137,1	149,6	147,3	153,3	159,1	147,9	4,5 d.
Qənnadı məmulatları	32,9	23	42,9	43,5	45,7	46,9	47,7	50,1	55,9	169,9
Təbii çay	1,3	1,5	7,5	10,9	11	10,7	7,5	8	6,2	4,8 d.
Fermentləşdirilmiş tütün	13,5	7,8	2,6	2	2,6	2	2,1	2,4	1,7	12,6
Papiros və siqaretlər, mlrd. ədəd	1,9	2,4	5	2,2	2	1,8	1	2	1,9	100,0
Makaron məmulatı	4,9	0,4	3,5	13	10,7	10,9	7,2	9,3	9,2	187,8
Qarışıq yem	111,6	0,4	0,1	4,8	4,7	18,9	6,5	6,5	12,8	11,5
Şəkər	0	535,6	3,6	335,5	334,7	355,7	423,1	410,6	335,6	100
Alkoqolsuz içkilər, min dkl	126	4663,7	13361	19866	20978	25362	26658	28269	24885	197,5 d.
Araq, min dkl	130	450,4	484,3	884,9	820,6	696,7	844,9	668	770,7	5,9 d.
Üzüm şərabi, min dkl	573	623,2	400,5	1162,8	752,1	1063	835,5	1003	1035	180,6
Şampan şərabi, min dkl	135	150,4	61,8	27,9	19,5	26,8	16,3	9,2	4,5	3,3
Konyak, min dkl	86	386,1	17,5	81,4	112,7	87,4	132,5	134,2	3,8	4,4
Pivə, min dkl	223	710,8	2490,1	3771	3904,5	4757	5215	5149	4197	18,8 d.
Pambıq iplik	19,9	0,7	17,7	7,6	9,9	16,6	15,5	11,9	9,1	45,7
Pambıq mahlıcı	98,5	73,9	56	11,4	14,2	22,9	12,1	13,5	6,6	6,7
İpək xammalı, ton	0	0	58,4	51,8	8,5	2,1	0	17,9	7,9	100

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

Belə ki, ərzaqtəyinatlı emal sənayesi məhsullarının əksəriyyətinin istehsal həcmində əsaslı şəkildə artımın olması müqabilində, pambıq və ipək xammalı məhsullarının, habelə qarışıq yem və tütün məhsullarının istehsalı kəskin şəkildə azalmışdır. Qida sənayesi məhsullarının əksəriyyətinin istehsal həcmi üzrə ötən 20 il ərzində müşahidə edilən sürətli artım dinamikası bu məhsulların istehsalının ümumilikdə rəqabətqabiliyyətli olmasını xarakterizə etməklə, müvafiq istehsal həcmnin daxili bazar və ya ixrac bazarlarının tələbatı əsasında artırılması imkanlarının olmasını göstərir.

Beləliklə, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən və ölkədə bazar iqtisadiyyatına keçid prosesi başladıqdan sonra kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı sahəsində müşahidə olunan başlıca trend bu sahənin istehsal strukturunun köklü şəkildə ərzaqtəyinatlı kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı əsasında formalaşdırılması ilə xarakterizə olunur. Eyni zamanda, ötən dövr ərzində ərzaqtəyinatlı emal sənayesi məhsullarının istehsalında da ciddi artım baş vermişdir. Bununla belə, daxili bazarda həm istehlak tələbatının, həm də emal sənayesinin xammala olan tələbatının ödənilməsi məqsədilə bəzi məhsulların idxalının həcmninə həmin məhsullar üzrə yerli istehsala nisbəti kifayət qədər yüksəkdir.

Ərzaq məhsulları ilə özünü təminatmə səviyyəsi və qida təhlükəsizliyi

Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi istiqamətində həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər sayəsində 2015-ci ildə əsas ərzaq məhsulları ilə özünü təminatmə səviyyəsi yüksəlmişdir (cədvəl 7).

Cədvəl 7. Ərzaq məhsulları ilə özünü təminatmə səviyyəsi (2015-ci il)

Məhsullar	Özünü təminatmə səviyyəsi, faizlə
Mal ət	92,0
Qoyun ət	99,0
Quş ət	98,6
Yumurta	99,0
Süd və süd məhsulları	80,0
Taxıl	60,0
Tərəvəz	103,0
Kartof	90,0
Bostan məhsulları	100,0
Meyvə və giləmeyvə	120,0
Üzüm	98,0
Şəkər və şəkərdən hazırlanan məhsullar	170,0
Bitki yağları və marqarin	77,0
Kərə yağı	60,0

Qeyd: Şəkər və yağların istehsalında ciddi idxal komponenti mövcuddur.

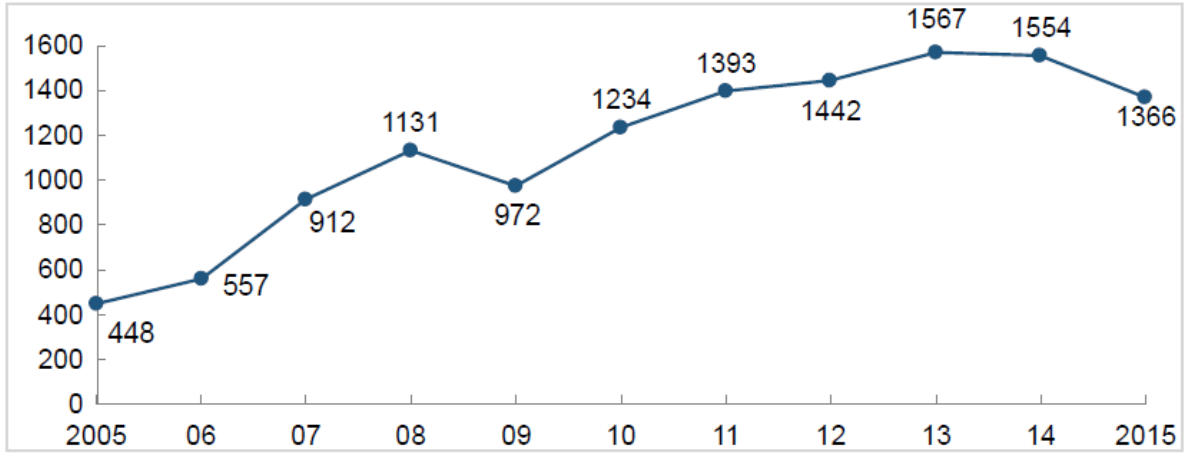
Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

Son 5 il ərzində əhəlinin müvafiq ərzaq məhsulları istehlakında müsbət trendlər müşahidə olunur. Belə ki, bu dövr ərzində hər nəfərə düşən kartof istehlakı 21,1 faiz, tərəvəz və bostan məhsulları istehlakı 17,2 faiz, ət və ət məhsulları istehlakı 4,7 faiz, yumurta istehlakı 12,3 faiz, meyvə-giləmeyvə məhsulları istehlakı 13,9 faiz, bitki yağları və marqarin istehlakı isə 12,2 faiz artmışdır. Bunun müqabilində hər nəfərə düşən çörək və çörək məhsulları istehlakı 6,3 faiz, süd və süd məhsulları istehlakı 13,0 faiz azalmış, qənd və qənnadı məmulatlarının istehlakı isə 5,6 faiz azalmışdır. Çörək və çörək məhsulları istehlakının azalması, əhəlinin qida rasionunun digər məhsullar hesabına yaxşılaşması ilə bağlıdır. Süd və süd məhsulları istehlakının azalması isə kərə yağından istifadənin bitki yağları və marqarin hesabına azalmasına görədir.²

Qlobal bazara inteqrasiya şəraitində daxili bazarda həm istehlak tələbatının, həm də emal sənayesinin kənd təsərrüfatı xammalına olan tələbatının artımı hesabına müxtəlif kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının idxalı 2015-ci ildə 2005-ci ilə nəzərən əsaslı şəkildə artsa da, 2014–2015-ci illər ərzində bu göstərici üzrə azalma trendi müşahidə olunur (şəkil 4).

² Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

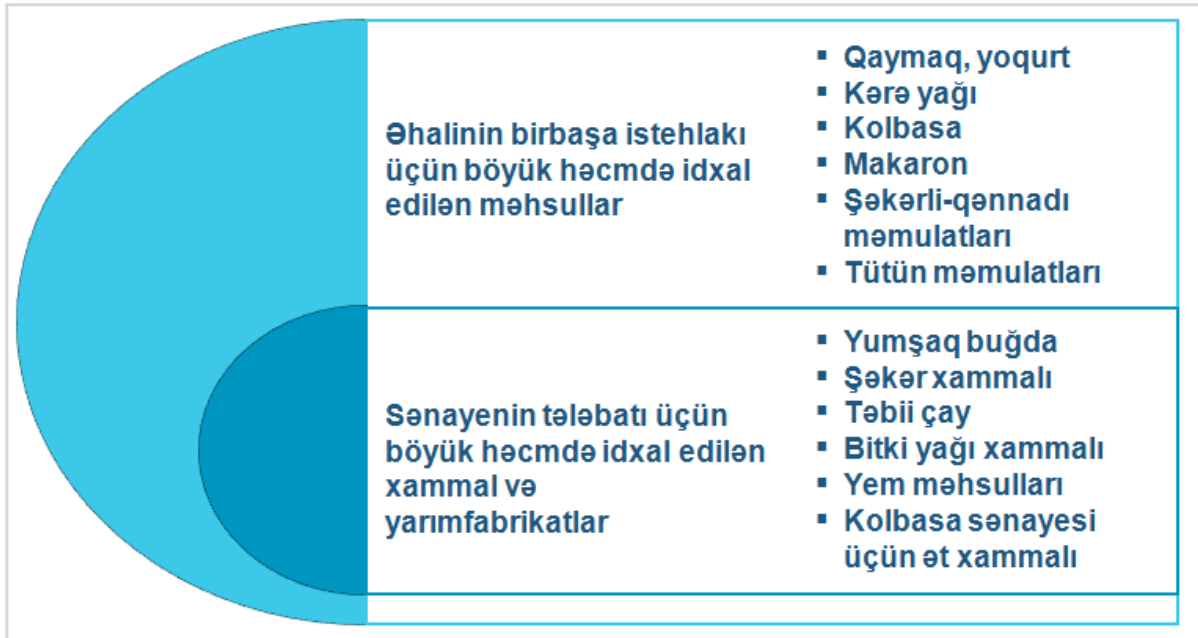
Şəkil 4. Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının idxal dinamikası (milyon ABŞ dolları ilə)

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına görə, 2005–2015-ci illər ərzində natural ifadədə idxal olunan iribuynuzlu heyvan əti 17 faiz, süd və qaymaq 21 faiz, kartof 3,9 dəfə, təzə tərəvəz 66 faiz, təzə meyvə 2,7 dəfə, buğda 50 faiz, bitki yağları 70 faiz, ət və balıq konservləri 40 faiz, xam şəkər və şəkər 92 faiz, şəkərdən hazırlanan qənnadı məmulatları 34 faiz artmışdır, lakin tütün 2,2 dəfə, quş əti və əlavə ət məhsulları 3,6 dəfə azalmışdır.

Şəkil 5. Yerli istehsal hesabına özünütəminatmə səviyyəsinin yüksəldilməsinə xüsusilə ehtiyac olan məhsullar

Rəsmi statistik məlumatlar və aparılan bazar təhlilləri göstərir ki, hazırda kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları ilə özünütəminatmə səviyyəsinin bir sıra məhsullar üzrə daha da yüksəldilməsi, həm cari, həm də perspektiv tələbat baxımından

aktualdır. Yerli istehsal hesabına özünütəminatmə səviyyəsinin yüksəldilməsinə xüsusilə ehtiyac olan məhsullar şəkil 5-də verilmişdir.

Ərzaq təhlükəsizliyinin mühüm tərkib elementlərindən biri olan qida təhlükəsizliyinə nəzarət sisteminin də köklü şəkildə inkişaf etdirilməsi əsas çağırışlardan biridir. Hazırda Azərbaycanda kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının keyfiyyətinə və təhlükəsizliyinə nəzarət səkkiz dövlət orqanı tərəfindən həyata keçirilir. Bu orqanlar arasında düzgün koordinasiyanın qurulması və mövcud problemlərin aradan qaldırılması institusional islahatları zəruri edir. Həmçinin, bu məhsulların istehsalı, idxalı, ixracı və satışı ilə bağlı bütün mərhələlərdə aidiyyəti dövlət orqanları tərəfindən müvafiq nəzarət tədbirləri riskəsaslı yanaşmaya deyil, ənənəvi total yoxlamalara əsaslanır. Bu yanaşma sahibkarların xərclərini və inzibati yükünü artırır, lakin bunun müqabilində qida təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi və ya müvafiq məhsulların ixrac bazarlarının tələblərinə uyğunlaşdırılması baxımından faydası az olur.

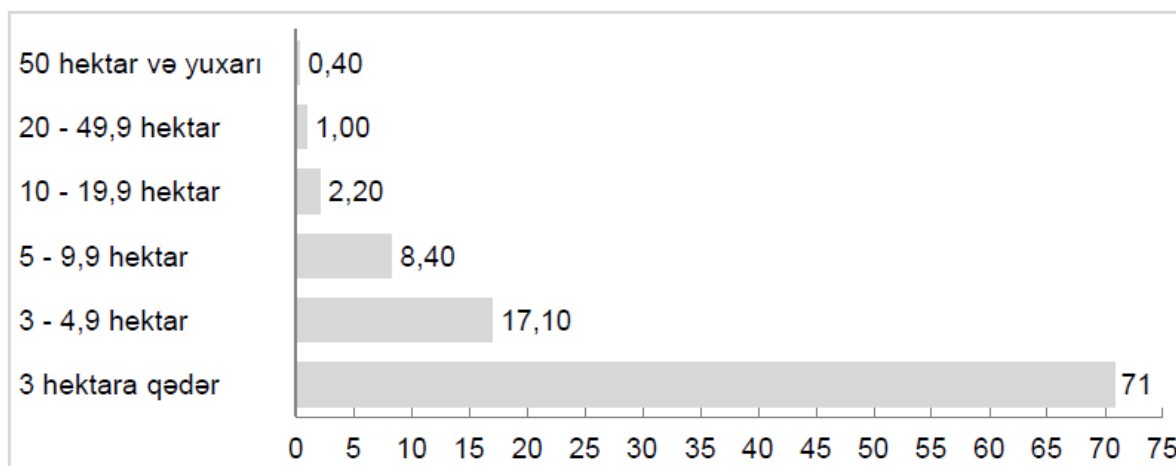
Ölkədə qida zəncirinin (istehsal, emal və çatdırılma mərhələlərinin) bütün iştirakçılarının qida təhlükəsizliyi ilə bağlı məsuliyyəti öz üzərlərinə götürmələrini təmin edən preventiv yanaşmaya əsaslanan sistem yaradılmamışdır.

Kənd təsərrüfatının institusional strukturu

Ölkədə kənd təsərrüfatı məhsulları sahəsində istehsal potensialının daha da artırılması, o cümlədən məhsuldarlıq göstəricilərinin yüksəldilməsi baxımından aktual olan məsələlərdən biri də təsərrüfatların əksəriyyətinin kiçik ölçüdə olması, həmçinin onların institutlaşma səviyyəsinin aşağı olmasıdır.

Hər hektar sahədə aparılan əkin sahələri üzrə yanacaq və motor yağlarına görə dövlət yardımı almaq üçün Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinə müraciət edən 372 min istehsalçının malik olduqları torpaq sahələrinin orta ölçüsü 3,4 hektar olsa da, istehsalçıların mütləq əksəriyyətinin malik olduğu əkin sahələri orta göstəricidən aşağıdır (şəkil 6).

Şəkil 6. İstehsalçıların malik olduqları torpaq sahələrinə görə bölgüsü (faizlə)

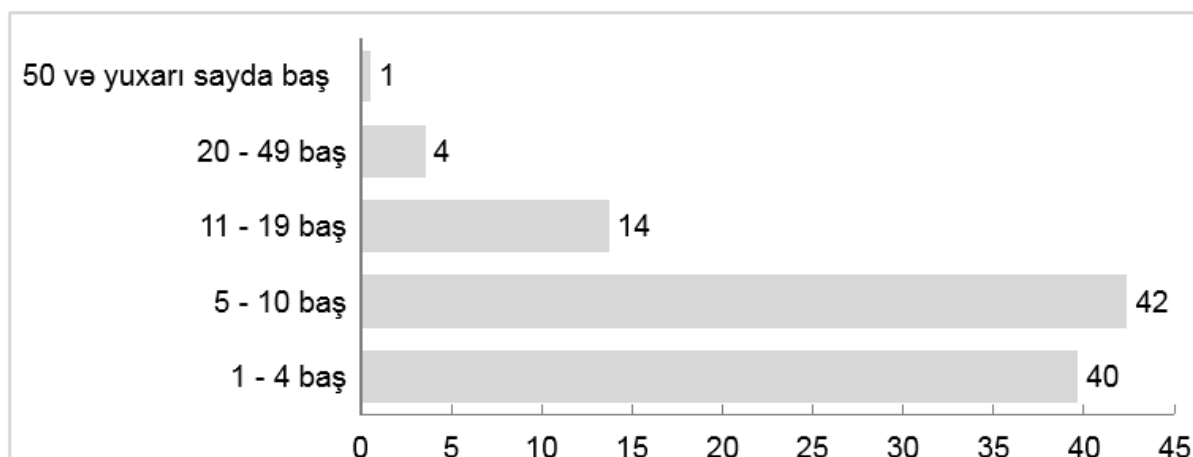

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi

Oxşar vəziyyət heyvandarlıq təsərrüfatlarında da müşahidə olunur. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin məlumatlarına əsasən, iribuynuzlu heyvandarlıq təsərrüfatlarında mövcud olan heyvanların bir təsərrüfata düşən orta sayı 7,7 baş

olmaqla, təsərrüfatların təqribən 82 faizində 10 başa qədər iribuynuzlu heyvan vardır (şəkil 7).

Şəkil 7. İribuynuzlu heyvandarlıq təsərrüfatlarının heyvanların sayına görə bölgüsü (faizlə)

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi

Kiçik torpaq sahibliyi və kiçik təsərrüfatlar məsələsi hazırda ölkədə kənd təsərrüfatı sahəsinin rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinə mane olan problemlər sırasında xüsusi təsirə malikdir. Kiçik təsərrüfatların təşkilatlanma səviyyələrinin çox aşağı olması, onların, istər resurslara olan tələbatlarının ödənilməsində, istərsə də bazara çıxış məsələsində çətinliklər yaradır. Kiçik təsərrüfatların üstünlük təşkil etməsi ümumilikdə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalında müasir texnologiyalardan və təkmilləşdirilmiş istehsal vasitələrindən istifadə səviyyəsinin aşağı olmasını şərtləndirir. Kiçik kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları arasında təşkilatlanmanın aşağı səviyyədə olması onların aqrar siyasətin formalaşmasında zəif iştirak etmələrinə, eləcə də dövlətin kənd təsərrüfatı sahəsində həyata keçirdiyi stimullaşdırma tədbirlərinin səmərəliliyinin azalmasına səbəb olur.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı sahəsində fəaliyyət göstərən istehsalçıların əksəriyyəti kiçik müəssisələr kateqoriyasına daxil olsalar da, iri müəssisələrin bazar gücü daha böyükdür. Bu fakt ölkənin müvafiq sahələrdə istehsal və ixrac potensialının gücləndirilməsi baxımından əhəmiyyətli olsa da, bazarda rəqabətin artırılması, əksəriyyəti kiçik təsərrüfatlardan ibarət olan kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının bazara çıxışı və ərzaq təhlükəsizliyinin dayanıqlılığı baxımından müəyyən problemlər yaradır. Buna görə də, xüsusilə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları və onların birlikləri tərəfindən kiçik və ortahəcmli emal müəssisələri şəbəkəsinin yaradılması ilə bağlı müvafiq stimullaşdırma tədbirlərinin həyata keçirilməsi aktualdır.

Kənd təsərrüfatı kooperasiyasının formalarından biri kimi çıxış edən "müqaviləyə əsaslanan kənd təsərrüfatı istehsalı" sisteminin də tətbiqi arzuolunan səviyyədə deyil. Bununla bağlı, yalnız bir neçə şirkət tərəfindən şəkər çuğunduru, pambıq, tütün, barama və çay istehsalı sahəsində kiçik miqyasda tətbiq olunan təcrübə mövcuddur. Son dövrlər pambıqçılıq, tütünçülük və baramaçılıq sahələrinin inkişafı istiqamətində görülən tədbirlər hesabına "müqaviləyə əsaslanan kənd təsərrüfatı istehsalı" sisteminin tətbiqi tədricən genişlənməyə başlamışdır. Eləcə də kənd təsərrüfatı istehsalçılarının könüllü şəkildə müxtəlif sahəvi və regional

assosiasiyalarda birləşməsi təcrübəsi də əslində mövcud deyildir. Bu istiqamətdə göstərilən müxtəlif təşəbbüslər hələlik lazımi nəticələr verməmişdir.

Qeyd edilənlərə əsasən, dünya təcrübəsində tətbiq edilən mütərəqqi vasitələrlə təsərrüfatların konsolidasiyası tədbirlərinin həyata keçirilməsi və kənd təsərrüfatı sahəsində kooperasiyanın müxtəlif formalarda inkişafı ölkəmiz üçün çox aktualdır.

Ümumilikdə ölkədə aqrar-sənaye inteqrasiyasının aşağı səviyyədə olması, təbii olaraq, regionlar üzrə ərazi klasterlərinin də zəif inkişafını şərtləndirmişdir. İstehsalın xarakterinə uyğun olaraq üzüm, pambıq, tütün və təbii çayın ilkin emalı müəssisələri həmin məhsulların istehsal edildiyi regionlarda yerləşsə də, bu cür ərazi klasterlərinin yaranmasına səbəb olmamışdır. Belə ki, bu müəssisələrdə yalnız ilkin emal prosesləri həyata keçirilir. İlkin emaldan keçən məhsul isə ya ixrac olunur, yaxud da istehlak bazarlarında yerləşən müəssisələrdə son məhsula çevrilir.

Regionların sosial-iqtisadi inkişafı dövlət proqramlarının icrası çərçivəsində kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı sənayesinin şəbəkəsi əsaslı şəkildə genişlənməmiş, müxtəlif sahələrdə müasir texnologiyalar əsasında fəaliyyət göstərən emal müəssisələri yaradılmışdır. İstehsalında kəskin geriləmənin baş verdiyi toxuculuq təyinatlı emal müəssisələri şəbəkəsinin köklü şəkildə inkişaf etdirilməsi üçün xüsusilə son dövrlərdə genişmiqyaslı tədbirlər həyata keçirilir.

Həmçinin, XXI əsrin əvvəllərindən başlayaraq aqroərzaq məhsulları istehsalı sistemində tətbiq edilən və ərazi klasteri yanaşmasına əsaslanan yeni biznes texnologiyalarından biri kimi çıxış edən aqroparkların ölkəmizdə yaradılmasına başlanılmışdır.

Aqrar istehsalçıların maliyyə resursları ilə təminatı və sığorta sistemi

Son illər ərzində kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahələrinə ayrılan kreditlərin həcmi davamlı şəkildə artmışdır. Belə ki, Mərkəzi Bankın məlumatlarına əsasən, bu sahəyə kredit qoyuluşu 2005-ci ildə 97,6 milyon manat olduğu halda, 2015-ci ildə bu göstərici 508,1 milyon manat təşkil etmişdir. Lakin həmin dövr ərzində bu sahənin iqtisadiyyata qoyulmuş kreditlərdəki payı 6,8 faizdən 2,3 faizə enmişdir.

Kənd təsərrüfatı istehsalının təbii iqlim şəraitindən asılılığının yüksək olması, kapitalın dövretmə sürətinin aşağı olması və s. amillər bu sahədə qənaət normasının aşağı olmasına səbəb olur. Bu da son nəticədə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının öz vəsaitləri hesabına investisiya qoymaq, eləcə də maliyyə bazarlarından müvafiq vəsaitlər təmin etmək imkanlarını məhdudlaşdırır. Buna görə də bu sahənin maliyyə təminatının yaxşılaşdırılmasında dövlətin rolu artır. 2005–2015-ci illər ərzində Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun xətti ilə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahələrinə ayrılmış güzəştli kreditlərin həcmi 18,1 dəfə artmışdır. 2006-cı ildən etibarən Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Kənd Təsərrüfatı Layihələri və Kreditlərinin İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Xidməti tərəfindən də bu sahəyə güzəştli kreditlərin ayrılmasına başlanılmışdır. Bunlar onu göstərir ki, ötən illər ərzində kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahələrinə verilmiş kreditlərin ümumi həcmnin artımı, əsasən, büdcə vəsaiti ilə verilən güzəştli kreditlər hesabına təmin edilmişdir. Bu fakt həm də onu göstərir ki, hazırda ölkədə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahələrində fəaliyyət göstərən subyektlərin kommersiya şərtləri ilə maliyyə vəsaitləri cəlb etmək imkanları məhduddur. Bunlar da kənd təsərrüfatı istehsalının yuxarıda qeyd edilən özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə yanaşı, əksəriyyəti kiçik həcmdə olan təsərrüfatların iqtisadi potensialının zəif olması, kənd yerlərində torpaq və əmlak bazarlarının

kifayət qədər inkişaf etməməsinə görə kreditin alınması ilə bağlı girov təminatında mövcud problemlər, kənd təsərrüfatı sığortasının zəif inkişafı, o cümlədən də kənd təsərrüfatı kreditləri üzrə zəmanət mexanizminin olmaması və digər səbəblərlə bağlıdır.

Azərbaycanda kənd təsərrüfatı istehsalçılarının sığortalanmasına dövlət dəstəyi həyata keçirilir. Lakin müvafiq dövlət dəstəyi ilə həyata keçirilən sığorta hadisəsi kimi yalnız təbii fəlakətlərin məhdud siyahısı – yanğın, dolu, sel, daşqın və şaxta vurması müəyyən edilmişdir. Bu halda bir sıra sığorta hadisələrindən, xüsusilə dəmyə torpaqlarında quraqlıq kimi təbii fəlakətlərdən, xüsusi təhlükəli ziyanvericilərin yayılmasından və hücumundan, yoluxucu xəstəliklərdən sığortalanma stimullaşdırılmır. Həmçinin, dövlət dəstəyi ilə sığortalanan obyektlərə isə yalnız buğda, arpa, qarğıdalı, dən üçün günəbaxan, kartof, şəkər çuğunduru, tərəvəz (göyerti istisna olmaqla), meyvə, sitrus və üzüm bağlarının məhsulları aiddir. Kənd təsərrüfatı heyvanları, ev quşları, dovşanlar, xəzderili vəhşi heyvanlar, arı ailələri, habelə kənd təsərrüfatı təyinatlı binalar, tikililər, qurğular, avadanlıqlar, maşınlar, nəqliyyat vasitələri və digərləri ilə bağlı əmlak mənafeləri kimi sığorta obyektlərinin sığortalanması dövlət tərəfindən stimullaşdırılmasına zərurət vardır.

Təbii fəlakətlər, heyvan və bitki xəstəlikləri, iqlim məlumatları, habelə kənd təsərrüfatı istehsalında məhsuldarlıq göstəriciləri üzrə son 30–40 illik informasiya bazasının olmaması kənd təsərrüfatı sahəsində sığorta sisteminin inkişaf etməsinə maneə törədən əsas elementlərdən biridir. Eyni zamanda, kənd təsərrüfatı sahəsində dünya təcrübəsində geniş tətbiq olunan müvafiq sığorta fondunun olmaması bu sahənin inkişafına öz mənfi təsirini göstərir.

İstehsal vasitələri və xidmətlərlə təminat

Torpaq ehtiyatları

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən, Azərbaycanın 8,64 milyon hektar təşkil edən ümumi ərazisinin 55 faizi və ya 4,74 milyon hektarı kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlardır. Kənd təsərrüfatı təyinatlı ərazilərin təqribən 1,8 milyon hektarı əkin torpaqlarıdır (bu sahədən 181,6 min hektarı işğal altındadır). Azərbaycan torpaq ehtiyatları məhdud olan ölkələr sırasına aiddir. Belə ki, ölkədə hər nəfərə düşən kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahəsi 0,46 hektar, o cümlədən əkin yeri 0,19 hektar təşkil edir. Otların və biçənəklərin hər nəfərə düşən sahəsi isə daha azdır.

Kənd təsərrüfatı torpaqlarının, dağətəyi əraziləri və ölkənin cənub-şərq hissəsini çıxmaq şərti ilə, böyük hissəsi üçün suvarma suyu kənd təsərrüfatı istehsalında çox mühüm istehsal vasitəsidir. Bunun səbəbi iqlimin quraq və yarımquraq xüsusiyyətli olmasıdır və ölkədə ortaillik yağıntı 200–300 mm ətrafındadır. Yağıntının belə aşağı səviyyəsi kənd təsərrüfatı istehsalını suvarmadan asılı edir.

Hazırda ölkədə suvarılan, başqa sözlə suvarma şəbəkəsinə malik torpaq sahələri 1434,5 min hektardır. Həmçinin, suvarılan ərazilərin 49,3 min hektarı otlaq, çəmənlik və meşə əraziləridir. Beləliklə, suvarılan torpaq sahələrinin 1288,3 min hektarı əkin yerlərini əhatə edir ki, bu da əkin yerlərinin təqribən 71 faizinin suvarılan sahələr olduğunu göstərir. Azərbaycanda torpaq-iqlim şəraiti suvarılan torpaq sahəsini 3,0–3,5 milyon hektara qədər artırmağa imkan versə də, su ehtiyatlarının çatışmazlığı səbəbindən bunu həyata keçirmək mümkün olmur.

Su ehtiyatları və irriqasiya-meliorasiya sistemləri

Arid zonada yerləşən Azərbaycanın su ehtiyatları məhduddur. Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC-nin məlumatına görə, yerüstü su ehtiyatları 32,2 milyard m³ təşkil edir və quraqlıq illərdə bu göstərici 22,6 milyard m³-ə qədər azalır. Həmçinin, yerüstü su ehtiyatlarının 70 faizi ölkə hüdudlarından kənarında formalaşır. Yeraltı suların miqdarı isə 5,2 milyard m³-dir. Mövcud su ehtiyatlarının təqribən 21 milyard m³-i anbarlarda saxlanılır və bunun yalnız 12 milyard m³-dən istifadə olunur. İstifadə olunan suyun təqribən 60–70 faizi kənd təsərrüfatının payına düşür. Normal yağıntı olan illərdə ölkə üzrə hesablanmış su çatışmazlığı 3,7 milyard m³, kifayət qədər yağıntı olmayan illərdə isə 4,7–5 milyard m³ olur.

Ölkənin suya ehtiyacını ödəmək üçün 135 su anbarı, o cümlədən su tutumu 100 milyon m³-dən yuxarı olan 8 su anbarı, su tutumu 10–100 milyon m³ olan 12 su anbarı, su tutumu 1–10 milyon m³ olan 42 su anbarı, su tutumu 1 milyon m³-dən aşağı olan 73 su anbarı istismar olunur. Ölkədə suvarma kanallarının ümumi uzunluğu 51755 km-dir.

Meliorasiya-irriqasiya sisteminin yenidən qurulması və təkmilləşdirilməsi məqsədilə dövlət büdcəsi vəsaitləri hesabına böyükmiqyaslı layihələr həyata keçirilmişdir. Belə ki, 2004–2015-ci illərdə əkin sahələrinin və əhalinin içməli suya olan tələbatının ödənilməsi üçün 1492 ədəd subartezian quyusu qazılmışdır. “Samur–Abşeron suvarma sisteminin yenidən qurulması” layihəsi çərçivəsində ümumi tutumu 268 milyon m³ olan Taxtakörpü su anbarı və ümumi uzunluğu 140 km olan magistral kanallar tikilərək istifadəyə verilmişdir. “Şəmkirçay çayı üzərində dəryaçanın tikintisi” layihəsi çərçivəsində ümumi tutumu 165 milyon m³ olan Şəmkirçay su anbarı və ümumi uzunluğu 60,6 km olan magistral kanallar tikilib istifadəyə verilmişdir.

Meliorasiya-irriqasiya sisteminin inkişaf etdirilməsi tədbirləri hesabına 266 min hektar sahədə torpaqların su təminatı yaxşılaşdırılmış, 43 min hektar sahə yeni suvarılan torpaqlar qrupuna əlavə edilmişdir. Həmçinin, 218 min hektar sahədə torpaqların meliorativ vəziyyəti yaxşılaşdırılmışdır.

Hazırda istismar olunan suvarma kanallarının 81,5 faizi, kollektor-drenaj şəbəkələrinin 77 faizi və hidrotexniki qurğuların 72 faizi əvvəllər kolxoz, sovxoz və digər kənd təsərrüfatı müəssisələrinin balansında olmuş təsərrüfatdaxili obyektlərdir və onların texniki və fiziki vəziyyəti irihəcmli tədbirlərin görülməsini zəruri edir. Mövcud normativlərə görə suvarma və kollektor-drenaj şəbəkələri ən azı 3 ildən bir (ildə 30 faizdən artıq) ildən təmizlənməli, sistem üzərindəki qurğuların isə 25–30 faizi hər il əsaslı və cari təmir olunmalıdır. Lakin hazırda ildə suvarma kanallarının yalnız 20–21 faizi, kollektor-drenaj şəbəkələrinin 9–10 faizi, hidrotexniki qurğuların isə 5–6 faizi təmizlənərək təmir olunur.

Suvarma və kollektor-drenaj şəbəkələrinin 90 faizindən çoxu torpaqməcralı və açıqtipli olduğundan yüksək su itkisinə, minerallaşmış qrunt sularının əkin qatına qalxmasına və ətraf torpaqların şoranlaşmasına yol verilir. Bundan başqa, əkinçilikdə əsas suvarma üsulu kimi ənənəvi “səthi suvarma” və ya “selləmə suvarması” tətbiq edilir. “Damla suvarma” və “yağmurlama suvarma” kimi suya qənaət edən müasir suvarma üsullarının tətbiqi məhdud miqyasdadır.

Texnika ilə təminat

Son dövrlərdə əhəmiyyətli dövlət dəstəyi və həyata keçirilən sistemli tədbirlər hesabına kənd təsərrüfatı istehsalçılarının müvafiq texnika və avadanlıqlarla təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində köklü irəliləyişə nail olunmuşdur.

2005–2015-ci illər ərzində “Aqrolizing” ASC tərəfindən 1869 ədəd taxılıya kombayn, 7265 ədəd traktor və 14507 ədəd digər kənd təsərrüfatı texnikası alınmışdır. Qeyd olunan dövr ərzində ümumilikdə 18090 ədəd kənd təsərrüfatı texnikası, o cümlədən 723 ədəd taxılıya kombayn, 6305 ədəd traktor və 11062 ədəd digər kənd təsərrüfatı texnikası 10644 hüquqi və fiziki şəxsə lizinə verilmiş və ya lizinə yolu ilə satılmışdır.

Bununla belə, texnika parkındakı yeni alınan maşın və avadanlıqların sayı artsa da, istismar müddəti başa çatan texnikaların yeniləri ilə əvəz edilməsinə ehtiyac vardır. Məsələn, 2015-ci ildə taxıl biçininə cəlb edilmiş 2660 ədəd taxılıya kombaynın təxminən yarısı fiziki və mənəvi cəhətdən köhnəlmiş kombaynlardır. Eyni zamanda, istehsalın intensivləşməsi və əkin sahələrinin perspektiv struktur dəyişikliyi siyasətinin tərkib hissəsi olaraq da yeni texnikalara ehtiyac vardır. Məsələn, pambıq, kartof, tərəvəz, şəkər çuğunduru və digər sahələr üzrə istehsalın mexanikləşdirilməsi səviyyəsinin artırılması ehtiyaclarına uyğun olaraq, bu sahələr üzrə də texnika parkının genişləndirilməsinə ehtiyac vardır. Ümumilikdə isə aqrotexniki xidmətlərin həyata keçirilməsi sahəsində rəqabətin və keyfiyyətin yüksəldilməsi məqsədilə özəl aqroservis xidməti göstərən biznes subyektləri şəbəkəsinin genişləndirilməsi də aktualdır.

Mineral gübrələrlə təminat

Son illər kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının mineral gübrələrlə təminatının yaxşılaşdırılması məqsədilə xərclərin bir hissəsinin dövlət büdcəsi hesabına ödənilməsi müsbət nəticə vermişdir.

Belə ki, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin məlumatlarına əsasən 2005–2015-ci illər ərzində ölkəyə idxal edilən mineral gübrələrin həcmi təqribən 2 dəfə artmışdır. Eyni zamanda, 2008–2015-ci illərdə “Aqrolizing” ASC tərəfindən fermerlərə güzəştli şərtlərlə satılan gübrənin ümumi həcmi 68,4 min tondan 124,6 min tona çatmışdır. Belə şərtlərlə alınmış gübrələrin verildiyi əkin sahəsi isə müvafiq olaraq, 296,3 min hektardan 727,2 min hektara, güzəştli şərtlərlə mineral gübrədən istifadə edən kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının sayı isə müvafiq olaraq 40,2 min nəfərdən 89,9 min nəfərə qədər artmışdır.

Bununla belə, hazırda əkinlərə verilən mineral gübrələrin faktiki həcmi mövcud tələbatla müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə aşağıdır. Məsələn, 2015-ci ildə əkin sahələrinin mineral gübrəyə olan tələbatının həcmi 948,9 min ton olduğu halda, ölkəyə cəmi 152,8 min ton mineral gübrə idxal edilmişdir. Göründüyü kimi, 2015-ci ildə ölkəyə mineral gübrə idxalı mövcud tələbatın yalnız 16,1 faizini təşkil etmişdir. Ümumilikdə isə, FAO-nun statistikasına əsasən, Azərbaycan hər hektar əkinə verilən mineral gübrələrin həcmi göstəricisinin çox aşağı olduğu ölkələr qrupuna daxildir. Bu isə ölkədə bitkiçilik məhsulları istehsalında məhsuldarlığın aşağı səviyyəsinə şərtləndirən amillərdən biridir.

Toxumla təminat

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin məlumatlarına əsasən, 2015-ci ildə 54 fiziki və hüquqi şəxs toxum istehsalçılarının reyestrinə daxil edilmiş və onlara müvafiq şəhadətnamə verilmişdir ki, onun da 31-i təkrar, 23-ü isə ilk dəfə qeydiyyatı götürülənlərdir. Ölkə üzrə cəmi 354 özəl təsərrüfat toxum və ting istehsalı ilə məşğul olur. Bununla belə, ölkədə toxuma olan tələbatın böyük hissəsi idxal hesabına ödənilir. Məsələn, baxmayaraq ki, mövcud toxumçuluq təsərrüfatlarında toxum istehsalının əsas hissəsinə taxıl toxumu təşkil edir, hazırda ölkə üzrə taxıl toxumuna olan tələbatın cəmi 40–50 faizi yerli istehsalçılar tərəfindən ödənilir. Bunun da 30–35

faizi sertifikatlı toxum, 10–15 faizi isə heç bir sertifikatı olmayan adi toxumlardır. Ümumiyyətlə, yerli toxum təsərrüfatlarının maddi-texniki bazalarının zəifliyi və bazar prinsiplərinə uyğun peşəkar idarəetmə təcrübəsinin olmaması, toxum satışı şəbəkəsinin zəif inkişafı, toxumun keyfiyyətinə nəzarət və sertifikatlaşma işinin kifayət qədər mükəmməl olmaması, rayonlaşdırılmamış və mənşəyi bəlli olmayan sortların nizamsız şəkildə idxalı və istifadəsi, Toxum İstehsalçıları Assosiasiyasının fəaliyyətinin arzuolunan səviyyədə olmaması, seleksiyaçıların müəllif hüquqlarının kifayət qədər qorunmaması və digər problemlər toxumçuluq sahəsinin inkişafına ciddi maneələrdir.

Damazlıq işi

Mal-qara sürüsünün tərkibində yüksək məhsuldarlıqlı cins heyvanların xüsusi çəkisinin artırılması mühüm vəzifələrdən biridir. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin məlumatlarına görə, 2012-ci ildə aparılan seçmə statistik müayinəyə əsasən inəklərin 46,5 faizi cins və ya təkmilləşdirilmiş cins, 53,5 faizi yerli inəklərdir. Qoyunların isə 52,7 faizi cins və ya təkmilləşdirilmiş cins, 47,3 faizi isə yerli qoyunlardır. Məlum olduğu kimi, yerli cinslər həm süd istehsalı, həm də ət istehsalı baxımından aşağı məhsuldarlığa malikdir. Buna görə də, heyvandarlıq təsərrüfatlarında seleksiya-damazlıq işlərinin elmi əsaslarla aparılması və heyvandarlığın cins tərkibinin yaxşılaşdırılması məqsədilə dövlət büdcəsi vəsaiti hesabına xarici ölkələrdən yüksək məhsuldarlığa malik damazlıq heyvanların idxalı həyata keçirilir və heyvanların süni mayalandırılması işi getdikcə genişləndirilir. 2009–2015-ci illər ərzində “Aqrolizinq” ASC vasitəsilə ölkəyə 18252 baş iribuynuzlu və 5947 baş xırdabuynuzlu damazlıq heyvan gətirilmiş və kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına güzəştli şərtlərlə lizinqə verilmişdir. Ölkənin müxtəlif rayonlarında 356 nəfər süni mayalama mütəxəssisi tərəfindən heyvanların süni mayalandırılması tədbirləri həyata keçirilir, hər il təqribən 100 min baş qaramal süni mayalandırılır. Bu sahədə mütəxəssis hazırlığı və maddi-texniki bazanın gücləndirilməsi tədbirlərinin ardıcıl şəkildə davam etdirilməsi məqsədilə Respublika Süni Mayalanma Mərkəzi Fransadan və Almaniyadan cəlb olunmuş ekspertlərin iştirakı ilə köklü şəkildə modernləşdirilir. Yüksək məhsuldar genetik potensialı olan heyvanların baş sayının artırılması və istehsalçıların da bu sahəyə marağının gücləndirilməsi məqsədilə süni mayalanma yolu ilə alınmış hər baş buzova görə heyvan sahiblərinə yüz manat həcmində subsidiya verilməsi müəyyən edilmişdir.

Görülən tədbirlərin davam etdirilməsi ilə yanaşı, heyvandarlığın cins tərkibinin yaxşılaşdırılmasının digər bir vasitəsi kimi embrion köçürməsi metodundan da istifadə olunması üçün müvafiq infrastrukturun inkişaf etdirilməsinə ehtiyac vardır. Eyni zamanda, sənaye üsulu ilə quşçuluq məhsullarının istehsalı sahəsinin rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması baxımından bu sahədə damazlıq işinin gücləndirilməsi hələ də aktualdır.

Bütün bunlarla bərabər, ənənəvi damazlıq metodlarının tətbiqi ilə alınmış heyvan genetik resurslarının toplanması, öyrənilməsi, mühafizəsi və onlar üçün törəmə planlarının hazırlanması da damazlıq işində mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdəndir.

Heyvandarlığın yem təminatı

Heyvandarlığın yem təminatı ümumilikdə dörd mənbə hesabına həyata keçirilir.

Birincisi, heyvanlar əsasən kəndətrafı örüş və otlaq sahələri hesabına yemləndirilir, yəni təbii yemləməyə üstünlük verilir. Otlqların və örüşlərin heyvan

sürüləri ilə normadan artıq yüklənməsi nəticəsində ot örtüyü xeyli seyrəkləşmiş, qış otlaqlarının quru ot məhsuldarlığı 3–4 sentnerə qədər azalmışdır və otlaq sahələrinin yüksək səviyyədə eroziyaya uğraması prosesləri müşahidə olunur.

İkincisi, çoxillik və birillik yem bitkilərinin əkin sahələrindən və biçənlərdən biçilən, habelə taxıl məhsullarının yığımından alınan qaba yemlər təbii yemləmənin mümkün olmadığı dövrdə heyvanların yem tələbatını ödəyir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən, 2005–2015-ci illərdə çoxillik və birillik yem bitkilərinin əkin sahələrindən və biçənlərdən yığılmış ot istehsalının həcmi 36 faiz artaraq 4,7 milyon tondan yuxarı həcmdə olmuşdur. Bu dövr ərzində müvafiq yem bitkilərinin əkin sahəsinin 2 dəfə artması müqabilində məhsul istehsalının 36 faizlik artımı bu sahədə məhsuldarlıq göstəricilərinin aşağı səviyyədə olmasını xarakterizə edir.

Üçüncüsü, silos, senaj və yem çuğundurundan ibarət sulu-şirəli yemlər olduqca az həcmdə istehsal edilir. Belə ki, 2015-ci ildə ölkədə 29,3 min ton silos və yaşıl yem üçün qarğıdalı istehsal olunub ki, bu da 2005-ci illə müqayisədə 2 dəfədən çoxdur. Ölkədə hər il orta hesabla 2–3 min ton yem üçün kökümeyvəliklər istehsal olunur.

Dördüncüsü, heyvandarlıq təsərrüfatlarının qüvvəli yemə olan tələbatı müxtəlif mənbələr hesabına təmin edilir. İlk növbədə, təsərrüfatların özləri tərəfindən istehsal edilən müxtəlif taxıl məhsulları mexaniki qarışıq formada heyvanlara qüvvəli yem kimi verilir. Bu baxımdan ölkədə istehsal edilən taxıl məhsulları heyvandarlığın yem bazasında mühüm əhəmiyyətə malikdir. Həmçinin, müxtəlif kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı nəticəsində alınan əlavə məhsullar kimi kəpək, çiyid və s. də qüvvəli yem kimi istifadə olunur. Son dövrlər ölkədə sənaye üsulu ilə xüsusi reseptlər əsasında yem məhsulu istehsalında ixtisaslaşmış yeni sənaye müəssisələri də yaranmağa başlamışdır. Lakin bu məhsullara olan tələbatın böyük hissəsi idxal hesabına ödənilir. Belə ki, 2015-ci ildə 12,8 min ton qüvvəli yem istehsal olunsa da, 100 min tondan çox müvafiq məhsul idxal olunmuşdur. Bundan başqa, quşçuluq təsərrüfatlarında öz tələbatları üçün ildə təqribən 300 min ton qüvvəli yem istehsal olunur ki, bunun da əsas xammal təminatı idxal hesabına həyata keçirilir.

Baytarlıq və fitosanitar xidmətlərlə təminat

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının risklərdən qorunması, heyvan və bitki xəstəliklərinin qarşısının alınması və aradan qaldırılması məqsədilə dövlət dəstəyi hesabına həyata keçirilən baytarlıq və fitosanitar xidmətləri sisteminin inkişafı istiqamətində genişəhatəli tədbirlər həyata keçirilir.

Belə ki, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına məxsus mal-qaranın qarayara, dabaq, bruselyoz, quduzluq və digər yoluxucu xəstəliklərdən qorunması məqsədilə dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına vaksinləşdirmə tədbirləri həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Dövlət Baytarlıq Nəzarəti Xidmətinin tabeliyində olan rayon baytarlıq idarələri və sahə baytarlıq məntəqələrində çalışan mütəxəssislər tərəfindən hər il orta hesabla 50 milyon baş kənd təsərrüfatı heyvanlarında və quşlarında xəstəliklərə qarşı dövlət vəsaiti hesabına profilaktiki və məcburi peyvəndləmələr aparılır.

Hazırda ölkənin şəhər və rayonlarında 60 nəfər özəl baytarlıq fəaliyyəti ilə, 440 nəfər baytarlıq mütəxəssisi isə baytarlıq preparatlarının alqı-satqısı ilə məşğul olur.

Bununla belə, ölkədə mövcud olan 3,8 milyon baş şərti mal-qaraya effektiv baytarlıq xidməti göstərmək üçün 4400 baytar həkim tələb olunduğu halda, Dövlət Baytarlıq Nəzarəti Xidmətinin bütün strukturlarında 2600-ə yaxın baytar mütəxəssisi

çalışır ki, bu da tələbatın təxminən 60 faizini ödəyir. Həmçinin, baytarlıq təmayüllü elmi tədqiqat və diaqnostika mərkəzlərində baytarlıq mikrobiologiyası və virusologiyası üzrə elmi kadrlarla, bakterioloq və virusoloqlarla təminatın daha da gücləndirilməsinə ehtiyac vardır.

Hazırda baytarlıq sahəsində dövlət siyasətinin iki istiqamətdə təkmilləşdirilməsi tədbirləri davam etdirilir:

- i) baytarlıq sahəsində dövlətin birbaşa vəzifəsi kimi, qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və risklərin idarə edilməsi çərçivəsində, epizootik və zoonoz xəstəliklərin kökünün kəsilməsi və bu sahədə nəzarətin effektiv üsullarla gücləndirilməsi məsələlərinə fokuslanma;
- ii) təsərrüfatlara müvafiq baytarlıq xidmətlərinin göstərilməsi işinin özəl bölməyə ötürülməsi, bu məqsədlə də özəl baytarlıq şəbəkəsinin genişləndirilməsi.

Kənd təsərrüfatında bitki zərərvericilərinə qarşı mübarizə tədbirləri (Mərakeş çayırtkəsi, Amerika ağ kəpənəyi, Kolorada böcəyi, Kaliforniya yastıcası və s.), əsasən, dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına maliyyələşdirilir.

Karantin rejiminin tətbiqi və ya zərərli orqanizmlərin ləğvi, oxşar olaraq heyvanların karantin xəstəliklərinin ləğvi, profilaktikası və qarşısının alınması ilə əlaqədar zərər çəkmiş hüquqi və fiziki şəxslərə dəymiş maddi ziyanın ödənilməsi ilə bağlı mövcud qanunvericilikdə nəzərdə tutulan müddəanın konkret icra və monitoring mexanizminin yaradılmasına ehtiyac vardır.

Ümumilikdə isə ölkədə heyvan və bitki xəstəlikləri ilə bağlı risklərin idarə edilməsi işinin təkmilləşdirilməsi üçün Ümumdünya Heyvan Sağlamlığı Təşkilatının (OIE) "Quruda yaşayan heyvanların sanitar-baytarlıq Məcəlləsi"nə və Beynəlxalq Bitki Mühafizəsi Konvensiyasının (IPPC) "Fitosanitar Tədbirlər üzrə Beynəlxalq Standartları"na uyğun olaraq heyvanların və bitkilərin sağlamlığının izlənilməsi və nəzarət üzrə effektiv sistemin yaradılması üçün kompleks fəaliyyət planının hazırlanmasına və tətbiqinə ehtiyac vardır.

Elm, təhsil, təlim və informasiya məsləhət xidmətləri

Ölkədə aqrar sahənin problemləri ilə bağlı Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının 12 elmi tədqiqat institutu fəaliyyət göstərir. Həmçinin, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin və Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC-nin tabeliyində olan ümumilikdə 4 elmi tədqiqat institutu qismən aqrar sahəyə aid olan problemlər üzrə fəaliyyət göstərir. Bununla belə, həmin tədqiqat institutlarının fəaliyyətinin müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılması, bütövlükdə isə aqrar sahəni yeni texnologiyalarla təmin edən elmi tədqiqat sistemində dəyişikliklərin həyata keçirilməsi günün vacib tələbinə çevrilmişdir. Bu institutların idarəetmə üsulları və proqram prioritetləri bazar iqtisadiyyatının tələbləri ilə kifayət qədər uzlaşmır və müvafiq tədqiqat qurumlarının aparıcı mütəxəssislərinin əksəriyyətinin müasir aqrar texnologiyalar üzrə bilikləri arzu edilən səviyyədə deyildir. Həmçinin, bazar iqtisadiyyatının tələblərinə və beynəlxalq standartlara cavab verən elmi nəticələr əldə etmək üçün institutların müasir laboratoriya, cihaz və avadanlıqlar, fəaliyyət sahəsinə uyğun yüksək effektiv kənd təsərrüfatı texnikası və digər müasir maddi-texniki vasitələrlə təmin olunmasına ehtiyac vardır.

2013-cü ildə aparılan əhalinin seçmə müayinəsi nəticəsində əldə edilən məlumatlara görə, kənd təsərrüfatı sektorunda çalışanların 2,2 faizi ali təhsilə, 0,4 faizi natamam ali təhsilə, 4,6 faizi orta ixtisas təhsilinə və 3,4 faizi texniki peşə təhsilinə malikdirlər. Bu da o deməkdir ki, hazırda aqrar sahədə çalışanların demək olar ki, 90 faizi hər hansı bir ixtisas və ya peşə üzrə təhsil almayan orta və ya ibtidai təhsilli insanlardır.

Təhsil Nazirliyinin məlumatlarına əsasən, hazırda Azərbaycan Respublikasının ali məktəblərində 30, orta ixtisas təhsili müəssisələrində 6, texniki peşə təhsili müəssisələrində 10 ixtisas üzrə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının istehsalı, emalı, saxlanması və iqtisadiyyatı sahəsində mütəxəssis hazırlanır. Aqrar təhsil sisteminin tam modernləşdirilməsi məsələlərinə son illər ərzində xüsusi diqqət ayrılmışdır. Kənd təsərrüfatı sahəsində ölkənin kadr hazırlığı mərkəzi olan Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin bütün laboratoriyaları tamamilə yenilənmiş, müasir avadanlıqlarla təchiz edilmiş və yeni təcrübə bazaları yaradılmışdır. Bununla bərabər, universitetin təlim planları və proqramları Avropa və Türkiyə universitetləri ilə əməkdaşlıq çərçivəsində təkmilləşdirilir. Eyni zamanda, kənd təsərrüfatının müxtəlif sahələri üzrə yüksəkixtisaslı kadr hazırlığının daha da genişləndirilməsi məqsədilə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi və ADA Universiteti arasında 2016-cı il 24 oktyabr tarixində Kənd təsərrüfatı sahəsində biznes idarəçiliyi üzrə beynəlxalq magistr proqramının həyata keçirilməsinə dair Anlaşma Memorandumu imzalanmış və bu çərçivədə 30 tələbə ADA Universitetində müvafiq ixtisas üzrə təhsilə başlamışdır.

Kənd təsərrüfatı istehsalçılarında müxtəlif istiqamətlərdə zəruri informasiya-məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi işi məqbul səviyyədə deyildir və ölkədə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına bazar informasiyası ilə təmin edən xidmətlər sahəsi inkişaf etməmişdir. Bu istiqamətdə, əsasən, donor təşkilatların dəstəyi ilə yerli QHT-lər tərəfindən həyata keçirilən layihələr çərçivəsində məhdud miqyasda müəyyən tədbirlər reallaşdırılmışdır ki, bunlar da sistemli və davamlı xarakter daşımır. Buna görə də aqrarıönlü elmi tədqiqat institutlarının gücləndirilməsi və bu qurumların informasiya və məsləhət xidmətləri şəbəkəsinə çevrilməsi istiqamətində institusional islahatlar aparılmışdır. Belə ki, Azərbaycan Aqrar Elm Mərkəzi Aqrar Elm və İnformasiya Məsləhət Mərkəzi kimi yenidən təşkil olunmuş, həmçinin Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Kənd Təsərrüfatı Layihələri və Kreditlərinin İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Xidmətində müvafiq struktur bölmə yaradılmışdır. Fermerlərin informasiya-məsləhət xidmətləri ilə təmin edilməsi məqsədilə Kənd Təsərrüfatı Layihələri və Kreditlərinin İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Xidməti tərəfindən 2015-ci ildə Quba rayonunda Regional Aqrar Elm və İnformasiya Məsləhət Mərkəzinin nəzdində regional "Fermer evi" pilot layihəsi həyata keçirilmişdir. Bu layihə çərçivəsində sözügedən Mərkəzdə müvafiq infrastruktur qurulmuş, fermerlərə yüksək səviyyəli xidmət göstərilməsi üçün müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyaları tətbiq edilmişdir.

Bununla belə, müasir tələblərə uyğun informasiya və məsləhət xidmətlərinin təşkili baxımından bu Mərkəzin potensialının gücləndirilməsi və bütün bölgələrdə dayanıqlı əsaslara malik informasiya-məsləhət xidmətləri şəbəkəsinin formalaşdırılması aktual vəzifələrdən biridir.

Ölkədə fermerlərin əksəriyyətinin peşə bilik və bacarıqlarının aşağı olması formal təhsil sistemi ilə yanaşı qeyri-formal təlim şəbəkəsinin də inkişaf etdirilməsini, başqa sözlə, qısamüddətli və vaxtaşırı təşkil olunmuş kurslarda kənd təsərrüfatı istehsalçılarına peşə bilik və bacarıqlarının artırılmasını zəruri edir.

Bu baxımdan, hazırda təsərrüfatlarda çalışanların texniki, idarəetmə və iqtisadi biliklərinin artırılması məqsədilə qısamüddətli təlimlər, təcrübə yayımı, məsləhətlər və s. kimi praktiki öyrətmə metodlarının genişləndirilməsinə ehtiyac vardır. Bu istiqamətdə özəl məsləhət xidmətlərinin yaradılması və inkişafının stimullaşdırılması üçün ilk dövrlər dövlətin də bu istiqamətdəki fəaliyyətinin gücləndirilməsi zəruridir.

Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları bazarı və ixracı

Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları üzrə bazar infrastrukturunu

Ölkədə qida məhsullarının zəruri satış şəbəkəsi formalaşsa da, kənd təsərrüfatı məhsullarının ticarəti üzrə bazar strukturları və institutları hələ də lazımi səviyyədə inkişaf etməmişdir. Bazar kanalları dağınıq və bəsit olduğundan, qeyri-formal sektor burada üstünlük təşkil edir. Buna görə də əksəriyyəti kiçik təsərrüfatlardan ibarət olan kənd təsərrüfatı istehsalçılarının xüsusən də bitkiçilik məhsulları üzrə əlverişli şərtlərlə bazara çıxışında problemlər mövcuddur. Kənd təsərrüfatı məhsullarının sahədən satış qiyməti ilə son istehlak bazarındakı satış qiyməti arasında böyük fərq vardır. Bu problem, xüsusilə meyvə, tərəvəz və bostan məhsullarının topdan və pərakəndə satışı şəbəkəsinin kifayət qədər inkişaf etməməsindən qaynaqlanır.

Meyvə, tərəvəz və bostan məhsullarının ölkə üzrə topdansatışı təqribən 30 bazarda həyata keçirilir. Lakin ölkə üzrə topdansatışın böyük hissəsi Bakı şəhərində yerləşən 3 bazarda, onun da əsas hissəsi "Meyvəli" ticarət mərkəzində həyata keçirilir. Ümumilikdə isə, topdansatış bazarı kimi ixtisaslaşmış yeganə bazar "Meyvəli" ticarət mərkəzidir və ölkədə kənd təsərrüfatı məhsullarının topdansatış qiymətləri praktiki olaraq burada formalaşır. Topdansatış fəaliyyətinin həyata keçirildiyi digər bütün bazarların əsas təyinatı pərakəndə satışdır. Kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının stabil inkişafı və istehsalçıların bazara çıxış imkanlarının yaxşılaşdırılması baxımından topdansatış bazarları şəbəkəsinin inkişaf etdirilməsi olduqca mühümdür. Məsələn, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin 2003-cü ildə apardığı tədqiqata əsasən, meyvə, tərəvəz və bostan məhsullarının sahədən satış qiyməti ilə Bakı şəhərində son istehlakçılara satış qiyməti arasındakı fərq, məhsullardan asılı olaraq, 200–600 faiz aralığında olduğu halda, "Meyvəli" ticarət mərkəzi qurulduqdan sonra 2014-cü ildə aparılan hesablamalara əsasən, bu göstərici maksimum 200 faiz olmuşdur. Təkcə elə bu fakt ölkənin müxtəlif regionlarında meyvə, tərəvəz və bostan məhsullarının topdansatışı ilə məşğul olan və müasir tələblərə uyğun infraqstruktura malik yeni bazar institutları şəbəkəsinin yaradılmasına böyük zərurət olduğunu göstərir.

Diri heyvanların və heyvan ətinin topdansatışı ölkənin 23 şəhər və rayonundakı 36 bazarda həyata keçirilir. 10-u Bakı şəhərində və 3-ü Sumqayıt şəhərində fəaliyyət göstərən bu bazarlar ət kəsimi və satışı mərkəzləridir. Diri heyvanların ən böyük topdansatış bazarları isə İmişli, Ağcabədi, Bərdə, Göygöl, Salyan və Sabirabad rayonlarında yerləşir. Heyvandarlıq məhsullarının satışı sahəsində əsas problem müvafiq standartlara uyğun ət kəsimi və satışı infraqstrukturunun kifayət qədər inkişaf etməməsidir.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının satış infraqstrukturunun təkmilləşdirilməsi tədbirləri çərçivəsində müvafiq tələblərə uyğun ət kəsimi və satışı mərkəzlərinin yaradılmasına başlanmışdır. Artıq Bakı şəhəri ərazisində bu cür 3 satış mərkəzinin təşkili üçün yerlər müəyyən olunmuş, onların tikilməsi üçün müvafiq layihələndirmə işləri aparılmışdır.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının satış infraqstrukturunun inkişaf etdirilməsi üçün ənənəvi "kolxoz bazarları"na keyfiyyət alternativini kimi "yaşıl market"lər şəbəkəsinin, müvafiq tələblərə uyğun ət kəsimi və satışı mərkəzlərinin yaradılması, habelə "dəyər zənciri" layihələri əsasında pilot "fermer mağazaları"nın yaradılması istiqamətində fəaliyyətin gücləndirilməsinə ehtiyac vardır. Ölkənin müxtəlif bölgələrində kənd təsərrüfatı məhsulları sahəsində ixtisaslaşmış topdansatış bazarlarının yaradılması xüsusilə aktualdır.

Hazırda ölkənin regionlarında müxtəlif kənd təsərrüfatı məhsullarının saxlanması və ya tədarükü üzrə 212 anbar, o cümlədən 103 taxıl anbarı mövcuddur. Fəaliyyət göstərən anbarların ümumi tutumu 1250 min ton, o cümlədən taxıl anbarlarının ümumi tutumu 741 min ton, meyvə-tərəvəz məhsulları üçün quru və soyuducu anbarların ümumi tutumu isə 509 min tondur. Meyvə-tərəvəz məhsulları üçün fəaliyyət göstərən quru və soyuducu anbarların ümumi tutumunun ölkədə istehsal edilən meyvə-tərəvəz məhsullarının həcminə nisbəti təqribən 17 faiz təşkil edir. Həmçinin nəzərə alınmalıdır ki, bu anbarların bir çoxu saxlama xidmətləri göstərmir və onlar ya emal müəssisələrinin, ya da ticarət şəbəkələrinin nəzdindədir. Taxıl anbarlarının da böyük hissəsi dövlət taxıl ehtiyatlarının saxlanması məqsədinə xidmət edir. Həmçinin bu anbarların regionlar üzrə bölgüsü də həmin regionların istehsal potensialına müvafiq deyildir. Buna görə də istehsalçılar öz məhsullarını daha çox yığım dövründə satmaq məcburiyyətində qalırlar ki, bu da mövsüm dövründə qiymətlərin aşağı olması ilə bağlı, satışın istehsalçılar üçün əlverişsizliyini şərtləndirən daha bir təsirli amildir.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının daşınması xidmətləri sistemi aşağıdakılarla xarakterizə olunur:

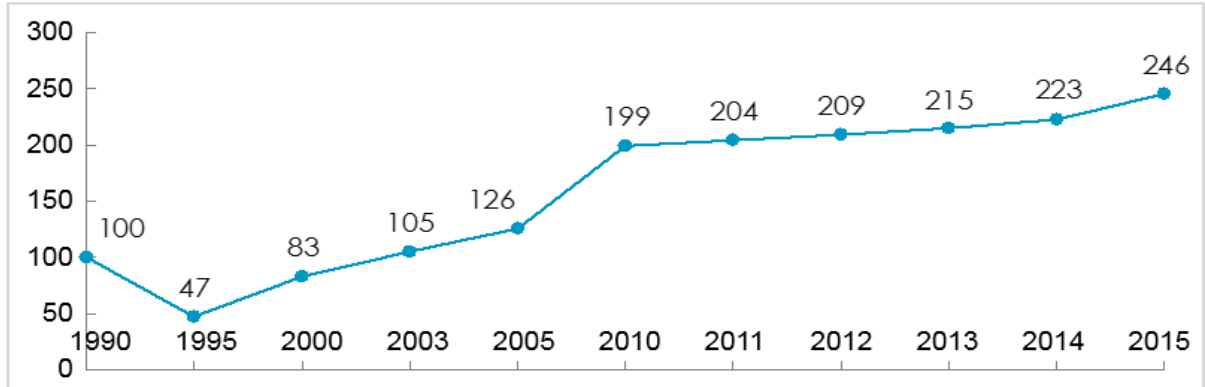
- kiçik təsərrüfatlar və ticarətçilər kənd təsərrüfatı məhsullarının daşınması üçün, əsasən, öz şəxsi mülkiyyəti olan minik avtomobillərindən, kiçik və ortatutumlu yük avtomobillərindən, yaxud da ayrı-ayrı fiziki şəxslərin mülkiyyətində və ya istifadəsində olan kiçik və ortatutumlu yük avtomobillərindən istifadə edirlər;
- kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, tədarükü, saxlanması və emalı ilə məşğul olan iri şirkətlərin müxtəlif tutumlu nəqliyyat vasitələri, o cümlədən tezkarabolan məhsulların daşınması üçün xüsusi nəqliyyat vasitələri (avtorefrigeratorlar) vardır;
- yerli istehsalçılar kənd təsərrüfatı məhsullarının xüsusən də ixrac bazarlarına daşınması üçün istifadə olunan iritutumlu yük maşınlarına, o cümlədən də avtorefrigeratorlara olan ehtiyaclarını ödəmək üçün müvafiq nəqliyyat şirkətləri ilə, xüsusilə xarici şirkətlərlə əməkdaşlıq edirlər. İxrac bazarlarına məhsul daşınmasında dəmir yolu nəqliyyatı da mühüm paya malikdir. Hava və su nəqliyyatı ilə daşımaların payı çox cüzdür.

Hazırda kənd təsərrüfatı məhsullarının həm ölkə daxilində, həm də ixrac bazarlarına daşınması ilə bağlı bəzi maneələr mövcuddur. Belə ki, daşıma xidmətləri göstərənlər ucqar kəndlərdən, xüsusilə də yolları təmirsiz olan kəndlərdən nisbətən yüksək daşıma haqqı tələb edirlər. Bu fakt, son illər ərzində kənd yollarının təmir olunması istiqamətində görülən genişmiqyaslı işlərə baxmayaraq, məsələnin hələ də bir sıra yerlərdə aktual olduğunu göstərir. Ümumilikdə isə kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə bazar infrastrukturunun inkişafı lazımi səviyyəyə çatmadığından, kənd təsərrüfatı məhsullarının daşınmasında müvafiq keyfiyyət tələbləri kifayət qədər nəzərə alınmır. İxracatçılarla aparılan müzakirələr göstərir ki, ixrac bazarlarına yük daşımalarının həyata keçirilməsi üçün ixtisaslaşmış yerli avtonəqliyyat parkı zəifdir və ixracatçılar xarici ölkələrin avtonəqliyyat parkından asılıdırlar ki, bu da daşımanın stabil və əlverişli şərtlərlə həyata keçirilməsində problemlər yaradır.

Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları üzrə daxili bazar

Azərbaycanda kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının pərakəndə satış dövriyyəsinin həcmi 2015-ci ildə 12,9 milyard manat olmuşdur.

Şəkil 8. Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları bazarının 1990-cı ilə nəzərən real artım səviyyəsi (faizlə)

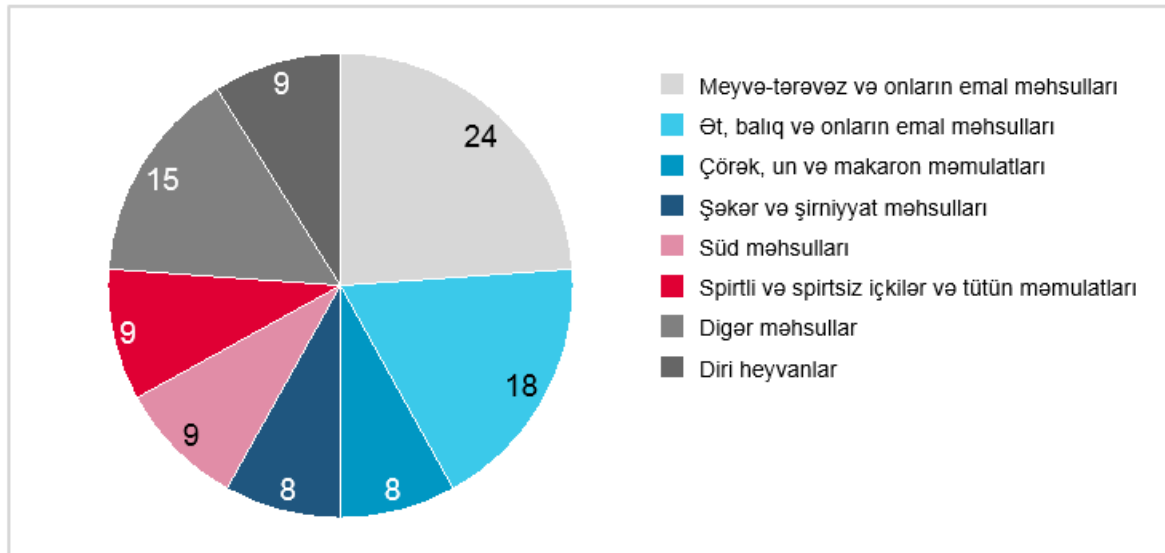

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

1990–1995-ci illər ərzində kiçilən bazarın həcmində sonrakı illərdə davamlı olaraq real artım baş vermiş və o, 2003-cü ildə 1990-cı ilin səviyyəsinə çatmışdır. Artıq 2015-ci ildə bazarın həcm göstəricisi 1990-cı ilə nəzərən 2,5 dəfə çox olmuşdur.

Meyvə-tərəvəz, ət-balıq məhsulları və onların emalından alınan məhsullar kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının pərakəndə satış dövriyyəsinin 42 faizini təşkil etməklə, böyük xüsusi çəkiyə malikdir. Digər məhsul qruplarının hər birinin bazar payı təqribən 8–9 faiz təşkil edir (şəkil 9).

Şəkil 9. Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının strukturu

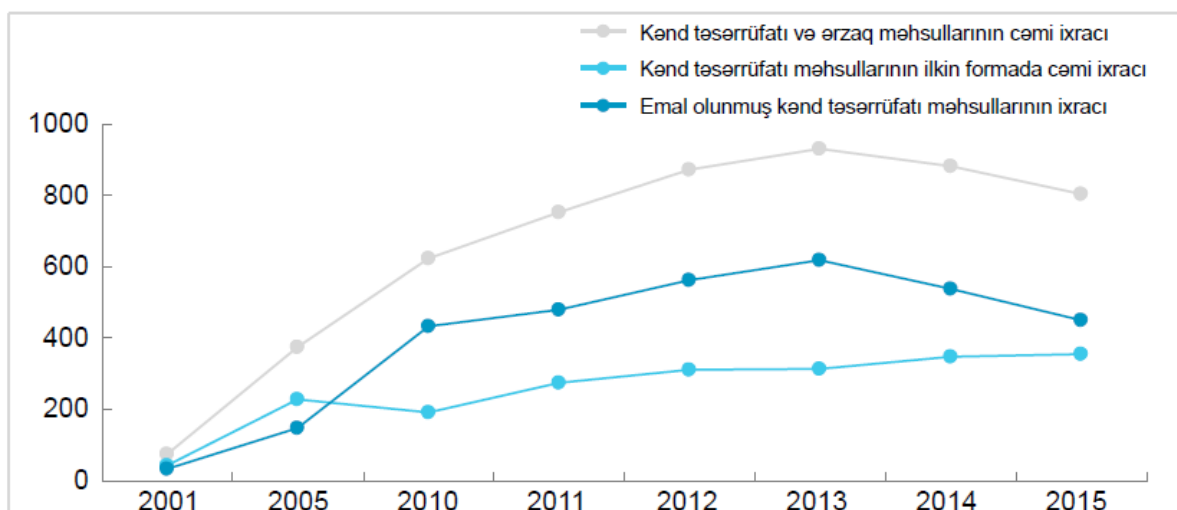

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının ixracı

Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları ixracının həcmi 2001–2015-ci illər ərzində 11,1 dəfə, 2005–2015-ci illər ərzində isə 2,2 dəfə artmışdır (şəkil 10).

Şəkil 10. Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının ixracı, (milyon ABŞ dolları ilə)

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

İlkin kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracı müvafiq dövrlərdə 8,5 dəfə və 1,6 dəfə, emal olunmuş kənd təsərrüfatı məhsulları isə, müvafiq olaraq, 14,7 dəfə və 3,0 dəfə artmışdır. Malların ticarətinə dair BMT-nin məlumatlarına əsasən, 2001–2015-ci illər ərzində kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları üzrə qlobal ixracda Azərbaycanın payı 0,014 faizdən 0,054 faizə yüksəlmişdir. Bununla belə, son iki ildə emal olunmuş kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracının azalması hesabına ümumi ixracın da həcmində azalma baş vermişdir.

Azərbaycandan ixrac olunan kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının 44 faizini ilkin kənd təsərrüfatı, 56 faizini isə emal sənayesi məhsulları təşkil edir (cədvəl 8).

Cədvəl 8. 2001–2015-ci illərdə Azərbaycanın kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları ixracı (min ABŞ dolları ilə)

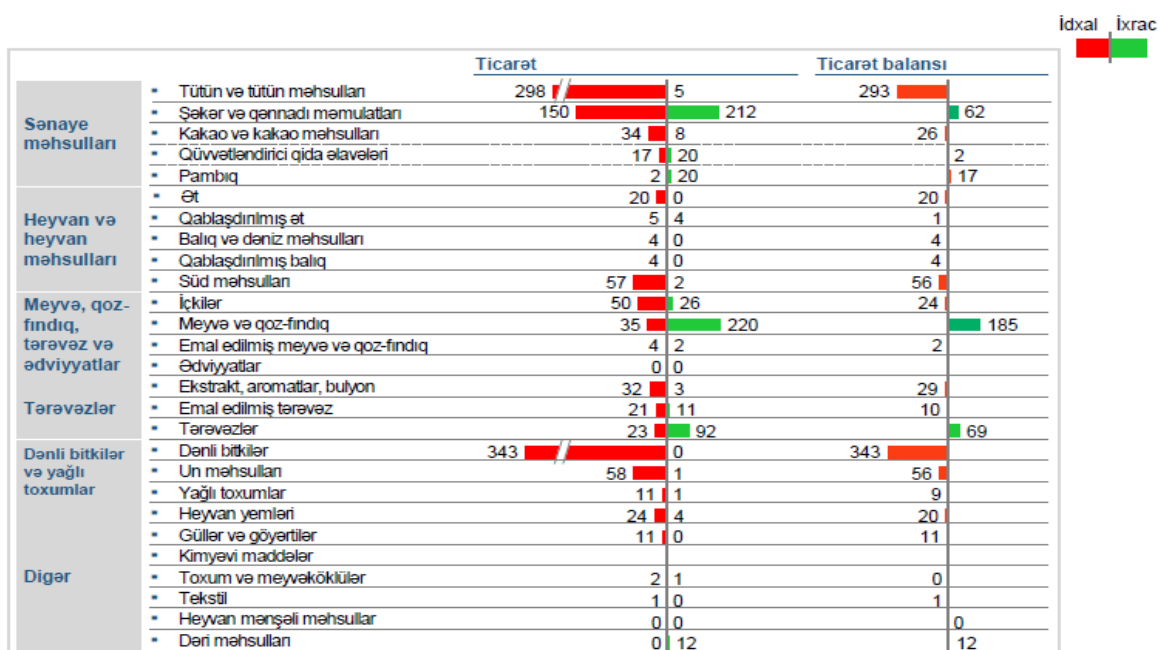
Məhsul	2001	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015/ 2005
Meyvə	11982	146432	112484	152965	207986	173508	192165	220247	150,4
Tərəvəz	856	26224	42345	78307	55969	77264	98919	91681	3,5 d.
Meyvə-tərəvəz emal məhsulları	2123	16773	21518	21366	18694	21965	17143	10857	64,7
Heyvan və bitki mənşəli yağlar	2957	68418	188255	173757	221766	227884	190335	153335	2,2 d.
Şəkər və şəkər məhsulları	0	91	146452	199185	214911	243840	221379	212207	233,2d
Şokolad məhsulları	0	398	3157	7924	11942	16268	11868	7648	19,2 d.
Çay	3142	14097	32957	32211	37223	43906	30804	18959	134,5
Spirtili və spirtsiz içkilər	3403	9401	15142	15727	21041	30947	31875	25829	2,7 d.
Pambıq	15122	43974	15892	20612	22302	30230	14324	19308	43,9
Gön-dəri	1566	2134	11664	10774	13932	16978	23868	12128	5,7 d.
Tütün	11834	5395	5894	9307	7913	10757	12415	7431	137,8
Digər	19457	40375	27098	28676	37183	34999	36171	23000	57,0
Cəmi	72442,0	373712	622858	750811	870862	928546	881266	802634	2,2 d.

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Bununla belə, ilkin kənd təsərrüfatı məhsullarının ixrac coğrafiyası çox məhduddur. Belə ki, bu məhsulların 90 faizi keçmiş Sovet İttifaqı ölkələrinə (Baltıqyanı ölkələr istisna olmaqla), xüsusilə Rusiyaya ixrac olunur.

Əsas kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə xarici ticarət balansı isə şəkil 11-də göstərilirdi kimidir.

Şəkil 11. Əsas kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə xarici ticarət balansı (milyon ABŞ dolları ilə)

Mənbə: Birləşmiş Millətlər Təşkilatının malların satışı üzrə statistik məlumatlar bazası, 2015

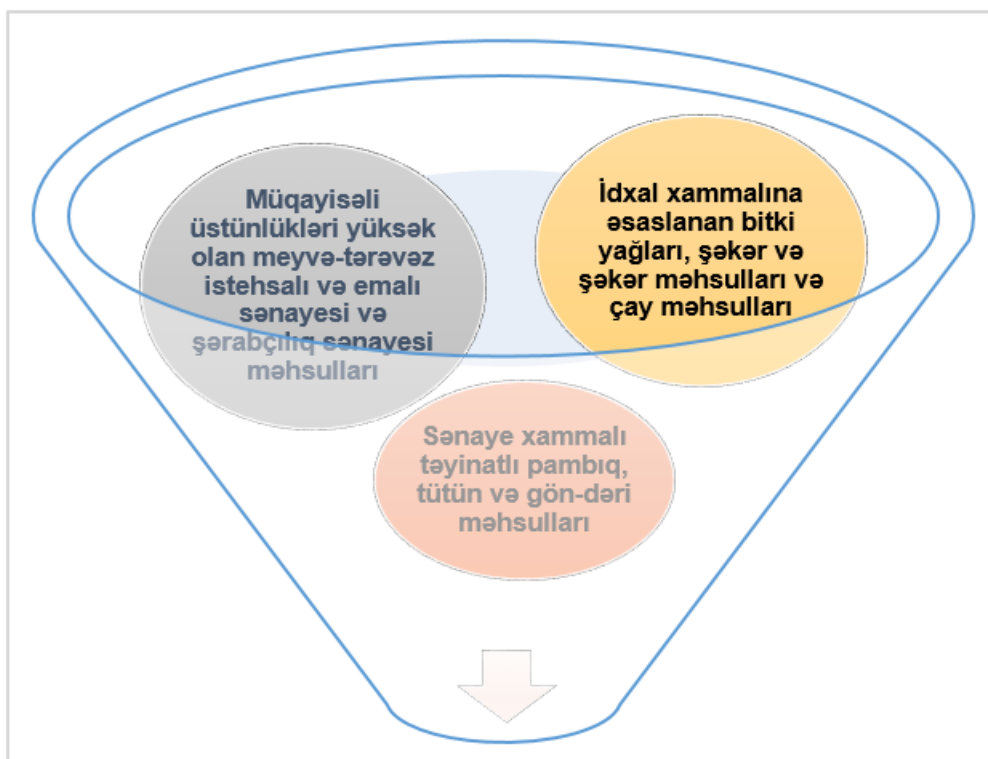
Göründüyü kimi, əsasən meyvə və tərəvəz üzrə ticarət balansımız müsbət saldoya malikdir. Rusiya bazarı Azərbaycanda istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının əsas bazarıdır. Digər ölkələrin və Azərbaycanın bu bazara ixrac etdiyi əsas məhsulların təhlili əsasında ixrac üçün üç əsas məhsul müəyyən edilmişdir: faraş pomidor (xüsusilə istixanalarda ilboyu yetişdirilən pomidor), təzə xiyar (kornişon) və meyvələr (məsələn, fındıq, alma, nar, xurma, bostan məhsulları).

Azərbaycan bu məhsulların hər biri üçün rəqabət imkanlarına malikdir və qısa müddət ərzində onların istehsalını və məhsuldarlığını əhəmiyyətli dərəcədə artırma bilər.

Əgər Azərbaycan Rusiya bazarına ixracda mühüm paya sahib ola bilərsə, bu məhsulların hər birinin ixracı nəzərəcarpacaq dərəcədə arta bilər.

Qeyd edilənlərin yekunu olaraq, kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları ixracında üstünlük təşkil edən sahələr aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər (şəkil 12).

Şəkil 12. Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları ixracında üstünlük təşkil edən sahələr

Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları üzrə bazarın tənzimlənməsi

Dünya təcrübəsi göstərir ki, kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının tənzimlənməsi sistemi istehsalçıların öz məhsullarını əlverişli şərtlərlə sataraq layiqli səviyyədə gəlir əldə etmələrinin təmin edilməsinə və beləliklə də istehsalın artırılması üçün davamlı stimül yaradılmasına nail olmağın mühüm vasitəsidir. Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının sistemli şəkildə tənzimlənməsini həyata keçirmək üçün müvafiq mexanizmlərin yaradılmasına aqrar islahatların yeni mərhələsi çərçivəsində başlanılmışdır. Hazırda ölkədə kənd təsərrüfatı məhsulları bazarında qiymətlərin stabilləşdirilməsi istiqamətində yalnız iki alətdən və məhdud səviyyədə istifadə edilir. Birincisi, 2006-cı ildən etibarən Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yerli icra hakimiyyəti orqanları ilə birgə həftəsonlarında və bayram günlərində Bakı şəhərində kənd təsərrüfatı məhsulları yarmarkalarını təşkil edir. Bu yarmarkalar

fermerlərin bazara çıxış imkanlarının yaxşılaşdırılmasında çox təsirli rol oynamasa da, qiymətlərin əhali üçün münasibliyi baxımından, əhəmiyyət kəsb edir. İkincisi, 2009-cu ildən fəaliyyət göstərən Dövlət Taxıl Fondu daxili bazarda taxıl məhsullarının qiymətlərində kəskin volatilliyin qarşısını almaq üçün, lazımi hallarda, aidiyyəti dövlət orqanları ilə razılaşdırılmaqla, adekvat intervensiya tədbirləri həyata keçirir. Yəni bu alət də istehlak bazarında qiymətlərin stabilliyinin təmin edilməsinə xidmət edir.

“Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 11 aprel tarixli 1944 nömrəli Sərəncamı kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının effektiv tənzimlənməsi baxımından olduqca mühümdür. Belə ki, bu qurum istehsalçıların fəaliyyətlərinin zəmanətli əsasda həyata keçirilməsi və zərurət yarandıqca, bazarın geniş seqmentləri üzrə intervensiya tədbirlərinin görülməsi baxımından mühüm alət kimi çıxış edəcəkdir.

Hazırda “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” ASC həm dövlət ehtiyacları, həm də bazarın stabilləşdirilməsi məqsədilə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının tədarükünün həyata keçirilməsi üzrə müvafiq mexanizmlərin yaradılmasına başlamışdır.

Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları üzrə daxili bazarın idxal tənzimlənməsi

Daxili bazarın qeyri-tarif tənzimləmə metodları kimi antidempinq, kompensasiya və xüsusi rüsumlar, habelə kvotaların tətbiqi ilə bağlı mövcud qanunvericilikdə hüquqi əsaslar var. Lakin bu alətlərin çevik və effektiv tətbiqi üçün müvafiq institusional mexanizmlər yaradılmamışdır. Həmçinin, bu alətlərin tətbiqi üçün daxili bazarın öyrənilməsi, idxal olunan müvafiq məhsulların mənşə ölkələrində qiymətlərinin və bu məhsulların daxili istehsala təsirinin müəyyən edilməsi üçün mütəmadi araşdırmaların aparılması tələb olunur. Bunun üçün də adekvat institusional potensialın formalaşdırılmasına ehtiyac vardır. Digər qeyri-tarif tənzimləmə metodları kimi sanitar-fitosanitar, baytarlıq norma və standartları və texniki tələblər öz missiyalarına uyğun olaraq, yəni ətraf mühitin və əhalinin sağlamlığının qorunması məqsədləri üçün tətbiq edilir. Lakin bu norma, standart və tələblərin tətbiqi prosesində daxili bazarın qorunması ilə bağlı məqsədlər kifayət qədər nəzərə alınmır. Müvafiq norma, standart və tələblərin tətbiqi üzrə institusional mexanizmlər kifayət qədər formalaşdığından, bu vasitələrdən daxili bazarın qorunması məqsədləri üçün də istifadə oluna bilər.

Ətraf mühitin qorunması, təbii resursların mühafizəsi və təbii-iqlim amillərinin kənd təsərrüfatına təsirlərinin idarə olunması sistemi

Azərbaycan doqquz təbii iqlim tipinə malikdir və regionun ən mülayim qışı Azərbaycanda müşahidə edilir. Yay fəslə üçün orta hesabla 28–30°C arasında dəyişən temperatur, quru, isti və günəşli hava səciyyəvidir. Ölkədə ayın 300 saatının gün şüası (yayda) ilə xarakterizə olunduğu iqlim şəraiti mövcuddur. Bu da ölkədə çoxsahəli kənd təsərrüfatının inkişafına və il ərzində 3 dəfəyədək məhsul yetişdirməyə imkan verən əlverişli təbii iqlim şəraiti deməkdir.

Bütün bunlara baxmayaraq, ölkədə torpaq və su ehtiyatlarından səmərəli istifadə problemi hazırda aktualdır. Torpaqların istismarında aqrotexniki qaydalara riayət edilməməsi və torpaq istifadəçiləri tərəfindən torpaqların münbitliyinin bərpası ilə bağlı vaxtılı-vaxtında zəruri tədbirlərin həyata keçirilməməsi, mövcud meliorasiya-irriqasiya sistemlərinin hələ də müvafiq tələblərə uyğun olmaması, kənd təsərrüfatı torpaqlarından təyinatından kənar istifadə olunması və digər bu kimi problemlər ətraf

mühitin və torpaq resurslarının keyfiyyətinin pisləşməsinə səbəb olur. Torpaqların dayanıqlı idarəetmə sisteminin tətbiq olunmaması bu problemləri daha da kəskinləşdirir. Qanunvericiliyə əsasən, torpaqların münbitliyinin bərpası, artırılması və mühafizəsi ilə bağlı müxtəlif orqanlar öz səlahiyyətləri çərçivəsində müvafiq tədbirlər görməlidir. Lakin mövcud qaydalarda torpaqların münbitliyinin bərpası, artırılması və mühafizəsi ilə bağlı ayrı-ayrı qurumların vəzifələri, habelə bu vəzifələrin həyata keçirilməsi mexanizmləri ilə bağlı konkret müddəalar və təlimatlar yoxdur. Həmçinin, müvafiq qurumların əsasnamələrində bununla bağlı bir-birini təkrarlayan funksiyalar təsbit olunmuşdur.

Su ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunmasının mühüm şərtlərindən biri də suvarma sistemlərinin idarə edilməsi ilə bağlıdır. Mövcud qanunvericiliyə əsasən, meliorasiya və irriqasiya sistemləri dövlət mülkiyyətində, bələdiyyə mülkiyyətində və xüsusi mülkiyyətdə ola bilər. Bununla belə, hazırda bütün suvarma sistemləri dövlət mülkiyyətində və ya Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC-nin balansındadır. Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC və eləcə də Kənd Təsərrüfatı Layihələri və Kreditlərinin İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Xidməti tərəfindən beynəlxalq təşkilatlarla birgə həyata keçirilən layihələr çərçivəsində yerlərdə 585 sudan istifadəedənlər assosiasiyaları yaradılmışdır. Hazırda bu assosiasiyalar suvarma suyunun istehlakçılar arasında bölüşdürülməsi üzrə fəaliyyət göstərsələr də, suvarma sistemlərinin bu qurumların uzunmüddətli istifadəsinə verilməsi təcrübəsi hələ ki yoxdur. Suvarma suyu Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC tərəfindən assosiasiyalara güzəştli qiymətlərlə satılır. Bu sahədə tətbiq edilən güzəşt mexanizminə yenidən baxılaraq, geniş əhatəli texniki-iqtisadi əsaslandırmanın hazırlanmasına və daha səmərəli dəstək formalarının tətbiq olunmasına ehtiyac vardır. Su ehtiyatları məhdud olan ölkə kimi, Azərbaycanda suya qənaət edən müasir suvarma üsullarının tətbiqinin genişləndirilməsini stimullaşdırmaq üçün dünya təcrübəsində tətbiq edilən müvafiq dəstək tədbirlərinin görülməsi də aktualdır. Hazırda müasir suvarma üsullarından istifadənin genişləndirilməsini stimullaşdırmaq üçün tətbiq edilən yeganə tədbir "Aqrolizinq" ASC-nin xətti ilə müvafiq suvarma avadanlıqlarının lizinq yolu ilə və dəyərinin 40 faizinin dövlət büdcəsi hesabına ödənilməsi şərti ilə satılmasıdır ki, yeni tətbiq edilən bu stimullaşdırma tədbirinin də miqyası kifayət qədər genişlənməmişdir.

Ətraf mühitin qorunmasında ənənəvi kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə yanaşı, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının stimullaşdırılması da önəmli yer tutur. Bu sahənin tənzimlənməsi üçün müvafiq hüquqi baza yaradılsa da, sertifikatlaşdırma sistemi, statistika bazası mövcud deyil və bazar kanalları formalaşmamışdır.

Həmçinin, baş verə biləcək fəsadların qarşısının əvvəlcədən alınması üçün dolu yağmasından müdafiə və yağıntının kənd təsərrüfatı məqsədləri baxımından tənzimlənməsi formasında hava şəraitinə müdaxilə edilməsi zəruri amillərdən biridir. Dünya Meteorologiya Təşkilatının məlumatlarına əsasən, qlobal miqyasda kənd təsərrüfatı sahəsində dolu səbəbindən il ərzində yaranan itkilər 6 milyard ABŞ dolları həcmində, o cümlədən MDB ölkələrində 740 milyon ABŞ dolları dəyərində qiymətləndirilir. Keçmiş Sovet İttifaqı dövründə yaradılan doludan müdafiə sisteminin texniki infrastrukturunu ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində, müharibə şəraiti ilə əlaqədar olaraq, hərbi hissələrə təhvil verilmişdir. Buna görə də ölkədə kənd təsərrüfatı məqsədləri baxımından hava şəraitinə müdaxilə edilməsi sisteminin müasir texnologiyalar əsasında yaradılmasına və inkişaf etdirilməsinə ehtiyac vardır.

Kənd təsərrüfatının tənzimlənməsi və dövlət dəstəyi

Dövlət dəstəyi sistemi

Ötən dövr ərzində kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılara dövlət tərəfindən müvafiq dəstək sistemi formalaşdırılmış, bu sistemin təkmilləşdirilməsi və şəffaflığının yüksəldilməsi istiqamətində ardıcıl tədbirlər görülmüşdür (şəkil 13).

Şəkil 13. Kənd təsərrüfatı sahəsinə göstərilən dövlət dəstəyi tədbirləri

Ümumi sahə üzrə dövlət dəstəyi tədbirləri	Bitkiçilik sahəsi üzrə dövlət dəstəyi tədbirləri	Heyvandarlıq sahəsi üzrə dövlət dəstəyi tədbirləri
• Kənd təsərrüfatı vergilərdən azaddır; • istehsalçılara büdcədən güzəştli kreditlər verilir; • kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sənayesi üzrə idxal olunan əksər istehsal vasitələrinə gömrük güzəştləri tətbiq edilir; • “Aqrolizinq” ASC tərəfindən satılan kənd təsərrüfatı maşın, texnika və avadanlıqlarının dəyərinin 40 faizi büdcədən ödənilir və onlar lizinq yolu ilə satılır; • kənd təsərrüfatı əmlakının və müəyyən edilmiş sığorta hadisələrinin sığortalanması üzrə hesablanmış sığorta haqqının 50 faizi dövlət tərəfindən ödənilir.	• Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı üçün sərf edilən yanacaq və motor yağlarının dəyərinin 50 faizinin dövlət tərəfindən ödənilməsinin təmin edilməsi məqsədilə əkin sahələrinin hər hektarına (o cümlədən təkrar əkinlərə) görə 50 manat subsidiya verilir; • emal müəssisələrinə satılan pambığın hər kiloqramı üçün 0,1 manat, quru tütünün hər kiloqramı üçün 0,1 manat, yaş tütünün isə hər 10 kiloqramı üçün 0,05 manat subsidiya verilir; • kənd təsərrüfatı istehsalı ilə məşğul olanlara hər 1000 m² suvarma suyunun qiyməti 0,5 manat müəyyən edilmişdir; • “Aqrolizinq” ASC tərəfindən satılan müasir suvarma avadanlıqlarının dəyərinin 40 faizi büdcədən ödənilir; • gübrələrin, pestisidlərin və sənaye üsulu ilə istehsal edilmiş biohumusun dəyərinin 70 faizi dövlət büdcəsindən ödənilir; • toxum və ting istehsalına və satışına görə subsidiya verilir; • kənd təsərrüfatı bitkilərinin karantin tətbiq edilən və xüsusi təhlükəli zərərvericilərinə qarşı mübarizə tədbirləri dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına malivələsdirilir.	• “Aqrolizinq” ASC tərəfindən idxal edilən cins malların dəyərinin 50 faizi büdcədən ödənilir və lizinq yolu ilə satılır; • süni mayalanma yolu ilə alınan hər baş buzova görə 100 manat subsidiya verilir; • süni mayalandırma xidməti üzrə infrastruktur dövlət tərəfindən təmin edilir; • bütün növ kənd təsərrüfatı heyvanları və quşları arasında heyvanların xüsusi təhlükəli yoluxucu xəstəliklərinə (13 növ xəstəliyə) qarşı aparılan müalicə–profilaktika və diaqnostika tədbirləri dövlət tərəfindən təmin edilir.

Bu dəstək tədbirləri kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının müvafiq istehsal vasitələri ilə təminatının gücləndirilməsi və onların gəlir əldə etmək imkanlarının yaxşılaşdırılması baxımından əhəmiyyətli olmuşdur. Belə ki,

istehsalçıların müvafiq kənd təsərrüfatı texnikası və avadanlıqları ilə təminatında əvvəllər müşahidə olunan çatışmazlıqlar tamamilə aradan qaldırılmış, gübrədən istifadə səviyyəsi yüksəlmiş, məhsuldar cins heyvanlardan ibarət təsərrüfatlar genişləndirilmiş, ümumilikdə isə müvafiq dəstək tədbirləri istehsal xərclərinin azaldılmasına mühüm təsir göstərmişdir.

Sahibkarların dövlət büdcəsi vəsaitləri hesabına güzəştli kreditlərlə maliyyələşdirilməsi siyasətində kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sənayesi prioritet sahə kimi müəyyən edilmiş, ayrılan güzəştli kreditlərin 60–65 faizi məhz bu sahələrin payına düşmüşdür. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına tətbiq edilən vergi güzəştləri də istehsalçıların xərclərinin azaldılması, həmçinin yerli məhsulların qiymətlərinin istehlakçılar üçün əlverişli olması baxımından mühümdür. Hazırda kənd təsərrüfatına dövlət dəstəyi tədbirlərinin bu sahənin inkişaf məqsədləri baxımından ünvanlılığının daha da artırılması və tətbiqi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı islahatlara başlanılmışdır. O cümlədən, tətbiq edilən vergi güzəştləri siyasətinə həm də kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçıları ilə emal müəssisələri və ticarət şəbəkələri arasında əlaqələrin inkişaf etdirilməsi məqsədi çərçivəsində baxmağa zərurət yaranmışdır. Mövcud tələbatları dəqiq qiymətləndirməklə, müvafiq dəstək tədbirlərinin miqyasının və əhatə dairəsinin genişləndirilməsi istiqamətlərinin müəyyən olunması da qarşıda duran vəzifələrdən biridir.

Kənd təsərrüfatında qeydiyyat, uçot və statistika sistemi

Hazırda kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı ilə məşğul olan təsərrüfat subyektlərinin böyük əksəriyyəti rəsmi tələblərə əsaslanan təşkilati formaya uyğun şəkildə qeydiyyatdan keçməmişdir. Dövlət Statistika Komitəsinin və Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin məlumatlarına əsasən, ölkədə təqribən 890 min kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaq mülkiyyətçisinin olmasına, habelə yanacaq və motor yağlarına görə verilən dövlət yardımlarını almaq üçün müraciət edən təqribən 370 min kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçısının olmasına baxmayaraq, təqribən 1300 təsərrüfat hüquqi şəxs kimi, 1500 təsərrüfat isə fərdi sahibkar kimi qeydiyyatdan keçmişdir.

Ölkədə torpaq sahələrinin və heyvanların identifikasiyası sistemi də yaradılmamışdır. Torpaq sahələrinin identifikasiyası sisteminin yaradılmasına əsas maneələrdən biri torpaq sahələrinin mülkiyyətinə dair sənədlərdə olan məlumatlarla naturada olan məlumatlar arasında fərqlərin mövcud olmasıdır. Ən əsası isə, elektron kadastr sisteminin yaradılmaması torpaqların elektron uçotu sisteminin qurulmasında başlıca maneədir.

Bütün bu problemlər kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə keyfiyyətli statistik informasiyanın əldə edilməsində çətinlik yaradır ki, bu da öz növbəsində, aqrar sahə üzrə müvafiq siyasət tədbirlərinin əsaslandırılması üçün real qiymətləndirmə aparılması imkanlarını məhdudlaşdırır.

Son dövrlər ölkədə kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə müvafiq informasiyaların elektronlaşdırılması istiqamətində kompleks tədbirlər görülür. 2015-ci ildən etibarən Avropa İttifaqı (Aİ) ölkələrinin tətbiq etdiyi metodika əsasında “e-kənd təsərrüfatı” informasiya sisteminin qurulmasına başlanılmışdır. Aİ-nin “İnteqrasiya Olunmuş Nəzarət Sistemi”nin (IACS) prinsiplərinə əsaslanan “e-kənd təsərrüfatı” informasiya sistemi 7 altmoduldan, o cümlədən “Torpaq Sahələrinin İdentifikasiyası”, “Fərmer Təsərrüfatlarının Reyestri” və “Subsidiyaya Ərizələrin Qeydiyyatı və Təhlili” modullarından ibarətdir. “E-kənd təsərrüfatı” informasiya sistemi çərçivəsində müvafiq məlumat bazalarının, o cümlədən aeroşəkillər və peyk təsvirləri əsasında əldə olunan ortofoto xəritələr üzrə elektron məlumat bazalarının yaradılması və idarə

olunması üçün zəruri olan informasiya-kommunikasiya texnologiyaları infrastrukturunu quraşdırılmışdır. Bu istiqamətdə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin müvafiq struktur bölmələrinin institusional potensialı formalaşdırılaraq, yaradılmış sistemin Xaçmaz, Quba və Göygöl rayonlarında pilot tətbiqinə başlanılmışdır.

Beynəlxalq məsləhətçilər qrupu cəlb edilməklə, “Heyvanların İdentifikasiyası və Qeydiyyatı Sistemi”nin yaradılması üçün texniki tapşırıqın hazırlanmasına başlanılmışdır.

“E-kənd təsərrüfatı” informasiya sisteminin tətbiqi başa çatana qədər hər il subsidiya alan istehsalçılar və onların əkin sahələri ilə bağlı məlumatlar (subsidiya alan istehsalçının fəaliyyət göstərdiyi rayon və kənd, subsidiyaya təqdim olunan əkin sahələrinin ölçüsü və əkin növləri) əsasında elektron məlumat bazası yaradılmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu məlumatlar hər il yanacaq-motor yağlarına görə subsidiya verilən 370 minə yaxın istehsalçını və təqribən 1,3 milyon hektar sahəni əhatə edir ki, bu da ölkə üzrə müvafiq əkin sahələrinin 80 faizdən yuxarı hissəsini təşkil edir. Eyni zamanda, heyvanların identifikasiyası sisteminin qurulması prosesinə hazırlıq çərçivəsində Dövlət Baytarlıq Nəzarəti Xidməti tərəfindən ölkədə fəaliyyət göstərən bütün təsərrüfatlarda mövcud olan kənd təsərrüfatı heyvanları ilə bağlı məlumatlar toplanaraq, elektron məlumat bazası yaradılmışdır. Ölkə ərazisində qeydiyyata alınmış 66 min vahiddən çox kənd təsərrüfatı texnikası ilə bağlı Baş Dövlət Texniki Nəzarət Müfəttişliyinin “Dövlət texniki nəzarət avtomatlaşdırılmış informasiya sistemi”ndə elektron məlumat bazası yaradılmışdır. “Aqrolizing” ASC-nin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi tədbirləri çərçivəsində bu Cəmiyyət tərəfindən aparılan müvafiq əməliyyatların elektron-uçot sistemində keçirilməsi başa çatdırılmış, o cümlədən güzəşt tətbiq edilən texnikalarla bağlı xüsusi proqram təminatı – “Lizing əməliyyatlarının avtomatlaşdırılması sistemi” hazırlanaraq istifadəyə verilmiş və etibarlı məlumat bazası yaradılmışdır.

MDB ölkələri arasında ilk dəfə Azərbaycanda AI təcrübəsinə uyğun “Fermer Təsərrüfatları Məlumatlarının Monitorinqi Sistemi” (FTMMS) qurulmuşdur. Birbaşa kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların müvafiq iqtisadi göstəricilərinin toplanmasını və təhlilini nəzərdə tutan bu monitorinq sistemi aqrar siyasətin nəticələrinin fermer təsərrüfatları səviyyəsində təhlili, istehsalçıların fəaliyyətinin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi, aqrar siyasətin təkmilləşdirilməsi ehtiyaclarının sistemli şəkildə müəyyənləşdirilməsi və digər məsələlər baxımından mühüm informasiya mənbəyi kimi çıxış edir. Ölkənin hər bir rayonunu və kənd təsərrüfatının bütün sahələrini əhatə edən təqribən 4 min təsərrüfatın 2014-cü və 2015-ci il üzrə göstəriciləri toplanmış və elektron məlumat bazası yaradılmışdır.

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin FAO ilə birgə həyata keçirdiyi layihə çərçivəsində Kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymət informasiya portalı (www.azagro.net) yaradılmışdır. Məlumat bazasında 46 adda meyvə, tərəvəz və bostan məhsullarının 400 növü, həmçinin məhsulların iri, orta və xırda ölçülərinə görə hər növün çeşidləri üzrə topdan və pərakəndə satış qiymətləri gündəlik olaraq yenilənir. Hazırda bu informasiya portalının meyvə, tərəvəz və bostan məhsullarının sahədən satış qiymətləri, heyvandarlıq məhsullarının, taxıl məhsullarının, texniki bitkilərin və sənaye təyinatlı digər məhsulların müvafiq qiymət göstəriciləri əsasında təkmilləşdirilməsi aparılır.

Kənd təsərrüfatı sahəsində məşğulluq və kənd yerlərinin inkişafı

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən, son 5 il ərzində ümumi məşğulluq səviyyəsinin 6,8 faiz artımı müqabilində emal sənayesində məşğul əhəlinin sayındakı artım 9,3 faiz, kənd təsərrüfatında isə 2,5 faiz olmuşdur. Ötən dövr ərzində emal sənayesinin ümumi məşğulluqdakı payı orta hesabla 4,8–5,0 faiz

olmaqla, təqribən eyni səviyyədə qaldığı halda, kənd təsərrüfatının ümumi məşğulluqdakı payında azalma dinamikası müşahidə olunmuşdur. Belə ki, 2000-ci ildə bu göstərici 39,1 faiz, 2015-ci ildə isə 36,4 faiz təşkil etmişdir. Kənd təsərrüfatı ümumi məşğulluqda hələ də ən böyük paya malik olan sektor kimi qalmaqdadır.

2015-ci ildə bu sahədə məşğul olanların hər nəfərinə düşən əlavə dəyərin illik məbləği 1993,2 manat, orta aylıq məbləği isə 166,1 manat olmuşdur. Kənd təsərrüfatı sahəsində çalışanların kiçikhəcmli əlavə dəyər yaratmaları bu sahədə məşğul əhalinin əmək ödənişlərinin artırılması imkanlarının məhdudluğunu və istehsalın intensiv amillər hesabına inkişaf etdirilməsinin zəruriliyini göstərir. Öz növbəsində bu fakt kənd yerlərində emal sənayesi və digər istehsal və xidmət sahələri hesabına qeyri-kənd təsərrüfatı məşğulluğunun artırılması zərurətini də ifadə edir.

2004-cü ildən etibarən ölkədə icra olunan regionların sosial-iqtisadi inkişafı dövlət proqramları hesabına ölkə əhalisinin 47 faizinin yaşadığı kənd yerlərinin sosial infrastrukturunu köklü şəkildə yaxşılaşdırılmış, kənd yerlərində yaşayan əhalinin rifah halı yüksəlmişdir.

2004–2015-ci illər ərzində regionlarda qazlaşdırma səviyyəsi 41,0 faizdən 78,2 faizə yüksəlmişdir. Nəqliyyat infrastrukturunun inkişafı tədbirləri çərçivəsində 3,1 min km magistral və 7,2 min km yerli əhəmiyyətli və kəndlərarası yollarda təmir-tikinti işləri aparılmış, həmçinin 81 faizi regionlarda olmaqla, 394 körpü və tunel tikilmiş və ya təmir olunmuş, 6 rayonda hava limanı tikilmiş və ya yenidən qurulmuşdur. Bu dövr ərzində regionlarda 6510 km içməli su xətti çəkilmiş və 3155 km kanalizasiya xətti tikilmişdir. Regionlarda fasiləsiz (24 saat) içməli su ilə təmin olunan əhalinin payı 9 faizdən 41 faizə yüksəlmişdir. 2004-cü ildə ölkədə ümumi gücü 2800 MVt olan 9 elektrik stansiyası fəaliyyət göstərirdisə, hazırda ümumi gücü 6300 MVt olan 34 elektrik stansiyası mövcuddur. Elektrik enerjisinin 80 faizi regionlarda istehsal edilir.

Müvafiq dövr ərzində regionlarda 2554 orta məktəb və 409 tibb müəssisəsi tikilmiş və ya əsaslı təmir olunmuş, habelə 33 Olimpiya İdman Kompleksi və 34 Gənclər Mərkəzi istifadəyə verilmişdir.

Regionların iqtisadi inkişaf proqramları çərçivəsində yaradılan yeni iş yerlərinin 71 faizi və ya 1,0 milyondan çoxu, habelə yaradılan yeni müəssisələrin 42 faizi və ya 29820-si regionların payına düşür. O cümlədən yeni istifadəyə verilən mehmanxana və mehmanxana tipli obyektlərin 68 faizi və ya 202-si regionlarda fəaliyyət göstərir.

Qeyd olunanlarla yanaşı, 2000-ci ildən etibarən Azərbaycan Hökumətinin Dünya Bankı ilə, eləcə də BMT-nin Kənd Təsərrüfatının İnkişafı üzrə Beynəlxalq Fondu (IFAD) ilə birgə maliyyələşdirməsi əsasında aidiyyəti dövlət orqanları tərəfindən icra olunan layihələr, habelə Aİ və beynəlxalq donor təşkilatların maliyyələşdirdiyi və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının icra etdiyi layihələr çərçivəsində kənd yerlərinin inkişafı ilə bağlı çoxsaylı tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bu layihələr kənd yerlərində sosial infrastruktur (səhiyyə, təhsil, kənd yolları və s.) obyektlərinin və suvarma infrastrukturunun təmiri və tikintisi ilə yanaşı, kənd yerlərində yaşayan əhalinin gəlirlərinin artırılmasına dəstək məqsədilə kənd icmalarının ehtiyacları əsasında məsləhət xidmətləri, baytarlıq və bitki mühafizə tədbirləri, toxumla təminat, kiçik tədarük məntəqələrinin qurulması, nümunəvi təsərrüfat təcrübəsinin yaradılması, maliyyələşməyə dəstək və bu kimi digər istiqamətlərdəki fəaliyyəti əhatə etmişdir.

Qeyd edilənlərlə bərabər, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının müasir mərhələsində kənd yerlərinin inkişafı siyasətinin qabaqcıl dünya təcrübəsi əsasında təkmilləşdirilməsi aktualdır. İlk növbədə, ölkənin regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı

tədbirlərinin böyük miqyasda və sürətlə həyata keçirilməsini nəzərdə tutan, mövcud problemlərin birdəfəlik həll olunmasını hədəfləyən və buna görə də daha çox milli səviyyədə planlaşdırma metodologiyasına əsaslanan regionların inkişafı siyasətinin bundan sonra tədricən kənd yerlərinin inkişafı konsepsiyası ilə əvəzlənməsinə ehtiyac vardır. Bu baxımdan, kənd yerlərinin inkişafı üzrə planlaşdırma istiqamətində müvafiq institusional potensialın, o cümlədən kənd yerlərinin inkişafı üzrə ehtiyacları xarakterizə edən monitoring göstəriciləri sisteminin və müvafiq informasiya bazasının yaradılması aktualdır. Buna uyğun olaraq, yerli özünüidarəetmə orqanlarının və kənd icmalarının kənd yerlərinin inkişafında iştirakının daha da gücləndirilməsini təmin edən institusional mexanizmlər yaradılmalıdır.

3.2. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahəsinin GZİT təhlili

Güclü tərəflər	Zəif tərəflər
- Mövcud təbii resursların (torpaq, su, iqlim ehtiyatlarının) ölkədə kənd təsərrüfatının inkişafı baxımından əlverişli olması; - özəl mülkiyyətə əsaslanan təsərrüfatçılıq ənənələrinin və bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə əsaslanan aqrar siyasətin formalaşması; - müasir texnologiyalara əsaslanan yeni emal sənayesi müəssisələri şəbəkəsinin formalaşması; - kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları üzrə istehsalın artım dinamikasının dünya üzrə orta göstəricilərdən yüksək olması; - dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra mühüm ərzaq məhsulları ilə ölkənin özünütəminatmə səviyyəsinin yüksəlməsi; - kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə ixracın həcmində yüksək artım dinamikasının mövcudluğu; - kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların müvafiq istehsal vasitələri ilə təminatına güclü dövlət dəstəyinin verilməsi və hazırda istehsal vasitələri ilə təminatın mövcud tələbata uyğun səviyyədə ödənilməsi; - həm bitkiçilikdə, həm də heyvandarlıqda istehsalın intensiv üsullarla artırılması üçün dövlət dəstəyi mexanizmlərinin yaradılması; - fəaliyyəti mütərəqqi təsərrüfatçılıq metodlarına əsaslanan aqrobiznes	- Mütərəqqi təsərrüfatçılıq metodlarının tətbiqi təcrübəsinin geniş yayılmaması, əksər məhsullar üzrə istehsalın artımında ekstensiv amillərin rolunun böyük olması nəticəsində məhsuldarlıq göstəricilərinin aşağı olması; - əkin sahələrinin suvarma suyu ilə təminatında problemlərin olması; - bazar infrastrukturunun, o cümlədən satış və anbar infrastrukturunun kifayət qədər inkişaf etməməsi; - məhsulların həm istehsalı, həm emalı, həm də ticarəti mərhələlərində yaradılan əlavə dəyərin yüksəldilməsi üçün mövcud imkanlardan zəif istifadə olunması; - kiçik torpaq sahibliyinə əsaslanan ailə-kəndli təsərrüfatlarının üstünlük təşkil etməsi və bu təsərrüfatların bazaryönümlülüyünün aşağı səviyyədə olması; - aqrar siyasətdə təklifyönümlülüyün (istehsal) tələbyönümlülükdən (bazar) daha üstün olması və ümumilikdə bu siyasətin “dəyər zənciri” yanaşması əsasında təkmilləşdirilməsinə ehtiyac olması; - fermer tərəfdaşlığının və kənd təsərrüfatında kooperasiyanın, o cümlədən aqrar-sənaye inteqrasiyasının zəif olması; - emal sənayesi müəssisələrinin fəaliyyətinin yerli xammal mənbələrinə əsaslanmasının kifayət qədər yüksək

müəssisələrinin yaradılması və bu istiqamətdə təcrübənin tədricən genişləndirilməsi; • beynəlxalq bazarlara yaxın olması (Azərbaycan Rusiya bazarı kimi geniş bir bazara yaxın yerləşir və Avropa və Yaxın Şərq bazarlarına da çıxış imkanları böyükdür); • nisbətən yaxşı inkişaf etmiş kənd infrastrukturunun mövcudluğu.	olmaması; • istehsalçıların maliyyə resurslarına çıxışının və aqrar sığorta sisteminin zəif inkişaf etməsi; • fermerlərin öz fəaliyyətini mütərəqqi üsullarla həyata keçirmələri üçün müvafiq sahələrdə bilik və bacarıqlarının aşağı olması; • kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının ətraf mühitin mühafizəsi və təbii resurslardan dayanıqlı istifadə şərtləri kifayət qədər nəzərə alınmadan aparılması; • kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə informasiya və məsləhət xidmətləri sisteminin inkişaf etməməsi; • kənd təsərrüfatı və ərzaq siyasətinin effektivliyinin daha da artırılması baxımından mövcud resurslarla bağlı təkmil informasiya bazasının yaradılması işinin (elektron kənd təsərrüfatının, torpaqların elektron kadastr sisteminin və heyvanların identifikasiyası sisteminin qurulmasının) başa çatmaması; • strateji əhəmiyyətli ərzaq məhsulu kimi buğda istehsalının rəqabətqabiliyyətliliyinin, xüsusilə mövcud təbii resursların məhdudluğu (taxılçılıq ölkələrindəki kimi geniş torpaq sahələrinin olmaması) səbəbindən aşağı səviyyədə olması; • qida təhlükəsizliyi, kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları üzrə keyfiyyətin idarəedilməsi sisteminin beynəlxalq standartların tələblərinə tam uyğunlaşdırılmaması; • kənd təsərrüfatı problemləri üzrə həyata keçirilən elmi tədqiqat fəaliyyətlərinin praktika ilə əlaqələndirilməsinin zəif olması.
İmkanlar	Təhlükələr
• kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları istehsalı və emalı sahəsinin inkişafının ölkənin ümumi sosial-iqtisadi inkişaf siyasətində prioritet istiqamətlərdən biri kimi müəyyən olunması; • kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları istehsalının artırılmasını	• mövcud təbii resurslar (torpaq və su ehtiyatları) ölkədə kənd təsərrüfatının inkişafı baxımından əlverişli olsa da, bu resursların dünya üzrə orta göstəricilərlə müqayisədə zəif olması; • aqrar siyasətin ətraf mühitin mühafizəsi və təbii resurslardan dayanıqlı əsaslarda istifadə olunması

stimullaşdırmaq üçün müvafiq dövlət dəstəyinin olması;

- kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları bazarı üzrə bazar infrastrukturunun inkişafı və effektiv bazar tənzimlənməsi sisteminin formalaşdırılması tədbirlərinə başlanılması;
- sərfəli ixrac bazarlarına coğrafi yaxınlığın və bu bazarlarda əhəmiyyətli mövqenin olması;
- ixrac bazarlarına çıxışın artırılması üçün genişəhatəli təşviq tədbirlərinin tətbiqinə başlanılması;
- əksər kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı üzrə müqayisəli üstünlüklərin yüksək olması;
- ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi imkanının olması;
- aşağı əməkhaqqı xərcləri və işçi qüvvəsinin kifayət qədər olması (bu amil məhsulun maya dəyərini aşağı olmasına gətirib çıxarır);
- milli valyutanın devalvasiyası nəticəsində ölkədə istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının dünya bazarında rəqabətə davamlılığının daha da artması (məhsul istehsalı xarici valyuta ilə ifadədə daha ucuz başa gəlir və nəticədə qiymət üstünlüyü yaranır);
- çoxfunksiyalı kənd təsərrüfatını inkişaf etdirmək imkanı (kənd təsərrüfatı ilə məşğul əhəlinin kənd yerlərində iş tapmaq imkanlarının məhdud olduğunu nəzərə alıqda, kənd turizminin inkişafı və enerji (bio, günəş, külək) istehsalının genişləndirilməsi kənd təsərrüfatı ilə məşğul olanların gəlirlərini artırır, bu da öz növbəsində fermerlərin maliyyə imkanlarını yaxşılaşdırır).

prinsipləri ilə kifayət qədər əlaqələndirilməməsi;

- ixrac bazarlarının coğrafi diversifikasiyasının məhdud olması;
- əkinəyararlı torpaqların səhrələşməsi-deqradasiyası (suvarmanın düzgün aparılmaması və global iqlim dəyişikliyi torpaqların səhrələşməsinə-deqradasiyasına gətirib çıxarır);
- digər ölkələrin subsidiyalaşdırdığı və dempinq etdiyi məhsulların ölkəyə gətirilməsi (bu da öz növbəsində daxili bazarda haqsız rəqabət yaradır);
- potensial ÜTT üzvlüyündən sonra kənd təsərrüfatı sektoruna verilən daxili yardımların azalması (sarı zənbil).

4. STRATEJİ BAXIŞ

4.1. 2020-ci ilədək strateji baxış

Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair 2020-ci ilədək strateji baxış dayanıqlı inkişaf prinsiplərinə əsaslanan, ərzaq təhlükəsizliyinin daha da gücləndirilməsini təmin edən, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə və kənd yerlərində sosial rifahın yüksəlməsinə töhfə verən rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı və emalı sektorunun formalaşdırılması üçün əlverişli mühit yaratmağı nəzərdə tutur.

Strateji baxışın şərh

Strateji Yol Xəritəsinin reallaşdırılması hesabına müvafiq tənzimlənmə sisteminin təkmilləşdirilməsinə, o cümlədən dövlət yardımlarının effektivliyinin artırılmasına və bazarda rəqabətin daha da yaxşılaşdırılmasına nail olunmaqla, əlverişli biznes mühiti formalaşdırılacaqdır. Aidiyyəti tənzimləmə orqanlarının potensialının gücləndirilməsi, dövlət yardımlarının inkişaf məqsədlərinə uyğunlaşdırılması, qida təhlükəsizliyi sisteminin təkmilləşdirilməsi, məhsul istehsalı, satışı və istehsal vasitələri bazarında rəqabət mühitinin inkişaf etdirilməsi, maliyyə resurslarına çıxışın asanlaşdırılması, bazar infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi və bazara çıxış imkanlarının yaxşılaşdırılması, informasiya-məsləhət xidmətlərinin inkişaf etdirilməsi və digər istiqamətlərdə kompleks işlər görülməkdir.

Nəticədə, təbii resurslardan səmərəli istifadə olunması, təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi, kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının istehsalı sahələrinin dəyər zənciri üzrə inkişaf etdirilməsi üçün şərait yaradılacaq, bununla da ölkədə ərzaq təhlükəsizliyinin dayanıqlılığı təmin olunacaq, qeyri-neft sektoru üzrə ixrac həcmının artımına nail olunacaq və kənd təsərrüfatı sahəsində çalışanların gəlir əldə etmə imkanları yaxşılaşacaqdır.

Strateji Yol Xəritəsində prioritetlər üzrə qeyd edilmiş bəzi tədbirlərin əsas fazası 2020-ci ildən sonrakı dövrdə həyata keçiriləcəkdir.

4.2. 2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxış

Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emal üzrə 2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxış ənənəvi təsərrüfatçılıqdan bazaryönümlü əlavə dəyər yaradan intensiv təsərrüfatçılığa keçidin gücləndirilməsi hesabına rəqabətqabiliyyətli aqrobiznesi formalaşdırmağı nəzərdə tutur.

Uzunmüddətli baxışın şərh

Strateji Yol Xəritəsinin həyata keçirilməsi nəticəsində əlverişli biznes mühitinin yaradılması sayəsində, bir tərəfdən, ailə əməyinin üstünlük təşkil etdiyi, daha çox şəxsi istehlak tələbatı üçün məhsul istehsal edən kiçik ailə-kəndli təsərrüfatlarının fəaliyyətinin bazaryönümlülüyünün gücləndirilməsi və konsolidasiyası, digər tərəfdən isə kommersiyaəsaslı iri aqrokomplekslərin yaradılması və emal sənayesi ilə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı arasında səmərəli inteqrasiya əlaqələrinin gücləndirilməsi, habelə bazar infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi hesabına müvafiq keyfiyyət tələblərinə uyğun istehsal potensialı artırılacaqdır.

Eyni zamanda, kənd təsərrüfatı istehsalında qabaqcıl texnologiyaların tətbiqi təcrübəsinin genişləndirilməsi, istehsalçıların bilik və bacarıqlarının artırılmasına

imkan verən elm, təhsil və məsləhət xidmətləri sisteminin inkişaf etdirilməsi nəticəsində məhsuldarlıq göstəricilərinin yüksəldilməsi təmin olunacaqdır.

Bütün bunların nəticəsi kimi, 2025-ci ilədək kənd təsərrüfatı məhsullarının qeyri-neft ixracındakı payı bu məhsulların istehsal həcminin və səmərəliliyinin artırılmasına tətbiq edilən məqsədyönlü yanaşma əsasında əhəmiyyətli dərəcədə artacaqdır.

2025-ci ilədək olan dövr üzrə uzunmüddətli baxış çərçivəsində müəyyən edilmiş məqsəd kənd təsərrüfatı sektorunun tam müasirləşdirilməsi və onun rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsidir. Buraya məhsulların istehsal həcminin artırılması, yüksək dəyər yaradan bitkiçilik məhsullarının istehsalı və kənd təsərrüfatı məhsulları emalının dəyər zəncirinin seçilmiş sahələri üzrə artırılması daxildir. Növbəti on ildə Azərbaycanda xüsusi bitkiçilik məhsullarının, məsələn, meyvə, qoz–fındıq və tərəvəz məhsullarının istehsal həcminin artırılması və bununla da həmin məhsulların emalı sənayesində rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsi diqqət mərkəzində saxlanılacaqdır. Azərbaycan yerli istehsalda əvvəllər daha çox paya sahib olmuş, dəyər yaradan sənaye məhsullarının (məsələn, pambıq, çay və tütün məhsullarının) istehsalında və ixracında rəqabət üstünlüyünə malik olacaqdır. Bundan başqa, belə məhsulların ixracı artırılacaq, onların idxalından asılılıq azaldılacaq və nəticədə daha çox gəlir əldə ediləcəkdir. Eyni zamanda, bitkiçilik məhsullarının istehsalının artırılması istiqamətində görülən tədbirlər çərçivəsində kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı müəssisələrinin dəyər zəncirində daha mühüm rol oynaması təmin ediləcəkdir. Prioritet təşkil edən bitkiçilik məhsulları əsas ticarət marşrutlarına və nəqliyyat qovşaqlarına yaxın yerləşən emal müəssisələri vasitəsilə daha yüksək dəyər yaradan məhsul kimi yerli və xarici bazarlara çıxarılacaqdır.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sənayesi rəqabətqabiliyyətli istehsalın həcminin artırılması yolu ilə gücləndiriləcəkdir. Belə artıma nail olmaq üçün əsas diqqət qabaqcıl aqrotexniki qaydaların və avtomatlaşdırmanın tətbiqinə əsaslanan intensiv təsərrüfatların yaradılmasına yönəldiləcəkdir. Bu zaman ölkədə hər bir bölgənin potensialı nəzərə alınacaq, o cümlədən qrup şəklində xüsusi istehsal sahələrinin (klasterlərin) və altsektorların yaradılması istiqamətində tədbirlər görülməkdir. Ölkədə tətbiq edilən ənənəvi istehsal metodlarına əlavə olaraq, nəzərdə tutulmuş əsas bitkiçilik məhsullarının orqanik təsərrüfat metodları əsasında yetişdirilməsi dövlətin tənzimləmə standartları əsasında təşviq ediləcəkdir. Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahəsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində görülən tədbirlər nəticəsində yaranan istehsalçıların dəyər zənciri boyunca yüksək dəyər gətirən sahələrdə fəal iştirakı təmin ediləcəkdir.

2016–2020-ci illər üçün nəzərdə tutulmuş prioritetlər çərçivəsində həyata keçiriləcək tədbirlər nəticəsində 2025-ci ilədək ölkənin aqrar–sənaye müəssisələri kənd təsərrüfatı sektorunun əsaslı şəkildə dəyişməsində (transformasiyasında) əsas aparıcı qüvvə olacaqdır. Bundan sonra sənaye sahələrinə yerli və xarici özəl investisiya axını olacaq, yüksək dəyər yaradan kənd təsərrüfatı məhsullarının rəqabət əsasında istehsalı və emalı həyata keçiriləcəkdir. 2025-ci ilədək kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı sektorunda bu cür investisiyalar hesabına ən az bir neçə yerli aparıcı müəssisənin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Bu aqrar–sənaye müəssisələri öz ixrac potensialını yüksəldərək ixrac bazarlarının sayını artıracaq (Avropa bazarı kimi Qərb bazarları da daxil olmaqla) və dünya ticarətində mühüm paya sahib olacaqdır. Həmin dövrdə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahələrində yerli şirkətlərlə yanaşı xarici şirkətlər də geniş fəaliyyət göstərəcəkdir. Azərbaycanda investisiya axınının əhəmiyyətli dərəcədə artmasına şəraitin yaradılması, eləcə də beynəlxalq bazar iştirakçılarının kompleks layihələr və

aqropolislər vasitəsilə yerli bazara daxil olması nəzərdə tutulub. Bu məqsədə xidmət edən ilk aqropolis – Ələtdəki Azad Ticarət Zonası tipli xüsusi iqtisadi zona 2025-ci ilədək mühüm emal mərkəzi kimi tam fəaliyyət göstərəcəkdir.

Bu baxımdan dövlətin qarşısında duran mühüm məsələlərdən biri yuxarıda qeyd edilən sektorların əsaslı inkişafına nail olmaqdır. Bunun üçün maliyyə resurslarına çıxış imkanları artırılacaq, eləcə də istehsalın səmərəliliyinin təmin edilməsi və istehsal həcminin artırılması üçün yerli istehsalçıların fəaliyyətinə qeyri-maddi stimullar veriləcəkdir. Eləcə də, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahələrində fəaliyyət göstərən müəssisələrin maliyyələşmə ilə bağlı üzləşdiyi çətinliklər nəzərə alınacaq, onların müxtəlif kredit məhsullarına çıxışı kredit zəmanət fondunun fəaliyyəti genişləndirilməklə asanlaşdırılacaqdır. 2025-ci ilədək dövlət mülkiyyətində olan boş torpaq sahələrinin özəl sektorun istifadəsinə verilməsi nəzərdən keçiriləcək və həmin torpaq sahələrindən istifadə edən müəssisələrə biznes məsləhət xidməti göstəriləcəkdir. Normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi yolu ilə aqrar sənaye sektorlarının inkişaf etməsi nəticəsində aqrar sənayeyə daha çox xarici investisiya cəlb ediləcəkdir.

Sözügedən dövrdə rəqabətqabiliyyətli aqrar sənayenin yaradılması və istehsal həcminin artırılması istiqamətində həyata keçirilən islahatlara əlavə olaraq, ölkədə fəaliyyət göstərən təsərrüfatların orta ölçüsünün artırılması və onların “miqyas iqtisadiyyatın”dan faydalanması istiqamətində bir sıra islahatlar həyata keçiriləcəkdir. Müstəqillik əldə edildikdən sonra ölkədə həyata keçirilmiş torpaq islahatlarının davamı olaraq görülən bu tədbirlər nəticəsində nisbətən kiçik təsərrüfatların birləşərək yerli bazarlarda daha güclü iştirakçıya çevrilməsi təmin ediləcəkdir.

Aqrobiznes və sənaye sahələrində müəyyən edilmiş prioritetlər üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi nəticəsində kənd təsərrüfatı sektorunun əsaslı şəkildə dəyişdirilməsi (transformasiyası) rayonlardakı ailə təsərrüfatlarında da bu islahatın aparılmasına şərait yaradacaqdır. Bundan başqa, 2025-ci ilə qədər ölkədə kooperativlər və müqavilə fermerliyi sistemi yaradılacaqdır. Fermerlər biznes assosiasiyalarında, eləcə də sektor islahatlarının həyata keçirilməsində fəal rol oynayacaqdır. Ölkədə təsərrüfatların birləşdirilməsi və üç istiqamətdə (maliyyə resurslarına, istehsal vasitələrinə və bazarlara çıxış imkanlarının artırılması) müdaxilələrin həyata keçirilməsi daha çox dəyər yaradan məhsulların istehsalına, qabaqcıl aqrotexniki qaydaların tətbiqinə və bununla da təsərrüfat gəlirlərinin artmasına imkan verəcəkdir. Fermerlərin yüksəkkeyfiyyətli toxum və gübrə bazarına çıxışı asanlaşdırılacaq, onların investisiya yatırmaq potensialı daha da gücləndiriləcəkdir. Eyni zamanda, yerli bazarlar kiçik fermerlərə fasiləsiz olaraq xidmət edəcək və onların bu bazarlarda daha çox paya sahib olmasına şərait yaradılacaqdır.

Müvafiq proqramlar çərçivəsində beynəlxalq inkişaf fondlarının fəaliyyətinə şərait yaratmaqla ölkənin suvarma sistemində investisiya qoyulacaq, su itkisinin azaldılması və beynəlxalq standartların tələblərinə uyğunluğun təmin edilməsi üçün mövcud suvarma sistemləri yenilənəcək və onların faydalı iş əmsalı artırılacaqdır. Bunun birbaşa nəticəsi olaraq, davamlı su təchizatı təmin ediləcək və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı artırılacaqdır. Ölkə sənayesi inkişaf etdikcə əsas bitkiçilik məhsullarının istehsal edildiyi bölgələrdə belə suvarma sistemləri genişləndiriləcəkdir.

2025-ci ilədək ölkədə elektron kənd təsərrüfatı sistemi fəaliyyət göstərəcək və bu sistem daha güclü qərarların verilməsinə və siyasətin hazırlanmasına şərait yaradacaqdır. Ölkənin bütün təsərrüfatları, onların yetişdirdiyi məhsullar və torpaq sahələri barədə məlumatları özündə əks etdirən geniş məlumat bazasının

yaradılmasından sonra sektorlarla bağlı gələcək strategiyaların həyata keçirilməsi üçün müvafiq məlumatlar təhlil ediləcəkdir. Belə təhlillərin nəticələri əsasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sektorlarının əsaslı şəkildə dəyişdirilməsi üçün stimullaşdırıcı tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

Azərbaycanda kənd təsərrüfatı sənayesinin uzunmüddətli inkişafına davamlı dəstək üçün müvafiq mexanizmlərdən istifadə ediləcəkdir. Ölkədə yerli istehsalın keyfiyyət və kəmiyyətinin artırılması üçün fermerlərin tələb edilən səviyyədə ixtisaslaşması məqsədilə güclü informasiya-məsləhət xidməti bazası yaradılacaqdır. İstehsalın həcminin və səmərəliliyinin artırılması üçün lazımi məlumat mübadiləsi və ekspert dəstəyi təmin ediləcəkdir. Azərbaycan kənd təsərrüfatı sahəsində araşdırmaların, innovasiyaların və maarifləndirmə tədbirlərinin həyata keçirildiyi əsas region ölkələrindən birinə çevriləcəkdir. Bundan başqa, beynəlxalq standartlara uyğun beynəlxalq akkreditasiyalı laboratoriyaların fəaliyyəti və qabaqcıl metodların tətbiqi əsasında ölkənin qida təhlükəsizliyi sistemi yenilənəcək və müasirləşdiriləcəkdir. Belə sistemin inkişafına yüksəkkeyfiyyətli toxum və cins mal-qara bazarının yaradılması da təkan verəcəkdir. 2025-ci ilədək dövlətin fəal dəstəyindən bir o qədər də asılı olmayan və özünü təmin edə bilən bazarın yaradılması üçün müvafiq standartlar tətbiq ediləcəkdir.

2025-ci ilədək ölkənin aqrar sənayesini inkişaf etdirməklə, əhalinin ərzaq təhlükəsizliyi təmin ediləcəkdir. Yerli istehsalı, ticarət dövriyyəsini və məhsulun saxlanması imkanlarını artırmaqla, o cümlədən institusional və operativ idarəetmə sistemi (məsələn, informasiya və erkən xəbərdarlıq sistemi) yaratmaqla, ölkənin uzunmüddətli özünü təminatmə potensialı gücləndiriləcəkdir.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının intensiv istehsalı resursların istifadəsində səmərəliliyin artırılması ekoloji dayanıqlılığın təmin edilməsinə şərait yaradacaqdır. Bununla belə, məhsuldarlığın artırılması nəticəsində ətraf mühitin çirklənməsi təhlükəsinin yaranmaması üçün nəzarət tədbirləri həyata keçiriləcəkdir. Həmçinin təsərrüfat fəaliyyətinin genişlənməsi nəticəsində su, torpaq və digər təbii resursların mənfi təsirə məruz qalmaması üçün müvafiq nəzarət mexanizmləri və standartları tətbiq ediləcəkdir. Meşə ehtiyatlarının yüksək səviyyədə idarə edilməsi də bu dövr üçün dövlətin gündəliyində duran əsas məsələlərdən biridir.

2025-ci ilədək Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahələrində əsaslı dəyişikliklər edilməsi kənd yerlərində inkişafa şərait yaradacaqdır. Urbanizasiya meyillərinin nəzərə alındığı məqsədyönlü dövlət proqramları çərçivəsində aqrar sənaye sahələrində və digər əlaqəli sektorlarda məşğulluq səviyyəsi və gəlirlər artacaqdır. Aqrar siyasətin hazırlanması zamanı sosial parametrlərlə bağlı daha böyük nailiyyətlərin əldə edilməsi hədəflənəcəkdir.

4.3. 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün hədəf baxış

Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı üzrə 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün gələcəyə baxış yüksək texnoloji inkişafa əsaslanan, sənayeyönlü, ətraf mühitə dair standartlarının tələblərinə uyğun və global dəyər zənciri sistemində səmərəli inteqrasiya olunmuş kənd təsərrüfatının formalaşdırılmasını nəzərdə tutur.

Hədəf baxışın şərh

2025-ci ildən sonra ölkənin kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sektorlarında məhsuldarlığın artırılmasına şərait yaranacaq, emal müəssisələri kənd təsərrüfatı məhsullarının emal edilərək, yüksək dəyər yaradan məhsula çevrilməsində mühüm rol oynayacaqdır. Yerli və xarici bazar iştirakçıları yüksək

məhsuldarlığa, səmərəliliyə və ekoloji dayanıqlılığa malik emal sənayesi müəssisələrinin (məsələn, üzüm, tütün, pambıq və s.) fəaliyyətini gücləndirməklə, bu sektorların inkişafına təkan verəcəklər. Quru meyvə-tərəvəz məhsullarının və şirəsinin, eləcə də ət məhsullarının istehsalı üçün müasir emal müəssisələri və soyuducu anbarlar şəbəkəsi yaradılacaqdır. Yüksək dəyər yaradan xüsusi bitkiçilik məhsullarının yetişdiriləcəyi rayonlar bu məhsulların istehsalı və emalı üzrə ixtisaslaşdırılacaq.

Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının artırılması nəinki ərzağa olan yerli tələbatı ödəyəcək, hətta region və dünya bazarlarına ixrac imkanlarını artıracaqdır. Azərbaycanın ərzaq məhsulları istehsalçıları öz məhsullarının dünya bazarında yüksək keyfiyyətinə görə tanınmasını və bu məhsulların milli brendinin yaradılmasını təmin edəcəklər. Belə tanınmış şirkətlər ölkənin logistika infrastrukturunun inkişafı sayəsində Qafqaz regionunda əsas ixracatçı kimi fəaliyyət göstərəcək, hətta digər ölkələrə investisiya qoymaqla, biznes fəaliyyətini genişləndirə və regionda daha güclü mövqeyə sahib ola biləcəklər.

Azərbaycan hökuməti belə tədbirlərin həyata keçirilməsinə minimum səviyyədə müdaxilə edəcək və bununla da birbaşa icra edən tərəf kimi deyil, müəyyən stimullaşdırıcı tədbirlər həyata keçirməklə inkişafa şərait yaradan tərəf kimi çıxış edəcəkdir. Belə inkişafa şəraitin yaradılması üçün dövlət tərəfindən informasiya-məsləhət xidmətləri təmin ediləcək, elektron kənd təsərrüfatı sistemi yaradılacaq, normativ hüquqi bazaya müvafiq dəyişikliklər etməklə yüksək rəqabət mühiti yaradılacaq və aqrar sənayeyə investisiya axını artırılacaqdır.

2025-ci ildən sonra Azərbaycanda ərzaq təhlükəsizliyinin dayanıqlılığını təmin etmək üçün zəruri tədbirlər davam etdiriləcək və kənd təsərrüfatı sektoru kənd yerlərində inkişafa təkan verən əsas iqtisadi qüvvə rolunu oynayacaqdır. Bununla belə, ölkədə məhsulların qida tərkibinin (məsələn, zülal tərkibinin) artırılaraq müəyyən səviyyədə saxlanması üçün düzgün və məqsədyönlü strategiya həyata keçiriləcəkdir.

2025-ci ildən sonrakı dövrdə prioritetlər üzrə tədbirlərin və layihələrin həyata keçirilməsi zamanı ekoloji dayanıqlılıq diqqət mərkəzində saxlanılacaq və zərurət yarandıqda, belə tədbirlərdə dəyişikliklər ediləcəkdir. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artırılması üçün həyata keçirilən müvafiq tədbirlərin ətraf mühitə hər hansı mənfi təsirinin olmamasına diqqət yetiriləcəkdir. Ölkə sənayesinin gələcək inkişafı üçün nəzərdə tutulmuş strategiyalar bu "yaşıl" yanaşma əsasında planlaşdırılacaq, iqlim dəyişikliyi nəzərə alınacaq və ətraf mühitə fayda verən istehsal və emal metodları tətbiq ediləcəkdir.

5. HƏDƏF İNDİKATORLARI

Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sektorunda nəzərdə tutulan prioritetlərin həyata keçirilməsi nəticəsində 2020-ci ildə 2015-ci illə müqayisədə:

- Azərbaycanın real ÜDM-i 1235 milyon manat artacaqdır. Burada birbaşa təsirin təxminən 575 milyon manat, dolay təsirin isə 660 milyon manat olacağı gözlənilir;
- ölkənin regionları üzrə nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sektorunda 20 min yeni iş yeri açılacaqdır.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sektorunda nəzərdə tutulan tədbirlər üzrə 2020-ci ilədək (2015-ci illə müqayisədə) aşağıdakı əsas hədəf indikatorları müəyyən edilmişdir:

- ət istehsalının 20 faiz, süd istehsalının 30 faiz artması;
- pambıq istehsalı, eləcə də emalı üzrə istehsal həcmində ən azı 4 dəfə artması;
- barama istehsalı, eləcə də emalı üzrə istehsal həcmində ən azı 1000 dəfə artması;
- 2020-ci ilə kimi hər regionda uyğun məhsulların dəyər zənciri üzrə ümumilikdə 25 kiçik və orta sahibkarlıq subyektinin yaranması;
- əlavə 665 milyon manat maliyyə vəsaitinə çıxış imkanının yaradılması;
- inzibati rayonlar və sektorlar üzrə ən azı 100 investisiya layihəsinin hazırlanması;
- istehsalçıların suvarma suyu ilə təminatının 20 faiz artması;
- istifadəsiz, lakin kənd təsərrüfatı üçün yararlı torpaqların əkin dövriyyəsinə qaytarılması hesabına ümumi əkin sahələrinin həcmində 5 faiz artması;
- kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları tərəfindən minneral gübrələrdən istifadənin 25 faiz artması;
- kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları bitki mühafizəsi vasitələrindən istifadəsinin 25 faiz artması;
- kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları sertifikatlı toxumlardan, eləcə də tinglərdən istifadə səviyyəsinin 90 faizə çatdırılması;
- kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları texnika, maşın və avadanlıqlarla, eləcə də kiçikhəcmli texnika, maşın və avadanlıqlarla təminatının 20 faiz artması;
- bütün aqrarıönümlü ixtisaslar üzrə ali təhsil müəssisələrində təhsilənlərin sayının 20 faiz artması;
- özəl baytarlıq xidməti göstərənlərin sayının 30 faiz artması;
- paytaxtda və iri şəhərlərdə 5 “yaşıl market”in və 50 “fermer mağazası”nın qurulması;
- 2020-ci ilədək ölkədə kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracı üzrə 200 fermerin ixtisaslaşması;
- suvarılan torpaqların 30 faizinin meliorativ vəziyyətinin yaxşılaşdırılması.

6. STRATEJİ MƏQSƏDLƏR

Strateji Yol Xəritəsinin ümumi məqsədi Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı sektorunun yüksək rəqabət qabiliyyətinə və dayanıqlı inkişafına nail olmaqdır. Bunun üçün aşağıdakı strateji məqsədlər müəyyən olunmuşdur:

- rəqabət üstünlüyü olan kənd təsərrüfatı məhsullarının regional və sahəvi inkişafı, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının istehsal vasitələrinə, informasiya-məsləhət xidmətinə, daxili və xarici bazarlara çıxışının asanlaşdırılması, kənd təsərrüfatında fermer tərəfdaşlığının formalaşdırılması, aqrobiznesin və kənd təsərrüfatı məhsulları emalının inkişafı, aqrar sahədə elm və təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi yolu ilə rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı sektorunun formalaşdırılması;
- daxili bazarda idxalı əvəzləyən zəruri ərzaq məhsullarının xüsusi çəkisinin artırılması, ərzaq ehtiyatlarının yaradılması və qida təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi;
- kənd yerlərində layiqli məşğulluq imkanlarının artırılması və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, kənd yerlərində sosial rifahın yaxşılaşdırılmasının təmin edilməsi;
- ətraf mühitin mühafizəsi, torpaq və su resurslarının qorunması məqsədilə iqlim dəyişikliklərinə uyğunlaşan kənd təsərrüfatının inkişafı və su və torpaqdan istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün qabaqcıl texnologiyaların tətbiqi yolu ilə aqrar sahədə davamlı irəliləyişin təmin edilməsi.

7. STRATEJİ HƏDƏFLƏR

7.1. Strateji hədəf 1. Ərzaq təhlükəsizliyinin dayanıqlılığının təmin edilməsi üçün institusional potensialın gücləndirilməsi

Azərbaycan Respublikasında ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi dövlət siyasətinin ən mühüm istiqamətlərindən birini təşkil etdiyi üçün növbəti illərdə də bu sahədə görülən işlər genişləndiriləcək, nəzərdə tutulan tədbirlər ölkə əhalisinin zəruri həcmdə və keyfiyyətdə ərzaq məhsulları ilə daimi əsaslarla təmin edilməsinə istiqamətlənəcəkdir.

Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin daha da gücləndirilməsi, o cümlədən ərzaq məhsulları ilə özünütəminatmə səviyyəsinin yüksəldilməsi ilə bağlı bu Strateji Yol Xəritəsində müəyyən edilmiş çoxsaylı prioritetlər çərçivəsində geniş əhatəli tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur. Eyni zamanda, ərzaq təhlükəsizliyinin dayanıqlılığının təmin edilməsi üçün institusional potensialın gücləndirilməsi istiqamətində də zəruri tədbirlər görülməlidir.

Tədbirlərə əsasən üç prioritet istiqamət üzrə tədbirlər həyata keçiriləcəkdir. İlk olaraq, ərzaq təhlükəsizliyi üzrə informasiya və monitoring sisteminin formalaşdırılması məsələlərinə baxılacaqdır. Burada ölkədaxili və beynəlxalq təşkilatların ərzaq təhlükəsizliyi ilə bağlı məlumatlarının vahid məlumat bazasında sistemləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Həmçinin, ərzaq məhsullarının istehsalı, idxalı, saxlanması və ticarəti üzrə informasiya portalı yaradılacaqdır ki, bu da ərzaq təhlükəsizliyi ilə bağlı qərarların qəbul edilməsi prosesinin effektivliyini daha da artıracaqdır.

Ölkə əhalisinin ərzaqla təminatının daha da yaxşılaşdırılması məqsədilə, əhalinin bütün təbəqələrinin ərzağa əlyətərlik səviyyəsi mütəmadi monitoring olunmaqla, əlyətərliyə təsir edən iqtisadi, fiziki və s. səbəblər təhlil ediləcəkdir.

İkinci prioritet çərçivəsində ərzaq təhlükəsizliyi sahəsində aparılan monitoringlərin nəticəsi olaraq əhalinin bütün təbəqələrinin etibarlı ərzaq təminatına nail olunması üçün hər bir region və məhsul qrupu üzrə, xüsusilə də fəvqəladə hallar nəzərə alınmaqla, mexanizmlərin formalaşdırılması ilə bağlı ehtiyaclar müəyyən olunacaq və bu istiqamətdə tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

Bu strateji hədəfin üçüncü prioriteti isə ölkədə qida təhlükəsizliyi sisteminin təkmilləşdirilməsindən ibarətdir. Qida təhlükəsizliyi sahəsində müxtəlif dövlət orqanları tərəfindən paralel olaraq və total şəkildə həyata keçirilən nəzarət prosedurları sadələşdirilərək, effektiv və riskəsaslı yanaşma tətbiq olunacaq, dəyər zəncirinin bütün mərhələlərini əhatə edən və ərzaq təchizatı sisteminin iştirakçılarının özlərinin daha çox məsuliyyət daşdığı, habelə ictimai nəzarət mexanizmlərinin gücləndirildiyi qida təhlükəsizliyi sisteminin qurulması istiqamətində tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

7.1.1. Prioritet 1.1. Ərzaq təhlükəsizliyinin dayanıqlılığı və əhalinin ərzağa əlyətərliyi ilə bağlı məlumat və monitoring sisteminin qurulması

Əsaslandırma

Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə çevik və effektiv qərarlar real vəziyyətin obyektiv məlumatlar əsasında qiymətləndirilməsi, mövcud və gələcəkdə

baş verə biləcək problemlərin aşkarlanması və aradan qaldırılması üçün qısa, orta və uzunmüddətli tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi vasitəsilə verilir. Qeyd edilən problemlərin həlli istiqamətində tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi və qərar qəbul edilməsi prosesinin effektivliyinin artırılması üçün ərzaq təhlükəsizliyi üzrə etibarlı informasiya və monitoring sistemi formalaşdırılmalıdır. Hazırda ölkədə ayrı–ayrı qurumlarda və təşkilatlarda ərzaq təhlükəsizliyi üzrə məlumat bazaları mövcud olsa da, ərzaq təhlükəsizliyi üzrə ixtisaslaşdırılmış informasiya və monitoring sistemi hələ ki, mövcud deyildir. Belə ki, mövcud sistemlərdə ərzaq təhlükəsizliyi ilə bağlı məlumatlar vardır. Dövlət Statistika Komitəsində ərzaq məhsullarının istehsalı, satış qiyməti, istehlakı, ərzaq balansları və s. kimi məlumatlar mövcuddur. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində və digər qurumlarda hava şəraiti və yağıntılarla, torpaq, su resurslarının vəziyyəti ilə bağlı məlumatlar toplanır. Lakin bütün bu məlumatların ərzaq təhlükəsizliyi baxımından uyğunlaşdırılmasına və vahid məlumat bazasında sistemləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Qeyd edilən məlumatların sistemləşdirilməsi ərzaq təhlükəsizliyi ilə bağlı vəziyyətin kompleks monitoringinə imkan verəcək və beləliklə də sahə ilə bağlı qəbul edilən qərarların effektivliyi daha da yüksələcəkdir.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 1.1.1: ərzaq Təhlükəsizliyi Komissiyasının yaradılması imkanlarının dəyərləndirilməsi

ərzaq təhlükəsizliyi sahəsində koordinasiya, monitoring, qiymətləndirmənin aparılması, proqram və layihələrin hazırlanması, həyata keçirilməsi, fəvqəladə hallarda çevik tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi və s. işlərin effektivliyinin təmin edilməsi üçün ərzaq Təhlükəsizliyi Komissiyasının yaradılması nəzərdən keçiriləcəkdir. Komissiya üzvləri Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, Dövlət Statistika Komitəsi, Fəvqəladə Hallar Nazirliyi və digər aidiyyəti qurumların nümayəndələrindən ibarət ola bilər. Komissiya üzvlərinin ən azı rübdə bir dəfə görüşlər keçirməsi, ərzaq təhlükəsizliyi üzrə həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq miqyasda baş verən dəyişiklikləri müzakirə etməsi və zəruri hallarda qabaqlayıcı tədbirlər hazırlaması planlaşdırılır. Komissiya tərəfindən, ilk növbədə, ərzaq təhlükəsizliyi sahəsində islahatlarla bağlı bu Strateji Yol Xəritəsində müəyyən edilmiş tədbirlərə dair fəaliyyət planının hazırlanması gözlənilir.

Tədbir 1.1.2: Ölkədə ərzaq məhsulları ilə təchizatın dayanıqlılığı baxımından risklərin qiymətləndirilməsi məqsədilə mütəmadi monitoringlərin aparılması

Müvafiq göstəricilər sisteminə və metodikaya əsasən üç istiqamətdə monitoringlərin aparılması nəzərdə tutulur: i) ərzaq məhsulları bazarının seqmentləri üzrə müxtəlif təchizat mənbələrindən və təchizatçılardan asılılığın səviyyəsi; ii) baş verə biləcək fəvqəladə hallar zamanı ərzaq təchizatının stabilliyi ilə bağlı risklər; iii) ərzaq ehtiyatları üzrə infrastrukturun yetərliyi səviyyəsi.

Bunlarla yanaşı, ərzaq balanslarının tərtib olunması işinin təkmilləşdirilməsi, habelə əhalinin ərzaq məhsulları istehlakı və bazarın cari və perspektiv həcmi ilə bağlı məlumatların keyfiyyətinin daha da yaxşılaşdırılması üçün müvafiq tədbirlər görülməlidir.

Ümumiyyətlə, ərzaq təhlükəsizliyi üzrə monitoring və informasiya sistemi digər müvafiq yerli və beynəlxalq məlumat sistemlərinə inteqrasiya ediləcək və bu sistemlərlə əlaqəli fəaliyyət göstərəcəkdir.

Tədbir 1.1.3: Rasional fizioloji normalaların hazırlanaraq təsdiq olunması, bunun əsasında əhalinin ərzaq məhsulları üzrə cari və perspektiv tələbatının həcmi və ödənilməsi səviyyəsinin mütəmadi təhlili və qiymətləndirilməsi sisteminin qurulması

Dövlət ərzaq ehtiyatlarının formalaşdırılması üçün əhalinin yaş və cins qrupları və bəzi digər əlamətlər (məsələn, hamilə qadınlar üçün) nəzərə alınaraq, beynəlxalq normalara uyğun rasional fizioloji istehlak normaları işlənilib hazırlanacaq və müəyyənləşdirilmiş normalara uyğun olaraq hər bir region – inzibati rayon üçün ərzaq məhsulları üzrə istehlak bazarının tələbatı müəyyənləşdiriləcəkdir.

Gələcəkdə ölkə əhalisinin ərzaq təhlükəsizliyinin davamlı təmin edilməsi üçün müəyyən edilmiş normalar və tələbat, əhali sayının artması, iqlim dəyişikliklərinin mümkün təsirləri nəzərə alınaraq ərzaq ehtiyatlarının çeşid və həcmi üzrə yaxın, orta və uzunmüddətli proqnozlar hazırlanacaq, eyni zamanda ərzaq təhlükəsizliyi baxımından daha zəif əhali qrupları və regionlar müəyyənləşdiriləcəkdir.

Tədbir 1.1.4: Əhalinin müxtəlif təbəqələrinin ərzağa əlyetərliyi səviyyəsi və buna təsir edən amillərin qiymətləndirilməsi məqsədilə monitoring sisteminin qurulması

Əhalinin müxtəlif təbəqələrinin ərzağa əlyetərliyinə fokuslanmış müayinələr keçirilməklə, ərzağa əlyetərliyə təsir edən müxtəlif faktorlar (qiymət dəyişmələri, təklifin həcmi, ehtiyatların mövcudluğu və s.) ətraflı təhlil olunacaqdır. Bununla da ərzaq məhsulları bazarına təsir edən müxtəlif tədbirlərin (subsidiya, vergi və ya gömrük tənzimlənməsi, bazar infrastrukturunun inkişafı, enerji daşıyıcılarının qiymətlərinin tənzimlənməsi və digər tədbirlərin) əhalinin müxtəlif təbəqələrinin ərzağa əlyetərliyinə təsiri mütəmadi olaraq qiymətləndiriləcək və adekvat tədbirlər görülməkdir.

Tədbir 1.1.5: Ərzaq məhsullarının istehsalı, idxalı, ehtiyatları və ticarət axınları üzrə vahid elektron informasiya portalının yaradılması

Ərzaq məhsulları bazarında məhsul axınlarının mütəmadi olaraq izlənilməsinə imkan verə biləcək informasiya portalının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin, İqtisadiyyat Nazirliyinin, Vergilər Nazirliyinin, Fövqəladə Hallar Nazirliyinin, Dövlət Statistika Komitəsinin, Dövlət Gömrük Komitəsinin və “Ərzaq məhsullarının tedarüku və təchizati” ASC-nin müvafiq məlumat bazalarının inteqrasiyası təmin olunmaqla yaradılması imkanları nəzərdən keçiriləcəkdir.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Bu sahədə reallaşdırılan tədbirlər nəticəsində ərzaq təhlükəsizliyi üzrə vahid məlumat bazası formalaşdırılacaq və ərzaq təhlükəsizliyi ilə bağlı sistemləşdirilmiş məlumatlara çıxış təmin ediləcək, beynəlxalq normalara uyğun fizioloji istehlak normaları işlənilib hazırlanacaq, ölkənin, həmçinin hər bir regionun və inzibati rayonun ərzaq məhsulları üzrə tələbatı dəqiqləşdiriləcək, ərzaq ehtiyatlarının çeşid və həcm göstəriciləri üzrə yaxın, orta və uzunmüddətli proqnozlar hazırlanacaqdır. Sistem bundan başqa, Azərbaycan üzrə ərzaq təminatının keyfiyyətinə nəzarət etməyə, sosial və qidalanma indeksini müəyyən etməyə imkanı verəcək və mümkün risklərin qarşısını almaq üçün müdaxilələrin vaxtında və uyğun şəkildə həyata keçirilməsinə şərait yaradacaqdır. Ərzaq təhlükəsizliyi sahəsində görülən işlər vahid mərkəzdən koordinasiya ediləcəkdir.

Tələb edilən investisiya

Sistemin qurulmasına ilkin olaraq təxminən 2 milyon manat məbləğində maliyyə vəsaiti tələb ediləcəkdir. Daha sonra sistemin daimi fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün hər il təxminən 200 min manat məbləğində maliyyə vəsaitinin kifayət edəcəyi proqnozlaşdırılır.

Gözlənilən risklər

Prioritet çərçivəsində əsas risklər məlumatların əldə edilməsində yaranan biləcək çətinliklər və məlumatlardan istifadə səviyyəsinin aşağı olması ilə bağlı ola bilər.

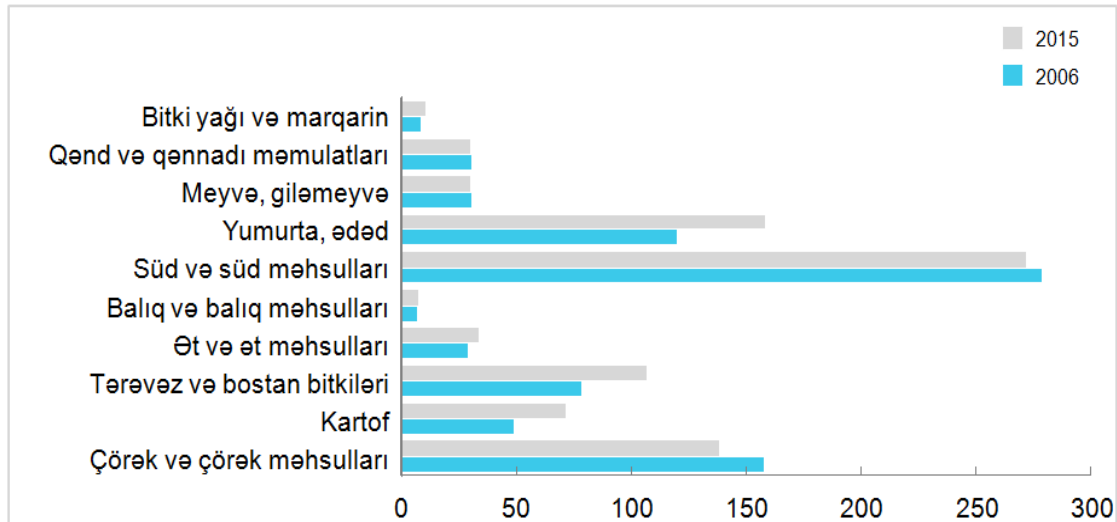
7.1.2. Prioritet 1.2. Əhalinin bütün təbəqələrinin etibarlı ərzaq təminatına nail olunması mexanizmlərinin formalaşdırılması

Əsaslandırma

Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinə nail olmaq üçün ərzağa əlyətərliyin təmin edilməsi ən mühüm məsələlərdən biridir. Bu zaman bazarda əhalinin istəklərinə uyğun növdə, həcmdə və keyfiyyətdə ərzaq məhsullarının mövcud olması və faktiki istehlak göstəricilərinin yüksəldilməsi təmin olunmalıdır.

Keçən on illik dövr ərzində adambaşına düşən illik ərzaq istehlakı artmışdır (şəkil 14). Qeyd etmək lazımdır ki, bu dövr ərzində çörək və çörək məhsulları istehlakında 12,3 faiz azalma müşahidə edilmişdir ki, bu da əhalinin öz qida rasionunda digər məhsullara üstünlük verdiyini göstərir.

Şəkil 14. 2006–2015-ci illər üzrə ev təsərrüfatlarında ərzaq məhsullarının adambaşına düşən istehlakı (ildə kiloqramla)

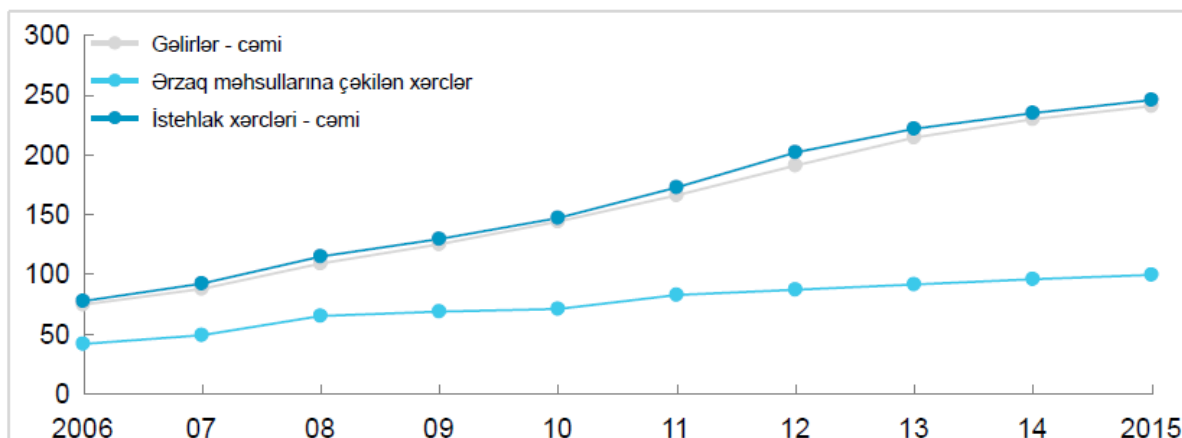

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

Göründüyü kimi, ölkədə aparılan məqsədyönlü iqtisadi siyasətin nəticəsi olaraq, son on ildə bu sahədə əhəmiyyətli irəliləyişlər əldə edilmişdir və demək olar ki, bütün əsas ərzaq məhsulları üzrə istehlak göstəriciləri artmışdır. Yalnız süd və süd məhsulları istehlakı bu dövr ərzində 2,5 faiz azalmışdır ki, bu da son dövrlər yaranmış yeni istehlak vərdişlərinə görə kərə yağından istifadənin bitki yağları və marqarin hesabına azalması ilə əlaqədardır.

Ölkə əhalisinin ərzaqla təminatının yaxşılaşdırılması zamanı nəzərə alınmalı olan məqamlardan biri də əhalinin gəlirləri, istehlak xərcləri və istehlak xərclərində ərzaq xərclərinin xüsusi çəkisi ilə bağlı göstəricilərdir (şəkil 15). Həyata keçirilmiş məqsədyönlü tədbirlərin nəticəsi olaraq son on ildə bütün bu göstəricilər üzrə nəzərəcarpacaq artım müşahidə edilmişdir ki, bu da birbaşa əhalinin həyat şəraitinin yüksəlməsini göstərən bir göstəricidir.

Şəkil 15. 2006–2015-ci illər üzrə ev təsərrüfatlarında ayda adambaşına düşən gəlirlər, istehlak xərcləri və ərzaq məhsullarına çəkilən xərclər (manatla)

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

Məlumatların təhlili göstərir ki, son on ildə ev təsərrüfatlarında adambaşına düşən aylıq gəlirlər və istehlak xərcləri təxminən 3,2 dəfə artaraq ortalama 240 manat ətrafında dəyişmişdir. Qeyd olunan dövrdə ərzaq məhsullarına çəkilən xərclər 2,4 dəfə artmışdır.

Maraqlı cəhət budur ki, ümumi istehlak xərclərinin strukturunda ərzaq məhsullarına çəkilən xərclərin xüsusi çəkisi son on ildə azalmağa meyill olmuşdur. Əgər 2006-cı ildə ümumi istehlak xərclərinin strukturunda ərzaq məhsullarına çəkilən xərclərin xüsusi çəkisi 53,6 faiz təşkil edirdisə, 2015-ci ildə bu göstərici 40,5 faiz bəndi azalaraq 40,5 faiz təşkil etmişdir.

Göründüyü kimi, ümumi xərclərin tərkibində ərzaq məhsullarına çəkilən xərclərin xüsusi çəkisinin azalmasına baxmayaraq, bu göstərici hələ də kifayət qədər yüksək olaraq qalır. İqtisadi baxımdan inkişaf etmiş ölkələrdə bu göstərici 25 faiz ətrafında dəyişir ki, bu da Azərbaycan üzrə göstəricilərdən daha aşağıdır.

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq, bu sahədə vəziyyətin daha da yaxşılaşdırılması, əhalinin istehlak göstəricilərinin daha da yüksəldilməsi üçün fəaliyyət davam etdiriləcəkdir. Bu məqsədlə, əsasən yerli istehsal potensialından maksimum istifadə edərək tələbatın ödənilməsi və əhalinin gəlirlərinin artırılması istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçiriləcəkdir ki, bu da son nəticədə əhalinin bütün dövrlərdə keyfiyyətli, fəraş və ucuz ərzaq məhsullarına çıxışına şərait yaratmış olacaqdır.

Həmçinin, ölkə əhalisinin sağlamlığının təmin edilməsində sağlam qidalanma da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan, əhalinin istehlak normalarına uyğun qidalanmasını təmin etmək üçün insanlara istehlak mədəniyyətinin aşılması, qida rasionunda dəyişikliklərin edilməsi, sağlamlığın qorunması üçün daha az çörək və daha çox meyvə-tərəvəz və süd məhsullarından istifadə ilə bağlı təşviq tədbirlərinin həyata keçirilməsi vacib məqamlardandır.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 1.2.1: Ərzağa əlyetərliyin təmin edilməsi məqsədilə ərzaq ehtiyatlarının formalaşdırılması

1.1-ci prioritet çərçivəsində hazırlanmış ərzaq ehtiyatlarına tələbata uyğun olaraq ərzağa əlyetərliyin təmin edilməsi və ərzaq bolluğunun yaradılması üçün daxili bazarın yerli ərzaq məhsulları ilə təminatı imkanları araşdırılacaqdır. Bu məqsədlə, hesablanmış rəşional istehlak normalarına uyğun olaraq, ərzaq mənşəli kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı potensialı qiymətləndiriləcək, ölkənin mövcud və perspektiv tələbatı nəzərə alınmaqla, regional səviyyədə ərzaq ehtiyatlarının istehsalı üçün əkin sahələrinin optimal strukturu müəyyənləşdiriləcək, tələbata uyğun məhsulun saxlanması üçün infrastruktura, o cümlədən yeni elevatorlara və taxıl anbarlarına ehtiyaclar qiymətləndiriləcək, infrastrukturun təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflər hazırlanacaqdır. Eyni zamanda, bütün istiqamətlərdə ehtiyaclar müəyyənləşdirilərək yekun hesabat hazırlanacaq və bu ehtiyacların qarşılınması digər strateji hədəflərdə nəzərə alınacaqdır. Müəyyənləşdirilmiş tələbata uyğun ərzaq məhsullarının istehsalı, saxlanması, daşınması və bazara çıxarılması üzrə işlərin optimal təşkili və tənzimlənməsinin bu Strateji Yol Xəritəsinin 2-ci, 6-cı və 8-ci strateji hədəflərinin tədbirləri çərçivəsində həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Tədbir 1.2.2: Əhalinin bütün qruplarının ərzaq təminatının yaxşılaşdırılması üçün mexanizmlərin müəyyənləşdirilməsi

Əhalinin bütün kateqoriyalarının istehlak normalarına uyğun qidalanmasını təmin etmək üçün daha həssas sosial qrupların müəyyənləşdirilməsi və həmin qrupların ərzaqla təminatının yaxşılaşdırılması məqsədilə aidiyyəti orqanlarla birlikdə məqsədli dövlət proqramlarının hazırlınması imkanları araşdırılacaq, xüsusi ərzaq bazarlarının təşkili və ərzaq bankının yaradılması nəzərdən keçiriləcəkdir.

Tədbir 1.2.3: Fövqəladə vəziyyət şəraitində əhalinin ərzaq məhsulları ilə təmin edilməsi imkanlarının genişləndirilməsi

Əhalinin ərzaq təhlükəsizliyinə təhdidlərdən biri də fəvqəladə hallar (müharibə, zəlzələ, sel, daşqın və s.) zamanı baş verə biləcək arzuolunmaz situasiyalar ola bilər. Bu hallarda həmin ərazilərdəki əhalinin zərər çəkmiş təbəqələrinin operativ və vaxtlı–vaxtında ərzaq məhsulları ilə təmin edilməsi ilə bağlı işlək sistemin qurulması üçün xüsusi araşdırma aparılacaqdır. Bu araşdırma vasitəsilə, regionların risk dəyərləndirilməsinin aparılması, bunun nəticəsində daha riskli regionların müəyyənləşdirilməsi, həmin regionların tələbatına uyğun olaraq fəvqəladə vəziyyətlər üçün xüsusi ərzaq ehtiyatlarının həcmnin hesablanması və tələbata uyğun ərzaq məhsullarının saxlanması üçün zəruri infrastrukturun qurulması məqsədilə ehtiyacların müəyyənləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Aidiyyəti qurumlarla birlikdə müəyyənləşdirilmiş ehtiyaclarla uyğun tədbirlər planının və həmin tədbirlərin icrası mexanizmlərinin hazırlınması imkanları araşdırılacaqdır.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Prioritet çərçivəsində yerinə yetiriləcək tədbirlər nəticəsində ölkənin mövcud və perspektiv tələbatı nəzərə alınmaqla, tələbata uyğun ərzaq ehtiyatları formalaşdırılacaq, ərzaq məhsullarına əlyetərlik səviyyəsi yüksələcək və əhalinin bütün sosial qruplarında istehlak normalarına uyğun qidalanma səviyyəsi təmin ediləcəkdir. Fəvqəladə vəziyyət şəraitində ölkə əhalisinin zərər çəkmiş təbəqələrinin

operativ şəkildə və vaxtli-vaxtında ərzaq məhsulları ilə təmin edilməsi üçün zəruri mexanizm qurulacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Bu prioritet çərçivəsində həyata keçiriləcək tədbirlər, əsasən, tədqiqatxarakterli olduğundan, tələb edilən investisiyanın ümumi həcmi təxminən 1 milyon manat ətrafında dəyişəcəyi proqnozlaşdırılır.

Gözlənilən risklər

Prioritet çərçivəsində nəzərdə tutulan məqsədlərə nail olmaqda əsas risklər iqlim dəyişikliklərinə görə həm ölkə daxilində, həm də qlobal miqyasda əsas ərzaq məhsulları istehsalının azalması ilə bağlı ola bilər.

7.1.3. Prioritet 1.3. Dəyər zəncirinin bütün mərhələlərini əhatə edən və risklərin təhlili yanaşmasına əsaslanan qida təhlükəsizliyi sisteminin formalaşdırılması

Əsaslandırma

Ərzaq təhlükəsizliyi sisteminin tərkib elementi kimi qida təhlükəsizliyi sisteminin də müasir tələblərə uyğunlaşdırılması mühüm məsələlərdən biridir. Belə ki, Azərbaycanda qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sistemi beynəlxalq tələblərdən və qabaqcıl təcrübələrdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir və qida məhsullarının təhlükəsizliyini tam təmin edə bilmir. Qida təhlükəsizliyinin təminatı sisteminin Avropa İttifaqının və müvafiq beynəlxalq təşkilatların tələblərinə uyğunlaşdırılması və məhsulların təhlükəsizliyinin və keyfiyyətinin yüksəldilməsi zəruridir. Azərbaycan qida təhlükəsizliyi üzrə beynəlxalq standartları müəyyənləşdirən təşkilatların və konvensiyaların üzvüdür və bu standartların ölkədə tətbiqini genişləndirmək üçün imkanlar mövcuddur.

Ölkədə yeyinti məhsulları bir çox qurum tərəfindən sertifikatlaşdırılır. Belə ki, heyvan mənşəli yeyinti məhsullarına baytarlıq, bitki mənşəli məhsullara fitosanitar sertifikatı, bütün yeyinti məhsullarına isə gigiyenik və uyğunluq sertifikatları verilir. Uyğunluq sertifikatı Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən verilir və məhsulların həm baytarlıq (heyvan mənşəli olduqda), həm fitosanitar (bitki mənşəli olduqda), həm də gigiyenik standartların tələblərinə uyğun olduğu təsdiq edilir. Deməli, hazırda milli standartlaşdırma sistemi yeyinti məhsullarının sertifikatlaşdırılmasında iştirak edir.

Sertifikatlaşdırılmış məhsulların istehsalının standartların tələblərinə uyğunluğuna nəzarəti hazırda Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi, bazarda məhsulların standartların tələblərinə uyğunluğuna nəzarəti isə İqtisadiyyat Nazirliyi həyata keçirir. Yeyinti məhsullarına istehsal səviyyəsində bir çox dövlət orqanı nəzarət edir. Belə ki, bitki və bitki məhsullarına Dövlət Fitosanitar Nəzarəti Xidməti, diri heyvanlara və heyvan məhsullarına Dövlət Baytarlıq Nəzarəti Xidməti nəzarət edir. İstehsala girən xammala və istehsal prosesinə Səhiyyə Nazirliyi və Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən nəzarət edilir. Məhsul bazara daxil olandan sonra ona nəzarəti isə əsasən İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar Siyasəti və İstehlakçılarının Hüquqlarının Müdafiəsi Dövlət Xidməti nəzarət edir. Göründüyü kimi, burada bəzi hallarda təkrarlanmalar mövcuddur. Bundan əlavə, qida təhlükəsizliyinə dair standartlar, sanitar və fitosanitar

norma və qaydaların əksəriyyəti Sovet İttifaqı dövründə hazırlanmışdır və beynəlxalq tələblərə uyğun olaraq təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır.

Yeyinti məhsullarının təhlükəsizliyinə nəzarət, əsasən, sertifikatların mövcudluğuna nəzarətlə məhdudlaşır. Bu isə məhsulların təhlükəsizliyindən və risklərin idarə edilməsindən çox, sertifikatların mövcudluğuna nəzarəti təmin edir.

Göründüyü kimi, hazırda qida təhlükəsizliyi sistemində risklərin nəzərə alınması sahəsində işlərin daha da genişləndirilməsinə ehtiyac vardır. Risklərin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi üçün yeni və daha təkmil mexanizmlərin tətbiqi və qida təhlükəsizliyi vəziyyətini xarakterizə edən göstəricilər (pestisidlər, baytarlıq preparatları və ətraf mühit çirkləndiriciləri) üzrə monitorinqlərin intensivləşdirilməsi qida təhlükəsizliyi sisteminin daha effektiv fəaliyyətini təmin etməyə kömək edə bilər. Qida təhlükəsizliyi sistemində koordinasiya və strateji planlaşdırma işlərinin də intensivləşdirilməsi diqqət mərkəzində saxlanılacaqdır.

Əsas məqamlardan biri də ixrac-idxal əməliyyatları zamanı məhsulların təftiş edilməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlıdır. Xüsusilə də, məhsulların təftişi prosedurlarının Ümumdünya Ticarət Təşkilatının (ÜTT) tələblərinə uyğunlaşdırılmasına ehtiyac vardır.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 1.3.1: Mövcud qanunvericiliyin qabaqcıl beynəlxalq təcrübə əsasında təkmilləşdirilməsi

Qida təhlükəsizliyinin bütün mərhələlərini əhatə edən, bütün maraqlı tərəflərin iştirakçılığına və riskəsaslı yanaşmaya əsaslanan qida təhlükəsizliyi sisteminin yaradılması məqsədilə beynəlxalq ekspertlər də cəlb olunmaqla, mövcud qanunvericiliyin monitorinqi aparılaraq təkmilləşdirmə imkanları müəyyən olunacaqdır. Bunun əsasında müvafiq qanunvericiliyə əlavə və dəyişikliklərin edilməsi üçün layihələr hazırlanacaqdır. Qida təhlükəsizliyi haqqında qanun layihəsi və bu qanun layihəsinə müvafiq olaraq dövlət proqramının hazırlanması nəzərdən keçiriləcəkdir.

Tədbir 1.3.2: Qida təhlükəsizliyinə nəzarət sahəsində müxtəlif orqanların fəaliyyətində paralelliğin aradan qaldırılması və effektiv tənzimləmə sisteminin qurulması

Qida təhlükəsizliyinə nəzarət sahəsində təkrarlanmaların aradan qaldırılması üçün qida təhlükəsizliyinə nəzarət üzrə funksiyaların effektiv bölünməsi və tənzimlənməsi mexanizmi müəyyənləşdiriləcəkdir. Mütərəqqi dünya təcrübəsi nəzərə alınmaqla, qida təhlükəsizliyinə nəzarətin institusional mexanizmləri təkmilləşdiriləcək, çevik qida təhlükəsizliyi sisteminin qurulması üçün müxtəlif qurumların qida təhlükəsizliyi ilə bağlı səlahiyyətlərinin daha effektiv bölgüsü imkanları nəzərdən keçiriləcəkdir. Bu bölgü nəticəsində qida təhlükəsizliyi sahəsində idarəetmə sisteminin 2 hissəyə – qida təhlükəsizliyi üzrə risklərin qiymətləndirilməsinə məsul olan və risklərin idarə edilməsini həyata keçirən qurumlara bölünməsi planlaşdırılır. Qeyd olunan istiqamətdə vahid mərkəzdən koordinasiyanın və çevik idarəetmənin təmin edilməsi məqsədilə Qida Təhlükəsizliyi Agentliyinin yaradılması imkanları nəzərdən keçiriləcəkdir. Həmçinin, bu sistemdə qida zənciri boyunca iştirak edən bütün subyektlərin qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə bağlı məsuliyyəti öz üzərlərinə götürmələrini təmin edən mexanizmlərin və ümumi nəzarət sisteminin yaradılması imkanları dəyərləndiriləcəkdir.

Tədbir 1.3.3: Yeyinti məhsullarının istehsalı, emalı, saxlanması, daşınması və ticarəti üzrə standartların beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması

Qida təhlükəsizliyinin təminatı sisteminin ÜTT-nin, Aİ-nin və müvafiq beynəlxalq təşkilatların tələblərinə uyğunlaşdırılması və məhsulların təhlükəsizliyinin və keyfiyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində işlər intensivləşdiriləcəkdir. Ölkədə yeyinti məhsullarına dair norma və qaydaların qida təhlükəsizliyinə dair Kodeks Alimentarius, bitki məhsulları üzrə Beynəlxalq Bitki Mühafizəsi Konvensiyası, heyvan mənşəli məhsullar üzrə Beynəlxalq Epizootik Büronun tələblərinə uyğunlaşdırılması istiqamətində tədbirlər planı hazırlanacaq və plana uyğun standartların harmonizasiyası aparılacaqdır.

Tədbir 1.3.4: Qida təhlükəsizliyi sistemində daxil olan laboratoriyalar şəbəkəsinin optimallaşdırılması, modernləşdirilməsi və akkreditasiyadan keçirilməsi və sertifikatlaşdırma sisteminin təkmilləşdirilməsi

Qida təhlükəsizliyi sistemində daxil olan laboratoriyaların modernləşdirilməsi üzrə təkliflər hazırlanacaq, zəruri hallarda, yeni laboratoriyaların yaradılması və akkreditasiyadan keçirilməsi sistemləri təkmilləşdiriləcəkdir. Eyni zamanda, dövlətin özəl laboratoriyalarla əməkdaşlığı üçün mexanizmlər hazırlanacaq və etalon laboratoriyaların yaradılması istiqamətində tədbirlər görülməkdir.

Akkreditasiyadan keçirilmiş laboratoriyalar şəbəkəsinin formalaşdırılması sertifikatlaşdırma prosedurlarının da optimallaşdırılmasına imkan verəcəkdir.

Tədbir 1.3.5: Qida təhlükəsizliyi sahəsinə ictimai nəzarət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi

Qida təhlükəsizliyi sahəsi üzrə qüvvədə olan normativ aktlar, habelə müvafiq standartlar barədə məlumatların bütün maraqlı tərəflər üçün əlçatan olmasını və bununla bağlı ictimai məlumatlılığın artırılmasını təmin edən tədbirlər həyata keçiriləcəkdir. Qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsi baxımından ictimai nəzarətin xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini nəzərə alaraq, bu istiqamətdə müvafiq mexanizmlər təkmilləşdiriləcəkdir.

Tədbir 1.3.6: Sağlam qidalanmanın təşviq edilməsi

Ərzaq təhlükəsizliyi sistemində ən mühüm məqamlardan biri də əhalinin sağlam qidalanması ilə bağlıdır. Sağlam qidalanmanın təmin edilməsi üçün əhalinin qida rasionunun zənginləşdirilməsi istiqamətində təşviqat işləri aparılacaq, dəniz məhsulları və digər alternativ enerji və kalori mənbələrinin, tədricən daha az çörək və daha çox meyvə-tərəvəz və süd məhsulları istehlakının sağlamlığa əhəmiyyəti ilə bağlı televiziya və radio verilişləri, habelə reklam çarxları hazırlanacaq, eyni zamanda xüsusi qrupların sağlam qidalanmasının təmin edilməsi istiqamətində də işlər aparılacaqdır. Uşaqlar, hamilə qadınlar və süd verən analar ölkənin gələcəyi baxımından milli əhəmiyyət kəsb etdiyi üçün bu sahədə də qidalanma məsələlərinə xüsusi diqqət ayrılacaqdır. Uşaqların, hamilə qadınların və süd verən anaların sağlam qidalanmasını təmin etmək üçün xüsusi pilot layihələr (məsələn, məktəblilər üçün təzə süd, hamilə qadın və süd verən analar üçün faraş meyvə-tərəvəz və s.) həyata keçiriləcəkdir.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Tədbirlər nəticəsində qida təhlükəsizliyinə nəzarət sahəsində təkrarlanmalar aradan qaldırılacaq, qida təhlükəsizliyi üzrə koordinasiya gücləndiriləcək, dəyər

zəncirinin bütün mərhələlərini əhatə edən və riskəsaslı yanaşmaya əsaslanan qida təhlükəsizliyi sistemi yaradılacaq, bitkilərin sağlamlığı və pestisidlərə nəzarət üzrə monitorinq və müşahidə prosesləri genişləndiriləcək, heyvanların sağlamlığı və xəstəliklərə nəzarət üzrə monitorinq və müşahidə prosesləri təkmilləşdiriləcək, yeyinti məhsullarına dair Kodeks Alimentariusun tələblərinə uyğunlaşma reallaşdırılacaqdır. Eyni zamanda, baytarlıq-sanitariya və sanitariya-epidemioloji tələblərə uyğun ət kəsimi və satışı mərkəzlərinin yaradılması təmin olunacaq, ərzaq məhsullarının təhlükəsizlik standartları beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılacaq və Azərbaycan ÜTT-yə üzv olarsa, beynəlxalq bazarlara çıxışla əlaqədar daha geniş imkanlar yaranacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Prioritet çərçivəsində tələb edilən maliyyə resurslarının həcmnin təxminən 5 milyon manat təşkil edəcəyi proqnozlaşdırılır. Məsəflər, əsasən, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, institusional islahatlar və standartların inkişaf etdirilməsi, ictimai məlumatlılığın artırılması, sağlam qidalanmanın təşviqi və müxtəlif təyinatlı monitorinqlərin təşkili ilə bağlı xərclərdən ibarət olacaqdır. Laboratoriyaların təkmilləşdirilməsi və avadanlıqların yenilənməsi ilə bağlı investisiya qoyuluşu xərcləri müvafiq tələblərə uyğun texniki-iqtisadi əsaslandırılmalar aparılmaqla, ayrıca hesablanacaqdır.

Gözlənilən risklər

Qida təhlükəsizliyinə nəzarət sahəsində mövcud təşkilati-idarəetmə sistemində islahatlar, xüsusilə də bazar iştirakçılarının özlərinin məsuliyyət daşması ilə bağlı mexanizmlərin tətbiqi ilə bağlı işlər ləng gedə bilər.

7.2. Strateji hədəf 2. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal potensialının dəyər zənciri üzrə artırılması

Azərbaycanın əksər kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının istehsalı üzrə müqayisəli üstünlükləri yüksəkdir ki, bu da müvafiq məhsullar üzrə istehsal potensialının artırılması hesabına daxili bazarda bir sıra idxal məhsullarının əvəzlənməsinə və rəqabətqabiliyyətli məhsulların ixracının genişləndirilməsinə imkan verir. Bununla belə, istehsal potensialının gücləndirilməsi baxımından müvafiq tədbirlər, o cümlədən dövlət dəstəyi tədbirləri daha çox dəyər zəncirinin ilkin mərhələlərinə fokuslaşmışdır. Lakin bazarın inkişafı və əlverişli şərtlərlə bazara çıxış məsələləri də kifayət qədər strateji əhəmiyyətə malikdir və bu istiqamətdə əhəmiyyətli dəyişikliklərə, o cümlədən bazar infrastrukturunun təkmilləşdirilməsinə ciddi ehtiyac duyulur. Həmçinin istehsalçılar və emalçılar arasında qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq arzuolunan səviyyədə deyildir və bu da aqrobiznesin dəyər zəncirlərinin bütün həlqələri üzrə inkişafını məhdudlaşdırır.

Bu strateji hədəfə nail olmaq üçün beş prioritet istiqamət üzrə tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

Birinci prioritet çərçivəsində həm daxili, həm də xarici bazarlarda rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı və emal sənayesi məhsulları üzrə istehsal potensialının gücləndirilməsinə nail olunmağa çalışılacaqdır.

İkinci prioritet üzrə idxalı əvəz etmək potensialı olan kənd təsərrüfatı və emal sənayesi məhsulları istehsalının artırılması istiqamətində tədbirlər həyata keçiriləcək, təşviqat işləri gücləndiriləcəkdir.

Üçüncü prioritet kənd təsərrüfatında fermer tərəfdaşlığının formalaşdırılması və kooperasiyanın inkişafına həsr edilmişdir və bu istiqamətdə kompleks tədbirlər planı həyata keçiriləcəkdir.

Dördüncü prioritet çərçivəsində kompleks layihələrin həyata keçirilməsi üçün dövlət–özəl tərəfdaşlığının inkişafı üçün imkanlar dəyərləndiriləcək və tədbirlər müəyyənləşdiriləcəkdir.

Bu strateji hədəfin sonuncu prioriteti üzrə aqrobiznesin inkişafına dəstək infrastrukturunun formalaşdırılması istiqamətində tədbirlər həyata keçiriləcəkdir. Qarşıdakı illərdə də bu strateji hədəf çərçivəsində aqrobiznesin inkişafı üçün əlverişli hüquqi, iqtisadi və informasiya mühitinin yaradılması istiqamətində fəaliyyətlər həyata keçiriləcəkdir.

7.2.1. Prioritet 2.1. Həm daxili, həm də xarici bazarlarda rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı və emal sənayesi məhsulları üzrə istehsal potensialının gücləndirilməsi

Əsaslandırma

Azərbaycanın xalis ticarət balansına nəzər saldıqda, ölkədə bir neçə əsas məhsulun istehsalının artırılması üçün mühüm imkanların olduğunu görmək olar. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən, Azərbaycan təzə meyvə və fındıq məhsullarının (2015-ci ildə 220,2 milyon ABŞ dolları) və tərəvəz məhsullarının (2015-ci ildə 91,7 milyon ABŞ dolları) ixracı üzrə kifayət qədər yüksək göstəricilərə malikdir.

Ölkədə, xüsusilə pomidor, kornişon, təzə meyvə (xurma, nar, alma, giləs, şaftalı), yaşıl çay yarpağı, günəbaxan yağı, şəkər və şəkər məhsulları və günəbaxan tumu kimi məhsulların ixracının artırılması üçün böyük imkanlar mövcuddur.

Azərbaycanda mühüm imkanların mövcud olduğu digər sahələrə üzüm şərabından spirtin alınması, fındıqçılıq, marqarin istehsalı, meyvə şirəsi istehsalı, yabanı meyvə və giləmeyvələrdən alınan məhsulların (çaytikanı yağı, soyuq sıxılmış qoz yağı, biyan kökü, zəfəran və s.) istehsalı, üzümçülük, pambıqçılıq, tütünçülük, ət və ət məhsullarının istehsalı, süd və süd məhsullarının istehsalı və baramaçılıq kimi sahələr aid edilir.

Malların ticarətinə dair BMT-nin məlumat bazasının məlumatları əsasında, Azərbaycanın regional və digər əsas bazarlara ixrac edə biləcəyi məhsulların geniş təhlili nəticəsində bir neçə mühüm məhsul müəyyən edilmişdir.

Bu təhlil Azərbaycandan, eləcə də regiondan idxal edilən məhsulların ümumi dövriyyəsi əsasında aparılmışdır. Regionun hər bir ölkəsinə məxsus olan idxal bazarının həcmi Azərbaycanda istehsalın artırılmasının vacibliyindən xəbər verir.

Rusiya bazarı bu baxımdan öz ölçüsünə və Azərbaycanda yetişdirilən bir sıra məhsulların idxalına görə çox mühüm ticarət potensialına malikdir. Rusiya bazarından başqa, yüksək potensiallı digər bazarlar sırasında MDB üzvü olan bəzi Orta Asiya ölkələrini, Aİ ölkələrini və Ukraynanı qeyd etmək olar.

Yaxın gələcəkdə iki qonşu ölkəyə kənd təsərrüfatı məhsulu ixracının artırılması üçün daha geniş imkanlar vardır: Rusiya bazarlarına daha çox məhsulun ixrac edilməsi və ticarət sanksiyalarının aradan qaldırılmasından sonra İrənla ticarətin genişləndirilməsi.

Rusiya bazarı Azərbaycanda yetişdirilən bitkiçilik məhsullarının əsas bazarıdır. Digər ölkələrin və Azərbaycanın bu bazara ixrac etdiyi əsas məhsulların təhlili əsasında ixrac üçün aşağıdakı əsas məhsullar müəyyən edilmişdir:

Pomidor. Pomidor Rusiya bazarına ixrac edilən kənd təsərrüfatı məhsulları arasında ən böyük imkanlara malik olan məhsullardan biridir. 2011-ci ildən 2015-ci ilə kimi Rusiyanın pomidor idxalının ümumi həcmi orta hesabla ildə 4,5 faiz azalmışdır. Azərbaycan həmin dövrdə Rusiyaya pomidor ixracını ildə 16 faiz artırmışdır. 2015-ci ildə Rusiyaya təxminən 58 milyon ABŞ dolları dəyərində pomidor ixrac edilmişdir. Rusiyanın ümumi pomidor idxalının həcmi ildə 676 milyon ABŞ dolları olduğunu nəzərə alsaq, Azərbaycanın bu bazarda nisbətən kiçik paya sahib olduğunu görürük. Türkiyə hazırda Rusiya bazarının əsas pomidor ixracatçısı olub, 2015-ci ildə 346 milyon ABŞ dolları dəyərində (51 faizdən artıq) pomidor ixrac etmişdir. İstixanalarda ilboyu məhsul yetişdirmək imkanlarını da nəzərə alsaq, Azərbaycan ümumi istehsalı və məhsuldarlığı artıraraq bu bazarda daha böyük paya sahib ola bilər.

Xiyar və kornişon. 2011-ci ildən 2015-ci ilə kimi Rusiyanın xiyar və kornişon idxalı da sabit sürətlə ildə 12 faiz artmış, lakin 2015-ci ildə 44 faiz azalma olmuşdur. Azərbaycan bu baxımdan bazarda daha böyük paya sahib olmuş və həmin dövrdə Rusiyaya orta hesabla illik 10,7 milyon ABŞ dolları dəyərində xiyar və kornişon ixrac etmişdir. Bununla belə, 2015-ci ildə Rusiyanın ümumi xiyar idxalının 160 milyon ABŞ dolları olduğunu nəzərə aldıqda, Azərbaycanın ixrac etdiyi məhsulun (2015-ci ildə 6,6 milyon ABŞ dolları) həmin bazarda xüsusi çəkisinin aşağı olduğu görünür. Rusiya bazarına xiyar ixracında regionun əksər ölkələri rəqabət aparır və ölkənin idxal etdiyi xiyar məhsulunun yarısından çoxu Türkiyədən və İrlandan gətirilir. Azərbaycanla Rusiya arasında tarixən formalaşmış münasibətləri, coğrafi yaxınlığı və məhsuldarlığın yüksəldilməsi üçün potensial imkanların mövcudluğunu nəzərə alaraq, xiyar və kornişon ixracını daha da artırmaq olar.

Xurma. Ölkəyə xurma idxalı son illərdə sabit qalmışdır. 2014-cü ildə Rusiya bazarına ixrac edilən 227 milyon ABŞ dolları dəyərində məhsul üzrə Azərbaycanın payı 73 milyon ABŞ dolları (32 faiz) olmuş, 2015-ci ildə isə ixracın həcmi 74,6 milyon ABŞ dollarına qalxmışdır. Azərbaycan bu baxımdan Rusiyanın ən böyük ticarət ortağıdır, lakin bir hektarda orta hesabla 16 ton məhsul yetişdirildiyini nəzərə alsaq, ölkədə istehsalı və məhsuldarlığı artırmaqla, Rusiya bazarında daha böyük paya sahib olmaq imkanlarının olduğunu görürük.

Gilas. 2010-cu ildən 2015-ci ilə kimi Rusiyanın ümumi gilasa idxalının 154 milyon ABŞ dollarından 71 milyon ABŞ dollarına düşməsinə baxmayaraq, bu məhsul Azərbaycanda hələ də mühüm ixrac potensialına malikdir. 2015-ci ildə Azərbaycandan Rusiyaya 19,6 milyon ABŞ dolları dəyərində məhsul ixrac edilmişdir. Azərbaycan Rusiya bazarı üçün bu məhsul üzrə Türkiyədən sonra ikinci ən böyük ixracatçıdır. 2015-ci ildə ölkədə hər hektardan 8 ton gilasa götürülmüşdür ki, bu məhsuldarlıq dünya ölkələri üzrə orta göstəriciyə uyğun gəlir.

Alma. 2015-ci ildə Rusiyanın ümumi alma idxalının səviyyəsi 385 milyon ABŞ dolları olmuşdur. Bu göstərici əvvəlki illə müqayisədə aşağı olsa da, alma bazarı hələ də böyük bazarlardan biri olaraq qalır. Azərbaycan 2015-ci ildə 14,4 milyon ABŞ dolları dəyərində alma ixrac etmişdir və Rusiya bazarındakı payını artırmaqla bəzən bilər.

Fındıq. Azərbaycan Rusiyanın 2015-ci il üzrə fındığa olan tələbatının (52 milyon ABŞ dolları) 35 faizini ödəmişdir və bu göstərici 2013-cü illə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə yüksəkdir (2013-cü ildə cəmi 28 faiz). Azərbaycan hazırda Rusiya bazarındakı payını artırmaq üçün mühüm potensiala malikdir. Ölkədə bir hektardan 1,3 ton məhsul götürülür və qonşu ölkələrdən heç biri bu göstəricini üstələyə bilməmişdir. Bundan başqa, əksər hallarda fındıqla birlikdə emal edilən şokolad və kakao xammalı istehsal edən Avropa ölkələri, xüsusilə Fransa, Almaniya və İtaliya da fındıq məhsulunun ixracı üçün potensial bazar ola bilər.

Qeyd olunanlarla yanaşı, nar üzrə də ixrac imkanları kifayət qədər yüksəkdir və bu məhsulun da istehsal potensialının artırılması istiqamətində tədbirlər görülməkdir.

Üzümədən alınan spirt. Fransa Rusiyanın bu mal kateqoriyası üzrə ən böyük ixracatçısı olub, 2014-cü ildə bu bazarın ümumi tələbatının 50 faizə yaxınını ödəmişdir (114 milyon ABŞ dolları). Bununla belə, 2013-cü ildən 2015-ci ilə kimi Azərbaycandan Rusiyaya ixrac edilən bu məhsulun dövriyyəsi 60 faiz artmış və Azərbaycan həmin ildə 17,6 milyon ABŞ dolları ümumi ixrac dövriyyəsi ilə üçüncü yeri tutmuşdur. Ölkədə üzümçülük ənənəvi sahələrdən biridir və bu sahədə kifayət qədər yüksək potensial vardır.

Meyvə-tərəvəz şirələri. 2015-ci ildə Polşa Rusiyanın meyvə-tərəvəz şirələri üzrə idxal bazarında aparıcı rol oynayaraq, ümumi tələbatın 47 faizini ödəmişdir. Azərbaycan isə həmin ildə Rusiya bazarının ən böyük ixracatçılarından biri kimi, ümumi tələbatın 7 faizini ödəmişdir. Son illərdə Azərbaycandakı istehsal artımını nəzərə alsaq, ölkənin bu kateqoriya üzrə bazarda daha böyük paya sahib olmaq üçün mühüm potensiala malik olduğunu deyə bilərik. 2010-cu ildən 2014-cü ilə kimi tərəvəz şirəsinin ixracı 24 faiz, meyvə şirəsinin ixracı isə 12 faiz artmışdır.

Azərbaycan İrana tətbiq edilmiş beynəlxalq iqtisadi sanksiyaların ləğvindən sonra bu bazarı qısa müddət ərzində meyvə-tərəvəz şirələri ilə təmin edə bilər.

İranın əsas idxal məhsulları ilə Azərbaycanın əsas ixrac məhsulları arasındakı uyğunluğun təhlili əsasında üç əsas məhsul müəyyən edilmişdir:

Günəbaxan tumu. 2015-ci ildə İranın idxal etdiyi günəbaxan tumunun ümumi dəyəri 175 milyon ABŞ dolları olmuşdur. Azərbaycanda 2015-ci ildə bir hektardan 17,7 sentner məhsul götürülmüş, ümumi istehsal isə 18,4 min tona çatmışdır. Azərbaycanda bu məhsulun ümumi istehsalını nəzərə alıqda belə nəticəyə gəlmək olur ki, ölkə İran bazarında müəyyən paya sahib ola bilər.

Şəkər xammalı. 2014-cü ilin rəqəmlərinə əsasən belə nəticəyə gəlmək olar ki, Azərbaycan öz tələbatını tam ödəməklə 55 milyon ABŞ dolları ekvivalentində ixrac potensialı yarada bilər.

Günəbaxan yağı. 2014-cü ilin rəqəmlərinə əsasən belə nəticəyə gəlmək olar ki, Azərbaycan İran bazarında bu məhsul üzrə müəyyən paya (45 milyon ABŞ dolları) sahib ola bilər. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Azərbaycanda günəbaxan bitkisinin məhsuldarlığının daha yüksək olması İran bazarına daha çox günəbaxan yağı ixrac etməyə imkan verir.

Azərbaycanda yetişdirilən əsas məhsullarla İranın idxal etdiyi əsas məhsullar arasında üst-üstə düşən məhsullara mənli (buğda ilə çovdarın qarışığı), qarğıdalı və arpa da daxildir. Bununla belə, taxıl məhsullarını kommersiya məqsədləri üçün yetişdirən istehsalçıların sayca nisbətən az olması Azərbaycanda mənfi ticarət balansını yaradır. Ona görə də həmin məhsulların istehsalını artıraraq ölkənin İran bazarında əhəmiyyətli xüsusi çəkiyə malik olması üçün daha uzun müddət tələb olunur. Bundan başqa, Azərbaycan gələcəkdə ticarət balansında və həcmində baş verə biləcək dəyişikliklərdən asılı olaraq İran bazarına toyuq, üzüm, fındıq və xurma kimi məhsulların ixrac edilməsi imkanlarından yararlanma bilər.

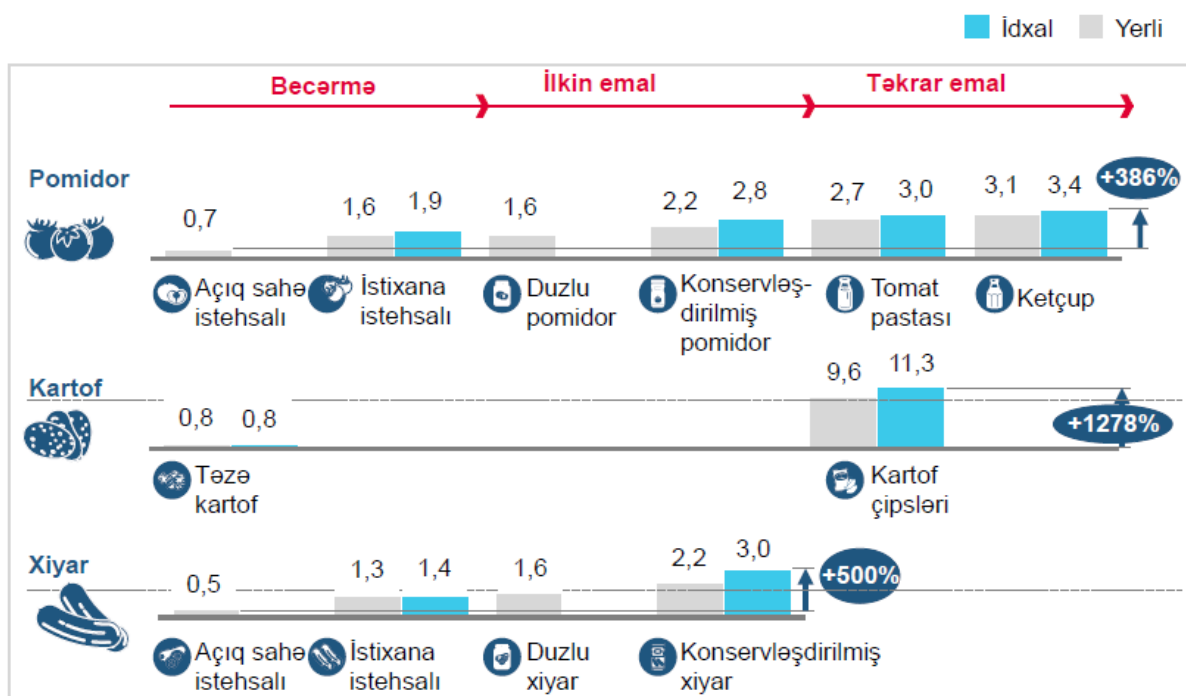
Qeyd olunanlarla yanaşı, nar, kartof, zəfəran, təbii bal, yun, gön-dəri də potensial ixrac məhsulları qrupuna daxil edilir. Məsələn, Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, 2015-ci ildə ölkədən 20,9 milyon ABŞ dolları məbləğində təzə və ya soyudulmuş kartof, 12,2 milyon ABŞ dolları məbləğində emal olunmamış gön (təbii xəzədən başqa) və aşılarmış dəri ixrac edilmişdir ki, bu da ölkəyə kifayət qədər yüksək həcmdə valyuta gətirilməsini təmin etmişdir. Gələcəkdə bu məhsulların

istehsalının və ixracının daha da artırılması üçün dəstək mexanizmlərinin müəyyənləşdirilməsi nəzərdə tutulur.

Eyni zamanda meyvə-tərəvəz məhsullarının emalı potensialının gücləndirilməsi məsələsi də aktualdır. Məhsul istehsalının dəyər zənciri üzrə dərinləşdirilməsi, nəticə etibarilə, yaranan əlavə dəyərin artmasına səbəb olur. Azərbaycanda istehsal olunan əsas məhsullardan bəziləri üzrə aparılan hesablamalar bunu sübut edir (şəkil 16).

Belə ki, məsələn, pomidor istehsalını dəyər zənciri üzrə inkişaf etdirməklə, ketçup istehsal edilməsi açıq sahədəki istehsaldan 386 faiz artıq əlavə dəyər əldə etməyə imkan verir. Kartofdan çips istehsalı açıq sahədəki istehsaldan 1278 faiz, xiyar istehsalında isə konservləşdirmə 500 faiz artıq əlavə dəyər əldə etməyə şərait yaradır.

Şəkil 16. Kənd təsərrüfatında dəyər zənciri üzrə son məhsulların istehsalı (manat/kq)

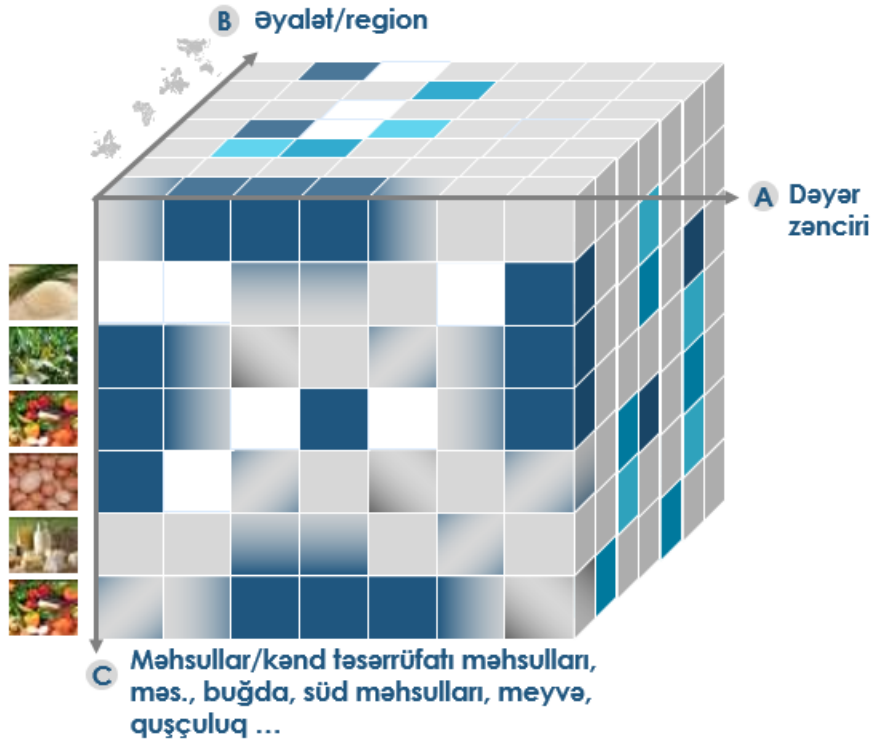

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

Göründüyü kimi, məhsul istehsalının dəyər zənciri üzrə dərinləşdirilməsi yaranan əlavə dəyərin bir neçə dəfə artmasını təmin edir. Bu baxımdan kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının təşkilinə region-məhsul-dəyər zənciri komponentlərini özündə birləşdirən üçölçülü məkan prizmasından yanaşılmalıdır (şəkil 17).

Şəkil 17. Region-məhsul-dəyər zənciri komponentlərini özündə birləşdirən mürəkkəb üçölçülü məkan

Qeyd olunanlarla yanaşı, Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən, 2015-ci ildə ölkədən 19,5 milyon ABŞ dolları həcmində pambıq və pambıqdan alınan məhsullar ixrac edilmişdir ki, bu da həmin məhsulun ixrac potensialının kifayət qədər yüksək olduğunu göstərir.

Eyni zamanda, tütün və barama istehsalının da müqayisəli üstünlükləri mövcuddur ki, bu da həmin məhsulların istehsalının artırılmasını aktuallaşdırır.

Ümumilikdə isə, pambıq, tütün və barama istehsalı və ixracı üzrə gələcək strategiyada aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

- qısamüddətli dövr üçün istehsalın xammal şəklində ixrac məqsədilə artırılması;
- uzunmüddətli perspektivdə isə həmin məhsullardan alınan emal məhsullarının yerli istehsalını formalaşdırmaqla idxalın əvəzlənməsi və ixracın artırılması.

Qeyd olunanlara nail olmaq üçün hər üç məhsulun istehsalının stimullaşdırılması diqqətdə saxlanılacaq və hər bir istiqamət üzrə dövlət dəstəyinin forma və mexanizmləri müəyyənləşdiriləcəkdir.

Yuxarıda qeyd edilən məhsullar, əsasən Azərbaycanın kənd təsərrüfatında daha yüksək rəqabətqabiliyyətli məhsullardır və onların regionun digər bazarlarına da ixrac imkanları yüksək ola bilər. Strateji Yol Xəritəsinin altıncı hədəfində bu məhsulların daxili bazarlarda reallaşdırılması və ixracı üzrə mexanizmlər qeyd edilmişdir. Qarşıdan gələn illərdə həmçinin daha dərin diaqnostik təhlillər aparılaraq, qlobal və regional səviyyələrdə iqtisadi, sosial və geosiyasi mühitdə baş verən dəyişikliklər nəzərə alınmaqla, məhsulların dəyər zənciri üzrə istehsalının stimullaşdırılması üçün prioritet məhsul növləri ilə bağlı ayrıca proqramlar, plan və ya strategiyalar hazırlanacaqdır.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 2.1.1: İntensiv üsulla salınan meyvə bağlarının (xüsusilə nar, xurma, giləs, alma, habelə fındıq və digər qərzəkli meyvələr) və üzüm plantasiyalarının genişləndirilməsinin təşviqi

Bu tədbir çərçivəsində ölkənin meyvə (xüsusilə nar, xurma, giləs, alma, habelə fındıq və digər qərzəkli meyvələr) və üzüm istehsalı üzrə ixtisaslaşmış rayonları üzrə məhsul növlərinə görə istehsal sahələrinin genişləndirilməsi istiqamətində imkanlar qiymətləndiriləcək və inkişaf planları hazırlanaraq həyata keçiriləcəkdir.

Tədbir 2.1.2: Təzə kartof istehsalının artırılmasının dəstəklənməsi

Ölkədə kartof istehsalı ilə məşğul olan rayonlar üzrə geniş və hərtərəfli təhlillər aparılaraq, torpaq və iqlim şəraiti, bitkinin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, kartof istehsalı üçün ən əlverişli rayonlar müəyyənləşdiriləcək, həmin rayonlarda kartofun əkin sahələrinin genişləndirilməsi imkanları qiymətləndiriləcək və bu istiqamətdə inkişaf planları hazırlanaraq həyata keçiriləcəkdir.

Tədbir 2.1.3: Örtülü torpaqlarda, o cümlədən istixanalarda faraş tərəvəz istehsalının artırılmasının dəstəklənməsi

Tərəvəz istehsalı üzrə ixtisaslaşmış rayonlarda təhlillər aparılaraq, uyğun sahələrdə faraş tərəvəz istehsalının genişləndirilməsi imkanları qiymətləndiriləcək və istixanaların yaradılması məqsədilə ayrıca hesablamalar əsasında inkişaf planları hazırlanaraq həyata keçiriləcəkdir.

Tədbir 2.1.4: Regionlarda kiçik və ortaölçülü meyvə-tərəvəz emalı müəssisələri şəbəkəsinin genişləndirilməsinin stimullaşdırılması

Bu məhsulların hər biri üzrə dəyər zəncirinin bütün həlqələrini əhatə edən diaqnostik təhlillər aparılacaq, təhlillərin nəticələrinə əsaslanmaqla regionlarda kiçik meyvə-tərəvəz məhsullarının emalı üzrə kiçik və orta müəssisələrin yaradılması stimullaşdırılacaq, onların səmərəli fəaliyyəti üçün əlverişli biznes mühiti formalaşdırılacaqdır.

Tədbir 2.1.5: Qurudulmuş və dondurulmuş meyvə-tərəvəz məhsulları istehsalının artırılmasının dəstəklənməsi

Qurudulmuş və dondurulmuş meyvə-tərəvəz məhsulları istehsalının artırılması üzrə inkişaf proqramları hazırlanacaq, müxtəlif dəstək mexanizmlərinin köməyi ilə bu sahələrin inkişafı stimullaşdırılacaqdır.

Tədbir 2.1.6: Pambıq, tütün və barama istehsalının artırılmasının təşviqi

Həm sosial, həm də iqtisadi cəhətdən əhəmiyyəti nəzərə alınaraq pambıq, tütün və barama istehsalına dövlət dəstəyinin forma və mexanizmləri müəyyənləşdiriləcək, məhsul istehsalının artırılması imkanları təhlil ediləcək, bu məhsulların istehsalı üçün daha uyğun rayonlar müəyyənləşdiriləcək və həmin rayonlar üzrə istehsalın genişləndirilməsi imkanları qiymətləndiriləcəkdir. Məhsul istehsalı rayonları müəyyənləşdirildikdən sonra müvafiq rayonlar üzrə məhsulların emal dərinliyinin artırılması üçün dəyərləndirmə aparılacaq, kompleks inkişaf planları hazırlanacaq və həyata keçiriləcəkdir.

Tədbir 2.1.7: İxracda ənənəvi olmayan və son dövrdə ixracına başlanılan məhsullar (cins heyvanlar, süd məhsulları, ət konservləri, arpa və s.), eləcə də ixrac potensialı hesab edilən digər məhsullar (zəfəran, yun, gön-dəri, təbii bal, çaytikanı yağı, qoz yağı, biyan kökü və s.) üzrə ixrac imkanlarının dəyərləndirilməsi

Son dövrdə ixracına başlanılan məhsulların hər biri üzrə diaqnostik təhlillər aparılaraq, bu məhsullar üzrə ixracın genişləndirilməsinin müvəqqəti bir tendensiya və ya iqtisadi əsaslı bir trend olması dəqiqləşdiriləcəkdir. Bununla yanaşı, ixrac potensialı digər kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə istehsalın genişləndirilməsi imkanları araşdırılacaq və onların xarici bazarlarda rəqabətqabiliyyətliliyi üzrə diaqnostik təhlil aparılacaqdır. Təhlilin nəticələrindən asılı olaraq, müvafiq istiqamətlərdə ixrac potensialının artırılması stimullaşdırılacaq və inkişaf planları hazırlanaraq həyata keçiriləcəkdir.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Kənd təsərrüfatının ümumi rəqabətqabiliyyətliliyi yüksələcək, ixracyönümlü kənd təsərrüfatı məhsullarının və aqrar emal məhsullarının istehsalı genişlənəcəkdir. Bu prioritetin bir hissəsi olaraq, 2020-ci ildə Azərbaycanın real ÜDM-inin, 220 milyon manat birbaşa və 230 milyon manat dolay olmaqla, ümumilikdə 450 milyon manat artacağı proqnozlaşdırılır. Bu hesablamalara 2.2-ci prioritetin təsiri də əlavə edilmişdir.

Tələb edilən investisiya

Bu prioritet çərçivəsində həyata keçiriləcək tədbirlərin hər biri üçün ayrıca layihə hazırlanaraq maliyyə resurslarına ehtiyaclar müəyyənləşdiriləcəkdir. İlk qiymətləndirmələr nəticəsində, köməkçi prioritetlərin investisiya tələblərini də nəzərə almaqla, 440 milyon manat və ya daha yüksək məbləğdə investisiya tələb olunacağı proqnozlaşdırılır.

Gözlənilən risklər

İqlim dəyişiklikləri və regiondakı geosiyasi vəziyyətin dəyişməsi tədbirlərin reallaşdırılmasına mənfi təsir göstərə bilər.

7.2.2. Prioritet 2.2. İdxalı əvəz etmək potensialı olan kənd təsərrüfatı və emal sənayesi məhsulları istehsalının artırılmasının təşviqi

Əsaslandırma

Bir sıra məhsulların idxalından asılılığın azaldılması hesabına idxal xərclərinin aşağı salınması və ərzaq məhsulları ilə özünütəminatmə səviyyəsinin yüksəldilməsi mühüm vəzifələrdən biri kimi müəyyən olunmuşdur.

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən, Rusiya Azərbaycanın idxal etdiyi əsas 10 məhsul üzrə aparıcı ixracatçı olub, Azərbaycanda bu məhsullara tələbatın demək olar ki, 37 faizini ödəyir. O cümlədən Azərbaycan siqaretin yarımından çoxunu, bərk buğda və meslinin (buğda və çovdarın qarışığı) 50 faizindən çox hissəsini Rusiyadan idxal edir. Ölkənin idxal etdiyi 10 əsas məhsula olan tələbatının 7 faizini isə, əsasən, regionun digər ölkələri ödəyir və bu o deməkdir ki, Azərbaycan

regionun digər ölkələri ilə oxşar iqlim şəraitinə və biznes mühitinə malik olduğu üçün həmin məhsulları istehsal edib onların idxalını əvəzləyə bilər.

2015-ci ildə Azərbaycan 122,1 milyon ABŞ dolları dəyərində bərk buğda, 174,7 milyon ABŞ dolları dəyərində yumşaq buğda və meslin, 31,2 milyon ABŞ dolları dəyərində qarğıdalı idxal etmişdir. Bu məhsulların istehsalında Azərbaycanın hazırkı rəqabət qabiliyyəti aşağıdır, çünki ölkədə bu məhsulların yetişdirildiyi təsərrüfatların sahəsi nisbətən kiçikdir və ən əsası, təsərrüfatlar tərəfindən aqrotexniki normaların tətbiqi lazımi səviyyədə deyildir.

2015-ci ildə Azərbaycana 287,2 milyon ABŞ dolları dəyərində siqaret idxal edilmişdir. Hazırda ölkədə tütünçülük lazımi səviyyədə inkişaf etməyib, lakin həm daxili bazarda, həm də regional bazarda tütün məhsullarının böyük həcmdə idxal dövriyyəsinə (4,4 milyard ABŞ dolları) nəzərə alındıqda, bu ənənəvi məhsulun istehsalının əhəmiyyətli səviyyədə artırılması üçün böyük bazar potensialının olduğunu demək mümkündür.

2015-ci ildə Azərbaycana 70,3 milyon ABŞ dolları dəyərində emal olunmuş bitki yağı idxal edilmişdir, lakin ölkənin bu məhsul üzrə geniş ixrac dövriyyəsi vardır. 2015-ci ildə 55,9 milyon ABŞ dolları dəyərində bitki yağı ixrac edilmişdir ki, bunun da 54,5 faizi günəbaxan/saflor yağının payına düşür. Azərbaycan bitki yağlarının, xüsusilə günəbaxan/saflor yağının ixracında rəqabətqabiliyyətli olduğundan, bu məhsulların idxalından asılılığın azaldılması üçün mühüm imkanlar mövcuddur.

Azərbaycanda süd emalı müəssisələrinin sayının azlığı ilə yanaşı, sənaye tələbatı üçün təbii süd xammalı istehsalının həcmi də lazımi səviyyədə olmadığına görə, ölkəyə böyük miqdarda süd məhsulları idxal edilir. Mövcud emal müəssisələrinin əhatə dairəsini genişləndirməklə və fəaliyyətini gücləndirməklə, habelə təbii süd xammalı üzrə istehsal potensialını artırmaqla, keyfiyyətli və bazarın tələblərinə uyğun süd məhsullarının istehsalını yüksəltmək imkanları mövcuddur.

Təzə ət (mal, toyuq və qoyun əti) Azərbaycanda ən çox istehsal edilən heyvandarlıq məhsulları olmaqla, dəyər ifadəsində həcminə görə ikinci yerdədir. Bununla belə, bu məhsul yerli bazarın tələbatını ödəmir və onun ixracı aşağı səviyyədədir. Ölkədən, əsasən, emal edilmiş və konservləşdirilmiş ət məhsulu ixrac edilir. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən emal müəssisələrinin müasir texnologiyalara və yüksək əmək məhsuldarlığına malik olduğunu nəzərə alsaq, onların əhatə dairəsini genişləndirməklə və fəaliyyətini gücləndirməklə, tələb olunan ət məhsullarının istehsalını əhəmiyyətli dərəcədə artırmaq olar.

Göründüyü kimi, Azərbaycanın idxal etdiyi kənd təsərrüfatı məhsullarının strukturunda emal edilmiş məhsullar payı daha böyükdür. Ölkədə kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı müəssisələrinin yaradılması bəzi məhsulların məsələn, tütün, süd və un məhsullarının idxalından asılılığı azalda və ticarət kəsirini nisbətən aradan qaldıra bilər.

Ümumilikdə isə aparılan təhlillər nəticəsində, idxalı əvəz etmək potensialı olan bir sıra kənd təsərrüfatı və emal sənayesi məhsulları müəyyənləşdirilmişdir və həmin məhsulları istiqamətlər üzrə aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- heyvandarlıq məhsulları: ət, süd, quş əti;
- dənli paxlalılar: buğda, qarğıdalı və s.;
- sənaye təyinatlı məhsullar: pambıq, tütün, şəkər çuğunduru, çay, dərman bitkiləri, barama, yun, gön-dəri.

Ortamüddətli perspektiv üçün idxalın əvəzlənməsi məqsədi ilə sənaye məhsulları üzrə emalın inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulur.

Beləliklə, prioritet üzrə qarşıda duran məqsədə nail olmaq üçün idxalı əvəz etmək potensialı olan kənd təsərrüfatı məhsullarının hər qrupu üzrə əsas məhsullar

müəyyənləşdirilərək, onların istehsal və emal potensialının gücləndirilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçiriləcəkdir. Strateji Yol Xəritəsinin icrası çərçivəsində daha dərin diaqnostik təhlillər aparılaraq, qlobal və regional səviyyələrdə iqtisadi, sosial və geosiyasi mühitdə baş verən dəyişikliklər nəzərə alınacaq, məhsulların dəyər zənciri üzrə istehsal potensialının artırılması istiqamətində fəaliyyət daha da genişləndiriləcəkdir.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 2.2.1: İntensiv ferma modeli əsasında iri heyvandarlıq komplekslərinin yaradılmasının təşviqi

Ölkədə heyvandarlıq məhsulları istehsalının və beləliklə idxalın əvəz edilməsi imkanlarının artırılması üçün heyvandarlıqda istehsalın intensiv əsaslarla inkişaf etdirilməsi və məhsuldarlıq göstəricilərinin yüksəldilməsi məqsədilə qapalı şəraitdə fəaliyyət göstərən iri heyvandarlıq komplekslərinin təşkili təşviq ediləcək və maarifləndirici materialların yayımlanması təmin ediləcəkdir. Eyni zamanda, aqrofermaların yaradılması sahəsində stimullaşdırıcı tədbirlər həyata keçiriləcək, heyvandarlıq komplekslərinin yüksək məhsuldarlıqlı cins heyvanlarla təminatına "Aqrolizing" ASC vasitəsilə dəstək göstəriləcək, həmçinin, heyvandarlıq sahəsində intensivləşmənin əsas amillərindən biri kimi süni mayalanmanın genişləndirilməsi sahəsində işlər davam etdiriləcəkdir.

Tədbir 2.2.2: Ətlik-südlük istiqamətli ailə-kəndli təsərrüfatlarının yaradılması ilə bağlı İmişli, Bərdə və Ağcabədi rayonlarında həyata keçirilən pilot layihənin təcrübəsinin digər regionlarda tətbiq edilməsi

Heyvandarlıq məhsulları üzrə idxaldan asılılıq səviyyəsinin azaldılması üçün ailə-kəndli təsərrüfatlarının potensialının artırılmasının mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini nəzərə alaraq, ətlik-südlük istiqamətli ailə-kəndli təsərrüfatlarının yaradılması təcrübəsinin genişləndirilməsi dəstəklənəcəkdir. Bu məqsədlə, İmişli, Bərdə və Ağcabədi rayonlarında həyata keçirilən pilot layihənin təcrübəsinin digər regionlarda da tətbiq edilməsi nəzərdə tutulur.

Tədbir 2.2.3: Sənaye üsulu ilə quş əti istehsalının müxtəlif seqmentlərin tələbatları üzrə genişləndirilməsinin stimullaşdırılması

Bu tədbir çərçivəsində broyler təsərrüfatlarının fəaliyyətinin dəstəklənməsi üçün əlavə dəstək mexanizmlərinin hazırlanması qiymətləndiriləcəkdir. Geoböyüyük quş əti istehsalı, habelə emal məqsədilə iriçəkili quş əti istehsalı kimi, əhalinin müxtəlif qruplarının və emal sənayesinin tələbatına fokuslanmış istehsalın təşviqi üçün inkişaf planları hazırlanaraq həyata keçiriləcəkdir.

Tədbir 2.2.4: Regionlarda kiçik və orta ölçülü ət və süd məhsulları emalı müəssisələri şəbəkəsinin genişləndirilməsinin dəstəklənməsi

Burada əsas məqsəd ailə-kəndli təsərrüfatlarının və digər kiçik təsərrüfatların istehsal potensialından tam istifadə etmək olduğu üçün, rayon səviyyəsində orta, kənd səviyyəsində isə kiçik ət və süd məhsulları emalı müəssisələri şəbəkəsinin formalaşdırılması üçün müxtəlif dəstək mexanizmləri hazırlanacaqdır.

Tədbir 2.2.5: Arıçılıq, balıqçılıq, o cümlədən akvakultura sahəsində inkişafın dəstəklənməsi

Ailə-kəndli təsərrüfatlarının və digər kiçik təsərrüfatların istehsal potensialından tam istifadə etmək, kənd yerlərində məşğulluğu təmin etmək və əhalinin gəlirlərini artırmaq, eyni zamanda ölkənin arıçılıq və balıq məhsulları və digər su bioresursları ilə təminatında yerli istehsalın xüsusi çəkisini artırmaq üçün kənd yerlərində arıçılıq, balıqçılıq, o cümlədən akvakulturanın inkişafı stimullaşdırılacaq, bu istiqamətdə istehsal fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəyən təsərrüfatların dəstəklənməsi üzrə müxtəlif inkişaf planları hazırlanacaqdır.

Tədbir 2.2.6: Ərzaq təyinatlı yumşaq və bərk buğda, habelə digər dənli paxlalı bitkilər istehsalının həcmnin artırılmasının dəstəklənməsi

Ərzaq təyinatlı yumşaq buğda və digər dənli paxlalıların istehsalının həcmnin artırılması istiqamətində müvafiq tədbirlərin görülməsi çərçivəsində əsas diqqət taxılçılığın daha səmərəli olduğu rayonların müəyyənləşdirilməsi, istehsalın maksimum intensivləşdirilməsi və məhsuldarlığın yüksəldilməsi hesabına mövcud əkin sahələrini genişləndirmədən istehsalın həcmnin artırılmasına yönələcəkdir. Müvafiq rayonlarda makaron istehsalı müəssisələrinin yaradılması imkanları araşdırılacaq və inkişaf planları hazırlanaraq həyata keçiriləcəkdir. Həmçinin bazar infrastrukturunun inkişafı tədbirləri çərçivəsində əsas taxılçılıq bölgələrində kiçik və orta həcmli taxıl anbarlarının yaradılması nəzərdən keçiriləcəkdir.

Tədbir 2.2.7: Şəkər çuğunduru və şəkərli qənnadı məmulatlarının yerli istehsalının artırılması imkanlarının qiymətləndirilməsi

Bu tədbir çərçivəsində həm yerli xammal, həm də şəkərli qənnadı məmulatlarının istehsalının artırılması imkanları qiymətləndiriləcəkdir. Araşdırmalarda ölkənin əkinəyararlı torpaqları, istehsal strukturu, kənd təsərrüfatı istehsalı sahələri üzrə səmərəlilik və s. bu kimi göstəricilər təhlil edilərək şəkər çuğundurunun yerli istehsalının iqtisadi səmərəliliyi qiymətləndiriləcəkdir. Təhlilin nəticələrinə əsaslanaraq şəkərli qənnadı məmulatlarının istehsalının yerli xammal bazası hesabına təmin edilməsi ilə bağlı inkişaf planları hazırlanaraq həyata keçiriləcəkdir.

Tədbir 2.2.8: Bitki yağları istehsalında istifadə olunan xammalın (günəbaxan, qarğıdalı, zeytun və s.) yerli istehsalının artırılması imkanlarının qiymətləndirilməsi

İlk növbədə, bitki yağlarının istehsalında istifadə edilən yağlı bitkilərin yerli istehsalının artırılması üçün mövcud potensial araşdırılacaqdır. Günəbaxan, qarğıdalı, zeytun və digər məhsulların ölkə ərazisində istehsalının iqtisadi səmərəliliyi qiymətləndiriləcək və bu istiqamətdə təkliflər hazırlanacaq, xüsusilə də ölkənin quraq ərazilərində zeytun bağlarının salınması və sonradan zeytun yağının istehsalında istifadə edilməsi imkanları araşdırılacaqdır. Ümumi təhlillər vasitəsilə xammalın yerli istehsalı ilə idxalının iqtisadi cəhətdən səmərəliliyi müqayisə edilməklə, müvafiq inkişaf planları hazırlanaraq həyata keçiriləcəkdir.

Tədbir 2.2.9: Çay plantasiyalarının genişləndirilməsinin stimullaşdırılması

Tədbir çərçivəsində ölkə əhalisinin yerli çay məhsullarına tələbatının müəyyənləşdirilməsi sahəsində araşdırmalar aparılacaq, eyni zamanda, qiymət, keyfiyyət və digər göstəricilər üzrə yerli məhsulun analoji idxal məhsulları ilə müqayisəsi aparılacaqdır. Təhlillərin nəticələrinə əsaslanaraq, çay plantasiyalarının

genişləndirilməsi üzrə optimal göstəricilər müəyyənləşdiriləcək və müvafiq inkişaf planları hazırlanaraq həyata keçiriləcəkdir.

Tədbir 2.2.10: Tütün məmulatlarının istehsalının artırılmasının stimullaşdırılması

Bu tədbir çərçivəsində həm yerli xammal, həm də tütün məmulatlarının istehsalının artırılması imkanları qiymətləndiriləcəkdir. Araşdırmalarda ölkənin regionları üzrə müxtəlif iqtisadi göstəricilər təhlil edilərək yerli tütün istehsalının iqtisadi səmərəliliyi qiymətləndiriləcək, təhlilin nəticələrinə əsaslanaraq, tütün məmulatlarının istehsalının yerli xammal bazası və ya xammalın idxalı hesabına təşkili imkanları müəyyənləşdiriləcək və bu istiqamətdə inkişaf planları hazırlanaraq həyata keçiriləcəkdir.

Tədbir 2.2.11: Pambıq, barama, yun, gön-dəri xammalı məhsullarının emalı sənayesinin inkişaf etdirilməsi

Tədbir üzrə verilmiş istiqamətlərə uyğun olaraq əsas məhsullara şamil edilən xüsusi alətlər və stimullar paketi hazırlanacaqdır. Bu paket bitkiçilik və heyvandarlıq məhsulları üzrə daha əlverişli regionların müəyyənləşdirilməsi əsasında dövlətin tətbiq etdiyi daha effektiv vasitələri və dəstək mexanizmlərini özündə birləşdirəcəkdir. Xüsusilə də, ailə-kəndli təsərrüfatlarının və digər kiçik təsərrüfatların istehsal potensialından tam istifadə etmək üçün, rayon səviyyəsində orta, kənd səviyyəsində isə kiçik yun və gön-dəri emalı müəssisələri şəbəkəsinin formalaşdırılması istiqamətində müxtəlif inkişaf proqramları hazırlanacaqdır.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Tədbirlər nəticəsində idxalın əvəzlənməsi üçün müəyyənləşdirilmiş potensial məhsullar üzrə istehsal göstəricilərinin aşağıdakı formada artması gözlənilir (bu göstəricilər bir sıra təbii, iqtisadi və s. amillərdən asılı olaraq dəyişə bilər):

- intensiv ferma modeli hesabına iribuynuzlu heyvanların baş sayının 10 faiz azaldılması, südün məhsuldarlığının 50 faiz yüksəldilməsi, ət istehsalının 20 faiz, süd istehsalının 30 faiz artırılması;
- ət və süd məhsullarının emalı sənayesində məhsul istehsalının 25 faiz artırılması;
- ərzaqlıq buğda istehsalının həcmnin məhsuldarlıq və keyfiyyət göstəriciləri yüksəldilməklə artırılması;
- çay plantasiyalarının 2 dəfə genişləndirilməsi;
- tütün məmulatlarının idxalının 50 faiz azaldılması;
- pambıq istehsalı, eləcə də emalı sahəsində istehsal həcmnin ən azı 4 dəfə artırılması;
- barama istehsalı, eləcə də emalı sahəsində istehsal həcmnin ən azı 1000 dəfə artırılması.

Tələb edilən investisiya

Bu prioritetdə qeyd olunmuş tədbirləri həyata keçirmək üçün tələb olunan investisiya digər bir sıra prioritetlərin investisiya tələbləri ilə birlikdə 2.1-ci prioritetdə qeyd edilmişdir.

Gözlənilən risklər

İqlim dəyişiklikləri və regiondakı geosiyasi vəziyyətin dəyişməsi tədbirlərin reallaşdırılmasına mənfi təsir göstərə bilər.

7.2.3. Prioritet 2.3. Kənd təsərrüfatında fermer tərəfdaşlığının formalaşdırılması və kooperasiyanın inkişafı

Əsaslandırma

Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatının strukturunda xırda təsərrüfatlar dominantlıq edir və bu da rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsinə mane olan problemlərdəndir. Ölkədə emal sənayesi müəssisələri ilə kənd təsərrüfatı istehsalçıları arasında məqbul səviyyədə qarşılıqlı əlaqələrin qurulmaması, emal sənayesinin kənd təsərrüfatı istehsalı ilə inteqrasiyasında müəyyən problemlərin olması da sahənin inkişafına mane olur. Bu mənada əsas problemlərdən biri aqrar-sənaye inteqrasiyasının dünya təcrübəsində uğurla tətbiq olunan mexanizmləri kimi kooperativlərin, müqaviləyə əsaslanan kənd təsərrüfatı istehsalının və müxtəlif istehsalçı birlikləri və assosiasiyalarının ölkəmizdə lazımı səviyyədə yayılmamasıdır.

FAO, BMT-nin Kənd Təsərrüfatının İnkişafı üzrə Beynəlxalq Fondu (IFAD) və Dünya Ərzaq Proqramı (WFP) kimi təşkilatlar tərəfindən kənd təsərrüfatı kooperativlərinin aqrar sahənin inkişafındakı rolu yüksək qiymətləndirilir. 2012-ci ilin "Beynəlxalq kooperativlər ili" elan olunması ilə bağlı bu təşkilatların birgə hesabatında qeyd olunur ki, aqrar kooperativlərin kiçik kənd təsərrüfatı istehsalçılarının və xüsusi sosial qrup olan gənclər və qadınların fəaliyyətinə dəstək istiqamətində xüsusi rolu vardır. Onlar kooperativ üzvlərinə iqtisadi və mənəvi cəhətdən dəstək olaraq, iqtisadi və ekoloji mənfi təsirlərə dayanıqlı biznes modelləri vasitəsilə davamlı kənd məşğulluğu sistemi yaradırlar. Kooperativlər kiçik kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına əhəmiyyətli dəstək verməklə, onların müxtəlif növ xidmətlərə, resurslara, texnologiyalara, kreditlərə və tədarük mərkəzlərinə çıxış imkanlarını artırırlar.

Beynəlxalq Kooperativlər Alyansı ilə əməkdaşlıq şəraitində Kooperativlər və Sosial Müəssisələr üzrə Avropa Tədqiqat İnstitutu tərəfindən hazırlanan "Dünya Kooperativ Monitoru" hesabatına əsasən dünya üzrə kooperativ təşkilatlarının 27 faizi kənd təsərrüfatı və qida məhsulları istehsalı sahələrində fəaliyyət göstərilir. Müxtəlif ölkələrdə kənd təsərrüfatı və qida məhsulları istehsalı sahəsində fəaliyyət göstərən kooperativ təşkilatlarının illik dövriyyəsi təqribən 768 milyard ABŞ dolları həcmində qiymətləndirilir ki, bu da dünya üzrə kooperativ təşkilatlarının ümumi dövriyyəsinin təqribən 26 faizini təşkil edir. 2011–2013-cü illər ərzində kənd təsərrüfatı və qida məhsulları kooperativlərinin ümumi dövriyyəsi təqribən 25 faiz artmışdır ki, bu da həmin kooperativlərin fəaliyyətinin səmərəliliyini xarakterizə edən göstəricilərdən biridir. Beynəlxalq Kooperativlər Alyansının məlumatına görə, bütün dünya üzrə kənd yerlərində fəaliyyət göstərən kooperativlərin 60 faizini kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı kooperativləri, 15 faizini kənd təsərrüfatı istehlak kooperativləri, 25 faizini isə qeyri-kənd təsərrüfatı kooperativləri təşkil edir.

Azərbaycanda kənd təsərrüfatı kooperasiyası sahəsində mövcud göstəricilər bu sahədə vəziyyətin qənaətbəxş səviyyədə olmadığını əyani göstərir. Belə ki, rəsmi statistik məlumatlara əsasən ölkədə kooperativ formalı kənd təsərrüfatı müəssisələrinin sayı 2000-ci ildə 250 olduğu halda, 2015-ci ildə 64-ə enmişdir. Göründüyü kimi, sayları onsuz da az olan kənd təsərrüfatı kooperativlərinin fəaliyyəti daha da geriləmişdir. Eyni zamanda, az sayda kənd təsərrüfatı kooperativlərinin

müvafiq fəaliyyət göstəriciləri də (istehsal, satış, işçi sayı) bazarda hiss olunmayacaq dərəcədə aşağı səviyyədədir.

Kənd təsərrüfatı kooperasiyasının formalarından biri kimi çıxış edən “müqaviləyə əsaslanan kənd təsərrüfatı istehsalı” sisteminin də ölkəmizdə tətbiqi arzuolunan səviyyədə deyildir və yalnız bir neçə şirkət tərəfindən şəkər çuğunduru, pambıq, tütün, barama və çay istehsalı sahəsində kiçik miqyasda tətbiq olunan müsbət təcrübə mövcuddur. Son dövrlər ənənəvi sahələr olan pambıqçılıq, tütünçülük və baramaçılığın inkişafı istiqamətində görülən tədbirlər hesabına “müqaviləyə əsaslanan kənd təsərrüfatı istehsalı” sisteminin tətbiqi tədricən genişlənməyə başlamışdır.

Kənd təsərrüfatı istehsalçılarının könüllü şəkildə müxtəlif sahəvi və regional assosiasiyalarda birləşmələri təcrübəsi isə demək olar ki, mövcud deyildir. Bu istiqamətdə göstərilən müxtəlif təşəbbüslər hələlik lazımi nəticələr verməmiş, hətta formal olaraq yaradılan təşkilatlar da öz missiyalarına uyğun praktiki fəaliyyət göstərmək səviyyəsində formalaşmamışlar.

Azərbaycanda dayanıqlı əsaslara malik kənd inkişafının və ərzaq təhlükəsizliyi sisteminin formalaşdırılması siyasəti çərçivəsində bütövlükdə kənd təsərrüfatı kooperasiyasının inkişafı, o cümlədən də kənd təsərrüfatı kooperativləri şəbəkəsinin yaradılması baxımından əlverişli biznes mühitinin yaradılması istiqamətində islahatların aparılması üçün müvafiq qərarlar qəbul olunmuşdur. Belə ki, “Aqrar sahədə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi və institusional islahatların sürətləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 16 aprel tarixli 152 nömrəli Fərmanına əsasən “Kənd təsərrüfatı kooperasiyası haqqında” Qanun hazırlanaraq Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 18 iyul tarixli 996 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş bu Qanunun icrası çərçivəsində ölkədə kənd təsərrüfatı kooperasiyasının inkişafı üçün əlverişli mühitin yaradılması məqsədilə kompleks tədbirləri özündə əhatə edən “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı kooperasiyasının inkişafına dair 2017–2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı” hazırlanaraq həyata keçiriləcəkdir. Bu Dövlət Proqramı kənd təsərrüfatı kooperasiyasının inkişafı baxımından mövcud qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, müvafiq stimullaşdırma mexanizmlərinin hazırlanması və tətbiqi, habelə bu sahədə ictimai məlumatlandırma tədbirlərinin həyata keçirilməsi məsələlərini əhatə edəcəkdir.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 2.3.1: Kənd təsərrüfatı sahəsində kooperasiyanın inkişaf etdirilməsi üçün normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi

Dünya təcrübəsinin öyrənilməsi əsasında kənd təsərrüfatı kooperativlərinin yaradılması və qeydiyyatı prosedurlarının sadələşdirilməsi, “müqaviləyə əsaslanan kənd təsərrüfatı istehsalı” üzrə normativ hüquqi aktların təkmilləşdirilməsi və kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının müxtəlif sahəvi və regional assosiasiyalarda birləşmələri prosedurlarının asanlaşdırılması üçün təkliflər hazırlanacaqdır.

Tədbir 2.3.2: Kənd təsərrüfatı sahəsində kooperasiyanın inkişaf etdirilməsi üçün stimullaşdırıcı tədbirlərin müəyyən olunması və tətbiqi imkanlarının araşdırılması

Kənd təsərrüfatı sahəsində kooperasiyanın inkişafı üzrə dövlət dəstəyi mexanizmlərinin tətbiqini nəzərdə tutan təkliflər hazırlanacaqdır (məsələn,

müqaviləyə əsaslanan kənd təsərrüfatı istehsalının genişləndirilməsi üçün emal müəssisələrinin stimullaşdırılması (güzəştli kreditlər və s.), kənd təsərrüfatı kooperativlərinin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı xüsusi qrant proqramlarının hazırlanması və həyata keçirilməsi, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının sahəvi və regional assosiasiyalarının institusional potensialının gücləndirilməsi üçün qrant proqramlarının hazırlanması və həyata keçirilməsi, müxtəlif dövlət dəstəyi layihələrinin istehsalçı birlikləri vasitəsilə həyata keçirilməsi və s.).

Tədbir 2.3.3: Kənd təsərrüfatı sahəsində kooperasiyanın inkişaf etdirilməsi istiqamətində məlumatlandırma işlərinin aparılması və informasiya məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi

Kənd təsərrüfatı sahəsində kooperasiyanın inkişafı məqsədilə istehsalçıların məlumatlılığının artırılması istiqamətində müxtəlif tədbirlərin görülməsi məsələsi nəzərdən keçiriləcəkdir. Belə tədbirlər sırasında kənd təsərrüfatı kooperativlərinin növləri üzrə nümunəvi nizamnamələrin və qeydiyyat prosedurları ilə bağlı təlimatın hazırlanması və istehsalçılara təqdimatların keçirilməsi, kooperativlərin yaradılması ilə bağlı biznes planın hazırlanmasında istehsalçılara müvafiq dəstəyin göstərilməsi, “müqaviləyə əsaslanan kənd təsərrüfatı istehsalı” ilə bağlı hüquqi və iqtisadi maarifləndirmə tədbirlərinin keçirilməsi, istehsalçıların müxtəlif sahəvi və regional assosiasiyalarda birləşmələrinin üstünlükləri barədə ictimai məlumatlandırma işlərinin aparılması və digər məsələlər nəzərdə tutulur.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Qeyd olunan tədbirlərin nəticəsi kimi kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları arasında təşkilatlanma və müxtəlif istiqamətlərdə əməkdaşlıq güclənəcək, iri təsərrüfatların yaradılması prosesi sürətlənəcək, kooperativlərin, assosiasiyaların, birliklərin yaradılması geniş vüsət alacaq, məhsul istehsalında bu tipli təsərrüfatların xüsusi çəkisi 30 faiz artacaqdır.

Bundan əlavə, bu prioritet çərçivəsində görülməli tədbirlər 2020-ci ildə real ÜDM-də artım ilə əlaqədar 2.1-ci prioritetdə qeyd edilmiş təsirin əldə edilməsində dəstəkləyici rola malikdir.

Tələb edilən investisiya

Bu prioritetdə qeyd olunmuş tədbirləri həyata keçirmək üçün tələb olunan investisiya digər bir sıra prioritetlərin investisiya tələbləri ilə birlikdə 2.1-ci prioritetdə qeyd edilmişdir.

Gözlənilən risklər

Bu prioritet üzrə risk faktoru torpaq sahiblərinin əməkdaşlığa razılıq verməmələri ola bilər.

7.2.4. Prioritet 2.4. Kompleks layihələrin həyata keçirilməsi üçün dövlət-özəl tərəfdaşlığının inkişafı

Əsaslandırma

Azərbaycanda kənd təsərrüfatının sürətli inkişafını təmin etmək üçün dövlət və özəl tərəfdaşlığı əsasında maraqlı tərəflərin inteqrasiyası stimullaşdırılmalıdır. Bu baxımdan, kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı sektoruna özəl investisiyaların cəlb edilməsi və emal müəssisələri ilə kənd təsərrüfatı istehsalı sahələrini özündə

birleşdirən kompleks layihələrin həyata keçirilməsi emal sənayesi sahələrinin dəyər zənciri boyunca əlaqəli şəkildə inkişaf etməsinə imkan yaratmaqla sürətli inkişafa təkan verə bilər.

Kompleks dövlət-özəl tərəfdaşlığının stimullaşdırılması, həmçinin ixrac məhsullarının istehsalının və emalının artırılmasına, idxaldan asılılığın aradan qaldırılmasına və ənənəvi istehsal sahələrinin bərpasına da xidmət etmiş olacaqdır.

Azərbaycanda kompleks dövlət-özəl tərəfdaşlığının yaradılması 3 dəstək mexanizmi (torpaq, infrastruktur və maliyyələşdirmə) əsasında stimullaşdırılacaqdır.

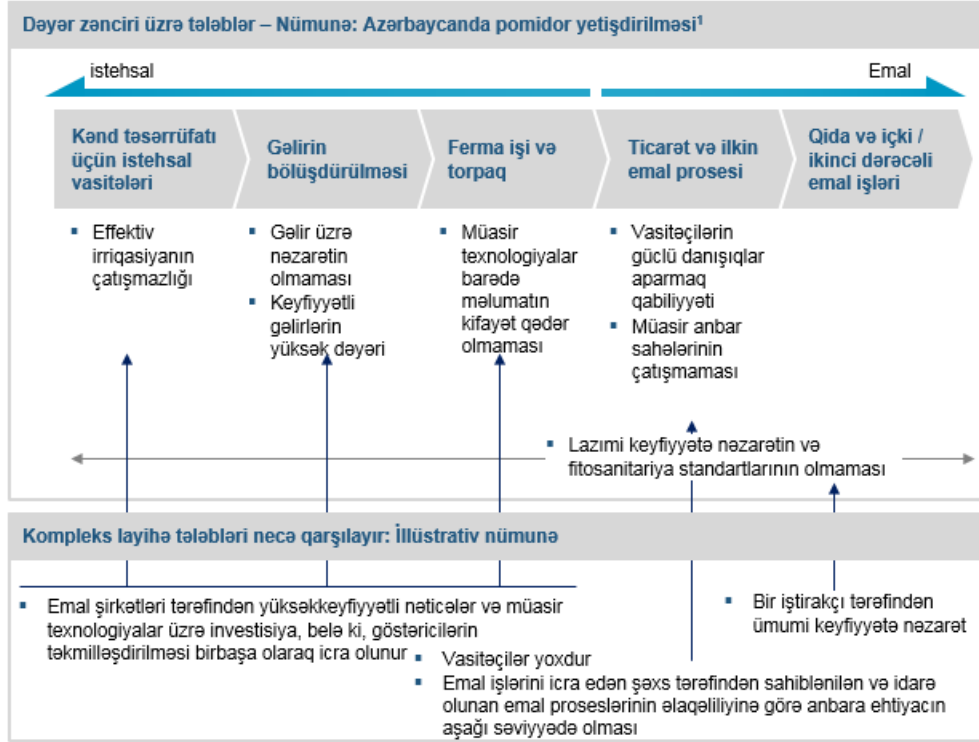
Torpaq. Bu prioritetin həyata keçirilməsi üçün yararlı torpaqların müəyyən edilməsi məqsədilə torpaq sahələri araşdırılacaq və əsas məhsulların istehsalı və emalı üçün nəzərdə tutulan dövlət torpaqlarının istifadəsi təmin ediləcəkdir. Azərbaycanda hazırda taxıl bitkilərinin yetişdirildiyi 50 iri təsərrüfat bu yanaşmanın tətbiqində mühüm rol oynayacaqdır. Lazımi səviyyədə istifadə edilməyən torpaq sahələrinin istifadəsi də bu prioritet çərçivəsində nəzərdən keçiriləcəkdir. Torpaq sahələrinin optimal həcmi müəyyənləşdiriləcək, eləcə də yerli fermerlərin məhsul tədarükündə payını müəyyənləşdirmək üçün fermerlərin istifadəsində olan torpağın ümumi sahəsi və orta məhsuldarlığı dəqiqləşdiriləcəkdir.

İnfrastruktur. İnkişaf etmiş infraqurkura malik olan, o cümlədən nəqliyyat şəbəkəsinə, suvarma və elektrik enerjisi təchizatı sistemlərinə çıxışı olan ərazilərdə kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı müəssisələrinin yaradılması üçün torpaq sahələrinin təmin edilməsi nəzərdə tutulur. İnfraqurkuru aşağı səviyyədə olan ərazilərdə isə belə müəssisələr üçün nəzərdə tutulan sistem və şəbəkələrin yaradılmasına investisiya qoyuluşu stimullaşdırılacaqdır.

Maliyyələşdirmə. Azərbaycanda ixrac potensiallı məhsulların istehsalının artırılmasına kapital qoymaq məqsədilə seçilmiş və prioritet təşkil edən sənaye sahələrində həyata keçirilən kompleks layihələrin maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulur. Belə sənaye sahələrinin müəyyən edilməsindən sonra maliyyə vəsaitinin ayrılması üçün hüquqi normativ baza və maliyyə strukturu yaradılacaq, seçim meyarları, potensial layihələr müəyyən ediləcək, o cümlədən investisiya təşviqi sənədi (maliyyə-iqtisadi əsaslandırma daxil olmaqla) hazırlanacaqdır.

Kənd təsərrüfatı üzrə dəyər zəncirinin formalaşdırılması. Kompleks yanaşmanın tətbiqi kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalının istənilən mərhələsində yaranmış çətinliklərin aradan qaldırılmasına və müsbət nəticələrin əldə edilməsinə şərait yaradacaqdır (şəkil 18).

Şəkil 18. Kompleks layihələrin dəyər zənciri üzrə inkişaf sxemi

1. Azərbaycanda nar, fındıq və pomidor üzrə dəyər zəncirinin təhlili

Mənbə: Anteja ECG (2014)

Emal və istehsal komponentlərindən birgə istifadə dəyər zəncirində nəinki xərcləri, həmçinin koordinasiya tədbirlərinə olan ehtiyacı azaldacaqdır. Yüksəkkeyfiyyətli istehsal vasitələrinin əldə edilməsi və qabaqcıl texnologiyaların tətbiqi üçün yalnız dövlət büdcəsinin vəsaitlərindən deyil, həmçinin özəl investisiyalardan istifadə edilməsi nəzərdə tutulur.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 2.4.1: Dövlət-özəl tərəfdaşlığının inkişafı üçün dəstək mexanizminin müəyyən edilməsi

İqtisadiyyat Nazirliyi və Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən dövlət-özəl tərəfdaşlığının inkişafına şərait yaradan kompleks layihələr üçün dəstək paketinin müəyyən edilməsi məqsədilə birgə layihə həyata keçiriləcəkdir. Bu layihə çərçivəsində həmin paketə daxil ediləcək yararlı torpaq sahələrinin müəyyənləşdirilməsi üçün tədqiqat işləri aparılacaq və müxtəlif dövlət orqanlarının adına qeydiyyatda olan dövlət torpaqlarının reyestri nəzərdən keçiriləcək, eləcə də cari və planlaşdırılmış infrastruktur əsasında mövcud torpaq sahələrinin əhəmiyyəti müəyyən ediləcəkdir. Suvarma, yol və elektrik enerjisi şəbəkələrinə çıxışın təmin edilməsinə qoyulan yeni investisiyalar hesabına inkişaf potensialı əhəmiyyətli dərəcədə artırıla bilən rayonlar müəyyənləşdiriləcəkdir.

Tədbir 2.4.2: Maliyyə dəstəyinin növünün və səviyyəsinin müəyyən edilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi və İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən əsas bitkiçilik məhsulları üçün müəyyən edilmiş ərazilərdə cari və potensial istehsal həcmi müvafiq araşdırmaların nəticələri əsasında təhlil ediləcək və emal üzrə dəyər zəncirində potensial qiymətləndiriləcəkdir. Bundan sonra dəstək paketinə daxil ediləcək məhsullar və rayonlar 2.1-ci və 2.2-ci prioritetlərə uyğun olaraq müəyyən ediləcəkdir. Hər iki nazirlik həmin sahələrə investisiyanın cəlb edilməsi üçün lazım olan maliyyə dəstəyinin növünün və səviyyəsinin müəyyən edilməsi məqsədilə yerli və xarici investorlarla müsahibələr və sorğular aparacaqdır.

Tədbir 2.4.3: Dövlət-özəl investisiya fondunun yaradılması imkanlarının dəyərləndirilməsi

Dövlət-özəl investisiya fondunun yaradılması ilə bağlı təhlillər İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən aparılacaqdır. Yaradılması məqsəduyğun hesab edildikdə, İqtisadiyyat Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi ilə əməkdaşlıq çərçivəsində, investorlar üçün investisiya gəlirlərini aydın şəkildə hesablamaqla, o cümlədən müxtəlif növ investisiyaların (məsələn, infrastruktur, istehsal və emal) bölgüsünü təqdim etməklə və maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulan layihələrin seçilməsi üçün müvafiq meyarları tətbiq etməklə fondun strukturu, həcmi və fond vəsaitlərinin gələcək istifadəsinə nəzarət edən monitoring mexanizminin yaradılması ilə bağlı təkliflər hazırlayacaqdır.

Tədbir 2.4.4: Dəstək paketi üzrə fəaliyyəti tənzimləyən normativ hüquqi bazanın yaradılması

Qeyd edilən üç tədbirin nəticələrinə əsaslanaraq dəstək paketi üzrə fəaliyyəti tənzimləyən normativ hüquqi bazanın yaradılması üçün İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən təklif hazırlanacaqdır. Bu təklifdə dəstək paketi, eləcə də həyata keçirilən layihələrə əsasən həmin paketin benefisiarlarının seçilməsi üçün meyarlar müəyyən ediləcəkdir. Nazirlik həmçinin dövlət mülkiyyətində olan torpaq sahələrinin istifadəyə cəlb edilməsi üçün müvafiq normativ hüquqi bazanın yaradılması istiqamətində təkliflər hazırlayacaqdır. Bundan sonra, maliyyə dəstəyi paketinin bölüşdürülməsi və monitoringi üçün İqtisadiyyat Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi və digər dövlət orqanlarının səyləri artırılacaqdır.

Tədbir 2.4.5: Dəyər zəncirləri üzrə investisiya təşviqi sənədinin hazırlanması

İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən müxtəlif rayonlar və dəyər zəncirləri üzrə investisiya təşviqi sənədi hazırlanaraq dəstək paketi təşviq ediləcək və investisiya qoyuluşu artırılacaqdır. Yerli və beynəlxalq aqrar-sənaye və qida şirkətləri bu sənəd vasitəsilə investisiya qoyuluşuna dəvət ediləcəkdir.

Tədbir 2.4.6: Fəaliyyətin icra mərhələlərinin müəyyən edilməsi

İnvestisiyaların reallaşması və indikatorların əldə edilməsi üçün fəaliyyətin icra mərhələləri (məsələn, bitkiçilik məhsullarının və emal edilmiş məhsulların ümumi istehsalı, məhsul satışını həyata keçirən təsərrüfatların sayı və s.) İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən müəyyən ediləcəkdir. İcra mərhələlərinin həyata keçirilməsinə mane olan halların aradan qaldırılmasında investorlara daimi dəstək veriləcək və indikatorlar barədə yenilənmiş məlumatlar dərc ediləcəkdir.

Gözlənilən nəticə və indikatorlar

2017-ci ilin birinci yarısında dövlət-özəl tərəfdaşlığı üçün nəzərdə tutulan dəstək paketinin təsdiqlənməsi və 2017-ci ilin ikinci yarısında investisiya təşviqi sənədinin hazırlanması və investorların müzakirələrə dəvət edilməsi gözlənilir. 2018-ci ilin birinci yarısında ilkin müzakirələrdən sonra fəaliyyətin icra mərhələlərinin və indikatorların müəyyən edilməsi nəzərdə tutulur. Müəyyənləşdirilmiş indikatorların əldə edilməsi üçün 2020-ci ilə kimi 15 genişmiqyaslı kompleks layihənin həyata keçirilməsinə şərait yaradılmalıdır. Bu layihələr üçün nəzərdə tutulan xammalın 40 faizi həmin layihələr çərçivəsində yaradılmış yeni təsərrüfatlardan, qalan hissəsi isə yerli istehsalçılardan alınacaqdır.

2020-ci ildə bu prioritet üzrə görülən tədbirlərin real ÜDM-ə birbaşa təsirinin 70 milyon manat, dolayı təsirinin isə 60 milyon manat, ümumilikdə 130 milyon manat olacağı proqnozlaşdırılır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı və istehsalı bu təsirdə xüsusi çəkiyə malik olacaqdır. Bu prioritet üzrə tədbirlər görülməsi nəticəsində birbaşa və dolayı yolla 7250 iş yerinin açılacağı gözlənilir.

Tələb edilən investisiya

Bu prioritetin həyata keçirilməsi üçün tələb edilən investisiya məbləği 325 milyon manatdır.

Gözlənilən risklər

Bu prioritet üzrə potensial risklər layihələrin hazırlanmasında və həyata keçirilməsində gecikmə hallarının baş verməsi ola bilər.

7.2.5. Prioritet 2.5. Aqrobiznesin inkişafına dəstək infrastrukturunun formalaşdırılması

Əsaslandırma

Aqrobiznesin inkişafına dəstək infrastrukturunu kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal sahələrinə və əsas ticarət marşrutlarına yaxın yerləşən, mərkəzləşmiş, genişmiqyaslı və ixrac yönümlü aqroparkların, aqrobiznes inkubatorlarının və startapların yaradılmasına əsaslanır. Azərbaycanda bir neçə aqropark yaratmaqla fiziki və sosial infrastruktura dövlət tərəfindən ayrılan investisiyaların səmərəliliyini artırmaq, Azərbaycanın logistika qovşağında rəqabətə davamlılığını gücləndirmək, qida sənayesi və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı sektorlarına müxtəlif investorları cəlb etmək və s. bu kimi müxtəlif məqsədlərə nail olmaq mümkündür.

Azərbaycanda aqropark, aqrobiznes inkubatorları və startaplar yaratmaqla emal edilmiş və edilməmiş mövcud ixrac məhsullarının istehsalını artırmaq və emalını təşviq etmək, eləcə də ənənəvi bitkiçilik məhsullarının istehsalını və idxalı əvəz edən məhsulların istehsalını canlandırmaq olar. Belə aqroparklar, aqrobiznes inkubatorları və startaplar şəbəkəsi aqrar sahədə klaster yanaşmasını tətbiq etmək imkanlarını artırır.

Aqroparklar yerli və xarici investorları cəlb edən biznes mühitinin yaradılması üçün bir sıra məqsədyönlü tədbirlərin həyata keçirilməsinə şərait yaradır. Aqropark modeli kompleks müəssisələrlə müqayisədə daha yüksək səviyyədə mərkəzləşmiş və geniş miqyasda fəaliyyət göstərən emal mərkəzlərinin yaradılmasına xidmət edərək klaster (qruplaşdırma) yanaşması əsasında qurulur. Aqroparklar logistika

infrastrukturuna yaxın yerləşməklə yerli və xarici bazarlara çıxış imkanlarını artırır, ixracın lazımi səviyyədə reallaşmasına və beynəlxalq investorların cəlb edilməsinə şərait yaradır.

Aqroparklar həmçinin, 2.1-ci və 2.2-ci prioritetlərdə müəyyən edilmiş ixrac məhsullarının və idxalı əvəz edən məhsulların istehsalının artırılmasına xidmət edəcəkdir. Bu kateqoriyalara aid edilən məhsulların istehsalını və emalını əsas ticarət mərkəzlərinə yaxın yerləşən zonalarda artırmaqla emal edilmiş məhsulların və xammalın idxalı azaldılacaq, emal edilmiş məhsulların yeni bazarlara ixracı stimullaşdırılacaqdır.

Qeyd edilənlərə əsasən aqroparkların yerinin müəyyən edilməsinin mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini nəzərə alaraq, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal sahələrinə və əsas ticarət marşrutlarına əlverişli çıxışı olan dörd potensial məkan müəyyən edilmişdir.

Bakı, Ələt. Bakının nəqliyyat infrastrukturunu beynəlxalq bazarla birbaşa əlaqəni təmin edir. Ələt qəsəbəsində Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanının açılması və Bakı şəhərində azad ticarət zonasının yaradılması bu əlaqələri daha da gücləndirəcəkdir.

Quba-Xaçmaz. Azərbaycanın şimal-şərqində yerləşən və Xəzər dənizi boyunca uzanan Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu buradakı meyvə-tərəvəz istehsalı sahələrinə yaxın olan Rusiya bazarlarına çıxışı təmin edir.

Gəncə-Qazax. Azərbaycanın şimal-qərbində yerləşən Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu üzüm, kartof və meyvə istehsalı sahələrinə yaxın olub, Avropa bazarlarına çıxışı əsasən dəmiryol vasitəsilə təmin edir.

Lənkəran. Lənkəran iqtisadi rayonu Azərbaycanın cənubunda yerləşir. Kartofçuluğun, tərəvəzçiliyin və meyvəçiliyin mərkəzləşdiyi bu bölgə İran bazarına yaxın yerləşir.

Bununla yanaşı, aqrar sahədə aqrobiznes startaplarının, kiçik və orta sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edən aqrobiznes inkubatorlarının yaradılması vacib hesab edilərək bu istiqamətdə tədbirlər planı hazırlanacaq və həyata keçiriləcəkdir.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 2.5.1: Aqropark (aqrar sənaye klasterləri də daxil olmaqla) şəbəkəsinin formalaşdırılmasının dəstəklənməsi

Aqropark və aqrar sənaye klasterləri şəbəkəsinin formalaşdırılması üçün işlər aşağıdakı mərhələlər üzrə aparılacaqdır:

- ***Aqroparkların planlaşdırılması.*** Aqroparkların layihələndirilməsi işləri üçün, ilk növbədə, nəzərdə tutulan aqroparkın optimal yeri və sahəsi müəyyən ediləcək, bundan sonra təklif edilmiş müxtəlif dəyər zəncirləri üzrə istehsal və bazar imkanlarının təhlili əsasında sənaye sahələrinin məqsədi, daha sonra isə istehsal səviyyələri üzrə hədəfləri, müəssisələrin növü və fəaliyyət istiqamətləri (məsələn, istehsal, emal, saxlanma və dəstək xidmətləri) və nəhayət, həmin müəssisələr üçün dəstək xidmətləri üzrə dövlət (məsələn, elmi araşdırma işlərinin aparılması) və özəl sektorun iştirakının (məsələn, maliyyə xidmətlərinin göstərilməsi) əsas istiqamətləri müəyyənləşdiriləcəkdir. Həmçinin, aqroparkın fiziki yerləşmə planının hazırlanması üçün layihələndirmə-memarlıq şirkətlərinin xidmətlərindən istifadə ediləcəkdir.
- ***Aqropark şəbəkəsi üçün investisiya məbləğinin müəyyənləşdirilməsi.*** Növbəti mərhələdə dövlət investisiyasına olan ehtiyac müəyyən ediləcək və

həmin investisiyaların iqtisadiyyata göstərəcəyi mümkün təsirlər qiymətləndiriləcək, eləcə də aqroparklara investorların cəlb edilməsi üçün nəzərdə tutulan stimulların (o cümlədən vergidən azadolmaların) əhatə dairəsi, miqyası və xüsusiyyətləri müəyyən ediləcəkdir.

- **Aqropark şəbəkəsi üçün investisiya təşviqi sənədinin hazırlanması.** Investisiya təşviqi sənədi hazırlanacaq, dəyər zənciri üzrə mövcud imkanlar, o cümlədən aqroparkın yaxınlığında yerləşən qida müəssisələrinin yararlına biləcəyi üstünlüklər müəyyən ediləcəkdir. Bundan sonra prioritet təşkil edən sənaye sahələrində fəal iştirak edən şirkətlərin siyahısı hazırlanacaqdır. Investisiyanın təşviqi sənədi investorların bu siyahı əsasında dəvət edilməsinə, investisiyalar qoyulmasına və investorlarla əməkdaşlığın dərinləşdirilməsinə şərait yaradacaqdır.
- **Aqropark şəbəkəsi üçün fəaliyyət planının hazırlanması.** Investisiyaların reallaşması və indikatorların əldə edilməsi üçün fəaliyyətin icra mərhələləri müəyyənləşdiriləcəkdir. İcra mərhələlərinin həyata keçirilməsinə mane olan halların aradan qaldırılmasında investorlara köməklik ediləcək və indikatorlar barədə yenilənmiş məlumatlar dərc ediləcəkdir.

Tədbir 2.5.2: Sənaye məhəllələrinin yaradılmasının dəstəklənməsi

Aqroparkların effektiv fəaliyyətinin təmin edilməsi və səmərəliliyin yüksəldilməsi üçün aqroparklara bitişik, aqrar emala əsaslanan sənaye məhəllələrinin yaradılması da nəzərdə tutulur. Burada əsas məqsəd sənaye məhəllələrinin yaradılması zamanı əlavə infrastrukturun yaradılması xərclərinin minimuma endirilməsi və kənd təsərrüfatı ilə sənaye arasında daha dərin inteqrasiyanın təmin edilməsindən ibarətdir. Bununla əlaqədar olaraq, hər bir aqroparka (Bakı-Ələt, Gəncə-Qazax, Quba-Xaçmaz, Lənkəran) bitişik sənaye məhəllələrinin yaradılması ilə bağlı təkliflər planı hazırlanacaqdır. Sənaye məhəllələrinin yaradılması zamanı dövlət-özəl tərəfdaşlığına əsaslanan, birsahəli və ya eynitipli məhsullar istehsal edən əlaqəli kiçik müəssisələr şəbəkəsinə üstünlük veriləcəkdir. Bu, əsasən, hər bir regionun bir və ya bir neçə konkret kənd təsərrüfatı istehsal sahəsi üzrə ixtisaslaşması ilə bağlıdır. Beləliklə, sənaye məhəllələrinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi ilə bağlı fəaliyyətin icra mərhələləri aqroparklara uyğun şəkildə müəyyən ediləcək və fəaliyyət planı hazırlanacaqdır.

Tədbir 2.5.3: Aqrobiznes inkubatorlarının yaradılmasının dəstəklənməsi

Aqrar sahədə startapların, kiçik və orta sahibkarların inkişafını təmin etmək üçün aqrobiznes inkubatorlarının yaradılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan ölkədə aqrobiznes inkubatorlarının yaradılması nəzərdən keçiriləcək, bu sahədə işlər mərhələli şəkildə aparılacaq və aşağıdakı mərhələləri özündə birləşdirəcəkdir:

Aqrobiznes məsləhət xidmətinin institusional cəhətdən gücləndirilməsi. İlk olaraq, aqrar sahədə biznes mühitinin ümumi təhlili aparılacaq və təhlilin nəticələrinə əsaslanaraq aqrobiznes inkubatorunun ölkə üçün ən uyğun modeli və dəyər zənciri müəyyənləşdiriləcəkdir. Ümumilikdə, ölkənin hər bir iqtisadi rayonu üzrə bir biznes inkubatoru olmaqla, 10 biznes inkubatorunun yaradılması planlaşdırılır. Biznes inkubatorlarının yaradılması, ilkin olaraq, aqroparkların yaradılacağı zonalar üzrə, yəni Abşeron, Lənkəran, Quba-Xaçmaz və Gəncə-Qazax iqtisadi rayonlarından başlanıla bilər. İnstitusionallaşma prosesinin öz-özlüyündə bir neçə mərhələni əhatə edəcəyi gözlənilir:

- iqtisadi rayonlar üzrə müqayisəli üstünlüyü olan məhsulların seçilməsi;
- aqrobiznes inkubatorunun fəaliyyətinin prioritet istiqamətlərini müəyyənləşdirən strateji planın hazırlanması;
- təlim materiallarının hazırlanması;
- təlimçilərə təlimlərin keçirilməsi.

Startapların, kiçik və orta sahibkarların biznes bacarıqlarının artırılması.

Aqrobiznes inkubatorları fəaliyyət üçün tam hazır vəziyyətə gətiriləndən sonra region üzrə elan veriləcək və əvvəlcədən hazırlanmış meyarlar əsasında regionun xüsusiyyətlərinə uyğun dəyər zəncirindən asılı olaraq 50 rezident seçiləcəkdir. Məsələn, Quba-Xaçmaz regionu üçün rezidentlər alma və ya digər əsas meyvə və ya tərəvəz dəyər zənciri üzrə fəaliyyət göstərən istehsal vasitələri təchizatçıları, istehsalçılar, emalçılar, distribütorlar və treyderlərdən ibarət olacaqdır. Seçilmiş rezidentlərə təlimlərin keçilməsi və sonda hər bir rezidentin biznes plan hazırlanması nəzərdə tutulur. Daha sonra hazırlanmış biznes planlar əsasında ən uğurlu rezidentlərin (məsələn, 25 rezident) seçilməsi və onlar üçün biznesin təşkili və idarə edilməsi üzrə daha dərin təlimlərin keçilməsi nəzərdə tutulur.

Startap kapitalının əldə edilməsinə və biznesin təşkilinə dəstək. Təlimləri uğurla tamamlamış və real biznes plan hazırlamış rezidentlərə sonradan qaytarılmaq şərtilə startap kapitalı təqdim ediləcək, daha sonra isə biznesin təşkili üzrə əməli dəstək davam etdiriləcəkdir.

Maliyyəyə çıxışın təmin edilməsi. Biznes inkubatorunun dəstəyi ilə biznesə başlayan və biznesi uğurla davam etdirən şəxslərə sonradan biznesin genişləndirilməsi məqsədilə maliyyə vasitələrinə çıxışın təmin edilməsi üçün dəstəyin davam etdirilməsi planlaşdırılır. Bu dəstək həmin şəxslərin güzəştli şərtlərlə kredit resurslarına çıxışına kömək göstərməkdən ibarət olacaqdır. Bu məqsədlə xüsusi mexanizmlərin hazırlanması imkanları dəyərləndiriləcəkdir. Xüsusilə də, biznes inkubatorunun rəyi və ya tövsiyəsi ilə bank və ya digər kredit təşkilatlarına müraciət edən şəxslərə kreditlərin verilməsi prosedurlarının sadələşdirilməsi və xüsusi güzəştli kreditlərin verilməsi kimi mexanizmlərin hazırlanması nəzərdə tutulur.

Biznes inkubatorlarının davamlı fəaliyyətinin təmin edilməsi. Biznes inkubatorlarının fəaliyyətinin davamlılığını təmin etmək üçün tədricən rezidentlərə verilən startap kapitalının qaytarılması zamanı müəyyən əlavə komissiyaların hesablanması nəzərdə tutulur ki, bu da inkubatorlara ayrılan vəsaitlə yanaşı, əlavə kapitalın formalaşdırılmasına da imkan verəcəkdir.

Gözlənilən nəticə və indikatorlar

2017-ci ildə aqropark və biznes inkubatorları üçün idarəetmə strukturunun formalaşdırılması, 2018-ci ilin sonuna kimi yeni aqroparkın və biznes inkubatorunun yaradılması və fəaliyyətə başlaması üçün bütün zəruri tədbirlərin yekunlaşdırılması nəzərdə tutulur. 2020-ci ilə kimi Azərbaycanda bir aqroparkın real ÜDM-ə birbaşa təsirinin 135 milyon manat, dolayısı təsirinin isə 220 milyon manat olmaqla, ümumilikdə 355 milyon manat olacağı proqnozlaşdırılır. Aqroparkın 2018-ci ilə kimi fəaliyyətə başlaması əsas indikator hesab edilir. Bu müəssisələrdə 7725 nəfər üçün birbaşa və dolayısı məşğulluq imkanının yaranacağı proqnozlaşdırılır. Eyni zamanda, 2020-ci ilə kimi hər region üzrə uyğun məhsulların dəyər zənciri üzrə ümumilikdə 25 kiçik və orta sahibkarlıq subyektinin yaradılması nəzərdə tutulur.

Tələb edilən investisiya

Bu prioritetin həyata keçirilməsi üçün 350 milyon manat investisiya tələb olunacağı proqnozlaşdırılır.

Gözlənilən risklər

Bu prioritet üzrə əsas risk faktoru aqroparkların, sənaye məhəllələrinin və biznes inkubatorlarının yaradılması üçün zəruri maliyyə vəsaitlərinin ayrılmasında gecikmə hallarının baş verməsi ola bilər.

7.3. Strateji hədəf 3. Maliyyəyə çıxışın asanlaşdırılması

Ölkədə rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı sektoru formalaşdırmaq üçün istehsalçıların maliyyə resursları ilə təminatının yaxşılaşdırılması, bu sahədə risklərin qiymətləndirilməsi, habelə bu risklərin azaldılması və ya təsirinin yumşaldılması üzrə mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi zəruridir.

Qeyd edilənləri nəzərə alaraq, bu strateji hədəfdə üç prioritet istiqamət seçilmişdir. Birinci prioritet aqrar sahədə maliyyələşmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi üçün görüləcək tədbirləri özündə əks etdirir. İkinci prioritet ölkədə aqrar sığortanın inkişaf etdirilməsi ilə bağlı tədbirləri əhatə edir. Sonuncu prioritet isə kənd təsərrüfatına yerli və eləcə də xarici investisiyaların cəlb edilməsini stimullaşdırmaq üçün nəzərdə tutulan tədbirlərlə əlaqədardır.

7.3.1. Prioritet 3.1. Kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə maliyyələşdirmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi

Əsaslandırma

Son illər aqrar sahəyə verilən kreditlərin həcmnin artmasına baxmayaraq, bu kreditlərin ümumi kredit portfelinə, habelə ümumi iqtisadiyyatda payı azdır. Belə ki, Mərkəzi Bankın verdiyi məlumatlara əsasən, 2016-cı ilin ilk 9 ayı ərzində kənd təsərrüfatına və emal sahəsinə ayrılan kreditlərin həcmi 409,7 milyon manat olmuşdur. Bu da ümumi iqtisadiyyata qoyulmuş kreditlərin cəmi 2,4 faizini təşkil edir. Bunun da əsas səbəbi bu sahənin özünəməxsus xüsusiyyətlərinin olmasıdır. Belə ki, bu sahənin təbii-iqlim şəraitindən asılılığı, kapitalın dövretmə sürətinin aşağı olması, əksəriyyəti kiçik təsərrüfatlardan ibarət olan kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları üçün girov şərtlərinin əlverişsiz olması, bu sahə üzrə kredit risklərinin azaldılmasını təmin edən adekvat mexanizmlərin olmaması, habelə istehsalçıların maliyyə savadlılığının aşağı səviyyədə olması bu sahəyə verilən kreditlərin ümumi iqtisadiyyatda payının az olmasına gətirib çıxarmışdır.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 3.1.1: Kənd təsərrüfatının maliyyə resurslarına tələbatı üzrə hədəflərin müəyyənləşdirilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi İqtisadiyyat Nazirliyi ilə birlikdə bütövlükdə kənd təsərrüfatı, eləcə də onun önəmli sahələri üzrə maliyyə resursları ilə təminat səviyyəsini araşdıracaq və ehtiyacları müəyyən edəcəkdir. Hər iki nazirlik tərəfindən bu məqsədlə tədqiqatlar aparılacaq və maliyyə resurslarına çıxış imkanlarının artırılması üçün uyğun hədəflər müəyyən ediləcəkdir.

Tədbir 3.1.2: Kredit zəmanət fondunun yaradılması imkanlarına baxılması

Kredit təşkilatları tərəfindən verilən kənd təsərrüfatı kreditləri ilə bağlı risklərin azaldılması məqsədilə risk bölgüsünə əsaslanan zəmanət fondunun yaradılması imkanları araşdırılacaqdır. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara təsir göstərən xarici şoklara (məsələn, quraqlıq və ya ixrac bazarında sabitliyin pozulması) qarşı müxtəlif risk bölgüsü mexanizmləri müəyyən ediləcəkdir. Bu tədbirin icrası "Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi" çərçivəsində əlaqələndiriləcəkdir.

Tədbir 3.1.3: Kənd təsərrüfatında innovativ və girovsuz kreditlərin tətbiqi mexanizmlərinin hazırlanması

Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası tərəfindən Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi ilə birlikdə, girovsuz və innovativ kreditlər üzrə normativ hüquqi bazanın yaradılması istiqamətində tədbirlər görülməkdir. Bu istiqamətdə işlərin görülməsi üçün girovsuz və innovativ kreditlər üzrə inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi öyrəniləcək və təhlillər aparılacaqdır (məsələn, dəyər zənciri üzrə verilən kreditlər).

Tədbir 3.1.4: Kreditlər üçün girov bazasının genişləndirilməsi

Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası tərəfindən daşınar girovların idarə edilməsinə məsul olan mərkəzi qurumla əməkdaşlıq çərçivəsində, kənd təsərrüfatı əmlakının (məsələn, texnikanın) lazımı qaydada təsnifləşdirilərək məlumat bazasına yerləşdirilməsi təmin ediləcəkdir. Paralel olaraq anbarda saxlanılan məhsulların, eləcə də istehsal olunacaq məhsulların girov kimi qəbul edilməsi ilə bağlı beynəlxalq təcrübə araşdırılaraq müvafiq təkliflər hazırlanacaqdır.

Tədbir 3.1.5: Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının maliyyə savadlılığının artırılması

Regionlarda yerləşən Aqrar Elm və İnformasiya Məsləhət Mərkəzləri tərəfindən mütəmadi olaraq təlim və seminarlar keçiriləcəkdir. Bu təlim və seminarlarda kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara maliyyə vəsaitlərinə çıxışla bağlı məlumatlar veriləcək, eləcə də onlara (ehtiyaclarına uyğun) maliyyə vəsaitlərindən səmərəli istifadə etmələri üçün zəruri biliklər aşılanaqdır. Bununla yanaşı, maliyyə institutlarının da istehsalçıların maliyyə savadlılığının artırılmasında rolunu genişləndirmək üçün tədbirlər görülməkdir. Bu tədbir bu Strateji Yol Xəritəsinin 5.3-cü prioriteti çərçivəsində əlaqələndiriləcəkdir.

Tədbir 3.1.6: Aqrar sektora təsir edən risklərin idarə olunması üzrə mexanizmlərin hazırlanması

Aqrar sektorda risklərin qiymətləndirilməsi və bu risklərin azaldılması və ya təsirinin yumşaldılması üzrə mexanizmlərin müəyyən olunması məqsədilə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən tədqiqat aparılacaqdır. Tədqiqatda əsas risklər, onların meydana çıxma tezliyi və dərəcəsi təhlil olunacaq, habelə bu risklərin milli səviyyədə və sektorun nəticələrinə təsiri ilə bağlı yekun nəticələr hazırlanacaqdır. Bu tədqiqat əsasında əldə olunmuş məlumatlarla bağlı elektron məlumat bazası yaradılacaqdır ki, bu da kredit təşkilatlarında kənd təsərrüfatı üzrə istənilən fəaliyyətin təhlili və kredit verilməsi ilə bağlı qərarların qəbulu ilə bağlı mühüm informasiya mənbəyi kimi çıxış edəcəkdir.

Tədbir 3.1.7: Kredit təşkilatlarının vəsaitlərinin kənd təsərrüfatı sektorunun kreditləşməsinə yönəldilməsinin stimullaşdırılması

Kredit təşkilatları tərəfindən kənd təsərrüfatı sahəsinə ayrılan kommersiya kreditlərinə görə faiz dərəcələrinin optimallaşdırılması yolu ilə istehsalçıların əlverişli şərtlərlə maliyyəyə çıxışının yaxşılaşdırılması və aqrar sektora əlavə vəsaitlərin cəlb edilməsi üzrə beynəlxalq təcrübə öyrəniləcək və təkliflər hazırlanacaqdır.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Aqrar sahənin ümumilikdə maliyyələşmə mexanizmi təkmilləşdiriləcəkdir. Girovsuz və innovativ kreditlərdən istifadə üçün normativ hüquqi baza təkmilləşdiriləcəkdir. Daşınmaz girovdan başqa digər girov növləri ilə kreditləşmə mexanizmi formalaşacaqdır. Kənd təsərrüfatında mövcud olan qeyri-işlək kreditlərin həcmi azalacaqdır. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların maliyyə savadlılığı artacaq və onların əlverişli şərtlərlə maliyyəyə çıxışı təmin olunacaqdır. Bu prioritetdə qeyd edilən tədbirlərin nəticəsi kimi aşağıdakı nəticələrin əldə olunması gözlənilir:

- əlavə 665 milyon manat həcmində maliyyə vəsaitinə çıxış imkanı yaradılacaq;
- kredit zəmanət fondunun yaradılması nəzərdən keçiriləcəkdir.

Bu prioritetdə qeyd edilən tədbirlərin digər prioritetləri həyata keçirmək üçün dəstəkləyici rola malik olmaqla bərabər, 2020-ci ildə real ÜDM-ə 115 milyon manat birbaşa və 95 milyon manat dolayı olmaqla, ümumilikdə 210 milyon manat təsir edəcəyi proqnozlaşdırılır.

Tələb edilən investisiya

Bu prioritetdə qeyd olunmuş tədbirləri həyata keçirmək üçün tələb olunan investisiya digər bir sıra prioritetlərin investisiya tələbləri ilə birlikdə 2.1-ci prioritetdə qeyd edilmişdir.

Gözlənilən risklər

Fermerlərdə innovativ maliyyələşdirmə mexanizmləri ilə bağlı biliklərin azlığı bu sahəyə marağın yetərincə olmamasına səbəb ola bilər. Bu prioritet üzrə digər risk faktoru ölkədə fəaliyyət göstərən kredit təşkilatlarının aqrar sahəyə kredit verməkdə az maraqlı olması ola bilər.

7.3.2. Prioritet 3.2. Aqrar sığortanın inkişaf etdirilməsi

Əsaslandırma

Hazırda kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların sığorta xidmətlərindən istifadə səviyyəsi çox aşağıdır. Belə ki, Maliyyə Nazirliyinin məlumatlarına görə, 2015-ci ildə ölkədə əmlak sığortasına görə ödənilmiş cəmi haqlarda kənd təsərrüfatı bitkiləri və heyvanlarının sığortasının payı 1,3 faizə bərabər olmuşdur. Kənd təsərrüfatı bitkiləri və heyvanlarının sığortalanması da əsasən "Aqrolizing" ASC (ölkəyə idxal olunan cins heyvanlara görə) və kənd təsərrüfatı istehsalı ilə məşğul olan bir neçə iri maliyyə-sənaye qrupları tərəfindən aparılmışdır. Azərbaycanda kənd təsərrüfatı istehsalçıların sığortalanmasına dövlət dəstəyi həyata keçirilsə də, bu dəstək tədbirindən praktiki olaraq istifadə olunmur.

Bu faktlar bütövlükdə ölkədə aqrar sığorta sahəsinin inkişaf etdirilməsi, o cümlədən bu sahə üzrə dövlət dəstəyi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi üçün geniş islahatların aparılmasının zəruri olduğunu göstərir.

Bu baxımdan kənd təsərrüfatı sahəsində sığorta sisteminin inkişafına maneə törədən əsas elementlərdən biri kimi təbii fəlakətlər, heyvan və bitki xəstəlikləri, iqlim məlumatları, habelə kənd təsərrüfatı istehsalında məhsuldarlıq göstəriciləri üzrə son 30–40 illik informasiya bazasının yaradılmasına ehtiyac vardır. Eyni zamanda, kənd təsərrüfatı sahəsində dünya təcrübəsində geniş tətbiq edilən müvafiq sığorta fondunun olmaması da bu sahənin inkişafına öz mənfi təsirini göstərir.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 3.2.1: Kənd təsərrüfatında sığorta sistemi ilə bağlı mövcud qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası və digər aidiyyəti orqanlarla birlikdə, aqrar sahədə sığorta sistemi ilə bağlı beynəlxalq təcrübəyə əsasən mövcud qanunvericilikdə təkmilləşdirmələrin aparılması üzrə təkliflər hazırlanacaqdır. Belə təkliflərə aqrar sahədə diferensial yanaşmalı sığorta sisteminin tətbiqi (regionlar və məhsullar üzrə), icbari sığortanın tətbiqi (bəzi məhsullar üzrə) və s. aid edilə bilər.

Tədbir 3.2.2: Kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə sığorta fondunun yaradılması imkanlarının dəyərləndirilməsi

Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası və Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi özəl sığorta şirkətlərinin də iştirakı ilə, aqrar sığortanın əhatə dairəsinin genişləndirilməsi məqsədilə sığorta fondunun yaradılması imkanlarını araşdıracaqdır. Bu sahədə beynəlxalq təcrübə öyrəniləcək və fondun istehsalçıların sığortalanmasına və ümumilikdə aqrar sahənin inkişafına potensial təsirləri təhlil edilməklə hesabatlar hazırlanacaqdır.

Tədbir 3.2.3: Sığorta Hadisələri Reyestrinin hazırlanması

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə birgə, ölkədə kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə sığorta risklərinin effektiv şəkildə qiymətləndirilməsi üçün iqlim məlumatları və təbii fəlakətlər, heyvan və bitki xəstəlikləri, habelə məhsuldarlıq göstəriciləri üzrə uzunmüddətli dövr üçün informasiya bazası yaradacaqdır.

Tədbir 3.2.4: Karantin rejiminin tətbiqi ilə bağlı kənd təsərrüfatı istehsalçılarına dəymiş maddi zərərin ödənilməsi mexanizminin yaradılması

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi Maliyyə Nazirliyi ilə birgə, bitkiçilikdə karantin rejiminin tətbiqi və ya zərərli orqanizmlərin ləğvi, oxşar olaraq heyvanların karantin xəstəliklərinin ləğvi, profilaktikası və qarşısının alınması ilə əlaqədar zərər çəkmiş kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına dəymiş maddi zərərin ödənilməsi ilə bağlı icra mexanizmi hazırlayacaqdır.

Tədbir 3.2.5: Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının sığorta savadlılığının artırılması

Regionlarda yerləşən Aqrar Elm və İnformasiya Məsləhət Mərkəzləri tərəfindən aqrar sığorta ilə bağlı maarifləndirmə və təbliğat işləri görülməkdədir. Bununla yanaşı, istehsalçıların sığorta savadlılığının artırılmasında özəl sığorta şirkətlərinin rolunu artırmaq üçün tədbirlər görülməkdədir. Bu tədbir 5.3-cü prioritet çərçivəsində əlaqələndiriləcəkdir.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Kənd təsərrüfatında sığorta sistemini tənzimləyən qanunvericilik bazası təkmilləşdiriləcəkdir. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının aqrar sığorta ilə bağlı ətraflı məlumatlılığı təmin olunacaqdır. Karantin rejiminin tətbiqi ilə bağlı kənd təsərrüfatı istehsalçılarında dəymiş maddi zərərin ödənilməsi mexanizmi yaranacaqdır. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının sığorta savadlılığı artacaqdır.

Bu prioritetdə qeyd edilən tədbirlərin nəticəsi kimi aşağıdakı nəticələrin əldə olunması gözlənilir:

- Sığorta Hadisələri Reyestri yaranacaq;
- Aqrar Sığorta Fondunun yaradılması nəzərdən keçiriləcək;
- aqrar sığortanın əhatə dairəsi genişlənəcək (belə ki, sığortalanan kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının ümumi sayı ən azı 3 dəfə artacaq).

Bundan əlavə, bu prioritet çərçivəsində görülməli tədbirlər 2.1-ci prioritetdə qeyd edilən 2020-ci ildə real ÜDM-ə təsiri əldə etmək üçün dəstəkləyici rola malikdir.

Tələb edilən investisiya

Bu prioritetdə qeyd olunmuş tədbirləri həyata keçirmək üçün tələb olunan investisiya digər bir sıra prioritetlərin investisiya tələbləri ilə birlikdə 2.1-ci prioritetdə qeyd edilmişdir.

Gözlənilən risklər

Bu prioritet üzrə risk faktoru Sığorta Hadisələri Reyestrinin hazırlanması üçün əvvəlki illərlə bağlı məlumatların olmaması ilə bağlı ola bilər.

7.3.3. Prioritet 3.3. Aqrar sahəyə investisiya qoyuluşlarının təşviq edilməsi

Əsaslandırma

Son illər ərzində ölkədə aqrar sahəyə qoyulan investisiyaların ümumi həcmnin artmasına baxmayaraq, ümumilikdə bu sahəyə investisiya qoyuluşları iqtisadiyyatın digər sahələri ilə müqayisədə çox aşağıdır. Son on ildə iqtisadiyyatın sahələri üzrə əsas kapitala yönəldilmiş investisiyaların strukturuna nəzər saldıqda, kənd təsərrüfatına yönəldilmiş investisiyaların payının orta hesabla cəmi 3,05 faiz olduğunu görmək olar.³ İqtisadiyyata qoyulan birbaşa xarici investisiyaların həcmnin son illərdə bir neçə dəfə artmasına baxmayaraq, ölkədə aqrar sahəyə birbaşa xarici investisiya, demək olar ki, qoyulmur.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 3.3.1: Aqrar investisiya ehtiyaclarının qiymətləndirilməsi və investisiya layihələrinin hazırlanması

İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi və yerli icra hakimiyyəti orqanları ilə birlikdə aqrar sahənin inkişaf perspektivləri əsasında bu sahənin investisiya ehtiyacları və imkanları ətraflı şəkildə qiymətləndiriləcəkdir. Bu qiymətləndirmə əsasında investisiya layihələri və investisiya xəritələri (inzibati rayonlar və sahələr üzrə) hazırlanacaqdır. Aqrar sahədə investisiya imkanları ilə bağlı

³ Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

həm elektron, həm də çap materialları hazırlanacaq, ölkədaxili və beynəlxalq sərgilərdə, forumlarda, konfranslarda, yerli və xarici investorlarla ikitərəfli görüşlərdə təqdim ediləcəkdir. Beynəlxalq aləmdə tanınmış aqrar-sənaye, o cümlədən qida məhsulları istehsalçıları (transmilli korporasiyalar) ölkəyə investisiya yatırmağa dəvət olunacaqlar və zərurət olarsa, belə istehsalçıların ölkəyə investisiya qoyuluşlarına cəlb edilməsi üçün xüsusi strategiyalar və proqramlar hazırlanacaqdır.

Tədbir 3.3.2: Aqrar sahədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması

İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi ilə birlikdə aqrar sahədə mövcud investisiya mühiti araşdırılacaq və təhlillər aparılacaqdır. Təhlillərin nəticəsi olaraq, aqrar sahədə investisiya mühitinin daha da əlverişli olması üçün görüləcək işlərlə bağlı təkliflər hazırlanacaqdır. Bu tədbir 6-cı strateji hədəf çərçivəsində əlaqələndiriləcəkdir.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Hər bir inzibati rayon üzrə investisiya xəritələri və layihələri hazırlanacaq və aqrar sahədə investisiya mühiti yaxşılaşacaqdır. Dünyanın tanınmış aqrar-sənaye, o cümlədən qida məhsulları istehsalçılarının ölkəyə investisiya qoymaları ilə ölkənin global dəyər zəncirinə inteqrasiyasının gücləndirilməsi gözlənilir. Aqrar sahəyə cəlb edilən birbaşa xarici investisiyaların həcmi artacaqdır. Bu prioritetdə qeyd edilən tədbirlər sayəsində aşağıdakı nəticələrin əldə olunması gözlənilir:

- aqrar sahəyə cəlb edilən investisiyaların həcmi 2 dəfə artacaq;
- inzibati rayonlar və sahələr üzrə ən azı 100 investisiya layihəsi hazırlanacaqdır.

Bu prioritet çərçivəsində görüləcək tədbirlər 2.1-ci prioritetdə qeyd edilən 2020-ci ildə real ÜDM-ə təsiri əldə etmək üçün dəstəkləyici rola malikdir.

Tələb edilən investisiya

Bu prioritetdə qeyd olunmuş tədbirləri həyata keçirmək üçün tələb olunan investisiya digər bir sıra prioritetlərin investisiya tələbləri ilə birlikdə 2.1-ci prioritetdə qeyd edilmişdir.

Gözlənilən risklər

Bu prioritet üzrə risk faktoru investorların, xüsusilə də xarici investorların ölkədə kənd təsərrüfatı sahəsinə investisiya qoyuluşlarına maraqlarını göstərməmələri ola bilər.

7.4. Strateji hədəf 4. Kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə istehsal vasitələri bazarının inkişafı və xidmətlərlə təminatın yaxşılaşdırılması

Bu strateji hədəf yeddi prioritetdən ibarət olmaqla kənd təsərrüfatı istehsalçılarının istehsal vasitələrinə çıxışının asanlaşdırılması istiqamətində görüləcək tədbirləri əhatə edir.

Birinci prioritet ümumilikdə ölkədə torpaq bazarının inkişaf etdirilməsi ilə bağlı tədbirləri özündə əks etdirir. İkinci prioritet kənd təsərrüfatında digər əsas istehsal vasitəsi olan suvarma suyuna çıxışı asanlaşdıracaq tədbirləri əhatə edir. Üçüncü prioritet istehsalçıların müxtəlif növ istehsal texnikası, maşın və avadanlıqlarla təminatının yaxşılaşdırılması üçün görüləcək işləri ehtiva edir. Dördüncü prioritetdə

toxum, eləcə də ting bazarının inkişaf etdirilməsi, bununla yanaşı yerli istehsal potensialının gücləndirilməsi istiqamətində görüləcək işlər nəzərə alınmışdır. Beşinci prioritet aqrar sahənin gübrə və bitki mühafizəsi vasitələri ilə təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində görüləcək tədbirləri əhatə edir. Altıncı prioritet qarışıq və qüvvəli yem istehsalının inkişafı üçün nəzərdə tutulmuş tədbirləri, eləcə də ölkədə damazlıq işinin inkişafı üçün nəzərdə tutulan tədbirlər planını əks etdirir. Yeddinci prioritet isə baytarlıq və fitosanitar xidmətlərinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində görüləcək tədbirləri əhatə edir.

7.4.1. Prioritet 4.1. Torpaq bazarının inkişaf etdirilməsi

Əsaslandırma

Torpaq kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalında əsas istehsal vasitəsi olduğu üçün kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalçıların bu istehsal vasitəsinə çıxışının yaxşılaşdırılması və ümumilikdə torpaq resurslarından səmərəli istifadə olunması aqrar sahədə istehsalın stimullaşdırılması baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Ölkədə kiçik torpaq sahələrinə malik ailə təsərrüfatlarının üstünlük təşkil etməsi bu sahənin rəqabətqabiliyyətliliyinə ciddi mane olan əsas faktorlardan biridir. Kənd təsərrüfatı təyinətli torpaqlardan bir sıra hallarda öz təyinatı üzrə istifadə olunmaması isə bu istiqamətdə son dövrlərdə bir çox işlərin görülməsinə baxmayaraq mühüm bir problem olaraq qalır.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 4.1.1: Kənd təsərrüfatı təyinətli torpaqların alqı-satqı, icarə və istifadəyə verilməsi ilə bağlı prosedurların sadələşdirilməsi və bu sahədə şəffaflığın artırılması

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən, aidiyyəti dövlət orqanları ilə birlikdə, kənd təsərrüfatı təyinətli torpaqların alqı-satqısı, icarəyə və istifadəyə verilməsi prosedurları ətraflı təhlil ediləcək, bu prosedurların sadələşdirilməsi və bu sahədə şəffaflığın artırılması istiqamətində görüləcək işlərlə bağlı təkliflər hazırlanacaqdır. Xüsusilə də, kənd təsərrüfatı təyinətli torpaq sahələrinin bir ildən artıq olmayan müddətə icarəyə və istifadəyə verilməsi barədə müqavilələrin, habelə xüsusi mülkiyyətdə olan həmin torpaq sahələrinin iki ildən artıq olmayan müddətə icarəyə və istifadəyə verilməsinə dair etibarnamələrin yerli notariuslarda təsdiq edilməsi imkanlarına baxılacaqdır. Eyni zamanda, torpaqların alqı-satqısı, icarəsi və istifadəyə verilməsi ilə bağlı elektron qeydiyyat sisteminin tətbiqi imkanları araşdırılacaqdır.

Tədbir 4.1.2: Kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların istifadəsiz saxlanılmasının qarşısını almaq üçün müvafiq mexanizmlərin tətbiqi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən, aidiyyəti qurumlarla birlikdə, istifadəsiz, habelə təyinatı üzrə istifadə olunmayan kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların əkin dövriyyəsinə cəlb edilməsi istiqamətində müvafiq normativ hüquqi bazanın yaradılması ilə bağlı təkliflər hazırlanacaq və bu istiqamətdə qəbul edilmiş mövcud qanunların işlək vəziyyətdə olması təmin ediləcəkdir.

Tədbir 4.1.3: Torpaqların konsolidasiyası istiqamətində tədbirlər görülməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi və aidiyyəti dövlət orqanları tərəfindən kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların konsolidasiyası üçün qabaqcıl dünya təcrübəsi öyrənilməklə müvafiq dövlət proqramı hazırlanacaqdır.

Gözlənilən nəticələr və nəticə indikatorları

Kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların alqı-satqısı, istifadəyə və icarəyə verilməsi asanlaşacaq, kənd təsərrüfatına yararlı olub istifadəsiz qalan torpaqlar yenidən əkin dövriyyəsinə cəlb ediləcəkdir. Torpaq sahələri konsolidasiya ediləcək və bununla da məhsul istehsalının səmərəliliyi artırılacaqdır. Eyni zamanda, kənd təsərrüfatına yararlı olub istifadəsiz qalan torpaq sahələrinin əkin dövriyyəsinə qaytarılması hesabına ümumi əkin sahələrinin həcmi 5 faiz artacaqdır.

Bundan əlavə, bu prioritet çərçivəsində görülməli tədbirlər 2.1-ci prioritetdə qeyd edilən 2020-ci ildə real ÜDM-ə təsiri əldə etmək üçün dəstəkləyici rola malikdir.

Tələb edilən investisiya

Bu prioritetdə qeyd olunmuş tədbirləri həyata keçirmək üçün tələb olunan investisiya digər bir sıra prioritetlərin investisiya tələbləri ilə birlikdə 2.1-ci prioritetdə qeyd edilmişdir.

Gözlənilən risklər

Burada risk faktoru kimi təsərrüfatların torpaqların konsolidasiyasına az maraq göstərməsi ola bilər.

7.4.2. Prioritet 4.2. İstehsalçıların suvarma suyu ilə təminatının yaxşılaşdırılması

Əsaslandırma

Son illər ölkənin suvarma suyuna olan tələbatının yaxşılaşdırılması istiqamətində bir çox işlər görülməsinə baxmayaraq bu sahədə bir neçə istiqamətdə problemlər hələ də mövcuddur. Ölkədə əkin sahələrinin böyük hissəsinin suvarılan sahələr olduğunu nəzərə alıqda, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların suvarma suyu ilə təminatının yaxşılaşdırılmasının bu sahədə istehsalın, eləcə də məhsuldarlığın artırılmasına gətirib çıxaracağını qeyd etmək olar.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 4.2.1: Suvarma suyuna olan tələbatın öyrənilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC ilə birlikdə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının suvarma suyuna olan tələbatının ödənilmə səviyyəsini müəyyən edəcək və bununla bağlı ehtiyaclara dair qiymətləndirmə aparacaqdır.

Tədbir 4.2.2: Suvarma suyu ilə təminatın yaxşılaşdırılması

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi ilə birlikdə mövcud ehtiyacların və resursların qiymətləndirilməsi əsasında Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC

tərəfindən kiçik sututarların yaradılması, artezian quyularının qazılması və suvarma kanallarının genişləndirilməsi ilə bağlı fəaliyyət planı hazırlanacaqdır.

Tədbir 4.2.3: Müasir suvarma sistemlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi

“Aqrolizing” ASC xətti ilə lizinqə götürülən və lizinq yolu ilə satın alınan müasir suvarma sistemləri dəstinə və avadanlığına dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına güzəştin tətbiqi siyasəti davam etdirilməklə, istehsalçıların sudan qənaətlə istifadəyə imkan verən suvarma sistemlərini tətbiq etmələri stimullaşdırılacaqdır. Həmçinin, sudan qənaətlə istifadəyə imkan verən suvarma sistemlərinin tətbiqinin stimullaşdırılmasının digər metodları ilə bağlı dünya təcrübəsi araşdırılaraq müvafiq təkliflər hazırlanacaqdır.

Tədbir 4.2.4: Sudan istifadəedənlər assosiasiyalarının fəaliyyətinin genişləndirilməsi

Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC tərəfindən beynəlxalq təcrübə öyrənilməklə, sudan istifadəedənlər assosiasiyalarının fəaliyyətlərinin genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi üçün təkliflər hazırlanacaqdır. Bu assosiasiyalar vasitəsilə sudan istifadənin effektiv monitorinqi mexanizminin yaradılması dəyərləndiriləcəkdir.

Gözlənilən nəticələr və nəticə indikatorları

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının suvarma suyu ilə təminatı 20 faiz artacaqdır.

Bundan əlavə, bu prioritet çərçivəsində görülməli tədbirlər 2.1-ci prioritetdə qeyd edilən 2020-ci ildə real ÜDM-ə təsiri əldə etmək üçün dəstəkləyici rola malikdir.

Tələb edilən investisiya

Bu prioritetdə qeyd olunmuş tədbirləri həyata keçirmək üçün tələb olunan investisiya digər bir sıra prioritetlərin investisiya tələbləri ilə birlikdə 2.1-ci prioritetdə qeyd edilmişdir.

Gözlənilən risklər

Bu prioritet üzrə əsas risk faktoru maliyyə çətinliklərinin yaranması ola bilər.

7.4.3. Prioritet 4.3. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının texnika, maşın və avadanlıqlarla təminatının yaxşılaşdırılması və aqroservis xidmətləri bazarının inkişaf etdirilməsi

Əsaslandırma

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının müvafiq texnika və avadanlıqlarla təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən sistemli tədbirlər hesabına kənd təsərrüfatı texnikası parkı köklü şəkildə yenilənmiş və genişləndirilmişdir. Hazırda istehsalçıların müvafiq texnika və avadanlıqlarla təminatı və aqroservis bazarının inkişafı baxımından aktual olan bir neçə məsələ mövcuddur:

- istismar müddəti başa çatan texnikaların yeniləri ilə əvəz edilməsi məqsədilə dövlət dəstəyi tədbirinin davam etdirilməsinin texniki-iqtisadi qiymətləndirilməsi;

- istehsalın intensivləşməsi və əkin sahələrinin perspektiv struktur dəyişikliyinə uyğun olaraq əkinçiliyin bütün sahələri (pambıq, kartof, tərəvəz, şəkər çuğunduru və digər sahələr) üzrə texnika parkının fiziki və mənəvi cəhətdən yeniləndirilməsi və genişləndirilməsi imkanlarının araşdırılması;
- kiçik və orta təsərrüfat subyektlərinin spesifik ehtiyacları nəzərə alınmaqla maşın, texnika və avadanlıqlarla təminatın texniki-iqtisadi əsaslandırılmasının hazırlanması;
- aqroservis xidmətlərin həyata keçirilməsi sahəsində rəqabətin və keyfiyyətin yüksəldilməsi məqsədilə özəl aqroservis xidməti göstərən biznes subyektləri şəbəkəsinin genişləndirilməsi.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 4.3.1: Kənd təsərrüfatı texnikası parkının inkişaf etdirilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən ölkədə bitkiçilik və heyvandarlığın perspektiv struktur dəyişikliyi nəzərə alınmaqla, kənd təsərrüfatı texnikası parkının bitkiçilik və heyvandarlığın bütün sahələri üzrə genişləndirilməsi ehtiyacları qiymətləndiriləcəkdir. Bununla yanaşı, köhnəlmiş texnika və avadanlıqların təmiri, eləcə də yeniləri ilə əvəzlənməsi istiqamətində görülən işlərin davam etdirilməsi imkanları araşdırılacaqdır.

Tədbir 4.3.2: İnnovativ, eləcə də kiçikhəcmli texnika, maşın və avadanlıqlarla təminatın yaxşılaşdırılması

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və ilkin emalı üzrə kiçik və orta təsərrüfat subyektlərinin itkilərinin azaldılması, eləcə də səmərəliliyin artırılması üçün onların kiçikhəcmli texnikaya, maşın və avadanlıqlara olan ehtiyaclarını öyrənmək məqsədilə sorğular və təhlillər aparılacaqdır. Bunun əsasında təsərrüfatların kiçikhəcmli texnika, maşın və avadanlıqlarla təminatının yaxşılaşdırılması üçün təkliflər hazırlanacaqdır. Təkliflər hazırlanarkən bu Strateji Yol Xəritəsində təsbit edilmiş prioritet məhsulların innovativ və kiçikhəcmli texnika, maşın və avadanlıqlarla təminatının yaxşılaşdırılması nəzərə alınacaqdır.

Tədbir 4.3.3: Aqroservis xidmətləri bazarının inkişaf etdirilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi İqtisadiyyat Nazirliyi ilə birlikdə aqroservis xidmətləri bazarının sahəvi və institusional strukturunu ətraflı təhlil edəcəkdir. Bundan sonra bu bazarda "Aqrolizinq" ASC-nin, eləcə də özəl sektorun rolunun artırılması üçün təkliflər hazırlanacaqdır.

Gözlənilən nəticələr və nəticə indikatorları

Kənd təsərrüfatı texnikası parkı inkişaf etdiriləcək və yenilənəcəkdir. Regionlarda kənd təsərrüfatı texnikalarının xidmət infrastrukturunu formalaşacaqdır. İstehsalçıların innovativ, eləcə də kiçikhəcmli texnika, maşın və avadanlıqlarla təminatı yaxşılaşacaqdır.

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının texnika, maşın və avadanlıqlarla, eləcə də kiçikhəcmli texnika, maşın və avadanlıqlarla təminatı 20 faiz artacaq, innovativ texnika və avadanlıqlardan istifadə genişlənəcək, özəl aqroservis xidmətləri göstərən şirkətlərin payı 70 faizə çatacaqdır.

Bundan əlavə, bu prioritet çərçivəsində görülməli tədbirlər 2.1-ci prioritetdə qeyd edilən 2020-ci ildə real ÜDM-ə təsiri əldə etmək üçün dəstəkləyici rola malikdir.

Tələb edilən investisiya

Bu prioritetdə qeyd olunmuş tədbirləri həyata keçirmək üçün tələb olunan investisiya digər bir sıra prioritetlərin investisiya tələbləri ilə birlikdə 2.1-ci prioritetdə qeyd edilmişdir.

Gözlənilən risklər

Rəqabət mühitində baş verə biləcək problemlər bazarların formalaşmasına mane ola bilər. Fermerlərin innovativ, kiçikhəcmli texnika, avadanlıq və maşınlardan istifadə etmək biliklərinin aşağı olması da risk faktorlarından biridir.

7.4.4. Prioritet 4.4. Toxum və ting bazarının inkişaf etdirilməsi və yerli istehsal potensialının gücləndirilməsi

Əsaslandırma

Azərbaycanda toxum və ting bazarı hazırda formalaşma mərhələsindədir və istehsalçıların keyfiyyətli toxum və tinglərlə təmin edilməsi ilə bu bazarın inkişaf etdirilməsi zərurəti vardır. Yüksək keyfiyyətli toxum və tinglərə qoyulan ilkin investisiya kiçik təsərrüfat subyektləri üçün çox baha başa gəldiyinə görə fermerlərin əksəriyyəti növbəti mövsümdə toxuma və tingə olan tələbatlarını ödəmək üçün onları öz təsərrüfatlarında yetişdirir. Bazarda təklifə gəldikdə isə fermerlərin əldə edə biləcəyi yüksək keyfiyyətli toxumların və tinglərin məhdud və sertifikatlı olduğunu qeyd etmək lazımdır. Hazırda ölkədə toxuma olan tələbatın böyük hissəsi idxal hesabına ödənilir və mövcud toxum istehsalçılarının əksəriyyəti əsasən taxıl toxumunun istehsalı ilə məşğul olurlar.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 4.4.1: Toxum və ting istehsalının təşviq edilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən toxum və ting istehsalı ilə məşğul olan təsərrüfatı subyektlərinin potensialının gücləndirilməsi ilə bağlı ehtiyaclar qiymətləndiriləcək və bundan sonra belə təsərrüfatların fəaliyyətinin gücləndirilməsinə dəstək vermək üçün təkliflər, eləcə də fəaliyyət planı hazırlanacaqdır.

Tədbir 4.4.2: Toxum və ting istehsalında keyfiyyət nəzarət sisteminin yaradılması və sertifikatlaşdırma mexanizminin təkmilləşdirilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən toxumçuluğun və tingçiliyin tənzimlənməsi ilə bağlı mövcud qaydaların beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması istiqamətində işlər görülməkdədir. Toxum və tinglərin keyfiyyətinə nəzarət sisteminin və onların sertifikatlaşdırılması prosesinin təkmilləşdirilməsi üçün müvafiq tədbirlər görülməkdədir. Sertifikatlaşdırma və monitoring sistemi üçün lazımı mərhələlərin müəyyən edildiyi qaydalar hazırlanacaqdır. Toxum və ting bazarının tənzimlənməsi tədbirlərinin həyata keçirilməsində Toxum İstehsalçıları Assosiasiyasının mümkün iştirakı ilə bağlı mexanizmlər hazırlanacaqdır.

Tədbir 4.4.3: Elektron məlumat bazasının yaradılması

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən toxum və ting istehsalçıları, istehsal olunmuş və satışı çıxarılan sertifikatlaşdırılmış toxumlar və tinglər, habelə onların bioloji və iqtisadi göstəriciləri barədə ətraflı məlumatların təmin olunması üçün elektron məlumat bazasının yaradılması imkanları araşdırılacaqdır.

Tədbir 4.4.4: Toxumçuluq laboratoriyalarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi mövcud toxumçuluq laboratoriyalarının müasir avadanlıqlarla təminatının başa çatdırılması imkanlarını araşdıracaqdır. Bundan əlavə, laboratoriyaların mütəxəssislərinə beynəlxalq mütəxəssislər tərəfindən təlimlər keçiləcək və bu laboratoriyaların akkreditasiyadan keçmələri üçün tədbirlər görülməkdir.

Gözlənilən nəticələr və nəticə indikatorları

Bu sahədə vahid sertifikatlaşdırma sistemi yaradılacaq, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları üçün elektron məlumat bazası qurulacaq və keyfiyyətə nəzarət edən vahid sistem olacaqdır. Toxumçuluq laboratoriyaları akkreditasiyadan keçiriləcəkdir. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının sertifikatlı toxumlardan, eləcə də tinglərdən istifadə səviyyəsi 90 faizə çatdırılacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Bu prioritetdə qeyd olunmuş tədbirləri həyata keçirmək üçün tələb olunan investisiya digər bir sıra prioritetlərin investisiya tələbləri ilə birlikdə 2.1-ci prioritetdə qeyd edilmişdir.

Gözlənilən risklər

Rəqabət mühitində təzahür edə biləcək problemlər bazarların formalaşmasına mane ola biləcək risk faktorudur.

7.4.5. Prioritet 4.5. Gübrə və bitki mühafizə vasitələri ilə təminatın yaxşılaşdırılması

Əsaslandırma

Hazırda əkinlərə verilən mineral gübrələrin faktiki həcmi mövcud tələbatla müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə aşağıdır. Məsələn, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin məlumatlarına əsasən, 2015-ci ilin əkinlərinə görə mineral gübrəyə olan tələbatın həcmi 948,9 min ton olduğu halda ölkəyə cəmi 152,8 min ton mineral gübrə idxal edilmişdir. Göründüyü kimi, 2015-ci ildə ölkəyə mineral gübrə idxalı mövcud tələbatın yalnız 16,1 faizini təşkil etmişdir. Ümumilikdə isə, FAO-nun son illər üzrə statistikasına əsasən, Azərbaycan hər hektar əkinə verilən mineral gübrələrin həcmi üzrə göstəricinin çox aşağı olduğu ölkələr qrupuna daxildir.

Gübrələrdən və bitki mühafizə vasitələrindən məhdud səviyyədə istifadə son nəticədə bitkiçilikdə məhsuldarlığın aşağı düşməsinə və itkilərin artmasına səbəb olur.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 4.5.1: Gübrəyə olan tələbatın müəyyən edilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən regional səviyyədə torpağın keyfiyyətini müəyyən edən torpaq-aqrokimyəvi xəritələr hazırlanacaq və bu xəritələrin dövrü qaydada yenilənməsi üçün tədbirlər görülməkdir. Bu da öz növbəsində gübrələrə olan tələbatın optimal səviyyəsini müəyyən etməyə yardım edəcəkdir. Eyni zamanda, bu informasiyaların elektron formasının yaradılması imkanları dəyərləndiriləcəkdir.

Tədbir 4.5.2: Gübrələrdən istifadənin təşviq edilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən təsərrüfatlar arasında gübrələrdən istifadə ilə bağlı sorğular aparılacaq və bunun əsasında gübrələrdən istifadənin təşviqi üçün prioritetlər müəyyən ediləcəkdir. Gübrələrdən istifadə və onun üstünlükləri barədə təsərrüfatların məlumatlandırılması üçün məsləhətçi dəstəyi (informasiya-məsləhət xidmətləri vasitəsilə) verilməkdir. Eyni zamanda, bioloji gübrələrdən (məsələn, biohumus) istifadənin genişləndirilməsi imkanları dəyərləndiriləcəkdir.

Tədbir 4.5.3: Bitki mühafizə vasitələri ilə təminatın yaxşılaşdırılması

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi istehsalçıların bitki mühafizə vasitələri ilə təminat səviyyəsini təhlil edərək, bu sahədə inkişaf prioritetlərini müəyyən edəcəkdir. Bununla yanaşı, dünya təcrübəsi öyrənilməklə, bitki mühafizəsində müxtəlif bioloji üsulların tətbiqi imkanları araşdırılacaqdır.

Tədbir 4.5.4: Gübrə və bitki mühafizə vasitələrinin keyfiyyətinə nəzarətin gücləndirilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən gübrə və bitki mühafizə vasitələrinin keyfiyyətinə effektiv nəzarət mexanizmi yaradılacaq və bunun əsasında nəticələrə dair mütəmadi hesabatların hazırlanması təmin ediləcəkdir.

Tədbir 4.5.5: Gübrə istehsalında yerli istehsalın təşviq olunması

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi İqtisadiyyat Nazirliyi ilə birgə, zərurət yarandıqda, gübrə (eyni zamanda biogübrə) istehsal edən zavodların yaradılmasında özəl sektora lazımi dəstəyin verilməsini nəzərdən keçirəcəkdir. Neft-qaz sektorunda mövcud olan potensial imkanlardan biri də gübrə zavodlarının tikilməsidir və kənd təsərrüfatı sektorunda görülən tədbirlər belə imkanlara uyğun olaraq koordinasiya ediləcəkdir. Bu sahə üzrə görülməçək işlər "Azərbaycan Respublikasının neft və qaz sənayesinin (kimya məhsulları daxil olmaqla) inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi"nin 3-cü strateji hədəfində nəzərə alınmışdır.

Gözlənilən nəticələr və nəticə indikatorları

Kənd təsərrüfatında məhsul istehsalının artırılması üçün keyfiyyətli gübrə və bitki mühafizəsi vasitələrindən (o cümlədən bioloji gübrə və bitki mühafizəsi vasitələrindən) istifadə genişlənəcəkdir. Belə ki, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları tərəfindən mineral gübrələrdən istifadə 25 faiz, bitki mühafizəsi vasitələrindən istifadə 25 faiz, bioloji gübrələrdən istifadə 10 faiz, bioloji bitki mühafizəsi vasitələrindən istifadə 10 faiz artacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Bu prioritetdə qeyd olunmuş tədbirləri həyata keçirmək üçün tələb olunan investisiya digər bir sıra prioritetlərin investisiya tələbləri ilə birlikdə 2.1-ci prioritetdə qeyd edilmişdir.

Gözlənilən risklər

Rəqabət mühitində təzahür edə biləcək problemlər bazarların formalaşmasına mane ola biləcək risk faktorudur.

7.4.6. Prioritet 4.6. Heyvandarlığın qarışıq qüvvəli yemlə təminatının yaxşılaşdırılması və damazlıq işinin inkişaf etdirilməsi

Əsaslandırma

Son illər ölkədə heyvandarlıq məhsulları istehsalı artmışdır, bu isə, öz növbəsində, heyvandarlığın qarışıq qüvvəli yemə olan tələbatı məsələsini gündəmə gətirir. Bu sahədə görülən bir sıra işlərə baxmayaraq heyvandarlığın qarışıq qüvvəli yemlə təminatının yaxşılaşdırılmasında problemlər mövcuddur.

Ölkədə intensiv ferma modelinin tətbiqinin genişləndirilməsi və heyvandarlığın cins tərkibinin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə damazlıq işinin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı tədbirlərin davam etdirilməsinə ehtiyac vardır.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 4.6.1: Qarışıq qüvvəli yem bazarının strukturunun öyrənilməsi və bu sahənin inkişaf etdirilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi ölkədə sənaye üsulu ilə hazırlanan qarışıq qüvvəli yem istehsalına olan cari və perspektiv bazar tələbatının həcmi qiymətləndirəcək, xammal təminatının yaxşılaşdırılması və digər məsələlər nəzərə alınmaqla bu sahənin inkişafı ilə bağlı təkliflər hazırlayacaqdır. Eyni zamanda, qabaqcıl təcrübədən istifadə olunmaqla yem ehtiyatlarının diversifikasiyası imkanları araşdırılacaq və ümumi yem ehtiyatlarının keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün müvafiq tədbirlər planı hazırlanacaqdır.

Tədbir 4.6.2: Süni mayalandırma və embrion köçürmə metodundan istifadənin genişləndirilməsi

Respublika Süni Mayalanma Mərkəzinin modernləşdirilməsi istiqamətində işlər davam etdiriləcək, Mərkəzin müxtəlif cinsli damazlıq törədici heyvanlar, laboratoriya avadanlıqları və digər xüsusi təyinatlı avadanlıq və texnikalarla təchiz edilməsi məsələləri diqqətdə saxlanılacaqdır. Bu sahədə institusional baza gücləndiriləcək, regional süni mayalanma mərkəzləri müvafiq avadanlıq və materiallarla təchiz olunacaq, peşəkar süni mayalanma mütəxəssislərinin hazırlanması işi davam etdiriləcək, süni mayalanma mütəxəssisləri müasir texnika və avadanlıqlarla təchiz olunacaqdır. Bununla yanaşı, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları arasında süni mayalanma və embrion köçürülməsi üsullarının üstünlükləri barədə təşviqat və maarifləndirmə işləri aparılacaqdır.

Tədbir 4.6.3: Damazlıq quşçuluğun inkişafının dəstəklənməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən İqtisadiyyat Nazirliyi ilə birlikdə ölkədə damazlıq quşçuluğun inkişafı, o cümlədən bu istiqamətdə stabil təchizatın təmin edilməsi ilə bağlı ehtiyaclar kompleks şəkildə təhlil ediləcək və müvafiq təkliflər hazırlanacaqdır.

Gözlənilən nəticələr və nəticə indikatorları

Heyvandarlığın inkişafı üçün qarışıq qüvvəli yem bazarı formalaşacaq və heyvanların cins tərkibi yaxşılaşacaqdır. Heyvandarlığın qüvvəli yemlərlə təminat səviyyəsi 20 faiz, heyvandarlıqda məhsuldar cinslərin sayı 25 faiz artacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Bu prioritetdə qeyd olunmuş tədbirləri həyata keçirmək üçün tələb olunan investisiya digər bir sıra prioritetlərin investisiya tələbləri ilə birlikdə 2.1-ci prioritetdə qeyd edilmişdir.

Gözlənilən risklər

Rəqabət mühitində təzahür edə biləcək problemlər bazarların formalaşmasına mane ola biləcək risk faktorudur.

7.4.7. Prioritet 4.7. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının baytarlıq və fitosanitar xidmətləri ilə təminatının yaxşılaşdırılması

Əsaslandırma

Ölkədə baytarlıq və fitosanitar xidmətləri sisteminin inkişaf etdirilməsi üçün görülən işlər çərçivəsində müvafiq standartların təkmilləşdirilməsinə başlanılmış, laboratoriyalar yenilənmiş, beynəlxalq təşkilatlarla birgə institusional potensialın gücləndirilməsi tədbirləri həyata keçirilmişdir. Bununla belə, istehsalçıların baytarlıq və fitosanitar xidmətləri ilə effektiv təminatı, bu sahədə potensialın beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, özəl baytarlıq və bitki mühafizəsi xidmətləri göstərən şəbəkənin inkişaf etdirilməsi və digər istiqamətlərdə islahatların sürətləndirilməsi zəruridir.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 4.7.1: Özəl baytarlıq şəbəkəsinin inkişaf etdirilməsi

Təsərrüfatlara müvafiq baytarlıq xidmətləri göstərilməsi (heyvanların müalicəsi, habelə yoluxucu xəstəliklərə qarşı peyvəndləmə aparılması) işinin özəl sektora ötürülməsi mexanizminin yaradılması və bu məqsədlə özəl baytarlıq şəbəkəsinin inkişaf etdirilməsi üçün Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən təkliflər hazırlanacaq və bunun əsasında müvafiq tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

Tədbir 4.7.2: Heyvanların sağlamlığının izlənməsi və nəzarəti üzrə effektiv sistemin yaradılması

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən heyvan xəstəlikləri ilə bağlı risklərin idarə edilməsi işinin təkmilləşdirilməsi üçün Dünya Heyvan Sağlamlığı Təşkilatının

standartlarına uyğun olaraq heyvanların sağlamlığının izlənməsi və nəzarəti üzrə effektiv sistemin qurulması istiqamətində tədbirlər görülməkdir.

Tədbir 4.7.3: Bitkilərin sağlamlığının izlənməsi və nəzarəti üzrə effektiv sistemin yaradılması

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən bitki xəstəlikləri ilə bağlı risklərin idarə edilməsi işinin təkmilləşdirilməsi üçün Beynəlxalq Bitki Mühafizəsi Konvensiyasının Fitosanitar Tədbirlər üzrə Beynəlxalq Standartlarına uyğun olaraq bitkilərin sağlamlığının izlənməsi və nəzarəti üzrə effektiv sistemin qurulması təmin ediləcəkdir.

Tədbir 4.7.4: Bitki mühafizəsi sahəsində inteqrir mübarizə tədbirləri sistemlərinin hazırlanması və tətbiq edilməsi

Bitkilərin mühafizəsi və bitki xəstəliklərinə qarşı bütün mübarizə üsullarını (aqrrotekniki, mexaniki, fiziki, kimyəvi, karantin) özündə birləşdirən inteqrir mübarizə tədbirləri sistemləri hazırlanaraq tətbiq ediləcəkdir.

Tədbir 4.7.5: Baytarlıq və fitosanitar xidmətləri üzrə laboratoriyaların modernləşdirilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən baytarlıq və fitosanitar nəzarəti laboratoriyalarının, o cümlədən Respublika Karantin Ekspertiza və Respublika Toksikologiya və Keyfiyyət Nəzarət mərkəzlərinin nəzdindəki laboratoriyaların modernləşdirilməsi işinin başa çatdırılması və bu laboratoriyaların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və akkreditasiyadan keçirilməsi ilə bağlı işlər davam etdiriləcəkdir.

Gözlənilən nəticələr və nəticə indikatorları

Heyvan və bitki xəstəlikləri üzrə risklərin idarə edilməsi sistemi beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılacaqdır. Baytarlıq və bitki mühafizə xidmətlərində özəl xidmət şəbəkəsi genişləndiriləcək, özəl baytarlıq xidməti göstərənlərin sayı 30 faiz artacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Bu prioritetdə qeyd olunmuş tədbirləri həyata keçirmək üçün tələb olunan investisiya digər bir sıra prioritetlərin investisiya tələbləri ilə birlikdə 2.1-ci prioritetdə qeyd edilmişdir.

Gözlənilən risklər

Uzun illər ərzində formalaşmış institusional ənənələrin və prosedurların mövcudluğu bu sahədə islahatların aparılmasına mane ola bilər.

7.5. Strateji hədəf 5. Kənd təsərrüfatı sahəsində elm, təhsil və informasiya-məsləhət xidmətləri sisteminin inkişaf etdirilməsi

Bu strateji hədəfə çatmaq üçün üç prioritet istiqamət seçilmişdir. Birinci prioritet kimi aqrar təhsilin keyfiyyətinin artırılması məsələsi nəzərə alınacaqdır. Bu məqsədlə, aqrar sahədə təhsilin cəlbediciliyini artıracaq layihələrin icrası, aqrar təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazasının yaxşılaşdırılması, beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan kurikulumların hazırlanması istiqamətində işlər görülməkdir.

İkinci prioritet kimi kənd təsərrüfatında elmi-tədqiqatların aparılması və nəticələrinin tətbiqi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi məsələsi nəzərə alınacaqdır. Bu məqsədlə, elmi tədqiqat institutlarının maliyyələşmə mənbələrinin diversifikasiyası, aqrar sahə üzrə intellektual mülkiyyət hüquqları ilə bağlı qanunvericilik bazasının hazırlanması, elmi tədqiqat institutlarının maddi-texniki bazasının yaxşılaşdırılması və eləcə də beynəlxalq elmi tədqiqat institutları ilə yerli elmi tədqiqat institutlarının əlaqələrinin dərinləşdirilməsi istiqamətində tədbirlər görülməlidir.

Sonuncu prioritet kimi, aqrar sahənin ehtiyaclarına cavab verən informasiya-məsləhət xidməti şəbəkəsinin formalaşdırılması və yeniliklərin istehsalçılara ötürülməsi məsələlərinə diqqət yetiriləcəkdir. Bu istiqamətdə, ilkin olaraq, aqrar sahədə informasiya-məsləhət xidmətlərini tənzimləyən qanun layihəsinin hazırlanması, bu sahədə fəaliyyət göstərən dövlət qurumlarının maddi-texniki bazasının yaxşılaşdırılması, elektron məsləhət xidmətinin yaradılması istiqamətində işlər yerinə yetiriləcəkdir.

7.5.1. Prioritet 5.1. Aqrar təhsildə keyfiyyətə yeni inkişaf mərhələsinə keçidin təmin edilməsi

Əsaslandırma

Son illər aqrar təhsil sisteminin köklü şəkildə modernləşdirilməsi məsələsinə xüsusi diqqət ayrılması hesabına bu sahədə ilkin müsbət nəticələr əldə olunmuşdur. Buna baxmayaraq ölkədə aqrar təhsilə maraq hələ də istənilən səviyyədə deyildir. Belə ki, aqrar sahədə ixtisaslaşmış ali təhsil müəssisəsi olan Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin 2015–2016-cı tədris ilində qəbul planı ümumilikdə 1275 nəfər, o cümlədən kənd təsərrüfatı üzrə 480 nəfər olmuşdursa, 2016–2017-ci tədris ilində qəbul planı ümumilikdə 1320 nəfərə, kənd təsərrüfatı ixtisasları üzrə dövlət sifarişi 660 nəfərə çatmışdır. Eyni zamanda, 2015–2016-cı tədris ilində ümumilikdə universitetə 949 nəfər (və ya ümumi qəbul planının 74,4 faizi qədər) tələbə qəbul olunmuşdursa, 2016–2017-ci tədris ilində bu göstəricilər müvafiq olaraq 1169 (80,8 faiz) olmuşdur.

Təhsil Nazirliyinin məlumatlarına əsasən, 2015-ci ildə peşə təhsili müəssisələrinə 2670 nəfər qəbul edilmişdir.⁴ Onların 56 faizdən çoxu kənd təsərrüfatı texnikası ilə bağlı peşə sahələrinə qəbul olunmuşdur. Bununla belə, son illər kənd təsərrüfatı və aqrobiznes üzrə təhsil almış məzunların sayında azalma müşahidə edilmişdir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı sahəsi üzrə 2015-ci ildə cəmi 40 tələbə təhsil almışdır. Ümumilikdə isə aqrar sahənin yüksəkixtisaslı kadrlara olan tələbatının ödənilməsi səviyyəsinin yüksəldilməsi hazırda aktual vəzifələrdən biridir.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 5.1.1: Aqrar sahədə ali təhsilin inkişaf etdirilməsi

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti tərəfindən təhsilin keyfiyyətini artırmaq üçün müasir tələblərə cavab verən kurikulumların işlənilib hazırlanması davam etdiriləcəkdir. Bu kurikulumların hazırlanması eyni zamanda aqraryönümlü ixtisasların kənd təsərrüfatı sahəsində mövcud əmək bazarının tələblərinə uyğun formalaşdırılmasını təmin edəcəkdir. Bundan əlavə, aqrar sahədə təhsilin

⁴ Toxuculuq sahəsində təhsil alan tələbələr istisna edilir.

cəlbediciliyini artırmaq üçün maarifləndirmə-təbliğat proqramları həyata keçiriləcək və Universitet məzunların işlə təmin olunmasına kömək edəcəkdir (məsələn, əmək yarmarkalarının təşkil olunması və s.). İnkişaf etmiş ölkələrin təhsil müəssisələri ilə tələbə, eləcə də müəllim heyətinin mübadiləsi və “ikili diplom” proqramlarının (“double degree”) tətbiqi imkanları öyrəniləcəkdir. Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin maddi-texniki bazasının təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər davam etdirilməklə yanaşı, Universitetin müəllimlərinin və tədqiqatçıların elmin müasir yenilikləri ilə tanış olması, eləcə də biliklərinin daha da dərinləşdirilməsi üçün beynəlxalq konfranslarda, seminarlarda və müxtəlif ixtisasartırma kurslarında iştirakını təşviq edən xüsusi proqramlar hazırlanacaqdır. Bütün bunlarla yanaşı, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi Təhsil Nazirliyi ilə birgə ölkənin digər universitetlərində aqrar sahədə təhsilin aparılması imkanlarını dəyərləndirəcək və müvafiq təkliflər hazırlayacaqdır.

Tədbir 5.1.2: Aqrar sahədə peşə təhsilinin inkişaf etdirilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi və Təhsil Nazirliyi aqrar sahədə peşə təhsili və təlimi proqramlarını əlaqələndirmək üçün işçi qrup yaradacaqdır. İşçi qrupa elm ictimaiyyətini, aqrar sektoru və özəl sektoru təmsil edən nümayəndələr daxil ediləcəkdir. İşçi qrupun əsas vəzifəsi aqrar sahədə peşə təhsili verən məktəblərin potensialının artırılması üçün yol xəritəsinin hazırlanmasından ibarət olacaqdır. İlk növbədə, təlimçilərin potensialının artırılması məqsədilə “təlimçilər üçün təlim” yanaşması tətbiq olunacaqdır. Bundan sonra, digər ölkələrin təcrübəsindən yararlanmaqla peşə təhsili müəssisələrinin kurikulumu aparılacaq təhlillər əsasında yenilənəcəkdir. Aqrar sahədə peşə təhsilinin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması və beynəlxalq akkreditasiyadan keçirilməsi üçün zəruri tədbirlər həyata keçiriləcəkdir. Həmçinin peşə məktəbləri ilə informasiya-məsləhət mərkəzləri arasında əməkdaşlığın yaradılması üçün mexanizm işlənib hazırlanacaqdır. Bu tədbirin icrası “Azərbaycan Respublikasında peşə təhsili və təliminin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” ilə koordinasiya ediləcəkdir.

Tədbir 5.1.3: Aqrar təhsil müəssisələri ilə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları və emalı müəssisələri arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsi istiqamətində tədbirlərin işlənib hazırlanması

Aqrar profilli təhsil müəssisələri ilə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları və emalı müəssisələri arasında əməkdaşlığın genişləndirilməsi üçün əhatəli tədbirlər görülməkdir. Belə əməkdaşlıq çərçivəsində regional aqrar elm mərkəzlərində və təsərrüfatlarda aparılan sorğular vasitəsilə gələcək məzunların sayı, eləcə də bilik və bacarıqlar üzrə tələblər müəyyən ediləcəkdir. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları ilə aparılan məsləhətləşmələr nəticəsində fokus sahələr (və ya peşələr) və müvafiq kurikulumların tələblərə uyğunluğu təmin ediləcək, həmçinin təhsilin praktikiliyinin gücləndirilməsi məqsədilə istehsalat təcrübələrinin keçirilməsi üçün əməkdaşlıq əlaqələri qurulacaqdır.

Gözlənilən nəticələr və nəticə indikatorları

Gənclər arasında aqrar sahədə ali təhsilə, eləcə də peşə təhsilinə maraq artacaqdır. Aqrar təhsil müəssisələrində çalışan müəllimlərin və tədqiqatçıların elmi-praktik səviyyəsi yüksələcək, eyni zamanda bu sahədə təhsilin praktikiliyi artacaqdır. Təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazası yaxşılaşacaq və mövcud kurikulumlar müasir tələblərə uyğun təkmilləşdiriləcəkdir. Aqrarıönümlü peşələr üçün müasir

dövrün tələblərinə uyğun yeni tədris modulları, o cümlədən ali məktəblər üçün yeni tədris materialları yazılacaq və nəşr ediləcəkdir. Bu prioritetdə qeyd edilən tədbirlərin nəticəsi kimi aşağıdakı göstəricilərə nail olunması gözlənilir:

- bütün aqraryönümlü ixtisaslar üzrə ali təhsil müəssisələrində təhsilənlərin sayı 20 faiz artacaq;
- bütün aqraryönümlü peşələr üzrə təhsil alanların sayı 20 faiz artacaq;
- beynəlxalq konfranslarda, seminarlarda, ixtisasartırma kurslarında iştirak edən aqrar təhsil müəssisələrinin müəllim və tədqiqatçıların sayı 30 faiz artacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Bu prioritetdə qeyd olunmuş tədbirləri həyata keçirmək üçün tələb olunan investisiya digər bir sıra prioritetlərin investisiya tələbləri ilə birlikdə 2.1-ci prioritetdə qeyd edilmişdir.

Gözlənilən risklər

Əməkhaqqının aşağı olması aqrar sahə üzrə təhsil alan kadrların digər sektorlara axınına səbəb ola bilər. Bütçə gəlirlərinin azalması nəticəsində bu sahəyə dövlətin maliyyə dəstəyi azala bilər.

7.5.2. Prioritet 5.2. Kənd təsərrüfatında elmi tədqiqatların planlaşdırılması, aparılması və nəticələrin tətbiqi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi

Əsaslandırma

Ölkədə aqrar sahənin problemləri ilə məşğul olan bir neçə elmi tədqiqat institutu fəaliyyət göstərir. Bununla belə, bu tədqiqat institutlarının fəaliyyətinin müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılması, bütövlükdə isə aqrar sahəni yeni texnologiyalarla təmin edən, elmi tədqiqat sistemində qabaqcıl təcrübəyə əsaslanan dəyişikliklərin aparılması günün vacib tələbinə çevrilmişdir.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 5.2.1: Kənd təsərrüfatı sahəsində elmi tədqiqatların prioritetlərinin müəyyən olunması və nəticəyönümlülüyünün artırılması

Qabaqcıl təsərrüfatların, peşəkar təşkilatların, universitet nümayəndələrinin və müstəqil ekspertlərin iştirakı ilə Aqrar Elm və İnformasiya Məsləhət Mərkəzinin (AEİMM) yanında Koordinasiya Şurasının yaradılması nəzərdən keçiriləcəkdir. Bu Şuranın üzvləri ildə bir neçə dəfə toplaşaraq ölkədaxili və beynəlxalq trendləri nəzərə almaqla, kənd təsərrüfatında elmi tədqiqatların prioritet istiqamətlərini müəyyən edəcəklər.

Tədbir 5.2.2: Elmi tədqiqatların aparılmasının təşviqi mexanizminin işlənilib hazırlanması

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi aqrar sahədə elmi tədqiqatların prioritet istiqamətlərdə aparılmasını dəstəkləmək məqsədilə stimullaşdırıcı mexanizmlər işləyib hazırlayacaqdır. Bu stimullaşdırma mexanizmlərinə həm maddi, həm də qeyri-maddi mexanizmlər aid olacaqdır. Maddi stimullaşdırma mexanizminin

hazırlanmasında Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu ilə əməkdaşlıq edərək qaydalar hazırlayacaqdır. Tədqiqatçıları təşviq etmək üçün onlar arasında müsabiqələr keçiriləcək və mükafatlar müəyyən ediləcəkdir.

Tədbir 5.2.3: Kənd təsərrüfatı profilli elmi tədqiqat institutlarının müasir laboratoriya, cihaz və avadanlıqlarla təminatının yaxşılaşdırılması

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi aqrar sahədə fəaliyyət göstərən elmi tədqiqat institutlarının müasir laboratoriya, cihaz və avadanlıqlara olan ehtiyacını müəyyən edəcəkdir. Bundan sonra elmi tədqiqat institutlarının maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi üçün tədbirlər planı hazırlanacaqdır. Tədbirin icrası bu Strateji Yol Xəritəsinin 4.4.4-cü, 4.6.2-ci, 4.7.5-ci və 7.3.3-cü tədbirləri ilə koordinasiya ediləcəkdir.

Tədbir 5.2.4: Elmi tədqiqatların nəticələrinin informasiya-məsləhət xidmətləri vasitəsilə fermerlərə ötürülməsinin təmin edilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Aqrar Elm və İnformasiya Məsləhət Mərkəzi elmi tədqiqatların nəticələrinin (texnologiyaların, yeni bitki sortları və heyvan cinslərinin, idarəetmə mexanizminin) informasiya-məsləhət xidmətləri vasitəsilə fermerlərə ötürülməsi mexanizmini işləyib hazırlayacaq, bu da öz növbəsində elmi nailiyyətlərin və innovasiyaların aqrar sahədə tətbiqini stimullaşdıracaqdır.

Gözlənilən nəticələr və nəticə indikatorları

Elmi tədqiqatlar müasir dövrün tələblərinə uyğun şəkildə aparılacaqdır ki, bu da aqrar sahənin dayanıqlı inkişafının elmi təminatını gücləndirəcəkdir. Elmi tədqiqat müəssisələrinin maddi-texniki bazası yaxşılaşacaq, mövcud maddi-texniki potensialdan səmərəli istifadə təmin ediləcək, elmi yeniliklərin istehsalata tətbiqi işi sürətləndiriləcəkdir. Nəticədə aqrar sahədə aparılan fundamental və praktiki elmi tədqiqatların sayı 20 faiz, elmi tədqiqatların nəticəsi olaraq növbəti illərdə (2018-ci ildən etibarən) beynəlxalq jurnallarda çap olunan məqalələrin sayı isə 25 faiz artacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Bu prioritetdə qeyd olunmuş tədbirləri həyata keçirmək üçün tələb olunan investisiya digər bir sıra prioritetlərin investisiya tələbləri ilə birlikdə 2.1-ci prioritetdə qeyd edilmişdir.

Gözlənilən risklər

Tədqiqatçıların işlədikləri elmi tədqiqatların beynəlxalq jurnallarda nəşri üçün müəyyən vaxt tələb oluna bilər. Ölkədə təsərrüfatların əksəriyyəti kiçik ailə təsərrüfatları olduğundan yeni elmi nailiyyətlərin mənimsənilməsi qabiliyyəti aşağı ola bilər.

7.5.3. Prioritet 5.3. Aqrar sahənin ehtiyaclarına cavab verən informasiya-məsləhət xidməti şəbəkəsinin formalaşdırılması

Əsaslandırma

Hazırda ölkədə fəaliyyət göstərən AEİMM və onun tabeliyində olan elmi tədqiqat institutları tərəfindən göstərilən informasiya-məsləhət xidmətlərinin əsas

məqsədi regionlarda bilik və bacarıqların qazanılmasını və ötürülməsini təmin etməkdən ibarətdir. Ölkədə fəaliyyət göstərən təsərrüfatlara informasiya-məsləhət xidmətləri göstərilməsini təmin edən effektiv sistemin qurulmasına ehtiyac vardır. Aparılan müsahibələr və müşahidələr onu göstərir ki, fermerlərin aqrotexniki üsullarla bağlı bilikləri lazımi səviyyədə deyildir. Torpağın becərilməsi, əkilməsi, münbitləşdirilməsi, qorunması və suvarılması, eləcə də heyvanların saxlanması, yemlənməsi və onlara qulluq edilməsi sahəsində əldə edilmiş qabaqcıl təcrübəyə əsaslanan qaydalar geniş tətbiq edilmir. Fermerlər istehsalın iqtisadi səmərəliliyinin təmin edilməsi üçün lazım olan məlumatları əldə edə bilmirlər. Təsərrüfatlarda məhsuldarlıq lazımi səviyyədə olmadığı üçün daha yüksək dəyər yaradan məhsulların yetişdirilməsinə ehtiyac yaranır. Belə məhsulların yetişdirilməsi üçün iqtisadi baxımdan çətin qərarların verilməsi, eləcə də kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının biliklərinin və bacarıqlarının artırılması tələb olunur.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 5.3.1: Aqrar sahədə informasiya-məsləhət xidmətlərini tənzimləyən mexanizmin hazırlanması

Kənd təsərrüfatında informasiya-məsləhət xidmətlərinin aparılması sahəsində işlək mexanizmin formalaşdırılması üçün Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən bu sahədə qaydaların hazırlanması və müvafiq normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi istiqamətində lazımi tədbirlər görülməli və araşdırmalar aparılacaqdır.

Tədbir 5.3.2: AEİMM-in fəaliyyət mexanizminin təkmilləşdirilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi AEİMM-in öz səlahiyyətləri çərçivəsində tədbirlər görməsi üçün illik plan hazırlayacaq və bu qurum ilə təsərrüfatlar arasında qurulacaq qarşılıqlı münasibətlərin xüsusiyyətlərini müvafiq hədəflər əsasında müəyyən edəcəkdir. AEİMM nümunəvi təsərrüfatların yaradılması, qış məktəblərinin təşkili, sahədə təlimlərin keçirilməsi və digər bu kimi fəaliyyətlərin təşkili ilə informasiya və məsləhətlərin ötürülməsi imkanlarını dəyərləndirəcəkdir.

Tədbir 5.3.3: Ölkəni əhatə edən məsləhətçilər şəbəkəsinin yaradılması

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi AEİMM-in rəhbərliyi ilə müvafiq tədqiqat və təhsil qurumlarının, baytarlıq, fitosanitar və toxum nəzarəti təşkilatlarının, peşəkar birliklərin və məsləhət (konsaltinq) şirkətlərinin əməkdaşları, habelə sərbəst mütəxəssislər cəlb olunmaqla, məsləhətçilər şəbəkəsinin yaradılması imkanlarını qiymətləndirəcək və müvafiq hesabatlar hazırlayacaqdır. Məsləhətçilərin bilik və bacarıqlarını qiymətləndirmək üçün sertifikatlaşdırma sistemi qurulacaq, zərurət olduqda isə, potensial məsləhətçilərə təlimlər keçiriləcəkdir. Təlimlərin təşkilində təhsil müəssisələri ilə sıx əməkdaşlıq imkanları dəyərləndiriləcəkdir. İdarəetməni təkmilləşdirmək üçün məsləhətçilərin ölkə üzrə elektron məlumat bazası yaradılacaqdır. Nəzərdə tutulan tədbirin həyata keçirilməsində AEİMM ilə yeni yaradılan "Ailə Biznesinə Asan Dəstək" mərkəzləri ("ABAD" mərkəzləri) arasında əməkdaşlıq imkanları dəyərləndiriləcəkdir.

Tədbir 5.3.4: Elektron, media və çap informasiya məsləhət xidmətləri sisteminin yaradılması

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının informasiya və məsləhət xidmətlərinə çıxışının asanlaşdırılması

üçün elektron, media və çap informasiya-məsləhət xidmətləri sistemi yaradılacaqdır. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları yaradılacaq elektron informasiya-məsləhət portalına daxil olmaqla, hər bir kənd təsərrüfatı məhsulu üzrə həm istehsalın bütün mərhələlərini əhatə edən tədbirlər haqqında (məsələn, səmərəli əkin, becərmə və yemləmə qaydaları və s.), həm də bazar informasiyaları barəsində ətraflı məlumat ala biləcəklər. Bu da ümumilikdə istehsalın səmərəli planlaşdırılmasına müsbət təsir edəcəkdir. Bundan əlavə, istehsalçılarla sosial media, eləcə də telefon əlaqəsi vasitəsilə informasiya-məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi imkanları araşdırılacaqdır. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına məarifləndirmək üçün videoçarxlar və televiziya proqramları hazırlanacaq, yerli televiziya kanallarında və internetdə video paylaşma sistemlərində yerləşdiriləcəkdir. AEİMM fermerlər üçün "fermer radiosu" və (və ya) "fermer televiziyası"nın yaradılması barədə təkliflər hazırlayaraq müvafiq qurumlara təqdim edəcəkdir. Bundan əlavə, informasiya və məsləhət xarakterli posterlər, broşürlər və digər çap materialları hazırlanaraq nəşr ediləcək və kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları arasında paylanacaqdır.

Tədbir 5.3.5: İnformasiya-məsləhət mərkəzlərinin maliyyə dayanıqlılığının artırılması

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi AEİMM-in maliyyə dayanıqlılığının artırılması üçün proqramlar hazırlayacaq və həyata keçirəcəkdir. İri kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına, eləcə də aqrar-sənaye müəssisələrinə informasiya və məsləhət xidmətləri göstərməklə, AEİMM-in gəlirlərinin artırılması imkanları dəyərləndiriləcəkdir.

Tədbir 5.3.6: İstehsal vasitələri təchizatçıları, emal müəssisələri və maliyyə institutları vasitəsilə istehsalçılara informasiya məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi imkanlarının dəyərləndirilməsi

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına informasiya-məsləhət xidmətləri göstərilməsində AEİMM ilə yanaşı, istehsal vasitələri təchizatçıları, emal müəssisələri və maliyyə institutları da fəal iştirak edə bilər. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi bu imkanlardan istifadəni dəyərləndirəcək və nəticələrə əsasən təkliflər hazırlayacaqdır.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Ölkədə kənd təsərrüfatında işlək informasiya-məsləhət xidmətləri sistemi formalaşacaqdır ki, bu da kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının məsləhət və informasiyaya çıxışını asanlaşdıracaqdır. İnformasiya-məsləhət xidmətləri təklif edən subyektlərin əhatə dairəsinin bütün bölgələri əhatə etməsi təmin olunacaqdır. İstehsalçılar üçün əlçatan olan elektron, media və çap informasiya-məsləhət xidmətləri sistemi qurulacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Bu prioritetdə qeyd olunmuş tədbirləri həyata keçirmək üçün tələb olunan investisiya digər bir sıra prioritetlərin investisiya tələbləri ilə birlikdə 2.1-ci prioritetdə qeyd edilmişdir.

Gözlənilən risklər

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının (xüsusilə də kiçik fermer təsərrüfatlarının) elektron məsləhət xidmətlərindən istifadə imkanları məhdud ola bilər.

7.6. Strateji hədəf 6. Kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə bazar infrastrukturunun inkişafı və istehsalçıların bazarlara çıxışının asanlaşdırılması

Məhsul yığımından sonrakı mərhələlərdə itkilərin azaldılması, məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsi, ən əsası isə istehsalçıların bazara çıxış şərtlərinin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə bazar infrastrukturunun təkmilləşdirilməsinə ciddi ehtiyac vardır. Mövcud bazar infrastrukturunu yerli istehsalçıların ticarət şəbəkələrinə əlverişli şərtlərlə daxil olmasına müəyyən maneələr yaradır və bəzən istehsalçılar yetişdirdikləri məhsulu ticarət vasitəçilərinin təklif etdikləri qiymət şərtləri ilə onlara satmağa məcbur olurlar. Bazar infrastrukturunun, xüsusilə də topdansatış və pərakəndə satış şəbəkələrinin kifayət qədər inkişaf etməməsi istehsalçı qiymətləri ilə bazar qiymətləri arasında fərqin 2–3 dəfə, bəzi hallarda isə daha çox olmasına gətirib çıxarır. İnkişaf etmiş ölkələrdə topdansatış bazarları ticarət, logistika, bazar məlumatlarının toplanması və yayılması, tələb və təklifə nəzarət funksiyalarının həyata keçirilməsi üçün zəruri vasitə rolunu yerinə yetirir və yüksək əlavə dəyərin yaradılmasında mühüm rol oynayır.

Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları istehsalçılarının ixrac bazarlarına çıxış imkanlarının genişləndirilməsi üçün geniş əhatəli tədbirlərin görülməsi də bu Strateji Yol Xəritəsi çərçivəsində müəyyən edilmiş prioritet istiqamətlərdən biridir. İlk növbədə, ixrac imkanlarının genişləndirilməsi baxımından zəruri şərtlərdən biri məhz bazar infrastrukturunun inkişafı ilə bağlıdır ki, bu baxımdan ölkədə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları üzrə bazar infrastrukturunun inkişafı tədbirləri ixraca da stimullaşdırıcı təsir göstərəcəkdir. Eyni zamanda ənənəvi ixrac bazarlarına daha geniş miqyasda daxil olmaqla yanaşı, xüsusilə də yeni ixrac bazarlarına çıxış imkanlarının yaradılması istiqamətində kompleks dəstəkləyici tədbirlərə ehtiyac vardır.

Qeyd edilən məsələlərlə əlaqədar qarşıdakı illərdə üç prioritet istiqamət üzrə geniş tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

Birinci prioritet çərçivəsində kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə bazar infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

İkinci prioritet kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə bazarın tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirləri əhatə edir.

Üçüncü prioritet çərçivəsində kənd təsərrüfatı və emal sənayesi məhsulları üzrə ixracın təşviqi və dəstəklənməsi istiqamətləri müəyyənləşdiriləcəkdir. Bu zaman kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları üzrə ixrac bazarlarının coğrafiyasının genişləndirilməsi, rəqabət üstünlüyü olan məhsul istehsalçıları üçün ixracın təşviqi və dəstəklənməsi üzrə tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

7.6.1. Prioritet 6.1. Kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə bazar infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi

Əsaslandırma

Hazırda ölkədə kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə bazar infrastrukturunun bir neçə istiqamətdə inkişaf etdirilməsinə ehtiyac vardır. İlk növbədə, regionlarda kənd təsərrüfatı məhsullarının yeni topdansatış və logistika mərkəzləri yaradılmalıdır. Eyni zamanda paytaxtda və digər iri şəhərlərdə kənd təsərrüfatı məhsullarının müasir tələblərə uyğun pərakəndə satış şəbəkələri genişləndirilməlidir. Ölkənin bütün regionlarında, xüsusilə də paytaxtda yüksək baytarlıq-sanitariya tələblərinə uyğun yeni ət kəsimi məntəqələri qurulmalıdır.

Xüsusilə kiçik və orta istehsalçıların tələbatına uyğun olaraq regionlarda meyvə-tərəvəz və taxıl anbarları şəbəkəsinin inkişaf etdirilməsi daha aktual bir vəzifədir.

İstehsalçıların daxili və xarici bazarlara çıxışının yaxşılaşdırılması baxımından yükdaşıma xidmətlərinin inkişafına, o cümlədən istehsalçılar üçün əlverişli şərtlərin təmin edilməsi baxımından bu xidmətlərin tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır.

Bu sahədə tədbirlərin əhatə dairəsi nəzərə alınmaqla, ilkin olaraq, texniki-iqtisadi qiymətləndirmə aparılacaq və qiymətləndirmənin nəticəsi müsbət olduqda, müvafiq islahatlar həyata keçiriləcəkdir.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 6.1.1: Regionlarda meyvə, tərəvəz, kartof və bostan məhsulları üzrə topdansatış və logistika xidmətlərini həyata keçirən bazar infrastrukturunu obyektlərinin qurulması

Dövlət-özəl tərəfdaşlığı əsasında və “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” ASC-nin aktiv iştirakı ilə regionlarda yeni topdansatış və logistika mərkəzləri qurulacaqdır. Bu regional mərkəzlər yerli istehsalçılar üçün bazara çıxış şərtlərini asanlaşdırmaqla yanaşı, ixrac bazarlarına böyük hissələrlə mal ixracının həyata keçirilməsi və Cəmiyyətin regionlarda tədarük fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün mühüm bazar infrastrukturunu rolunu oynayacaqdır.

Tədbir 6.1.2: Paytaxt və regionlarda müasir standartlara uyğun ət kəsimi məntəqələri şəbəkəsinin qurulmasının dəstəklənməsi

Dövlət-özəl tərəfdaşlığı əsasında özəl investorların təqdim etdiyi layihələrə aidiyyəti qurumlarla birlikdə güzəştli kreditlərin ayrılması imkanları araşdırılacaq və müvafiq baytarlıq-sanitariya standartlarına uyğun ət kəsimi məntəqələrinin qurulması təşviq ediləcəkdir.

Tədbir 6.1.3: Meyvə, tərəvəz, kartof və bostan məhsullarının saxlanılması üçün kiçik və orta həcmli soyuducu anbarların yaradılmasının dəstəklənməsi

Kiçik və orta təsərrüfatların anbar infrastrukturunu ilə təchizatının yaxşılaşdırılması üçün onların öz ehtiyaclarına uyğun, xüsusilə də yaratdıqları istehsalçı birlikləri (assosiasiyalar) çərçivəsində birgə istifadədə olmaqla, adekvat həcmdə soyuducu anbarlarla təchizatına dəstək veriləcəkdir.

Tədbir 6.1.4: Taxılçılıq regionlarında kiçik və orta həcmli taxıl anbarlarının yaradılmasının dəstəklənməsi

Emal müəssisələrinin və digər tədarükçülərin iştirakı, habelə kiçik və orta təsərrüfatların istehsalçı birlikləri (assosiasiyalar) çərçivəsində birgə istifadədə olmaqla, adekvat həcmdə taxıl anbarlarının təchizatına dəstək veriləcəkdir.

Tədbir 6.1.5: “Yaşıl market”lər və “fermer mağazası” şəbəkələrinin yaradılmasının dəstəklənməsi

Dövlət-özəl tərəfdaşlığı əsasında müasir standartlara uyğun “yaşıl marketlər” və “fermer mağazaları” şəbəkəsinin qurulması ilə bağlı sahibkarların təqdim etdiyi layihələrə güzəştli kreditlərin ayrılması imkanları araşdırılacaqdır.

Tədbir 6.1.6: Kənd təsərrüfatı məhsullarının topdan və pərakəndə satış qiymətləri üzrə elektron məlumat bazasının təkmilləşdirilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin meyvə, tərəvəz, kartof və bostan məhsullarının topdan və pərakəndə satış qiymətləri üzrə elektron məlumat bazası heyvandarlıq məhsullarını, taxılçılıq məhsullarını, texniki bitkiləri, habelə emal müəssisələrinin tədarük qiymətlərini və məhsulların sahədən satış qiymətlərini əhatə etməklə təkmilləşdiriləcəkdir.

Tədbir 6.1.7: Yükdaşıma xidmətlərinin inkişaf etdirilməsi üçün ehtiyacların müəyyən olunması və tədbirlərin görülməsi

İstehsalçıların daxili və xarici bazarlara çıxışının yaxşılaşdırılması baxımından daşıma xidmətləri ilə təminatın inkişaf etdirilməsi, o cümlədən bu xidmətlər üzrə tariflər, texniki standartlar və s. üzrə tənzimləmənin təkmilləşdirilməsi üçün ehtiyacların müəyyən olunaraq müvafiq tədbirlərə dair təkliflər hazırlanacaqdır.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Tədbirlərin nəticəsi kimi kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçıları üçün infrastruktur formalaşdırılacaqdır. Ölkənin bütün bölgələrinin tələbatına uyğun regional topdansatış və logistika mərkəzləri, əsas taxılçılıq regionlarında kiçik və orta tutumlu taxıl anbarları şəbəkəsi yaradıla bilər. Modern yükdaşıma sistemi qurulacaqdır ki, bu da daşınan yüklərin (o cümlədən tez xarab olan yüklərin və diri heyvanların) daha ahəngdar, vaxtında və təhlükəsiz şəkildə çatdırılmasını təmin edəcəkdir. Nəticədə, ət kəsiminin 90 faizi baytarlıq-sanitariya standartlarına uyğun məntəqələrdə aparılacaq, paytaxtda və iri şəhərlərdə 5 “yaşıl market” və 50 “fermer mağazası” qurulacaq, anbarların ümumi tutumunun ölkədə istehsal edilən meyvə-tərəvəz məhsullarının həcminə nisbəti 30 faizə çatacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Prioritet çərçivəsində hər bir region üzrə anbar, soyuducu, qablaşdırma, logistika mərkəzlərinə ehtiyac müəyyənləşdirilərək, bu istiqamətlər üzrə tədbirlər planı hazırlanacaq və tələb edilən investisiyanın həcmi müəyyənləşdiriləcəkdir.

Gözlənilən risklər

Bu prioritet üzrə əsas risk faktoru istehsalçıların anbar, soyuducu, qablaşdırma və logistika mərkəzlərinin xidmətlərindən istifadəyə maraqlı olmamaları ola bilər.

7.6.2. Prioritet 6.2. Kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə bazarın tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi

Əsaslandırma

Ölkədə kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə dövlət tənzimlənməsi, o cümlədən dövlət dəstəyi tədbirləri ənənəvi olaraq daha çox dəyər zəncirinin ilkin mərhələlərinə fokuslanmışdır. Hazırda kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə bazarın inkişafı və istehsalçıların əlverişli şərtlərlə bazara çıxış məsələlərinin effektiv şəkildə tənzimlənməsi bu sahənin dayanıqlı inkişafı baxımından mühüm strateji çağırışlardan biridir. Kənd təsərrüfatı məhsulları bazarında qiymətlərin əlverişsiz olduğu hallarda tədarük intervensiyalarının həyata keçirilməsi, daxili bazarın

ədalətsiz ticarət şərtlərindən qorunmasına və digər bu kimi məsələlərlə bağlı institusional sistemin effektivliyinin daha da artırılmasına ehtiyac vardır.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 6.2.1. Kənd təsərrüfatı məhsullarının daxili bazardakı ticarəti üzrə uçot göstəriciləri ilə bağlı tənzimləmə sisteminin hüquqi əsaslarının təkmilləşdirilməsi

Kənd təsərrüfatı məhsullarının ticarəti üzrə uçot sisteminin hüquqi əsaslarına yenidən baxılacaq və yeni nəzarət vasitələri nəzərdən keçiriləcəkdir.

Tədbir 6.2.2: Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları üzrə tədarük sisteminin inkişaf etdirilməsi

Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları üzrə tədarük sisteminin inkişafının iki istiqamətdə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. İlk növbədə, "Ərzaq məhsullarının tədarüku və təchizati" ASC-nin əsas funksiyasına uyğun olaraq dövlət ehtiyacları üçün mərkəzləşdirilmiş tədarük sistemi qurulacaq, bu istiqamətdə fəaliyyətlərin qanunvericiliyə uyğun olaraq yerli istehsalçılarla əlaqələndirilmiş şəkildə olmaqla həyata keçirilməsi mexanizmləri yaradılacaqdır. Eyni zamanda, kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları üzrə tədarük sisteminin inkişafı tədbirləri çərçivəsində bazar şərtlərinin istehsalçılar üçün əlverişsiz olduğu hallarda, tədarük intervensiyalarının təmin edilməsi mexanizmlərinin qurulması imkanları araşdırılacaqdır.

Tədbir 6.2.3: Bazar şərtlərinin əlverişsiz olduğu hallar üzrə intervensiya tədbirləri sisteminin qurulması

İstehsalçıların gəlirliliyinin və istehlakçıların ərzağa əlyetərliyinin təmin edilməsi maraqları baxımından kənd təsərrüfatı məhsullarının optimal qiymət səviyyəsinə nail olmaq məqsədi ilə bazara intervensiya tədbirlərinin həyata keçirilməsi sistemi qurulacaqdır. Bununla bağlı, dünya təcrübəsi əsasında müvafiq prosedurlar hazırlanacaq, intervensiya tədbirlərinin tətbiqi üçün qiymət və istehsal xərcləri ilə bağlı informasiya sistemlərinin və intervensiya alətlərinin yaradılması imkanlarına baxılacaqdır.

Bunlarla yanaşı, əhalinin ərzaq məhsulları ilə təchizatının əlverişli şərtlərlə həyata keçirilməsi baxımından ehtiyac yarandıqda, müvafiq məhsulların idxalının müəyyən dövrlər üzrə stimullaşdırılmasına dair konkret meyarların və mexanizmlərin hazırlanaraq tətbiq olunması nəzərdən keçiriləcəkdir.

Tədbir 6.2.4: Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları üzrə daxili bazarın ədalətsiz ticarət hallarından qorunması məqsədi ilə idxalın effektiv tənzimlənməsi sisteminin yaradılması

Daxili bazarı idxalın arzuolunmaz təsirlərindən qorumaq üçün kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə gömrük-tarif və qeyri-tarif tənzimlənməsi sistemi təkmilləşdiriləcək, kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə idxala mövsümi tarif kvotalarının operativ şəkildə tətbiqi və tarif eskalasiyası siyasəti ilə bağlı aydın kriteriyalara malik prosedurların tətbiqi imkanları araşdırılacaqdır.

Eyni zamanda, zəruri hallarda, kənd təsərrüfatı məhsullarının idxalı keyfiyyət sisteminin tələblərinə uyğun olaraq tənzimlənəcək və zərurət yarandıqda, geni dəyişdirilmiş məhsullara tətbiq edilən nəzarət vasitələri nəzərdən keçiriləcəkdir.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Tədbirlərin nəticəsi kimi kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının tənzimlənməsi sistemi təkmilləşdiriləcək, bütün kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların bazar çıxışı asanlaşacaq və kənd təsərrüfatı məhsullarının sahədən satış qiyməti ilə son istehlakçı bazarındakı qiyməti arasında olan fərq maksimum 50 faiz təşkil edəcəkdir.

Tələb edilən investisiya

Prioritet çərçivəsində hər bir region üzrə tədbirlər planı hazırlanacaq və tələb edilən investisiyanın həcmi müəyyənləşdiriləcəkdir.

Gözlənilən risklər

Bazarlara çıxışın təmin edilməsinə inhisarçılığa meyilli qüvvələr neqativ təsir göstərə bilər.

7.6.3. Prioritet 6.3. Kənd təsərrüfatı və emal sənayesi məhsulları üzrə ixracın təşviqi və dəstəklənməsi

Əsaslandırma

Bu prioritet çərçivəsində Azərbaycanın ixrac bazarının şaxələndirilməsi üçün konkret strategiyalar hazırlanacaqdır. Bu baxımdan BMT-nin malların ticarətinə dair məlumat bazasının məlumatları əsasında Azərbaycanın qısa və orta müddət ərzində ixrac edə biləcəyi ilkin əsas məhsullar üçün bazarlar müəyyən edilmiş və coğrafi məkan baxımından ən uyğun bazarların seçilməsi diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Qısamüddətli dövr üçün ixrac bazarları seçilərkən iki qonşu ölkə üzrə imkanlar daha real və cəlbedicidir: Rusiya bazarlarına daha çox məhsulun ixrac edilməsi və ticarət sanksiyalarının aradan qaldırılmasından sonra İranla ticarətin genişləndirilməsi. Müxtəlif kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını və məhsuldarlığını artırmaqla hər iki bazarda fəaliyyətin gücləndirilməsi üçün real imkanlar vardır. Həm Rusiya, həm İran bazarları üçün qısamüddətli ixrac potensialına malik olan məhsullar bu Strateji Yol Xəritəsinin ikinci hədəfində geniş şəkildə araşdırılaraq təyin edilmişdir.

İxrac strategiyasının ikinci hissəsi olaraq əsas diqqət ölkəyə yaxın olan hədəf bazarlarının və bu bazarlar üçün potensialı olan məhsulların müəyyənləşdirilməsinə yönəldilmişdir (şəkil 19).

Şəkil 19. Potensial ixrac bazarları və əsas ixrac məhsulları

1. Seçilmiş Orta Asiya ölkələri: Qazaxıstan, Türkmənistan, Özbəkistan
2. Avstriya, Belçika, Danimarka, Fransa, Almaniya, Yunanıstan, Macarıstan, İtaliya, Niderland, Polşa, Portuqaliya, İspaniya və Birləşmiş Krallıq
3. Səudiyyə Ərəbistanı, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Bəhreyn, Küveyt, Qətər.

Rusiya. BMT tərəfindən “heç bir mənbədə göstərilməyən” məhsul kateqoriyasına daxil edilmiş pomidor, xiyar və kornişon ixracının artırılması potensialı mövcuddur (Azərbaycandan və regionun digər ölkələrindən gələn məhsulun idxal dövriyyəsi 40 milyon ABŞ dollarından artıq olan məhsul kateqoriyası kimi təsnif edilib). Üzüm şarabından alınan spirt də yüksək potensiala malik olan məhsullar sırasındadır, lakin fındıq ləpəsi, təzə giləs və təzə şaftalı orta potensiala malik olan ixrac məhsulları kateqoriyasına aid edilir (25 milyon ABŞ dollarından artıq).

Orta Asiya ölkələri. Azərbaycan artıq bu region bazarına idxal edilən şəkər qamışından və şəkər çuğundurundan hazırlanmış şəkərin 75 faizini təmin edir. Gilas, günəbaxan yağı, marqarin də ölkəyə əlavə ixrac imkanları gətirən potensial məhsullardır. BMT tərəfindən “heç bir mənbədə göstərilməyən” məhsul kateqoriyasına daxil edilmiş şaftalı və digər meyvələr isə orta potensiala malik ixrac məhsullarıdır.

Aİ ölkələri. Aİ ölkələri kənd təsərrüfatı məhsulları üçün böyük ixrac bazarıdır. 2014-cü ildə Aİ ölkələrinin ümumi idxal həcmi 1,48 milyard ABŞ dolları olmuş (Azərbaycanın ixrac etdiyi əsas 20 məhsul da daxil olmaqla), Azərbaycan isə bundan cəmi 37 milyon ABŞ dolları qazanmışdır. Aİ bazarı öz ölçüsünə görə Azərbaycan üçün böyük ixrac bazarıdır. Bu bazara ixrac edilə biləcək əsas məhsullara fındıq ləpəsi, təzə giləs, günəbaxan yağı və meyvə-tərəvəz şirələri aid edilir. BMT tərəfindən “heç bir mənbədə göstərilməyən” məhsul kateqoriyasına daxil edilmiş meyvələr, şəkər qamışından və şəkər çuğundurundan hazırlanmış şəkər isə orta ixrac potensialına malik məhsullar hesab edilir.

Ukrayna. 2015-ci ildə Ukrayna region ölkələrindən 14 milyon ABŞ dolları dəyərində pomidor idxal etmişdir, lakin bu idxalda Azərbaycanın payı yoxdur. Ona görə də bu məhsul Ukrayna bazarı üçün ən böyük ixrac imkanlarına malik məhsul hesab edilir. Qara çay (tutumu 3 kiloqramdan az olan paketlərdə) və üzüm şərabından alınan spirt isə bu bazar üçün orta ixrac potensialına malik olan məhsullar hesab edilir.

Əsas ixrac bazarlarının müəyyənləşdirilməsi ilə yanaşı bu bazarlara iqtisadi baxımdan daha səmərəli, beynəlxalq bazarlarda rəqabət qabiliyyəti daha yüksək məhsulların ixracının stimullaşdırılması vacib məsələ kimi qarşıda durur. Bununla əlaqədar olaraq, bu prioritetdə göstərilən məhsullarla yanaşı 2.1-ci prioritetdə müəyyənləşdirilmiş əsas ixracyönümlü məhsulların da ixracı stimullaşdırılacaqdır. Beləliklə, qeyd olunan istiqamətlərdə bazarlar üzrə daha dəqiq araşdırmalar aparılaraq, yerli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla, ixrac strategiyaları hazırlanacaq və yerli istehsalçıların hədəf bazarlara çıxış imkanlarının artırılması istiqamətində konkret tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 6.3.1: İxrac bazarlarının coğrafiyasının genişləndirilməsinə və ənənəvi ixrac bazarlarındakı mövqelərin möhkəmləndirilməsinə dəstək verilməsi

Kənd təsərrüfatı və emal sənayesi məhsulları üzrə hazırkı və potensial ixrac bazarlarında mütəmadi olaraq marketinq tədqiqatları aparılaraq, bunun əsasında təkliflər hazırlanacaq və istehsalçılar məlumatlandırılacaqdır.

Tədbir 6.3.2: “Made in Azerbaijan” brendinin təşviqi

Müəyyənləşdirilmiş bazarlarda milli marketinq kampaniyası həyata keçiriləcək və milli məhsulların brendi yaradılacaqdır. İlk növbədə, bu marketinq tədbirlərinin büdcəsi təşkil ediləcək və investisiya qoyuluşu iqtisadi baxımdan əsaslandırılacaqdır. Bundan sonra beynəlxalq marketinq şirkətlərinin xidmətlərindən istifadə etməklə, müxtəlif dəyər zəncirləri üzrə milli prioritetlərə əsaslanan strategiya və icra planı hazırlanacaqdır. Nəticə etibarilə, hədəf bazarlarında marketinq kampaniyaları həyata keçiriləcək, indikatorlar mütəmadi olaraq qeydə alınacaq və xərclərin səmərəliliyi ilkin nəticələr əsasında təmin ediləcəkdir.

Brendin yaradılması və reklam tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı məhsulların bazarda daha qabarıq nəzərə çarpması üçün ölkənin atributlarından və özünəməxsus xüsusiyyətlərindən istifadə ediləcəkdir. Seçilmiş Azərbaycan məhsullarının brendinin yaradılması üçün müvafiq beynəlxalq bazarlarda milli marketinq tədbirlərinin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulacaqdır. Seçilmiş məhsulların daxili və xarici istehlakının artırılması məqsədi ilə reklam-təşviq işlərinə rəhbərlik edən şura yaradılacaq, eyni zamanda əsas diqqət hədəf bazarlara yönəldiləcəkdir. Şura seçilmiş məhsullar üzrə hədəf regionlarını və ölkələri müəyyənləşdirəcək və məqsədyönlü reklam tədbirlərinə başlayacaqdır. Reklamlarda bu məhsulların təşviqi həyata keçiriləcəkdir. Onlayn xəbər bülletenlərində, qəzetlərdə və məlumat xarakterli internet saytlarında Azərbaycan məhsullarının özünəməxsus xüsusiyyətləri reklam ediləcəkdir. “Azərbaycan Hava Yolları” QSC uçuşlar zamanı sənişinləri, o cümlədən əsas ticarət konfranslarında, beynəlxalq sərgilərdə və digər tədbirlərdə iştirak edən xarici nümayəndələri Azərbaycan məhsullarına qonaq edəcəkdir.

Bununla yanaşı, “Made in Azerbaijan” brendinin beynəlxalq aləmdə tanıtılması işlərinin daha effektiv təşkili məqsədilə ölkədə istehsal olunan mallar və

həmin malların istehsalçıları barədə məlumatları əks etdirən İnternet portalının yaradılması ilə bağlı işlər davam etdiriləcəkdir. Malların istehsalçıları tərəfindən məlumatların həmin portalda yerləşdirilməsi üçün təbliğat-təşviqat tədbirləri həyata keçiriləcək və portal barədə məlumatın kütləvi informasiya vasitələri ilə yayılması təmin ediləcəkdir.

Tədbir 6.3.3: Potensial ixrac bazarları haqqında fermerlərin məlumatlandırılması

Aparılmış marketing araşdırmalarının nəticələrinə əsasən müəyyənləşdirilmiş potensial ixrac bazarları haqqında fermerlər məlumatlandırılacaqlar. Bu məqsədlə regionlar üzrə fermerlər üçün təlim və seminarlar təşkil ediləcək, təşviqat işləri aparılacaq, hər bir bazar üzrə məlumat kitabçaları və informasiya bülletenləri çap edilərək fermerlərə paylanılacaqdır.

Tədbir 6.3.4: Potensial ixracatçı fermerlərin müəyyənləşdirilməsi

Məlumatlandırmaya və seminarların nəticələrinə əsasən ixrac bazarlarına uyğun məhsullar üzrə ixracameyilli, müvafiq bilik və bacarıqları, eləcə də potensial ixrac imkanları olan ixracatçı fermerlər (məsələn, 200 fermer) müəyyənləşdiriləcəkdir.

Tədbir 6.3.5: Sertifikatlaşdırma sisteminin təkmilləşdirilməsi, beynəlxalq standartların təmin edilməsi

İxrac məhsullarının beynəlxalq bazarların tələblərinə uyğunlaşdırılması üçün sertifikatlaşdırma sistemi təkmilləşdiriləcək, həmçinin beynəlxalq sertifikatların alınmasında ixracatçı fermerlərə dəstək veriləcəkdir.

Tədbir 6.3.6: İxrac sənədlərinin əldə edilməsinə dəstək verilməsi

Əvvəlki tədbirlərin davamı olaraq fermerlərə ixrac mərhələsində də sənədlərin əldə edilməsinə dəstək mexanizmi hazırlanacaqdır. İxracla bağlı sənədləşmə məsələlərinin effektiv həlli üçün çevik sənədləşmə mexanizmi yaradılacaqdır.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Tədbirlər nəticəsində istehsalçılar ixracyönümlü məhsul istehsal etmək vərdişləri qazanacaqlar, kənd təsərrüfatı məhsullarının ixrac coğrafiyası genişləndiriləcək, kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə ixracın həcmi artacaq, 2020-ci ildə real ÜDM-ə birbaşa təsirinin 35 milyon manat, dolayı təsirinin isə 55 milyon manat olmaqla, ümumilikdə 90 milyon manat olacağı proqnozlaşdırılır. Bu prioritet üzrə tədbirlərin görülməsi nəticəsində birbaşa və dolayı yolla 5060 iş yerinin açılacağı gözlənilir. 2020-ci ilədək ölkə üzrə kənd təsərrüfatı məhsulları ixracı üzrə 200 fermer ixtisaslaşacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Prioritet çərçivəsində 40 milyon manat maliyyə vəsaitinin tələb ediləcəyi proqnozlaşdırılır.

Gözlənilən risklər

Həm ölkə daxilində, həm də hədəf regionlarda geosiyasi vəziyyətin kəskinləşməsi nəzərdə tutulan məqsədlərə nail olmağa mane ola biləcək risk amilidir.

7.7. Strateji hədəf 7. Ətraf mühitin qorunması, təbii resurslardan dayanıqlı istifadə və təbii amillərin kənd təsərrüfatına təsirlərinin idarə olunması

Kənd təsərrüfatı təbii amillərdən asılı olan sahədir. Hər il sel sularından, doludan, quraqlıqdan, şaxtadan, təhlükəli ziyanvericilərin kütləvi yayılmasından və s. təbii hadisələrdən kənd təsərrüfatına xeyli ziyan dəyir. Eyni zamanda, kənd təsərrüfatında istehsal fəaliyyətlərinin qeyri-effektiv təşkili torpaq, su resurslarına və iqlimə ciddi şəkildə mənfi təsir göstərir. Məsələn, rəsmi statistik məlumatlara əsasən 2015-ci ildə Azərbaycanda istilik effekti yaradan qazların atılması göstəricisi energetika sektorundan kənar sənaye fəaliyyətləri üzrə 3,1 milyon ton CO₂ ekvivalentində olduğu halda, kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə bu göstərici 7,2 milyon ton CO₂ ekvivalentində olmuşdur. Həmçinin kənd təsərrüfatı fəaliyyəti zamanı aqrotexniki qaydalara tam əməl olunmaması, kimyəvi maddələrdən normadan çox istifadə edilməsi, suvarma suyundan qənaətlə və səmərəli şəkildə istifadə edilməməsi, suvarma və kollektor-drenaj şəbəkələrinin bir hissəsinin qənaətbəxş vəziyyətdə olmaması və digər amillər nəticəsində kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların yararsız hala düşməsi prosesi sürətlənmişdir. Səhrələşmə, şoranlaşma, torpaq eroziyası, torpağın şuma yararlı qatının yox olması, otlaqların təbii ot örtüyünün nazıqlaşması, qış və yay otlaqlarından düzgün istifadə edilməməsi, zəruri tədbirlərin görülməməsi nəticəsində otlaq sahələrinin keyfiyyətinin aşağı düşməsi və bu kimi səbəblər ciddi narahatlıq doğurur.

Qarşıdakı illərdə bu sahədə tədbirlər, əsasən, dörd prioritet istiqamət üzrə həyata keçiriləcəkdir. İlk olaraq iqlim dəyişmələrinin və digər təbii amillərin kənd təsərrüfatına mənfi təsirinin azaldılması mexanizmləri işlənəcək və adekvat adaptasiya planı hazırlanacaqdır.

Aqrar sahədə ətraf mühiti mühafizə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi prioriteti çərçivəsində kənd təsərrüfatı istehsalının ekoloji normalara uyğunluğu üzrə müasir tələblərə cavab verən indikatorlar hazırlanacaq, qiymətləndirmə aparılacaq, kənd təsərrüfatı sektorunda karbon qazı emissiyası azaldılacaq, tarlaqoruyucu meşə zolaqları salınacaq və digər müvafiq tədbirlər görülməcəkdir.

Kənd təsərrüfatı torpaqlarından və su ehtiyatlarından dayanıqlı istifadə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi prioriteti çərçivəsində isə torpaqların təyinatının dəyişdirilməsi prosesinin ətraf mühitə təsirlərinin qiymətləndirilməsi mexanizmi yaradılacaq, otlaqların idarəedilməsi təkmilləşdiriləcək, suvarılan torpaqların meliorativ vəziyyəti yaxşılaşdırılacaq, təkrar şoranlaşmanın qarşısı alınacaq və dayanıqlı inkişafa mane olan digər problemlər aradan qaldırılacaqdır.

Bu strateji hədəfin sonuncu prioriteti isə ölkədə ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalının inkişafına xidmət edəcəkdir.

7.7.1. Prioritet 7.1. İqlim dəyişmələrinin və digər təbii amillərin kənd təsərrüfatına mənfi təsirinin azaldılması mexanizmlərinin işlənilməsi

Əsaslandırma

İqlim dəyişmələri Yer kürəsində orta illik temperaturun tədricən artması (2080-ci il üçün global səviyyədə orta illik temperaturun 4⁰ C artması gözlənilir⁵), atmosfer

⁵ İqlim dəyişmələri, su və ərzaq təhlükəsizliyi üzrə hesabat, BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı, 2011

yağıntılarının ərazilər üzrə qeyri-bərabər paylanması, müxtəlif və qeyri-münasib dövrlərdə düşməsi, su və torpaq səthindən gedən fiziki buxarlanmanın 1,2–1,6 dəfə artması, kolluqların və meşələrin azalması, küləklərin səmtinin və intensivliyinin dəyişməsi, fırtına və qasırğaların artması, quraqlığın yaranması və digər əlamətlərlə xarakterizə olunur. İqlim dəyişmələrinin təsiri ilə yağıntıların azalması nəticəsində əkin və otarma dövrlərində kəskin rütubət çatışmazlığı müşahidə oluna bilər. Rəsmi statistikaya əsasən, Azərbaycanda bitkiçilik məhsullarının 80 faizdən çoxu suvarılan torpaqlarda istehsal olunur. Bu baxımdan, iqlim dəyişmələrinin təsiri ilə su resurslarının azalması kənd təsərrüfatını ciddi təzyiqlə üzləşdirə bilər.

İqlim dəyişmələrinin kənd təsərrüfatına vurduğu zərərin təsirinin azaldılması və kənd təsərrüfatının iqlim dəyişikliklərinə maksimum uyğunlaşdırılması üçün əkin və otlaq ərazilərində səmərəli idarəetmənin təşkili ilə bağlı fəaliyyətin gücləndirilməsi və qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi zəruridir. Bu məqsədlə, iqlim dəyişmələrinin təsirlərinin qiymətləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər planı hazırlanacaq və "iqliməsaslı ağıllı kənd təsərrüfatı" təşviq ediləcəkdir. İqlim dəyişkənliyinin kənd təsərrüfatına mənfi təsirini azaltmaq üçün biotik və abiotik stress amillərinə davamlı məhsuldar bitki sortlarının yaradılması ilə bağlı fəaliyyət genişləndiriləcək, həmçinin kənd təsərrüfatının müasir aqrometeoroloji təminatı sistemi formalaşdırılacaqdır. Bu sistem, fermer təsərrüfatları, sığorta şirkətləri və kənd təsərrüfatı sahəsində fəaliyyət göstərən elmi tədqiqat təşkilatları ilə əməkdaşlığa istiqamətləndiriləcəkdir. Bu prioritet çərçivəsində iqlim dəyişmələrinin və təbii amillərin kənd təsərrüfatına mənfi təsirinin azaldılması üçün müvafiq tədbirlər görülməli, bununla da ölkədə aqrar sahənin dayanıqlı inkişafı baxımından "iqliməsaslı ağıllı kənd təsərrüfatı" prinsiplərinin tətbiqi stimullaşdırılacaqdır.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 7.1.1: İqlim dəyişmələrinin kənd təsərrüfatına təsirlərinin qiymətləndirilməsi və adekvat adaptasiya planının hazırlanması

İqlim dəyişmələrinin kənd təsərrüfatına təsirləri ölkənin regionları üzrə qiymətləndirilərək, həssaslıq dərəcəsi müəyyənləşdiriləcək və gözlənilən itkilərin minimuma endirilməsi üçün adekvat adaptasiya və təsirlərin azaldılması planı hazırlanacaqdır. Ölkədə iqlim dəyişikliklərinə daha çox məruz qalmış regionlar müəyyənləşdiriləcəkdir. İqlim dəyişmələri zamanı yarana biləcək zərərin ilkin məbləği hesablanacaq və zərərin aradan qaldırılması üçün ehtiyac olan investisiya həcmi müəyyənləşəcəkdir.

Tədbir 7.1.2: Aqrometeoroloji məlumat bazasının təkmilləşdirilməsi

Aqrometeoroloji məlumatların kənd təsərrüfatı sahəsində tətbiqinin genişləndirilməsi, bu məlumatların bülleten, icmal formasında müasir tələblərə uyğun tərtibatı, informasiya vasitələrində aqrometeoroloji şərh və icmalların yayımlanması, əkin və otlaqların müayinələri, torpağın aqrohidrologiya xüsusiyyətlərinin tədqiqi üzrə ekspedisiyaların təşkili ilə bağlı fəaliyyət genişləndiriləcəkdir. Aqrometeoroloji proqnoz metodları inkişaf etdiriləcək, əkin sahələrində və otlaqlarda torpaqların rütubətliyi, torpaq səthindən buxarlanma üzərində müşahidə işləri gücləndiriləcəkdir. Kənd təsərrüfatı ilə bağlı qurumlar üçün bu məlumatların əlçatanlığı təmin ediləcəkdir.

Tədbir 7.1.3: Kənd təsərrüfatı məqsədləri üçün hava şəraitinə müdaxilə və doludan müdafiə sisteminin yaradılması imkanlarına baxılması

Dünya təcrübəsində hava şəraitinə dolu yağmasına görə baş verə biləcək fəsadların qarşısının alınması və ya azaldılması, müvafiq ərazidə (ərazilərdə) kənd, meşə və kommunal təsərrüfatların maraqlarına uyğun olaraq yağıntıların çoxaldılması və ya azaldılması və s. səbəblərə görə müdaxilə edilir. Ölkənin ehtiyaclarını nəzərə alaraq, kənd təsərrüfatı məqsədləri üçün hava şəraitinə müdaxilə və doludan müdafiə sisteminin yaradılması istiqamətində iş aparılacaqdır.

Tədbir 7.1.4: Qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi və müvafiq qurumlar arasındakı koordinasiyanın gücləndirilməsi

Müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi zamanı qarşıya çıxma biləcək problemləri də nəzərə alaraq, bu sahə ilə bağlı qanunvericilik bazası təkmilləşdiriləcəkdir. İqlim dəyişikliklərinin kənd təsərrüfatına təsirlərinin azaldılması tədbirləri də nəzərə alınmaqla, bu sahədəki müvafiq qurumlar arasındakı fəaliyyətləri koordinasiya edən işçi qrupun yaradılması imkanlarına baxılacaqdır.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Cari prioritet daxilindəki tədbirlər nəticəsində iqlim dəyişmələrinin təsirləri qiymətləndiriləcək, zərərin azaldılması üçün adekvat adaptasiya planı hazırlanacaq, "iqliməsaslı ağıllı kənd təsərrüfatı" təşviq ediləcək, aqrometeoroloji məlumat bazası yaradılacaq, biotik və abiotik amillərə davamlı bitki sortlarının becərilməsi istiqamətində fəaliyyət genişləndiriləcəkdir. Kənd təsərrüfatı məqsədləri üçün hava şəraitinə müdaxilə və doludan müdafiə sisteminin yaradılması imkanları qiymətləndiriləcəkdir.

Tələb edilən investisiya

Prioritet çərçivəsində tədbirlərin əhatə dairəsini nəzərə alaraq, təxminən 7 milyon manat həcmində vəsaitin tələb ediləcəyi proqnozlaşdırılır.

Gözlənilən risklər

Prioritet çərçivəsində əsas risklərə iqlim dəyişikliklərinin təsirlərinin qiymətləndirilməsi sahəsində yetərinə yüksəkixtisaslı kadrların olmaması, aqrometeoroloji məlumat bazasının, hava şəraitinə müdaxilə və doludan müdafiə sisteminin maliyyələşməsi üçün vəsaitin ayrılmaması daxildir.

7.7.2. Prioritet 7.2. Aqrar sahədə ətraf mühiti mühafizə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi

Əsaslandırma

Ətraf mühiti mühafizə məsələləri də davamlı olaraq diqqət mərkəzində saxlanılmaqla, bitkiçilikdə və heyvandarlıqda karbon qazı emissiyasının azaldılması, aqrar emal sahəsində tullantısız istehsal texnologiyalarının tətbiqi, kənd təsərrüfatı istehsalının ətraf mühitə digər zərərli təsirlərinin minimuma endirilməsi ilə bağlı araşdırmalar aparılmalıdır. Kənd təsərrüfatı istehsalının ekoloji normalara uyğunluğunun təmin edilməsi, kənd təsərrüfatında zərərli kimyəvi maddələrin tətbiqinin məhdudlaşdırılması ilə bağlı tənzimləyici tədbirlərin gec həyata keçirilməsinin ciddi ekoloji fəsadları ola bilər. Bu prioritet çərçivəsində tarlaqoruyucu

meşə zolaqlarının salınması dəstəklənəcək, yaşıllıqların salınmasında iqtisadi səmərə verən bitki növlərindən istifadə (badam, püstə, nar, tut, əncir, ərik və s.) imkanları nəzərdən keçiriləcəkdir. Eyni zamanda, aqrobiomüxtəlifliyin qorunması üçün müvafiq tədbirlərin davam etdirilməsi, biomüxtəlifliyin qorunması və gen bankının yaradılması ilə bağlı təkliflərin hazırlanması nəzərdə tutulur. İstixanaların inkişafı və onların istilik təchizatında alternativ enerji mənbələrindən istifadə imkanlarının öyrənilməsinə də ehtiyac vardır.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 7.2.1: Kənd təsərrüfatı istehsalının ekoloji normalara uyğunluğu üzrə müasir tələblərə cavab verən indikatorların hazırlanması və qiymətləndirmənin aparılması

Kənd təsərrüfatı istehsalının ekoloji normalara uyğunluğunun kompleks şəkildə qiymətləndirilməsinin aparılması imkanları araşdırılacaqdır. Bu qiymətləndirmənin aparılması qərara alınarsa, aqrar sahədə tullantısız istehsal texnologiyalarının tətbiqinin təşviq olunması, kənd təsərrüfatında zəhərli kimyəvi maddələrin tətbiqinin məhdudlaşdırılması, pestisidlərin dövriyyəsinin bütün mərhələlərində onların keyfiyyətinə dövlət nəzarətinin gücləndirilməsi, ziyanvericilər və əlaq otları ilə mübarizədə bioloji üsullardan istifadənin genişləndirilməsi və digər məsələlər üzrə ehtiyaclar müəyyən ediləcək və təkliflər hazırlanacaqdır.

Tədbir 7.2.2: Kənd təsərrüfatı sektorunda karbon qazı emissiyasının azaldılması

Bitkiçilikdə və heyvandarlıqda karbon qazı emissiyasının azaldılması tədbirləri hesabına təsərrüfatlarda formalaşan peyinlərdən yaranan metan qazının yığılması və bərpa olunan enerji kimi istifadəsinin təşviq olunması nəzərdən keçiriləcəkdir. Respublikada heyvandarlığın inkişafı ilə bağlı həyata keçiriləcək tədbirlər istixana effekti yaradan qazların emissiyasının azaldılması tədbirləri ilə uyğunlaşdırılacaqdır.

Tədbir 7.2.3: Tarlaqoruyucu meşə zolaqlarının salınması

Əkin sahələrinin kənarında mərtəbəli tarlaqoruyucu meşə zolaqlarının salınması dəstəklənəcək və 2025-ci ilə kimi tarlaqoruyucu meşə sahələrinin inkişafı ilə bağlı tədbirlər planı hazırlanacaqdır. Beynəlxalq donorları da cəlb etməklə tarlaqoruyucu, torpaqqoruyucu və suqoruyucu meşə və meşə zolaqlarının salınması sahəsində müvafiq işlər görülməcəkdir.

Tədbir 7.2.4: Ətraf mühitin qorunmasına iqtisadi yanaşmanın tətbiqi

Yaşıllıqların salınmasında iqtisadi səmərə verən bitki (zeytun, badam, püstə, nar, tut, əncir və s.) növlərindən istifadə dəstəklənəcəkdir. Dağlıq və dağətəyi rayonlarda eroziyaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsi məqsədi ilə mövcud terraslarda müxtəlif meyvə ağacları və çoxillik ot bitkiləri əkiləcəkdir. Kənd təsərrüfatına yararsız qeyri-meşə fondu torpaqlarında iqtisadi səmərə verən bitki növlərindən istifadə edilərək yaşıllıqlar salınacaq, həmçinin ekzogen geoloji proseslərin təsirinə məruz qalmış həssas ərazilərdə dəmyə əkinçiliyinin tətbiqi imkanları araşdırılacaqdır. Eyni zamanda, plastik torbaların kütləvi istifadəsinin bitkilərə, heyvanlara, torpaq və su resurslarına mənfi təsirinin qiymətləndirilməsi aparılacaq və bu sahədə çirklənmənin azaldılması üçün müvafiq tədbirlər planı hazırlanacaqdır.

Tədbir 7.2.5: Aqrobiomüxtəlifliyin qorunması

Aqrobiomüxtəlifliyin qorunması üçün müvafiq tədbirlər işlənib həyata keçiriləcəkdir. Biomüxtəlifliyin qorunması və gen bankının yaradılması sahəsində işlər gücləndiriləcəkdir. Ənənəvi damazlıq, biotexnologiya və molekulyar metodların tətbiqi ilə əldə edilmiş yerli bitki və heyvan genetik resurslarının toplanması, öyrənilməsi və mühafizəsi istiqamətində fəaliyyət dərinləşdiriləcəkdir.

Tədbir 7.2.6: Aqrar sahədə “yaşıl iqtisadiyyat”a keçid potensialının qiymətləndirilməsi və istixanaların istilik təchizatında alternativ enerji mənbələrindən istifadə edilməsi

Aqrar sahədə “yaşıl iqtisadiyyat”a keçid potensialının qiymətləndirilməsi aparılacaqdır. İstixanalarda üzvi maddələrdən hazırlanmış kompostlardan istifadəyə üstünlük verilməsi təşviq olunacaqdır. İstixanaların istilik təchizatında günəş kollektorlarından, bioqazdan və termal su ehtiyatları potensialından istifadə olunması imkanları araşdırılacaq və tətbiqi imkanları nəzərdən keçiriləcəkdir.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Bu prioritetin iqtisadi və maliyyə əsaslandırması müsbət olarsa, onun həyata keçirilməsi ilə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının ekoloji normalara uyğunluğunun qiymətləndirilməsi aparılacaq, aqrar sahədə tullantısız istehsal texnologiyalarının tətbiqi genişlənəcək, kənd təsərrüfatı istehsalının ekoloji normalara uyğunluğu təmin ediləcək, kənd təsərrüfatında zəhərli kimyəvi maddələrin tətbiqi məhdudlaşdırılacaq, bitkiçilikdə və heyvandarlıqda karbon qazı emissiyası azaldılacaq, tarlaqoruyucu meşə zolaqları salınacaq, yaşıllıqların salınmasında iqtisadi səmərə verən bitki növlərindən istifadə ediləcək, ətraf mühiti plastik torbalarla çirkəndirmə halları azalacaq, aqrobiomüxtəlifliyin qorunması üçün tədbirlər planı hazırlanacaqdır. Ümumilikdə isə, kənd təsərrüfatında zəhərli kimyəvi maddələrin tətbiqi 30 faiz azalacaq, bitkiçilikdə və heyvandarlıqda karbon qazı emissiyası azalacaq, həm tarlaqoruyucu meşə zolaqları, həm də yaşıllıqların salınmasında iqtisadi səmərə verən bitki növlərindən istifadə 30 faiz artacaq, istixanaların istilik təchizatında alternativ mənbələrdən istifadə 20 faiz artacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Nəzərdə tutulmuş tədbirləri həyata keçirmək üçün tələb olunan investisiyanın həcmi texniki-iqtisadi əsaslandırmaların nəticəsində müəyyən ediləcəkdir.

Gözlənilən risklər

Texniki-iqtisadi əsaslandırmanın nəticəsi bu prioritetin həyata keçməsinə gətirib çıxara bilər. Əsaslandırma zamanı müsbət nəticə əldə olunarsa, prioritet çərçivəsində əsas risklərə istehsalçıların ekoloji normaları gözləməməklə daha çox gəlir əldə etmək istəkləri, kənd təsərrüfatında zəhərli kimyəvi maddələrin alternativlərini əldə etməkdə çətinlik, dövlət nəzarətini həyata keçirən qurumun fəaliyyətində yarana biləcək hər hansı bir boşluq, plastik torbalardan istifadə hallarının artması, istixana sahiblərinin alternativ mənbələrdən istifadəyə maraq göstərməməsi daxildir.

7.7.3. Prioritet 7.3. Kənd təsərrüfatı torpaqlarından və su ehtiyatlarından dayanıqlı istifadə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi

Əsaslandırma

Kənd təsərrüfatı təyinətli torpaqlardan istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, şoranlaşmaya məruz qalan torpaqların əkin dövriyyəsinə qaytarılması, otlaq və biçənəklərin bitki örtüyünün qorunub saxlanması və ot durumunun zənginləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlərin intensivləşdirilməsi imkanları dəyərləndirilməli və müvafiq təkliflər irəli sürülməlidir. Torpaq resurslarının mütəmadi və hərtərəfli monitorinqi, əkin sahələrinin kimyəvi strukturu ilə bağlı mənzərəni əks etdirən təfsilatlı aqrokimyəvi torpaq xəritələrinin hazırlanması, əkinçiliyin inkişafı zamanı torpaqların deqradasiyasını azaldan texnologiya və metodların tətbiqinin stimullaşdırılması istiqamətində də fəaliyyətin genişləndirilməsinə ehtiyac duyulur. Şoranlaşmış, su altında qalmış, çirklənmiş torpaqların sağlamlaşdırılması üçün onların meliorasiyasının və rekultivasiyasının həyata keçirilməsi mühümdür.

Torpaq resursları ilə yanaşı, su ehtiyatlarından da dayanıqlı istifadəyə nail olmaq aktuallıq daşıyır. Şirin su ehtiyatlarına görə Azərbaycan inkişaf etmiş ölkələrdən xeyli geridə qalır. Azərbaycanda quraqlıq illərdə hər adambaşına 1000 kubmetrdən az şirin su düşür.

Azərbaycanın əsas su arteriyası olan Kür və Araz çaylarının minerallaşma dərəcəsi artmış, ağır metallar və digər zəhərli maddələrlə çirklənmişdir. Antropogen təsirlər nəticəsində ölkə ərazisindəki çayların bəzilərinin axını kəskin dəyişmişdir. Çaylar bəzən yay aylarında quruyur və yaz-qış mövsümündə axını bərpa olunaraq daşqın yaradır. Keçən əsrin 50–80-ci illərində inşa edilmiş suvarma kanalları, kollektor-drenaj şəbəkələri və onların üzərində olan hidrotexniki qurğular fiziki və mənəvi aşınmaya məruz qalmışdır.

Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC-nin məlumatlarına əsasən hazırda Azərbaycanda suvarmaya və kənd təsərrüfatının təchizatına 6430 milyon kub metr su sərf olunur.

2014-cü ildə su təchizatının üçdə biri istehlakçılara çatmadan daşınarkən itirilmişdir və bu itkilərin böyük bir hissəsi kənd təsərrüfatında istifadə olunacaq sulara aid olunur. Faktiki olaraq, kənd təsərrüfatı sektoruna ümumi təchiz olunan suların 89 faizini və itirilmiş suların da məhz dördü üçünü aid etmək olar. İtkilərin əsas səbəbi müasir infrastrukturla müqayisədə səmərəliliyi daha az olan torpaq kanallarının (xüsusilə kənd yerlərində) çox olmasıdır.

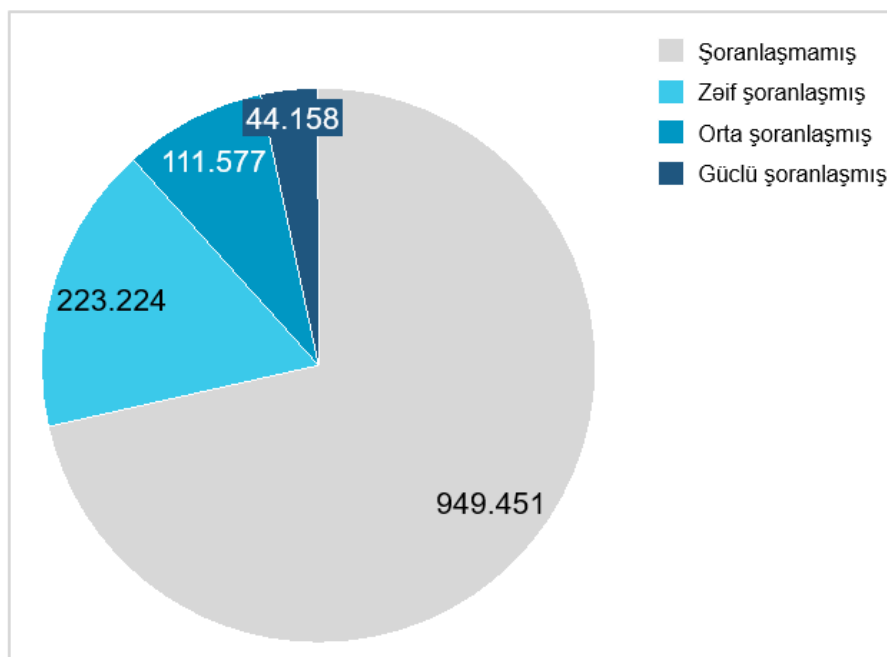
Su istifadəsində səmərəliliyin artırılması üçün Azərbaycanda köhnə boru kəmərlərinin bərpasına (suyun daşınması zamanı böyük itkilərə səbəb olan boru kəmərlərinin) investisiyalar qoyulacaq; sızıntıları azaltmaq üçün torpaq kanalları iki-üç ildən bir təmizlənəcək; investisiyalar torpaq kanallarına yox, suvarma kanallarına yönəldiləcək və kənd yerlərində həddindən artıq suvarmanın qarşısını almaq üçün inkişaf planı hazırlanacaqdır.

Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC-nin məlumatına görə son illərdə bu sahəyə əsaslı kapital qoyuluşu dəfələrlə artmış, sahənin maddi-texniki bazası xeyli gücləndirilmiş, minlərlə kilometr suvarma kanallarının və kollektor-drenaj şəbəkələrinin bərpası, yenidən qurulması və tikintisi həyata keçirilmiş, 266 min hektar sahədə suvarılan torpaqların su təminatı, 218 min hektar sahədə isə meliorativ vəziyyət yaxşılaşdırılmış, 43 min hektar yeni suvarılan sahələr kənd təsərrüfatı dövriyyəsinə cəlb edilmiş, 1493 subartezian quyusu qazılmış, sel və

daşqınlara qarşı Kür, Araz və dağ çaylarında 1000 kilometrden artıq sahilbərkitmə və bəndlərin möhkəmləndirilməsi işləri həyata keçirilmişdir.

Qeyd edək ki, suvarılan kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların müəyyən hissəsi şoranlaşmaya məruz qalmışdır. Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC-nin 1 yanvar 2016-cı ilə olan məlumatına görə suvarılan torpaqların 16,8 faizi zəif, 8,4 faizi orta, 3,3 faizi güclü şoranlaşmışdır.

Şəkil 20. Azərbaycanda suvarılan torpaqların şoranlaşma vəziyyəti (hektarla)

Mənbə: Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyəti

Hazırda respublikada suvarılan torpaqların 495166 hektarına meliorativ tədbir görülməsi tələb olunur. Buna görə də suvarılan torpaqların meliorativ vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və təkrar şoranlaşmanın qarşısının alınması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi imkanları araşdırılmalıdır.

Su resurslarından səmərəli istifadəni təmin etmək üçün kənd təsərrüfatı istehsalında mütərəqqi suvarma texnologiyalarının tətbiqi genişləndirilməlidir. Bu istiqamətdə kənd təsərrüfatında effektiv suvarma sistemləri və avadanlıqlarından istifadənin genişləndirilməsi (damcılı suvarma, su çiləmə və s.), irriqasiya, drenaj işinin gücləndirilməsi, su resurslarının monitorinqi, yeni suvarma kanallarının və su anbarlarının inşası, dağ çaylarında sel sularının effektiv idarə edilməsi, kənd yerlərinə və ətraf mühitə dağıdıcı təsirlərin minimuma endirilməsi, suvarma şəbəkəsinin təkmilləşdirilməsi, şoranlaşmaya məruz qalmış ərazilərdə drenaj sisteminin tətbiq edilməsi ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün texniki-iqtisadi qiymətləndirmənin aparılması nəzərdə tutulur. Meliorativ tədbirlərin kənd təsərrüfatı üzrə yararlı əkin sahələrinin perspektiv inkişaf planları ilə uzlaşdırılması və quraq regionlarda yağıntı sularından istifadə ilə bağlı fəaliyyətin gücləndirilməsi nəzərdən keçiriləcəkdir.

Kənd təsərrüfatı torpaqlarından və su ehtiyatlarından dayanıqlı istifadə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi prioritetinə nail olmaq üçün aşağıdakı tədbirlərin ilkin olaraq iqtisadi və maliyyə əsaslandırılmaları aparılacaqdır və əsaslandırılmaların nəticəsi müsbət olarsa, bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi planlaşdırılır.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 7.3.1: Torpaqların təyinatının dəyişdirilməsi prosesinin ətraf mühitə təsirlərinin qiymətləndirilməsi mexanizminin yaradılması

Kənd təsərrüfatı istehsalında gedən struktur dəyişiklikləri nəticəsində torpaq sahələrinin təyinatının dəyişdirilməsinə də zərurət yaranmışdır. İntensiv ferma modelinin tətbiqinin genişləndirilməsi hesabına heyvanların ənənəvi sürü halında otarılmasına ehtiyac getdikcə azalacaq ki, bununla da minlərlə hektar otlaq sahəsinin əkin dövriyyəsinə cəlb olunması imkanı yaranacaqdır. Lakin torpaqların təyinatının dəyişdirilməsinin ətraf mühitə və torpaqlardan dayanıqlı istifadəyə təsirləri də nəzərə alınmalıdır. Buna görə də torpaqların təyinatının dəyişdirilməsi prosedurlarının ətraf mühitə təsirlərinin qiymətləndirilməsi aparılmaqla, həyata keçirilməsi ilə bağlı hüquqi mexanizmlər yaradılacaqdır.

Tədbir 7.3.2: Torpaqdan səmərəli istifadənin təmini və torpaqların rekultivasiyası üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi

Kənd təsərrüfatı dövriyyəsindən çıxmış, keyfiyyəti pisləşmiş və ya münbitliyini itirmiş və istifadə olunmayan torpaqların əkin dövriyyəsinə cəlb edilməsi üzrə kompleks tədbirlər görülməkdir. İlk növbədə, meliorativ tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi ilə bağlı işlər davam etdiriləcəkdir. Bu baxımdan xüsusilə Kür-Araz ovalığında torpaqların şoran və şorakətilik dərəcəsinin müəyyənləşdirilməsi və onların yararlı hala salınması üçün proqram hazırlanaraq həyata keçiriləcəkdir. Həmçinin keyfiyyəti pisləşmiş və ya münbitliyini itirmiş ərazilərdə “torpaqsız istehsal” texnologiyalarına əsaslanan istixanaların qurulması imkanları ilə bağlı araşdırmalar aparılaraq, təkliflər irəli sürülməkdir. Bunlarla yanaşı, şoranlaşmış və ya duzlanmış torpaqlarda xüsusi tədbirlərin (məsələn, gipsləşdirmə tədbirləri, xüsusi sort toxumlardan istifadə olunmaqla məhsul istehsalı) həyata keçirilməsi üçün layihələr hazırlanacaqdır.

Tədbir 7.3.3: Torpaqların aqrokimyəvi analizlərinin aparılması

Aqrokimyə laboratoriyaları modernləşdirilərək, torpaqların aqrokimyəvi analizləri aparılacaqdır. Bununla da əkin sahələrinin kimyəvi strukturu ilə bağlı mənzərəni əks etdirən təfəssilatlı aqrokimyəvi torpaq xəritələri hazırlanacaqdır. Nəticədə hər bir torpaq tipinin məhsulvermə qabiliyyətinə və bitkilərin tələbatına uyğun gübrələrdən istifadə təşviq olunacaqdır.

Tədbir 7.3.4: Otlaqların idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi

Otlaqların inventarlaşması həyata keçiriləcək, otlaqların ot örtüyünün zənginləşdirilməsi istiqamətində tədbirlər intensivləşdiriləcəkdir və bu tədbirlərin həyata keçirilməsində son texnologiya olan peyk şəkillərindən istifadə imkanları araşdırılacaqdır. Təbii yem sahələrinin istifadəçiləri tərəfindən otlaq və biçənlərin hər bir hektarının tutumuna, tipinə, məhsuldarlığına, otlaq yeminin keyfiyyətinə və torpaq səthinin quruluşuna görə otlaq sahəsinin istifadəsinin çətinlik dərəcəsi nəzərə alınmaqla, hər hektar otlaq sahəsindən istifadə haqlarının fərdi olaraq qiymətləndirilməsi və otlaqların yaxşılaşdırılması üçün xüsusi fondların yaradılması istiqamətində iş aparılacaqdır. Otlaq və biçənlərin bitki örtüyünün qorunub saxlanılmasını və ot durumunun zənginləşdirilməsini təmin etmək məqsədi ilə hər bir otlaq təsərrüfatı üçün sadələşdirilmiş sxemdə otlaq və biçənək dövriyyəsi tətbiq ediləcək, mədəni otlaqların yaradılması dəstəklənəcəkdir.

Tədbir 7.3.5: Suvarma suyunun istehlakçıya çatdırılması zamanı itkilərin azaldılması

Aidiyyəti qurumlar mütəmadi olaraq torpaq kanallarının təmizlənməsi üçün müvafiq işlər görəcəkdir. Suyun daşınması zamanı itkilərin azalması üçün su kanallarına investisiyalar ediləcəkdir. Kənd yerlərində həddindən artıq suvarılmanın qarşısının alınması üçün inkişaf və investisiya planı hazırlanacaqdır.

Tədbir 7.3.6: Suvarılan torpaqların meliorativ vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və təkrar şoranlaşmanın qarşısının alınması

Bu məqsədlə mövcud suvarma və kollektor-drenaj şəbəkələrinin təmir-bərpası, yeni kollektor-drenaj şəbəkələrinin tikilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçiriləcəkdir. Şoranlaşmış torpaqların duzlardan təmizlənməsi üzrə həyata keçirilən tədbirlərin effektivliyi artırılacaq, innovativ layihələr həyata keçiriləcəkdir.

Tədbir 7.3.7: Su resurslarının qiymətləndirilməsi və informasiya təminatı

Ölkənin su resurslarının qiymətləndirilməsi və düzgün idarə edilməsi üçün su resurslarının monitorinqi həyata keçiriləcəkdir. Sudan istifadə üzrə baş planın hazırlanması ilə bağlı iş aparılacaqdır. Tullantı sularının təkrar istifadəsi üzrə cari vəziyyət öyrəniləcək və bu təcrübənin genişləndirilməsi imkanları araşdırılacaqdır. Suvarma suyundan və suvarılan torpaqlardan səmərəli istifadə etmək məqsədi ilə kənd təsərrüfatı strukturlarının müəyyən edilmiş qaydada aqroiqlim və operativ hidrometeoroloji məlumatlarla təmin olunması təşkil ediləcəkdir.

Tədbir 7.3.8: Quraq regionlarda sudan istifadənin yaxşılaşdırılması

Bu məqsədlə yeni suvarma kanalları və su anbarları inşa ediləcək, quraq regionlarda yağıntı sularından istifadə imkanlarının maksimum reallaşdırılması sahəsində tədbirlər həyata keçiriləcəkdir. Çay axınlarını tənzimləmək və yağış sularını toplamaq üçün yeni su anbarları və sututarları yaradılacaqdır. Qeyri-ənənəvi sulardan (dəniz, kollektor-drenaj, sənaye və məişət-tullantı sularından) suvarmada, su təchizatında istifadə edilməsi üçün yeni texnika və texnologiyaların yaradılması və tətbiqi ilə bağlı fəaliyyət gücləndiriləcəkdir.

Tədbir 7.3.9: Dağ çaylarının idarə edilməsi

Dağ çaylarında sel sularının effektiv idarə edilməsi, kənd yerlərinə və ətraf mühitə dağıdıcı təsirlərin minimuma endirilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçiriləcəkdir. Suvarılan əkin sahələrinin ilbəil artırılmasının vacibliyini nəzərə alaraq, sel və daşqın sularından səmərəli istifadə edilməsi məqsədi ilə əlavə sututarların (göllərin) yaradılması istiqamətində iş aparılacaqdır.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Texniki-iqtisadi əsaslandırılmalar nəticəsində bu prioritetin həyata keçirilməsi məqsədəuyğun hesab edilərsə, suvarılan torpaqların meliorativ vəziyyəti yaxşılaşdırılacaq, istifadəsiz qalan torpaqların müəyyən hissəsi əkin dövriyyəsinə qaytarılacaq, növbəli əkin sisteminin tətbiqi genişlənəcək, otlaq və biçənəklərin idarə edilməsi mexanizmi hazırlanacaq və otlaqların ot örtüyü zənginləşdiriləcək, torpaq resurslarının mütəmadi və hərtərəfli monitorinqi keçiriləcək, torpaq resursları üzrə çoxistiqamətli məlumat bazası yaradılacaq, əkin sahələrinin kimyəvi strukturu ilə bağlı mənzərəni əks etdirən təfsilatlı aqrokimyəvi torpaq xəritələri hazırlanacaq,

əkinçiliyin inkişafı zamanı torpaqların deqradasiyasını azaldan texnologiya və metodlar tətbiq ediləcəkdir. Həmçinin əkin yerlərində effektiv suvarma sistemləri və avadanlıqlarından istifadə genişlənəcəkdir. Su resurslarının rüblük əsasda müntəzəm monitorinqi keçiriləcək, dağ çaylarında sel suları daha effektiv idarə ediləcək, kənd yerlərinə və ətraf mühitə dağıdıcı təsirlərin minimuma endirilməsi ilə bağlı tədbirlər intensivləşəcəkdir. Quraq regionlarda yağıntı sularından istifadə sahəsində tədbirlər həyata keçiriləcəkdir. Ümumilikdə isə, növbəli əkin sisteminin tətbiq edildiyi əkin sahəsi 15 faiz artacaq, otlaqların ot örtüyü 25 faiz zənginləşdiriləcək, suvarılan torpaqların 30 faizinin meliorativ vəziyyəti yaxşılaşdırılacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Texniki-iqtisadi əsaslandırılmalar nəticəsində prioritetin reallaşdırılması məqsədəuyğun hesab edilərsə, nəzərdə tutulmuş tədbirləri həyata keçirmək üçün tələb olunan investisiyanın həcmi müəyyən ediləcəkdir.

Gözlənilən risklər

Prioritet çərçivəsində əsas risklərə fermerlərin növbəli əkin sisteminin tətbiqindən imtina etmələri, şoranlaşmaya qarşı görülən tədbirlərin intensivliyi üçün yetərinə maliyyə vəsaitinin olmaması, müvafiq laboratoriyaların yetərli olmaması və kənd qatışmazlığı daxildir.

7.7.4. Prioritet 7.4. Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalının inkişaf etdirilməsi

Əsaslandırma

Beynəlxalq Ekoloji Kənd Təsərrüfatı Hərəkatı Federasiyasının (IFOAM) məlumatına görə dünyanın 172 ölkəsində 2,3 milyon fermer 43,7 milyon hektar ərazidə ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı ilə məşğul olur.

Azərbaycanda ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının əsası keçən əsrin 90-cı illərinin sonlarında qoyulmuşdur. 2008-ci il 13 iyun tarixində "Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul olunmuş, normativ hüquqi və informasiya-məlumat bazası formalaşdırılmışdır. Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalı aqrar sahənin davamlı inkişaf üsulu olmaqla, bir sıra sosial, ekoloji və iqtisadi problemlərin səmərəli surətdə həll edilməsinə imkan yaradır. Qeyd edilən məsələlər də ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsinin prioritet seçilməsini şərtləndirir. Bu prioritet üzrə ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalında fəaliyyətin koordinasiyası sisteminin formalaşdırılması, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının təşkili üzrə pilot layihələrin hazırlanması və həyata keçirilməsi ilə bağlı tədbirlər görülməkdir. Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı sisteminin inkişafına kömək edən sosial və iqtisadi həvəsləndirmə tədbirləri genişləndiriləcəkdir.

Bakı şəhərində və digər regional mərkəzlərdə ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları üçün yarmarkaların təşkili və ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının inkişafı üzrə dövlət proqramının hazırlanması ilə bağlı fəaliyyətlər göstəriləcəkdir.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 7.4.1: Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalı ilə bağlı hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi və dövlət proqramının hazırlanması imkanlarının dəyərləndirilməsi

Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının inkişafına nail olmaq üçün qanunverici bazanın təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq qanunvericiliklə uyğunlaşdırılması məsələlərinə baxılacaqdır. Xüsusilə ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının sertifikatlaşdırılması mexanizmlərinin yaradılması istiqamətində işlər görülməkdir. Ekoloji təmiz bitkiçilik və ya heyvandarlıq məhsulları istehsalının artırılması məqsədi ilə “ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının inkişafı üzrə dövlət proqramı”nın layihəsi hazırlanacaqdır.

Tədbir 7.4.2: Ekoloji təmiz məhsul istehsalının təşviqi

Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalı sahəsində fermerlərin ixtisaslaşması və təhsili proqramları hazırlanacaqdır. Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı sahəsində mütəxəssislər hazırlanacaq, ali aqrar təhsil üzrə tədris proqramına təlimin bəzi dərinləşdirilmiş formaları daxil ediləcəkdir. Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalında elmi tədqiqatların nəticələrinin tətbiqinin qiymətləndirilməsi üzrə yerli və beynəlxalq elmi konfranslar təşkil olunacaq, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalı üzrə hazırlıq və təhsil kursları təşkil ediləcək, mütəxəssislər üçün daimi peşə hazırlığı mərkəzləri yaradılacaqdır. Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının becərilməsi texnologiyaları üzrə broşür və digər çap materialları nəşr olunacaqdır.

Tədbir 7.4.3: Ekoloji təmiz məhsul istehsal edən fermerlərin formalaşdırılması

Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı sahəsində ixtisaslaşmış fermer təsərrüfatlarının yaradılmasının dəstəklənməsi imkanları araşdırılacaqdır. Araşdırma nəticəsində tədbirin həyata keçirilməsi məqsədəuyğun hesab edilərsə, ilk növbədə kənd səviyyəsində ekoloji təmiz təsərrüfatçılığın fundamental bazisi hesab edilən üzvi gübrələrin sənaye üsulu ilə istehsalı və tətbiqi istiqamətində iş aparılacaqdır. Bitkilərin ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı üsulu ilə becərildiyi sahələrin genişləndirilməsi üçün həvəsləndirmə tədbirləri görülməkdir. Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalının toxum və əkin materialları ilə təminatı gücləndiriləcəkdir. Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı üzrə pilot təsərrüfatların yaradılması ilə bağlı layihələr həyata keçiriləcəkdir.

Tədbir 7.4.4: Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının inkişaf etdirilməsi

Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının inkişafı dəstəklənəcəkdir. Bakı şəhərində və regional mərkəzlərdə ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları üçün yarmarkalar təşkil olunacaqdır. Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının “pilot bazarları” və “pilot marketləri” yaradılacaq, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının məşhurlaşması və istehlakçılarda onlara marağın oyanması üzrə proqramlar işlənib hazırlanacaqdır. Əhalinin ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları ilə tanış edilməsi üzrə iş dərinləşəcək, milli və beynəlxalq sərgilərdə ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalı üzrə nailiyyətlər təbliğ olunacaq, ekoloji məhsulların ixracına dəstək verilməkdir.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Bu prioritetin həyata keçirilməsi ilə ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalında fəaliyyətin koordinasiya sistemi formalaşdırılacaq, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının təşkili üzrə pilot layihələr həyata keçiriləcək, Bakı şəhərində və regional mərkəzlərdə ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları üçün yarmarkalar təşkil olunacaq, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının inkişafı üzrə dövlət proqramının hazırlanması nəzərdən keçiriləcəkdir. Ümumilikdə isə, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları istehsal edən fermerlərin sayı 50 faiz, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal həcmi isə 2 dəfə artacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Prioritet çərçivəsində tədbirlərin əhatə dairəsini nəzərə alaraq, təxminən 15 milyon manat həcmində vəsaitin tələb ediləcəyi proqnozlaşdırılır.

Gözlənilən risklər

Prioritet çərçivəsində əsas risklərə fermerlərin ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının inkişafına yetərinə maraq göstərməməsi, bu sahədə qaydaların hazırlanması prosesinin uzanması, yerli kadrların kifayət qədər olmaması və beynəlxalq standartlara uyğun işlək sertifikatlaşdırma prosesinin təşkil edilməməsi daxildir.

7.8. Strateji hədəf 8. Aqrar sahə üzrə dövlət tənzimlənməsinin effektivliyinin yüksəldilməsi və biznes mühitinin təkmilləşdirilməsi

“Aqrar sahədə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi və institusional islahatların sürətləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 16 aprel tarixli 152 nömrəli Fərmanı aqrar sektorun inkişafının prioritet hədəflərinin yeni çağırışlar fonunda müəyyən edilməsi, aqrar sektorda institusional strukturun və idarəetmənin təkmilləşdirilməsi və innovativ dəyişikliklərə təkan verən keyfiyyətə yeni mərhələyə keçid üçün əsas yaratmışdır. Aqrar islahatların müasir mərhələsində kənd təsərrüfatı üzrə dövlət tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi bu sahədə həyata keçirilən kompleks tədbirlərin davam etməsini şərtləndirir.

Aqrar sahədə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi ilə yanaşı, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına dövlət dəstəyi siyasətinin inkişaf məqsədləri əsasında təkmilləşdirilməsi, yeni şəraitə və ÜTT tələblərinə uyğunlaşdırılması da önəmlidir. Bu strateji hədəfə nail olmaq üçün müəyyənləşdirilən beş prioritetdən birincisi əlverişli aqrobiznes mühitinin formalaşdırılması üçün tədbirlərin davam etdirilməsi ilə bağlıdır. Bu çərçivədə aqrar sahədə lisenziya, icazə və sertifikatların verilməsi təkmilləşdiriləcək, haqsız rəqabət meyillərinin qarşısı alınacaq və antiinhisar nəzarəti gücləndiriləcəkdir. Növbəti prioritet elektron kənd təsərrüfatının qurulması, qeydiyyat, uçot və statistika sisteminin təkmilləşdirilməsi məsələlərini əhatə edəcəkdir. Bu çərçivədə Torpaqların Elektron Kadastr Uçotu Sistemi yaradılacaq, “Elektron Kənd Təsərrüfatı” İnformasiya Sisteminin qurulması başa çatdırılacaq, subsidiyaların verilmə prosesinin bu sistem vasitəsi ilə idarə edilməsi təşkil olunacaq və digər müvafiq işlər görülməcəkdir.

Kənd təsərrüfatını tənzimləyən qurumların potensialının gücləndirilməsi prioritetinin reallaşdırılması Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin və tabeliyindəki qurumların

strateji inkişaf planının hazırlanmasına, Nazirliyin rayon (şəhər) idarələrinin potensialının gücləndirilməsinə xidmət edəcəkdir.

Digər prioritet kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara dövlət dəstəyi siyasətinin inkişaf məqsədləri əsasında təkmilləşdirilməsini hədəfləyir. Bu strateji hədəfin sonuncu prioriteti isə aqrar siyasətin nəticələrinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi sisteminin qurulması məqsədi daşıyır. Bu prioritet çərçivəsində aqrar siyasətin nəticələrinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi üzrə hesabatlar hazırlanacaq, "Fermer Təsərrüfatları Məlumatlarının Monitorinqi Sistemi"nin fəaliyyəti təkmilləşdiriləcəkdir.

7.8.1. Prioritet 8.1. Əlverişli aqrobiznes mühitinin formalaşdırılması üçün tədbirlərin görülməsi

Əsaslandırma

Azərbaycan Respublikasında sahibkarlıq fəaliyyətini genişləndirmək, habelə biznes və investisiya mühitinin əlverişliliyini və rəqabət qabiliyyətini daha da artırmaq üçün kompleks tədbirlər həyata keçirilir. Belə ki, "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların dayandırılması haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2015-ci il 20 oktyabr tarixli Qanununa əsasən 2015-ci il 1 noyabr tarixindən sahibkarlıq sahəsində aparılan bütün yoxlamalar 2 il müddətinə dayandırılmışdır (vergi yoxlamaları, insanların həyat və sağlamlığına, dövlətin təhlükəsizliyinə və iqtisadi maraqlarına böyük təhlükə yaradan hallar üzrə yoxlamalar istisna olmaqla). Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 21 may tarixli 920 nömrəli Fərmanına uyğun olaraq Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən "Yaşıl dəhliz" və digər buraxılış sistemlərinin tətbiqi ilə əlaqədar müvafiq infrastruktur yaradılmışdır. 2016-cı il 1 avqust tarixindən etibarən sahibkarlar "Yaşıl dəhliz" və digər buraxılış sistemlərindən istifadə etmək imkanı qazanmışlar. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "2016-cı ildə vergi sahəsində aparılacaq islahatların istiqamətlərinin təsdiqi və vergi inzibətçiliğinin təkmilləşdirilməsi haqqında" 2016-cı il 4 avqust tarixli 2257 nömrəli Sərəncamı ilə vergi ödəyiciləri ilə vergi orqanları arasında qarşılıqlı etimadın və şəffaflığın daha da artırılması, sahibkarlara əlverişli şəraitin yaradılmasının təmin edilməsi istiqamətində mühüm addım atılmışdır.

Əlverişli aqrobiznes mühitinin formalaşdırılması prioriteti çərçivəsində kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları bazarında, tədarük prosesində haqsız rəqabət meyillərinin qarşısının alınması məqsədi ilə tədbirlərin gücləndirilməsi, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları üçün əlverişli ticarət mühitinin formalaşdırılması sahəsində işlərin genişləndirilməsinə ehtiyac hiss olunur.

Eyni zamanda, aqrar emal sahəsində antiinhisar nəzarətinin gücləndirilməsi, aqrar sahədə lisenziyalaşma və icazələrin verilməsi istiqamətində təkmilləşdirmə işinin davam etdirilməsi böyük əhəmiyyətə malikdir. Şübhəsiz ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 23 sentyabr tarixli 1047 nömrəli Fərmanı ilə yaradılan "ABAD" (*Ailə Biznesinə Asan Dəstək*) mərkəzləri bu prosesə böyük töhfə verəcəkdir. "ABAD" mərkəzləri istehsal olunan məhsulun sertifikatlaşdırılmasını "bir pəncərə" prinsipi əsasında, sadələşdirilmiş qaydada təşkil edəcəkdir. Qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün vergi sistemində aqrar emal sahəsində investisiya mühitinin yaxşılaşdırılmasına xidmət edən dəyişikliklərin tətbiqi, aqrobiznes sektoru üçün birbaşa xarici investisiyaların təşviqi ilə bağlı fəaliyyətin dərinləşdirilməsi də bu prioritet çərçivəsində nəzərə alınacaq tədbirlər sırasındadır.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 8.1.1: Aqrar sahədə lisenziya, icazə və sertifikatların verilməsinin təkmilləşdirilməsi

Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, emalı, saxlanması, daşınması və ticarəti üzrə tənzimləməyə dair inzibati prosedurların təhlili və bu prosedurların daha da asanlaşdırılması ilə bağlı ehtiyaclara dair təkliflər hazırlanacaq, habelə müvafiq prosedurlarla bağlı məlumatların vahid elektron bazasının yaradılması imkanları araşdırılacaqdır. Aqrar sahədə lisenziyalaşma və icazələrin verilməsinin təkmilləşdirilməsi, sertifikatların verilməsinin sadələşdirilməsi sahəsində tədbirlər davam etdiriləcəkdir. "ABAD" mərkəzləri istehsal olunan məhsulun sertifikatlaşdırılmasını "bir pəncərə" prinsipi əsasında, sadələşdirilmiş qaydada təşkil edəcəkdir. Ailə təsərrüfatları, kiçik və orta sahibkarların yaradılan bu imkandan maksimum faydalanmaları üçün maarifləndirmə işi aparılacaqdır.

Tədbir 8.1.2: Haqsız rəqabət meyillərinin qarşısının alınması və antiinhisar nəzarətinin gücləndirilməsi

Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahəsində bazarda rəqabət mühitinin mütəmadi monitorinqi aparılacaq və hesabatlar hazırlanacaqdır. Aqrar sahədə antiinhisar nəzarəti gücləndiriləcəkdir.

Tədbir 8.1.3: Biznes subyektlərinin məhsul bazarına çıxışı və istehsal resurslarının əlyətərliyinin monitorinqinin aparılması və hesabatların hazırlanması

Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahəsində fəaliyyət göstərən biznes subyektlərinin bazara çıxışı, eyni zamanda resurslara çıxışı məsələləri ilə bağlı monitorinqlər aparılaraq, hesabatlar hazırlanacaqdır.

Tədbir 8.1.4: Riskəsaslı yoxlama sisteminin qurulması

Beynəlxalq təcrübə araşdırılaraq insanların həyat və sağlamlığına, dövlətin təhlükəsizliyinə və iqtisadi maraqlarına təhlükə yarada biləcək halların baş vermə risklərinin azaldılması, qarşısının alınması və qabaqlayıcı tədbirlər sisteminin həyata keçirilməsini təmin etmək üçün adıçəkilən hallar üzrə kompleks yoxlamaları özündə birləşdirən riskəsaslı yoxlama sisteminin qurulması imkanları nəzərdən keçiriləcəkdir.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Bu prioritetin həyata keçirilməsi ilə sahəni tənzimləyən qanunlar və qaydalar təkmilləşdiriləcək, kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları bazarında, tədarük prosesində haqsız rəqabət meyillərinin qarşısı alınacaq, antiinhisar nəzarəti gücləndiriləcək, aqrar sahədə lisenziyaların, icazələrin, sertifikatların verilməsi "bir pəncərə" prinsipi əsasında təşkil ediləcək, yaradılan əlverişli mühit nəticəsində aqro-biznes sektorunda birbaşa xarici investisiyaların payı artacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Prioritet çərçivəsində tədbirlərə dövlət büdcəsində bu məqsədlər üçün nəzərdə tutulan vəsaitdən əlavə, təxminən 9 milyon manat həcmində investisiya tələb ediləcəyi proqnozlaşdırılır.

Gözlənilən risklər

Prioritet çərçivəsində əsas risklərə qanunların və qaydaların təkmilləşdirilməsi prosesinin ləngiməsi, haqsız rəqabət meyillərinin qarşısının alınmaması, xarici investorların iqtisadiyyatda baş verən digər səbəblərdən aqrar sahəyə maraq göstərməməsi daxildir.

7.8.2. Prioritet 8.2. Elektron kənd təsərrüfatının qurulması, qeydiyyat, uçot və statistika sisteminin təkmilləşdirilməsi

Əsaslandırma

Müasir dövrdə idarəetmədə şəffaflığın və səmərəliliyin artırılması baxımından "elektron kənd təsərrüfatı" informasiya sisteminin yaradılması önəmlidir. Hazırda ölkədə Avropa təcrübəsinə uyğun torpaq sahələrinin identifikasiyası sistemi, fermer təsərrüfatlarının reyestri, biznes təhlili və hesabatlar, sənədlərin idarə olunması, ərizələrin emalı, ödəniş icazə və risklərin təhlili modullarından ibarət "Subsidiya və siyasətə dair informasiya sistemi"nin tətbiqi üçün praktiki fəaliyyətlər həyata keçirilir. Belə ki, subsidiya siyasətinə cəlb edilən torpaq sahələrinin faktiki istifadə vəziyyətinə, əkin növünə və mədəni bitki örtüyünə görə identifikasiyası, coğrafi informasiya sistemləri texnologiyalarına əsaslanan "Torpaq Sahələrinin İdentifikasiyası", kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların qeydiyyatını aparan "Fermer Təsərrüfatlarının Reyestri", subsidiya üçün ərizələrin qeydiyyatını və təhlilini aparan "Ərizələrin Emalı" modulları qurularaq sınağı aparılmışdır.

Respublikada Torpaqların Elektron Kadastr Uçotu Sisteminin yaradılması işinə başlanılmışdır. Bu sistemin yaradılması ilə pay torpaqlarının kadastr göstəriciləri və onların yerdəki faktiki kadastr göstəriciləri arasındakı uyğunsuzluqların aradan qaldırılması təmin olunacaqdır. Bu sistemlə torpaq ehtiyatlarının idarə edilməsinin dövlət mexanizmi təkmilləşəcək, dövlət nəzarəti daha effektiv həyata keçiriləcəkdir. Bu sistem ölkədə torpaq bazarının stimullaşdırılması, şəffaf fəaliyyəti, qeyri-kənd təsərrüfatı torpaqlarının kənd təsərrüfatına cəlb olunması məsələlərində informasiya bazası rolunu oynayacaqdır. Torpaq bazarının bu sistemlə tənzimlənməsi icarəyə götürülmüş, lakin istifadə olunmayan hektarlarla torpaqların aşkarlanmasına və istifadəyə verilməsinə şərait yaradacaqdır. Bu məqsədlə, qarşıdakı illərdə bu sahədə başlanan fəaliyyətin plana uyğun şəkildə başa çatdırılması vacibdir. Bu gün min hektarlarla əkin və örüş sahələrinin üzərində tikintilər olsa da, bu ərazilər köhnə uçot sənədlərinə istinad edilməklə əkin, örüş sahələri kimi balansla götürülür. Buna görə də qarşıdakı illərdə bu sahədə başlanan fəaliyyətin ilkin təməllərin hazır olduğu zaman başa çatdırılması məqsədəuyğundur.

Eyni zamanda, kənd təsərrüfatında problemlərin aşkara çıxarılması və həyata keçirilən tədbirlərin effektivliyinin təmin olunması üçün həm bitkiçilik, həm də heyvandarlıq sahələri üzrə dövlət nəzarəti sisteminin, uçot və statistika sistemlərinin təkmilləşdirilməsi, kənd təsərrüfatı heyvanlarının identifikasiyası və qeydiyyatı ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Qeyd edilənləri də nəzərə alaraq, bu prioritet çərçivəsində, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları arasında ilkin uçotun təşviqi və uçotun təşkili üzrə təlimlərin keçirilməsi, mal-qaranın, quşların və əkin sahələrinin tam uçotunun aparılması və elektron məlumat bazasının yaradılması, yaylaqların uçotunun yenilənməsi ilə bağlı ardıcıl tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 8.2.1: Torpaqların Elektron Kadastr Uçotu Sisteminin qurulması

Ölkə ərazisində bütün torpaqların elektron kadastr uçotuna alınması, ərazilərin rəqəmsal xəritələrinin hazırlanması, avtomatlaşdırılmış torpaq kadastr informasiya sisteminin, mükəmməl torpaq bankının yaradılması planlaşdırılır. Torpaqların Elektron Kadastr Uçotu Sistemi müasir tələblərə uyğun Milli Məkan Məlumatları İnfrastrukturunun formalaşmasında mühüm rol oynayacaqdır. Sistem geo-məkan infrastrukturunun inkişafını, bu sahədə dövlət və biznes qurumlarının qarşılıqlı, səmərəli və şəffaf əlaqəsini təmin edəcəkdir. Torpaqların Elektron Kadastr Uçotu Sisteminin yaradılması məqsədi ilə böyük əraziləri özündə cəmləşdirən sahələrdə torpaqların tədqiqatı, ölüş və biçənək sahələrinin tədqiqi işləri aparılır və rayonların rəqəmsal torpaq xəritələri tərtib edilir. Torpaqların Elektron Kadastr Uçotu Sisteminin yaradılması nəticəsində torpaqların sənədlərindəki göstəricilər ilə faktiki yerləşmə vəziyyətinə dair göstəricilər arasındakı uyğunsuzluqlar aradan qaldırılacaqdır. Deqradasiyaya uğramış torpaqların Coğrafi İnformasiya Sistemi (CİS) informasiya bazasının yaradılması istiqamətində iş aparılacaqdır.

Tədbir 8.2.2: “Elektron Kənd Təsərrüfatı” İnformasiya Sisteminin qurulmasının başa çatdırılması, subsidiyaların verilməsi prosesinin bu sistem vasitəsilə idarə edilməsi

Torpaqların Elektron Kadastr Uçotu Sistemi qurulduqdan sonra kənd təsərrüfatı təyinətli torpaqların torpaq mülkiyyətçiləri üzrə olmaqla, elektron kadastr məlumat bazası “Elektron Kənd Təsərrüfatı” İnformasiya Sisteminə inteqrasiya olunacaq, həmçinin ölkədə subsidiyaların verilməsi prosesinin bu sistem vasitəsilə idarə edilməsi təşkil ediləcəkdir.

Tədbir 8.2.3: “Elektron Kənd Təsərrüfatı” İnformasiya Sistemi vasitəsilə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının təsərrüfat subyektləri kimi qeydiyyatla alınması ilə bağlı hüquqi bazanın yaradılması imkanlarına baxılması

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına göstərilən xidmətlərin asanlaşdırılması üçün “Elektron Kənd Təsərrüfatı” İnformasiya Sistemi vasitəsilə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının təsərrüfat subyektləri kimi qeydiyyatla alınması ilə bağlı hüquqi bazanın yaradılması imkanlarına baxılacaqdır.

Tədbir 8.2.4: İstehsalçıların müqaviləyə əsaslanan kənd təsərrüfatı istehsalında və fermer birliklərində iştirakı ilə bağlı statistik hesabatların hazırlanması

Bu Strateji Yol Xəritəsində kənd təsərrüfatında fermer tərəfdaşlığının formalaşdırılması ilə bağlı 2.3-cü prioritet çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlərin təsirini də qiymətləndirmək üçün istehsalçıların “müqaviləyə əsaslanan kənd təsərrüfatı istehsalı”nda və fermer birliklərində iştirakı ilə bağlı statistik hesabatlar hazırlanacaqdır.

Tədbir 8.2.5: Həyətəni sahələrdə yetişdirilən məhsullarla bağlı müayinələrin aparılması və statistik hesabatların hazırlanması

Həyətəni sahələrdə yetişdirilən meyvə, üzüm, tərəvəz, bostan, kartof, yem bitkiləri və digər məhsullarla bağlı əkin sahələrinə, məhsul istehsalına və

məhsuldarlığa dair məlumatlar üzrə müayinələr aparılacaq və statistik hesabatlar hazırlanacaqdır.

Tədbir 8.2.6: Meyvə bağları üzrə məlumatların ənənəvi, intensiv və superintensiv bağlar olmaqla qruplaşdırılması

Ölkədə meyvə bağlarının ümumi sahəsi barədə məlumatlar olsa da, bu məlumatlar qruplaşdırılmamışdır. Buna görə də meyvə bağları üzrə məlumatların ənənəvi, intensiv və superintensiv bağlar üzrə qruplaşdırılması həyata keçiriləcəkdir. Həmçinin üzüm bağlarının da süfrə üzümü və ya texniki üzüm istehsalı üzrə ixtisaslaşması ilə bağlı qruplaşdırma aparılaraq hesabat hazırlanacaqdır.

Tədbir 8.2.7: Heyvandarlıqla bağlı spesifik statistik məlumatların hazırlanması və müayinələrin aparılması

Bu tədbir çərçivəsində iri heyvandarlıq kompleksləri, damazlıq təsərrüfatları və kökəltmə ilə məşğul olan təsərrüfatlar və onların fəaliyyətləri haqqında statistik məlumatlar hazırlanacaqdır. Həmçinin heyvandarlığın cins tərkibinə dair müayinələr aparılacaq və hesabatlar hazırlanacaqdır.

Tədbir 8.2.8: Kənd təsərrüfatı heyvanlarının identifikasiyası və qeydiyyatı

Heyvanların identifikasiyası sisteminin qurulması ilə bağlı fəaliyyət planı hazırlanaraq mərhələlər üzrə həyata keçirilməsi imkanlarına baxılacaqdır. Bu sistem heyvanların yerdəyişməsinə və onların xəstəliklərinə nəzarətin tam həyata keçirilməsinə imkan verə bilər. Kənd təsərrüfatı heyvanlarının identifikasiyası və qeydiyyatı ilə bağlı beynəlxalq təcrübə öyrəniləcək və müvafiq tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

Tədbir 8.2.9: Baytarlıq və fitosanitar nəzarətinin həyata keçirilməsinə və xidmətlərin göstərilməsinə dair məlumatların təsərrüfatlar üzrə elektron bazasının yaradılması

Hazırda baytarlıq və fitosanitar nəzarətinin həyata keçirilməsinə və xidmətlərin göstərilməsinə dair məlumatların təsərrüfatlar üzrə elektron bazası mövcud deyildir. 2017-ci ildən etibarən baytarlıq və fitosanitar nəzarətinin həyata keçirilməsinə və xidmətlərin göstərilməsinə dair məlumatların təsərrüfatlar üzrə elektron bazası yaradılacaqdır.

Tədbir 8.2.10: Kənd təsərrüfatında ilkin uçotun təşviqi

Kənd təsərrüfatı istehsalçıları, torpaq vergisi istisna olmaqla, digər vergilərdən azad olduğu üçün uçot aparmaqda maraqlı deyillər. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları arasında ilkin uçot təşviq ediləcək və uçotun təşkili üzrə məhsul istehsalçılarının bilikləri artırılacaq və onlar təlimlərə cəlb olunacaqlar.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Bu prioritetin həyata keçirilməsi ilə Torpaqların Elektron Kadastr Uçotu Sistemi qurulacaq, ölkəni tam əhatə edən "Elektron kənd təsərrüfatı" informasiya sistemi fəaliyyət göstərəcək, kənd təsərrüfatı heyvanlarının identifikasiyası və qeydiyyatı aparılacaq, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları arasında ilkin uçot aparılanların sayı artacaq, mal-qaranın, quşların və əkin sahələrinin elektron məlumat

bazası olacaqdır. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının 10 faizində ilkin uçot təşkil olunacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Prioritenin həyata keçirilməsi üzrə təməllər tam hazır olduqda, nəzərdə tutulmuş tədbirlərin icrası məqsədi ilə tələb olunan investisiyanın həcmi müəyyən ediləcəkdir.

Gözlənilən risklər

Bu prioritet üzrə əsas risk faktorlarına prioritetin həyata keçirilməsi üçün tələb olunan təməllərin istənilən səviyyədə olmaması, Torpaqların Elektron Kadastr Uçotu Sisteminin və "Elektron kənd təsərrüfatı" informasiya sisteminin maliyyələşdirilməsində baş verə biləcək problemlər, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının ilkin uçotu təşkil etməyə maraq göstərməməsi ilə bağlı problemlər daxildir.

7.8.3. Prioritet 8.3. Kənd təsərrüfatını tənzimləyən qurumların potensialının gücləndirilməsi

Əsaslandırma

Aqrar islahatların müasir mərhələsində kənd təsərrüfatı üzrə dövlət tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçirilir. Son illər Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin institusional potensialının gücləndirilməsi məqsədi ilə aparılan struktur dəyişiklikləri, Nazirliyin rayon və şəhər idarələrinin yaradılması və s. məsələlər buna bariz nümunədir. Qarşıdakı illərdə bir sıra daha prioritet hesab edilən tədbirlər həyata keçirildikdən sonra bu sahədə başlanan fəaliyyətin davam etdirilməsi üçün dövlət tənzimləmə sisteminin təşkilati potensialının gücləndirilməsi və bu sahədə paralelliyin aradan qaldırılması, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin işçilərinin praktiki bacarıqlarının yüksəldilməsi üçün beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi və təlimlərin təşkili planlaşdırılır.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 8.3.1: Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin və tabeliyindəki qurumların strateji inkişaf planının hazırlanması

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin qurumları üzrə 2020-ci ilədək strateji inkişaf planı hazırlanacaqdır. Bu plan həm də dövlət tənzimləmə sisteminin təşkilati potensialının gücləndirilməsinə xidmət edəcəkdir.

Tədbir 8.3.2: Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin və tabeliyində olan qurumların fəaliyyətinə dair illik hesabatların hazırlanması və ictimaiyyətə açıqlanması

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin və tabeliyində olan qurumların fəaliyyətinə dair illik hesabatlar hazırlanacaq və ictimaiyyətə açıqlanacaqdır. Bu proses növbəti illərdə də davam edəcəkdir.

Tədbir 8.3.3: Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin aqrar sahə üzrə strateji təhlil, planlaşdırma və qiymətləndirmə fəaliyyətləri ilə bağlı potensialının gücləndirilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin strateji təhlil, planlaşdırma və qiymətləndirmə üzrə potensialının gücləndirilməsi üçün beynəlxalq tərəfdaşlarla birgə müvafiq layihələr həyata keçiriləcəkdir.

Tədbir 8.3.4: Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin rayon (şəhər) idarələrinin potensialının gücləndirilməsi

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin rayon və şəhər idarələrinin yeni yaradıldığını nəzərə alaraq, onların institusional potensialının gücləndirilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçiriləcəkdir. Nazirliyin rayon və şəhər idarələrinin əməkdaşlarının bacarıqlarının, o cümlədən məlumat toplama, hesabatlılıq, müvafiq informasiyaların yayımı, kompüter proqramlarından istifadə və digər istiqamətlərdə bacarıqlarının yüksəldilməsi üçün təlimlər təşkil ediləcəkdir. Nazirliyin əməkdaşlarının xarici dil biliklərinin artırılması dəstəklənəcəkdir.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Bu prioritetin həyata keçirilməsi ilə dövlət tənzimləmə sisteminin təşkilati potensialı gücləndiriləcək, bu sahədə paralellik aradan qaldırılacaq, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin beynəlxalq əməkdaşlığı genişləndiriləcək və əməkdaşlarının müasir kompüter proqramlarından istifadə bacarığı artacaqdır. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin əməkdaşlarının 100 faizinin müasir kompüter proqramlarından istifadə bacarıqlarına yiyələnməsi təmin ediləcək, xarici dil biliklərinə malik əməkdaşların sayında 50 faiz artım olacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Əlavə investisiya xərci tələb edilməyəcəkdir.

Gözlənilən risklər

Prioritet çərçivəsində əsas risklərə dövlət qurumlarının strateji planlaşdırma sahəsində təcrübələrinin az olması, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin rayon (şəhər) idarələrinin formalaşması prosesinin tam başa çatmaması, dövlət qulluqçularının trening və seminarlarda iştiraka kifayət qədər maraq göstərməmələri daxildir.

7.8.4. Prioritet 8.4. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarında dövlət dəstəyi siyasətinin inkişaf məqsədləri əsasında təkmilləşdirilməsi

Əsaslandırma

Qarşıdakı illərdə Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı istehsalçılarında verilən dövlət yardımlarının müasir tələblərə uyğun olaraq regionlar və məhsullar üzrə diferensiallaşdırılması istiqamətində iş aparılması aktualdır. Xüsusilə bu sahədə fəaliyyətlərin əsasını təşkil edən normativ hüquqi aktlarla bağlı pərakəndəliyi aradan qaldırmaq üçün müvafiq qanun layihəsinin hazırlanması və qəbul edilməsi, diferensial subsidiya mexanizminin tam formalaşdırılması, xarici ölkələrdən cins heyvanların idxal edilərək damazlıq kənd təsərrüfatı müəssisələrinə verilməsinin dəstəklənməsi, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının yüksək

məhsuldarlığa malik toxum, ting və damazlıq heyvanlarla, həmçinin müasir texnika və avadanlıqlarla, aqrokimyəvi vasitələrlə təminatının gücləndirilməsi məqsədi ilə dövlət dəstəyi mexanizminin təkmilləşdirilməsi məsələlərinin nəzərdən keçirilməsi əhəmiyyətli ola bilər.

Eyni zamanda, bu prioritet çərçivəsində suvarma suyunun kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara güzəştli satışı mexanizminin təkmilləşdirilməsi və şəffaflaşdırılması, vergi və gömrük güzəştlərinin effektivliyinin artırılması, yüksək dağlıq ərazilərdə və qışlaqlarda fəaliyyət göstərən fermer təsərrüfatları üçün stimullaşdırıcı tədbirlər planının hazırlanması və həyata keçirilməsi, qoyunçuluqla məşğul olan fermer təsərrüfatları üçün həvəsləndirici tədbirlərin həyata keçirilməsi (yer üzrə icarə haqqından qismən azad olunmaqla torpağın vəziyyətinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı tədbirlərin fermerlərlə birgə həyata keçirilməsi və s.), üzüm və çay plantasiyalarının salınmasının təşviq edilməsi və elit toxum istehsalının subsidiyalaşdırılmasının davam etdirilməsi ilə bağlı texniki-iqtisadi qiymətləndirmənin aparılması əhəmiyyətlidir.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 8.4.1: Subsidiyaların təkmilləşdirilməsinə dair qiymətləndirmələrin aparılması və təkliflərin hazırlanması

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara verilən birbaşa subsidiyaların regionlar və sahələr üzrə diferensiasiyası, o cümlədən müxtəlif sahələr üzrə son məhsula görə, müəyyən subsidiyaların isə istehsalçıların birlikləri vasitəsilə verilməsi imkanlarına dair qiymətləndirmələr aparılacaq və təkliflər hazırlanacaqdır. Bu qiymətləndirmələrin nəticəsi olaraq, regional və sahəvi xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla, diferensial subsidiya mexanizminin formalaşdırılması ilə bağlı təkliflər hazırlanacaqdır.

Tədbir 8.4.2: Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara verilən vergi güzəştləri və müvafiq istehsal vasitələrinin idxalına görə tətbiq edilən gömrük rüsumları siyasətinin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflərin hazırlanması

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara verilən vergi güzəştlərinin, xüsusilə istehsalçıların emal müəssisələri və ticarət şəbəkələri ilə əməkdaşlığının yaxşılaşdırılmasına dəstək baxımından təkmilləşdirilməsi üçün müvafiq təkliflərin hazırlanması məsələsinə baxılacaq, həmçinin aqrar sahə üçün müvafiq istehsal vasitələrinin idxalına görə tətbiq edilən gömrük rüsumları siyasətinin qiymətləndirilməsi aparılacaq və onun təkmilləşdirilməsinə dair təklif və addımlar nəzərdən keçiriləcəkdir.

Tədbir 8.4.3: İstixanaların genişləndirilməsini stimullaşdırmaq üçün dövlət dəstəyi tədbirlərinə dair təkliflərin hazırlanması

Ölkə ərazisində fəaliyyət göstərən istixanaların böyük ixrac potensialının olduğunu nəzərə alaraq, onların genişləndirilməsini stimullaşdırmaq üçün müvafiq layihələr və dövlət dəstəyi tədbirlərinə dair texniki-iqtisadi əsaslandırma aparılacaqdır.

Tədbir 8.4.4: Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarında suvarma suyunun güzəştli satışı ilə bağlı texniki-iqtisadi əsaslandırmanın aparılması

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarında suvarma suyu dəyərindən dəfələrlə ucuz qiymətə güzəştli şərtlərlə satılır. Hazırda suvarma suyunun kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarında güzəştli satışı mexanizminin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Onun üçün də kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarında suvarma suyunun güzəştli satışı ilə bağlı texniki-iqtisadi əsaslandırma aparılacaqdır.

Tədbir 8.4.5: Heyvandarlığın inkişafı üçün dövlət dəstəyinin verilməsi ilə bağlı təkliflərin hazırlanması

Xarici ölkələrdən cins heyvanların idxal edilərək, güzəştli şərtlərlə yerli istehsalçılara satılması prosesi, habelə süni mayalanma yolu ilə alınan hər baş buzova görə verilən subsidiya tədbirinin davam etdirilməsi imkanlarına baxılacaqdır. Yüksək dağlıq ərazilərdə və qışlaqlarda mövcud fermer təsərrüfatları üçün stimullaşdırıcı tədbirlər nəzərdən keçiriləcəkdir. Belə ki, qoyunçuluqla məşğul olan fermer təsərrüfatlarına xüsusi dövlət dəstəyinin verilməsi mexanizminin texniki-iqtisadi əsaslandırması aparılacaqdır. Bu ərazilərdə torpağın vəziyyətinin yaxşılaşdırılması tədbirləri fermerlərlə birgə həyata keçiriləcək, ekoloji tələblərə əməl edən fermerlərin yerə görə icarə haqqından qismən azad olunması ilə bağlı layihələr nəzərdən keçiriləcəkdir. Həmçinin, kökəltmə fəaliyyəti ilə məşğul olan təsərrüfatlara dövlət dəstəyinin verilməsi ilə bağlı texniki-iqtisadi əsaslandırma aparılaraq təkliflər hazırlanacaqdır.

Tədbir 8.4.6: Çoxillik əkmələrin genişləndirilməsinin stimullaşdırılması

Dövlət büdcəsi vəsaitləri hesabına verilən güzəştli kreditlərin güzəşt şərtlərinin meyvə, üzüm və çay sahələrinin xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılması, həmçinin çoxillik əkmələrin genişləndirilməsini stimullaşdırmaq üçün digər dövlət dəstəyi tədbirlərinə dair təkliflərin hazırlanması nəzərdən keçiriləcəkdir. Çoxillik bağların salınmasını təşviq etmək məqsədi ilə xərclərin bir hissəsinin ödənilməsi və ya uzunmüddətli güzəştli kreditlərin verilməsi mexanizmi üzrə texniki-iqtisadi əsaslandırma aparılacaqdır.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Aidiyyəti orqanlarla danışıqlar və məsləhətləşmələr nəticəsində bu prioritet üzrə nəzərdə tutulmuş tədbirlər həyata keçirilərsə, subsidiyaların diferensiallaşdırılmasına dair qiymətləndirmələr aparılacaq, bitkiçilikdə son məhsula görə subsidiya verilən məhsulların siyahısı genişləndiriləcək, regional xüsusiyyətlər nəzərə alınaraq, diferensial subsidiya mexanizmi formalaşdırılacaq, yüksək dağlıq ərazilərdə fermer təsərrüfatları üçün stimullaşdırıcı tədbirlər planı hazırlanacaq, xarici ölkələrdən cins heyvanların idxal edilərək kənd təsərrüfatı müəssisələrinə verilməsi prosesi davam etdiriləcək, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının dəstək mexanizmi təkmilləşdiriləcək və şəffaflaşdırılacaq, çoxillik bitki bağlarının salınması təşviq olunacaqdır. Ümumilikdə isə, yeni salınan bağların və istixanaların sahəsində 50 faiz artım olacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Aidiyyəti orqanlarla tədbirlərin reallaşdırılması üçün razılıq əldə olunarsa, nəzərdə tutulan tədbirləri həyata keçirmək üçün tələb olunan investisiya məbləği müəyyən ediləcəkdir.

Gözlənilən risklər

Prioritet çərçivəsində əsas risklərə dövlət büdcəsində kəsirin yarandığı və ya Azərbaycanın ÜTT-yə üzv olacağı təqdirdə subsidiyaların dayandırılması daxildir.

7.8.5. Prioritet 8.5. Aqrar siyasətin nəticələrinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi sisteminin qurulması

Əsaslandırma

Azərbaycanda fermer təsərrüfatlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin real təhlilini aparmaq üçün etibarlı və əlçatan informasiyanı təmin edən təsərrüfat və regional səviyyəli informasiya şəbəkələri tam formalaşmamışdır. Bu isə ölkədə kənd təsərrüfatının inkişafı üçün qərar qəbul edilməsinə, kənd təsərrüfatı torpaqlarının şoranlaşmasının məhsuldarlığa təsirinin öyrənilməsinə, bu sahə ilə bağlı hərtərəfli təhlillərin aparılmasına, aqrar sahəyə yönəldilmiş dövlət dəstəyinin monitorinqinə problem yaradır.

Bu problemlərin həlli üçün aqrar siyasətin nəticələrinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi sistemi qurulacaqdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün hazırda Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin nəzdində fəaliyyət göstərən "Fermer Təsərrüfatları Məlumatlarının Monitorinqi Sistemi"nin respublikanı tam əhatə etməsini təmin etmək zəruridir. Sistemin köməyi ilə ölkədə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarından toplanan məlumatlar əsasında müvafiq təhlillər aparmaq və müxtəlif səpkili icmallar hazırlamaq mümkündür. Bu məlumatlardan:

- aqrar sahə ilə bağlı qəbul edilən proqramların monitorinqində;
- təsərrüfat səviyyəsində səmərəliliyin təhlili və qiymətləndirilməsində;
- istehsalın rentabelliyyətinin və məhsuldarlığın yüksəldilməsi üçün təkliflərin hazırlanmasında;
- kənd təsərrüfatı siyasətinə dair icra olunmuş tədbirlərin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində;
- kənd təsərrüfatı ilə bağlı digər iqtisadi təhlillərin aparılmasında;
- kənd təsərrüfatına vergi güzəştlərinin və subsidiyaların təsiri ilə bağlı təhlillərin aparılmasında istifadə oluna bilər.

"Fermer Təsərrüfatları Məlumatlarının Monitorinqi Sistemi"nin kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları üçün bir sıra faydaları olacaqdır. Belə ki, sistemə cəlb edilən təsərrüfatlara ilkin uçotun təşkili sahəsində yardım göstəriləcək, onlar hər il müntəzəm olaraq təsərrüfatları barədə illik iqtisadi təhlillər əldə edəcəklər. Məhsul istehsalçılarının istəyinə müvafiq olaraq onlara respublika və regional səviyyədə iqtisadi təhlillərin nəticələri veriləcək ki, bu da onlara öz təsərrüfatlarının göstəricilərini ölkədəki digər təsərrüfatlarla müqayisə etmək imkanı verəcəkdir. Qeyd edilən bu məsələlərin reallaşdırılması üçün ölkəni tam əhatə edən "Fermer Təsərrüfatları Məlumatlarının Monitorinqi Sistemi"nin yaradılması nəzərdən keçiriləcəkdir.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 8.5.1: Aqrar siyasətin nəticələrinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi üzrə göstəricilər sisteminin və metodikasının hazırlanması

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən aidiyyəti dövlət orqanları ilə birlikdə və beynəlxalq məsləhətçilər cəlb edilməklə, aqrar siyasətin nəticələrinin iqtisadi, sosial və ekoloji məsələlər nəzərə alınmaqla, qiymətləndirilməsi üçün göstəricilər sistemi hazırlanacaqdır. Bu göstəricilər sistemi üzrə məlumatların toplanılması, monitorinqlərin aparılması, dövrilik, məsul qurumlar və s. məsələlərlə bağlı prosedurlar müəyyən olunacaqdır.

Tədbir 8.5.2: Aqrar siyasətin nəticələrinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi üzrə hesabatların hazırlanması

Müəyyən olunmuş göstəricilər və metodika əsasında aqrar siyasətin nəticələri üzrə monitorinq və qiymətləndirmə hesabatları hazırlanacaq və bu hesabatlar aqrar siyasətin daha da təkmilləşdirilməsi ehtiyaclarının müəyyən olunmasında və bu istiqamətdə müvafiq təkliflərin hazırlanmasında istifadə olunacaqdır.

Tədbir 8.5.3: “Fermer Təsərrüfatları Məlumatlarının Monitorinqi Sistemi”nin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi

Aqrar siyasətin nəticələrinin qiymətləndirilməsi baxımından mühüm alət kimi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin ölkənin bütün rayonlarını (Naxçıvan Muxtar Respublikası istisna olmaqla) əhatə edən “Fermer Təsərrüfatları Məlumatlarının Monitorinqi Sistemi”nin fəaliyyəti davam etdiriləcək, bu sistemin fəaliyyətinin daha da təkmilləşdirilməsi (məsələn, Naxçıvan Muxtar Respublikasını da əhatə etməsi, aidiyyəti dövlət orqanlarına təqdim olunmaq üçün müvafiq hesabatların hazırlanması, Sistemin unikal məlumat bazası əsasında tədqiqatların aparılması və s.) istiqamətində tədbirlər görülməkdir.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Bu prioritetin həyata keçirilməsi ilə təsərrüfat səviyyəsində səmərəliliyin təhlili və qiymətləndirilməsi üçün real məlumat əldə olunacaq, kənd təsərrüfatı siyasətinə dair icra olunmuş tədbirlərin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinə imkan verən informasiyalar əlçatan olacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Prioritet çərçivəsində tədbirlərin əhatə dairəsini nəzərə alaraq, təxminən 300 min manat həcmində vəsaitin tələb ediləcəyi proqnozlaşdırılır.

Gözlənilən risklər

Prioritet çərçivəsində əsas risklərə bu sistemin maliyyələşdirilməməsi, kadr çatışmazlığı və kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının bu sorğulara maraq göstərməməsi daxildir.

7.9. Strateji hədəf 9. Kənd yerlərində məşğulluğun artırılması və əhəlinin rifahının yüksəldilməsi

Kənd təsərrüfatı iqtisadi fəaliyyət növü olmaqla bərabər, həm həyat tərzini, həm də xalqımızın uzun illərdən bəri yaşatdığı təsərrüfatçılıq ənənəsidir. Kənd

təsərrüfatının birinci dərəcəli funksiyası ərzaq məhsulları və xammal istehsalı olsa da, bu sahənin ekoloji tarazlığın təmin edilməsi, kənd bölgələrində sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsi və kənd həyat tərzinin qorunması kimi mühüm funksiyaları da vardır.

Kənd təsərrüfatının inkişafı ilə bağlı kompleks yanaşmanın nəzərdə tutulduğu bu Strateji Yol Xəritəsində kənd bölgələrinin inkişafı, kənd yerlərində əhalinin layiqli məşğulluğunun təmin edilməsi və həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması məsələlərinin həlli də öz əksini tapmışdır.

Kənd yerlərində qeyri-kənd təsərrüfatı sahələrində məşğulluğun səviyyəsinin artırılması üçün xüsusən kiçik və orta sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi vacibdir. Yeni yaradılan "ABAD" publik hüquqi şəxsi kənd yerlərinin sosial-iqtisadi inkişafında vətəndaşların fəal iştirakını təmin edəcəkdir. "ABAD" publik hüquqi şəxsi ailə əməyinə əsaslanan təsərrüfatların fəaliyyətini dəstəkləməklə yanaşı kiçik və orta sahibkarlığın inkişafını stimullaşdıracaq, əhalinin məşğulluğunun artırılmasında əlavə imkanlar yaradacaqdır.

Bu strateji hədəfə nail olmaq üçün üç prioritet müəyyənləşdirilmişdir. İlk olaraq, kənd yerlərinin sosial-iqtisadi inkişaf siyasəti üzrə potensialın gücləndirilməsi hədəflənir. Prioritet çərçivəsində kənd yerlərinin kompleks inkişafı üzrə pilot layihələr hazırlanaraq icra ediləcək, kənd yerlərinin sosial-iqtisadi inkişafı üzrə statistik baza və monitoring sistemi yaradılacaqdır. Yerli özünüidarəetmə orqanlarının kəndlərin inkişafı, orada əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsi, kəndlərin və kənd arxitekturasının qorunması, mədəni irsin ötürülməsi, kənd həyatı ənənələrinin saxlanılması və ənənəvi həyat tərzinin qorunması və s. məsələlərdə rolunun artması istiqamətində fəaliyyət gücləndiriləcəkdir.

İkinci prioritet kənd yerlərində alternativ fəaliyyət sahələrinin inkişafının dəstəklənməsi ilə bağlıdır. Bu prioritet kənd turizminin, ekoturizmin və digər qeyri-kənd təsərrüfatı istehsal sahələrinin inkişafına xidmət edəcəkdir.

Sonuncu prioritet çərçivəsində isə yerli icmaların kəndin inkişafına dair təşəbbüsləri dəstəklənəcəkdir. Buna uyğun olaraq, kənd yerlərində icma səviyyəli gəlir gətirən sektorlar təşviq ediləcək, kəndin sosial-ictimai həyatında qadınların və gənclərin fəal iştirakı təmin olunacaqdır.

7.9.1. Prioritet 9.1. Kənd yerlərinin sosial-iqtisadi inkişaf siyasəti üzrə potensialının gücləndirilməsi

Əsaslandırma

Hazırda ölkədə kənd yerlərinin inkişafı tədbirləri əsas etibarilə milli səviyyədə planlaşdırma metodologiyasına əsaslanan regional inkişaf siyasəti çərçivəsində həyata keçirilir. Bu çərçivədə kənd yerləri də əhatə olunmaqla, regionlarda sosial və fiziki infrastruktur sahələrinin inkişafı, yeni müəssisələrin və iş yerlərinin yaradılması, ümumilikdə isə əhalinin rifahının yüksəldilməsi istiqamətində böyükmiqyaslı işlər görülmüş və əhəmiyyətli sosial-iqtisadi nəticələr əldə olunmuşdur.

Növbəti mərhələdə isə kənd yerlərinin inkişafı tədbirlərinin planlaşdırılmasında və kənd yerlərinin resurslarından səmərəli istifadə olunmasında kənd icmalarının və yerli özünüidarəetmə orqanlarının daha aktiv fəaliyyəti təmin ediləcəkdir.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 9.1.1: Kənd yerlərinin kompleks inkişafı üzrə pilot layihələrin hazırlanması və icrası

Hazırda Azərbaycan hökumətinin beynəlxalq təşkilatlarla birgə maliyyələşdirməsi əsasında İqtisadiyyat Nazirliyi və Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən icra olunan "Kənd yerlərinin kompleks inkişafı" layihələri təcrübəsi əsasında, ölkənin bütün iqtisadi regionlarında olmaqla, pilot layihələr hazırlanaraq həyata keçiriləcəkdir. Bu layihələr pilot ərazilərdə sosial və fiziki infrastruktur sahələrinin inkişafı və kənd yerlərində yaşayan əhəlinin gəlirlərinin artırılmasına dəstək tədbirlərini əlaqələndirilmiş şəkildə özündə əks etdirəcəkdir. Bunun üçün müvafiq hüquqi baza yaradılacaq, həmçinin pilot layihələrdən əldə olunacaq təcrübə əsasında kənd yerlərinin inkişafı siyasətinin təkmilləşdirilməsi üçün təkliflər hazırlanacaqdır.

Tədbir 9.1.2: Kənd yerlərinin sosial-iqtisadi inkişafı üzrə statistik bazanın və monitoring sisteminin yaradılması

Kənd yerlərinin sosial-iqtisadi inkişafı siyasətinin təkmilləşdirilməsi tədbirləri çərçivəsində kənd yerləri üzrə sistemli və əhatəli informasiya bazası, monitoring sistemi yaradılacaqdır. Bu informasiya bazası kənd yerlərində rifah səviyyəsi, məşğulluğun strukturu, sosial xidmətlər və infrastrukturla təminat və digər bu kimi məsələləri əhatə edəcəkdir. Bunun əsasında kəndlər üzrə qısa, orta və uzunmüddətli inkişaf planlarının hazırlanması fəaliyyətinə başlanacaq və bu prosesdə yerli icmaların, bələdiyyələrin və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının aktiv iştirakı təmin olunacaqdır.

Tədbir 9.1.3: Kənd yerlərinin sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı mövcud qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi

Kəndlər üzrə qısa, orta və uzunmüddətli inkişaf planlarının hazırlanması, bu prosesdə yerli icmaların, bələdiyyələrin və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının aktiv iştirakı, kənd yerlərinin inkişafı tədbirlərinin icrası mexanizmləri və digər bu kimi məsələlərlə bağlı hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi ehtiyacları müəyyən olunacaq və təkliflər hazırlanacaqdır.

Tədbir 9.1.4: Kənd yerlərinin sosial-iqtisadi inkişafı üzrə dövlət proqramının hazırlanması

Regionların sosial-iqtisadi inkişafı üzrə dövlət proqramının icrası 2018-ci ildə başa çatdıqdan sonra kənd yerlərinin sosial-iqtisadi inkişafı konsepsiyası əsasında yeni dövlət proqramı hazırlanacaqdır.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Bu prioritetin həyata keçirilməsi ilə kənd yerlərinin sosial-iqtisadi inkişafı sahəsində institusional potensial gücləndiriləcək, milli səviyyədə planlaşdırma ilə kəndin inkişafı tədbirləri əlaqələndiriləcək, həyata keçirilən pilot layihələr əsasında təcrübə əldə olunacaqdır. Ölkədə kənd yerlərinin inkişafı məsələləri üzrə məlumat bazası və monitoring sistemi qurulacaq, kəndlər üzrə qısa, orta və uzunmüddətli inkişaf planları hazırlanacaq, kənd yerlərinin inkişafı üzrə həyata keçirilən pilot layihələrin sayı 50 faiz artacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Prioritet çərçivəsində tədbirlərin icrası üçün investisiyalar aidiyyəti qurumlar tərəfindən hesablanacaqdır.

Gözlənilən risklər

Prioritet çərçivəsində əsas risklərə tədbirlərin bir çoxunun dövlət büdcəsindən asılılığı və müvafiq institusional bacarıqların kifayət qədər olmaması daxildir.

7.9.2. Prioritet 9.2. Kənd yerlərində alternativ fəaliyyət sahələrinin inkişafının dəstəklənməsi

Əsaslandırma

Azərbaycan Respublikasında rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı sektorunun formalaşdırılması əsas hədəflərdən biridir. Rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı sektorunun formalaşması bu sahənin məşğulluqdakı payının azalmasına və orada çalışanların gəlirlərinin artırılmasına xidmət edəcəkdir. Hazırda kənd təsərrüfatı üzrə orta aylıq nominal əmək haqqı respublika üzrə orta aylıq nominal əmək haqqından 2 dəfə azdır. Qarşıdakı illərdə həyata keçiriləcək siyasətlə kənd təsərrüfatı üzrə orta aylıq nominal əmək haqqının respublika üzrə orta aylıq nominal əməkhaqqı səviyyəsinə yaxınlaşdırılması planlaşdırılır.

Eyni zamanda, rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı sektorunun formalaşması nəticəsində bu sahədə işini itirən şəxslərin məşğulluq probleminin də həlli vacibdir. Bunun üçün kənd əhalisinin məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədi ilə alternativ fəaliyyət sahələrinin inkişaf etdirilməsi, əhalinin qeyri-kənd təsərrüfatı sahələrində məşğulluğunun stimullaşdırılması mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu, kənd yerlərində yaşayanların gəlir əldə etmə imkanlarını yaxşılaşdıracaq, gəncləri kənd yerlərində qalmağa həvəsləndirəcəkdir.

Qarşıdakı illərdə kənd turizminin, müxtəlif istiqamətli xidmət sahələrinin inkişaf etdirilməsi, məşğulluqda meşə təsərrüfatının rolunun artırılması (*“non-timber forestry”*) ilə bağlı layihələrin həyata keçirilməsi imkanları öyrəniləcək, həmçinin peşə hazırlığı, qadınların məşğulluğunun artırılması ilə bağlı xüsusi proqramların qəbulu və kənd yerlərində startapların genişləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər görülməcəkdir.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 9.2.1: Kənd turizminin və ekoturizmin inkişaf etdirilməsi

Kənd turizmi və ekoturizm inkişaf etdiriləcək, respublikanın turizmin inkişafı ilə bağlı həyata keçirdiyi siyasətə uyğun olaraq turizm potensialı olan kəndlərə yönəlik layihələr həyata keçiriləcəkdir. Bu barədə “Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə daha ətraflı bəhs edilmişdir.

Tədbir 9.2.2: Qeyri-kənd təsərrüfatı istehsal sahələrinin inkişaf etdirilməsi

Kənd yerlərində qeyri-kənd təsərrüfatı istehsal sahələri inkişaf etdiriləcəkdir. Bu məqsədlə güzəştli kreditlər veriləcək, kənd yerlərində startapların genişləndirilməsi dəstəklənəcəkdir. Tədbir 9.2.1-də qeyd edilənləri də nəzərə alaraq, turistlərin tələbatına müvafiq istehsal sahələrinin – xalçaçılıq, misgərlik, qalayçılıq, dulusçuluq və saxsı məmulatlarının, bağçılıq-bostançılıq alətlərinin, xalq musiqi

alətlərinin, oyuncaqların, suvenirlərin, qamışdan və qarğıdan məişət əşyalarının düzəldilməsi, keramika məmulatlarının bədii işlənməsi, ağac materiallardan məişət alətlərinin hazırlanması, həsir toxuculuğu, bədii tikmə, milli geyimlərin hazırlanması və s. ənənəvi fəaliyyət sahələrinin inkişafı dəstəklənəcəkdir.

Tədbir 9.2.3: Kənd yerlərində xidmət sahələrinin inkişaf etdirilməsi

Kənd yerlərində müxtəlif istiqamətli xidmət sahələri inkişaf etdiriləcək, ailə təsərrüfatlarına, kiçik və orta sahibkarlara biznes planların hazırlanmasında dəstək veriləcəkdir. Xidmət sahələri üçün kənd yerlərində hazırlamaq məqsədilə peşə hazırlığı gücləndiriləcəkdir. Belə ki, kəndlərdə təmir-tikinti işlərinə və sənətkarlara ehtiyac duyulduğu üçün kənd sakinlərinin özləri tərəfindən bu tələbatın ödənilməsinə şərait yaradılacaqdır. 9.2.1-ci və 9.2.2-ci tədbirdə qeyd edilənlər nəzərə alınaraq, turizm üçün xidmət sahələrinin inkişafı istiqamətində layihələr həyata keçiriləcəkdir.

Tədbir 9.2.4: Kənd yerlərində qadınların və gənclərin məşğulluğunun artırılması

Kənd yerlərində qadınların peşə hazırlığı gücləndiriləcək və onların məşğulluğunun artırılması ilə bağlı xüsusi proqram hazırlanacaqdır. Xüsusən də qadınların kənd turizminə xidmət edən ənənəvi sahələrdə (xalçaçılıq, suvenirlərin hazırlanması və s.) məşğulluğuna diqqət yetiriləcəkdir. Gənclərin kənddəki məşğulluq probleminin həlli və onların kənd təsərrüfatı ilə bağlı innovativ layihələrdə aktiv iştirakının təmin edilməsi üçün tədbirlər həyata keçiriləcək, cəbhə xəttinə yaxın kəndlərdə yaşayan gənclər üçün xüsusi proqramlar hazırlanacaqdır.

Tədbir 9.2.5: Yeni ailə qurmuş gənclərin mənzilə təminatının yaxşılaşdırılması

Kənd yerlərinin yaşayış üçün cəlbediciliyini artırmaq üçün mənzil tikintisinin stimullaşdırılması, xüsusilə də kənd yerlərində gənc ailələrin və gənc mütəxəssislərin mənzilə əlçatanlığının artırılması üçün tədbirlər həyata keçiriləcəkdir. Dövlətin sosial ipoteka siyasətindən kənd yerlərində yaşayan gənc ailələrin daha çox faydalanması üçün tədbirlər görülməcəkdir. Cəbhə xəttinə yaxın kəndlərdə yaşayan gənc ailələrin mənzil probleminin həllinə xüsusi yanaşma tətbiq olunacaqdır.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Bu prioritetin həyata keçirilməsi ilə kənd turizmi, aqro-ekoturizm inkişaf etdiriləcək və bu sahə üzrə turistlərin sayı artacaqdır. Kənd yerlərində yeni xidmət sahələri açılacaq, startaplar genişləndiriləcəkdir. Kəndə turizm məqsədilə gedənlərin sayı 2 dəfə artacaq, kənd yerlərində qeyri-kənd təsərrüfatı istehsal sahələrinin və orada işləyənlərin sayı 30 faiz, kənd təsərrüfatından kənar sahələrdə çalışan qadınların sayı 20 faiz artacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Prioritet çərçivəsində tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün investisiyalar aidiyyəti qurumlar tərəfindən hesablanacaqdır.

Gözlənilən risklər

Respublikanın şəhər əhalisinin qonşu ölkələrin daha sərfəli turizm məkanlarına üstünlük verməsi, kənd yerlərində xidmətin səviyyəsinin aşağı olması,

eləcə də kənd yerlərində startapların yaradılması ilə bağlı yetərinəcə təcrübənin olmaması əsas risklərdən sayılır.

7.9.3. Prioritet 9.3. Yerli icmaların kəndin inkişafına dair təşəbbüslərinin dəstəklənməsi

Əsaslandırma

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən "İkinci Azərbaycan Kənd Investisiya Layihəsi" çərçivəsində dağ kəndlərinin icmalarının müraciəti əsasında yol və ya su xətti çəkilişləri həyata keçirilmişdir. 10 ildən artıq müddətdə icra olunan Kənd Investisiya Layihəsi çərçivəsində 1800-ə yaxın sosial və iqtisadiyönümlü infrastruktur layihəsi icra olunmuşdur. Bu müddətdə kənd icmaları ilə iş sahəsində müəyyən təcrübə əldə edilmişdir.

Qarşıdakı illərdə inklüzivliyin təmin edilməsi məqsədilə yerli icmaların kəndin inkişafı ilə bağlı təşəbbüslərinin dəstəklənməsi, gənclərin fəallığının artırılması, həmçinin bələdiyyələrin kəndin sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı öhdəliklərinin artırılması, onların kəndin sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı təşəbbüslərinin dəstəklənməsi istiqamətində tədbirlər görülməkdir. Kəndin sosial-ictimai həyatında qadınların və gənclərin fəal iştirakının təmin edilməsi, təhsil aldıqdan sonra gənclərin kəndə qayıdışının təşviqi ilə bağlı proqramlar həyata keçiriləcəkdir. Gənc fermerlərin formalaşdırılması və kənd icmalarının kəndin inkişafı ilə bağlı təşəbbüslərinin stimullaşdırılması üçün tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

Görüləcək tədbirlər

Tədbir 9.3.1: Bələdiyyələrin kəndin sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı öhdəliklərinin artırılması

Bələdiyyələrin kəndin sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı təşəbbüsləri dəstəklənəcək, onların bu sahədə daha aktiv fəaliyyət göstərməsi ilə bağlı tədbirlər planı hazırlanacaqdır. Pilot kənd bələdiyyələrinin seçimi əsasında kəndin inkişaf modeli yaradılacaq və həmin modelin təbliği həyata keçiriləcəkdir.

Tədbir 9.3.2: Kənd yerlərində icmasəviyyəli gəlir gətirən sektorların təşviqi və dəstəklənməsi

Kənd yerlərində icmaların gücləndirilməsi üçün icmasəviyyəli gəlir gətirən sektorlar təşviq ediləcək və müvafiq qurumlar tərəfindən bu işə dəstək göstəriləcəkdir.

Tədbir 9.3.3: Kəndin sosial-ictimai həyatında qadınların və gənclərin fəal iştirakının təmin edilməsi

Kəndin sosial-ictimai həyatında qadınların və gənclərin fəal iştirakının təmin edilməsi ilə bağlı proqramlar həyata keçiriləcəkdir.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları

Bu prioritetin həyata keçirilməsi ilə bələdiyyələr kəndin sosial-iqtisadi inkişafında daha aktiv rol oynayacaq, yeni iş yerləri yaradılacaq, qadınların və gənclərin kəndin sosial-ictimai həyatında fəal iştirakını təmin edən proqramların sayı çoxalacaq, təhsil aldıqdan sonra kəndə qayıdan gənclərin sayı artacaqdır. Kənddə

bələdiyyələrin açdığı iş yerlərinin sayı 30 faiz, kənddəki qadınların və gənclərin inkişafına yönəldilmiş proqramların sayı 3 dəfə artacaqdır.

Tələb edilən investisiya

Prioritet çərçivəsində tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün tələb edilən investisiyalar aidiyyəti qurumlar tərəfindən hesablanacaqdır.

Gözlənilən risklər

Prioritet çərçivəsində əsas risklərə tədbirlərin maliyyələşdirilməsi üçün yeterli vəsaitin olmaması, qadınların və gənclərin kəndin sosial-ictimai həyatı ilə bağlı proqrama kifayət qədər maraq göstərməməsi, kənddə əməkhaqqının aşağı olması və kənd təsərrüfatından kənar sahələrdə məşğulluq imkanlarının az olması daxildir.

8. MALİYYƏLƏŞDİRMƏ MEXANİZMLƏRİ

Müəyyən edilmiş strateji hədəflərə nail olmaq üçün 1170 milyon manat investisiya tələb olunur. Strateji Yol Xəritəsində nəzərdə tutulan tədbirlərin icrası aşağıdakı mənbələr hesabına maliyyələşdiriləcəkdir:

- dövlət büdcəsi;
- büdcədən kənar fondlar;
- Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Kənd Təsərrüfatı Layihələri və Kreditlərinin İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Xidmətinin vəsaitləri
- Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaiti;
- Azərbaycan İnvestisiya Şirkətinin vəsaiti;
- yerli büdcələr;
- mülkiyyət formasından asılı olmayaraq yerli idarə, müəssisə və təşkilatların vəsaitləri;
- birbaşa xarici investisiyalar;
- qiymətli kağızlar, o cümlədən səhm və istiqrazlar, törəmə maliyyə alətləri;
- yerli kreditlər və qrantlar;
- beynəlxalq təşkilatların və xarici dövlətlərin kreditləri, texniki və maliyyə yardımı;
- qanunvericiliklə qadağan olunmayan digər mənbələr.

Maliyyə vəsaitinin müəyyən edilmiş strateji hədəflər üçün ən səmərəli şəkildə sərf olunmasını təmin etmək məqsədilə büdcələr nəticələrinə əsaslanan büdcə tərtibatı prosesi çərçivəsində işlənilib hazırlanacaqdır. Tələb olunan maliyyə vəsaitinin böyük hissəsi mövcud büdcələrin restrukturizasiyası, özəl sektorun və müxtəlif investorların birgə maliyyələşdirmə səyləri ilə təmin ediləcəkdir.

9. İCRA, MONİTORINQ VƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ

Strateji Yol Xəritəsinin icrası

Koordinasiya və rəhbərlik: Qərarların qəbul edilməsinin sürətləndirilməsi, hesabatlılığın aydın müəyyən edilməsi və əlavə icra qabiliyyətinin formalaşdırılması üçün müvafiq koordinasiya və rəhbərlik təmin ediləcəkdir.

- Strateji Yol Xəritəsi üçün yüksək siyasi səviyyədə qərarların qəbul edilməsinin sürətləndirilməsi mexanizmi yaradılacaqdır. Bu mexanizm qərarları qəbul edən şəxslər üçün digər əsas iştirakçılar tərəfindən proqramın tətbiq olunmasına lazımi rəhbərliyin təmin edilməsinə imkan verəcəkdir. Tətbiqin prioritetləri və konkret hədəflər ilə bağlı qərarlar bu mexanizm vasitəsilə qəbul ediləcəkdir.
- Əsas icraçı təşkilat tədbirin vaxtında və mahiyyəti üzrə həyata keçirilməsi üçün ona aid hər bir prioritet və tədbir üzrə məsul şəxslər təyin edəcəkdir. Həmçinin, tədbirlər planında qeyd olunan digər qurumların iştirakı ilə prioritet üzrə məsul qurumların rəhbərliyi altında işçi qruplar yaradılacaqdır. İşçi qruplarının hesabat toplantıları əsas icraçı təşkilatın rəhbərliyi ilə rüblük əsasda keçiriləcəkdir. İclaslarda rüb ərzində görülmüş işlər və növbəti dövr üçün nəzərdə tutulmuş fəaliyyətlər müzakirə ediləcəkdir. İşçi qruplar illik iş proqramı əsasında fəaliyyət göstərəcəklər. İşçi qrupun gündəlik iş rejimi və tapşırıqların bölgüsü məsul şəxs tərəfindən aparılacaqdır. Bir qayda olaraq, qrupun cari görüşləri məsul şəxsin təklifi ilə əsas icraçı təşkilatda keçiriləcəkdir. Əsas icraçı təşkilat işçi qrupun maneəsiz fəaliyyətini təmin etmək üçün zəruri şəraiti yaradacaq, tələb olunduqda kənar ekspertlərin texniki dəstəyindən yararlanmaq üçün addımlar atacaqdır.
- Strateji Yol Xəritəsinin icra olunmasına nəzarətin aparılması, yaranan problemlərin həll olunması və ya qurumlar arasında əlaqələndirmənin düzgün təşkili məqsədilə müvafiq koordinasiya qurumu ("delivery unit") müəyyən ediləcəkdir. Qurumun əsas işi tədbirlərin effektiv icrası məqsədilə zəruri qurumlar, proseslər və texnologiyalar arasında koordinasiyanın təşkili olacaqdır. Tədbirlər planı üzrə işçi qruplarının ahəngdar işi, rüblük hesabatların ümumiləşdirilməsi və illik hesabatın hazırlanması koordinasiya qurumu tərəfindən tənzimlənəcəkdir. Bundan əlavə, həmin qurum digər qurumlar tərəfindən tələb olunan maliyyə və insan resurslarının təşkil olunmasının təmin edilməsinə və zəruri hallarda əlavə resursların təqdim edilməsinə nəzarət edəcəkdir.

Strateji uyğunlaşdırma və maliyyələşdirmə: Resurslardan səmərəsiz istifadənin və hədəflər arasında yarana biləcək ziddiyyətlərin qarşısının alınmasına imkan verən səmərəli icra prosesinə nail olunması məqsədilə Strateji Yol Xəritəsi sektorlar üzrə digər planlara və mövcud büdcələrə tam inteqrasiya olunacaqdır.

- Aidiyyəti dövlət qurumlarının təklifləri əsasında bütün müvafiq strateji sənədlər Strateji Yol Xəritəsinə uyğunlaşdırılacaq və zəruri hallarda mövcud qurumların funksiyaları hədəflərə müvafiq qaydada yenidən formalaşdırılacaqdır. Bu uyğunlaşdırma işlərinə şəffaf, ölçüləbilən tətbiq hədəfləri daxil ediləcək, bu barədə ictimaiyyətə məlumat veriləcək və prosesin izlənilməsində bu hədəflərdən istifadə olunacaqdır.
- İcra rəhbərlik, eləcə də tələb olunan resurslara və gözlənilən nəticələrə münasibətdə şəffaflığın təmin edilməsi üçün bütün strateji prioritetlər üzrə

təqdim olunan tədbirlərə əsaslanan detallı icra planları işlənilib hazırlanacaqdır. Təyin olunmuş aparıcı qurum icra planının yerinə yetirilməsi üçün ümumi məsuliyyət daşımaqla yanaşı, planın tətbiq olunmasına bütün əsas qurumları və özəl sektoru cəlb edəcəkdir.

Maraqlı tərəflərin səfərbər edilməsi: Həm dövlət, həm də qeyri-dövlət sektorundan yerli və beynəlxalq tərəfdaşlar Strateji Yol Xəritəsinin icrası prosesinə cəlb olunacaqdır.

- Əsas strateji tərəfdaşların müəyyən olunması və cəlb edilməsi üçün müvafiq tədbirlər görülməkdir. Hər bir prioritetin uğurla tətbiq olunması üçün çoxsaylı təşkilatların və maraqlı tərəflərin cəlb olunması tələb olunur. Hədəflərin uyğunlaşdırılması və lazımi əlaqələndirmənin təmin edilməsi məqsədi ilə, özəl sektor, dövlət müəssisələri və beynəlxalq təşkilatlar, eləcə də beynəlxalq maliyyə təşkilatları kimi kritik beynəlxalq tərəfdaşlar ilə işləmək üçün məşvərətçi şuralar və işçi komitələr yaradılacaqdır.
- Strateji Yol Xəritəsinin geniş şəkildə dəstəklənməsi üçün vətəndaş cəmiyyəti səfərbər ediləcək və cəlb olunacaqdır. Bundan əlavə, fəal kommunikasiya, şəffaflyq və cəlb olunma dövlət və özəl sektorun, eləcə də bütövlükdə cəmiyyətin və digər maraqlı tərəflərin səfərbər edilməsinə kömək edəcəkdir.

Strateji Yol Xəritəsinin monitoringi və qiymətləndirilməsi

Tələb olunan alətlər, proseslər və sairə vasitəsilə icranın uğurla həyata keçirilməsini təmin etmək üçün Strateji Yol Xəritəsinin monitoringi və qiymətləndirilməsi həyata keçiriləcəkdir. Monitoring və qiymətləndirmə aparılarkən tədbirlərin mahiyyəti üzrə icrasına, müvafiq prioritet üzrə gözlənilən nəticələrə və indikatorlara diqqət yetiriləcək, icra müddətinə uyğunluq yoxlanılacaqdır. Monitoring və qiymətləndirmə beynəlxalq metodologiyalara əsasən tərtib edilmiş qaydalar əsasında aparılacaqdır.

İşçi qrupların illik iş proqramları koordinasiya qurumu ilə razılaşdırılaraq, əsas icraçı təşkilat tərəfindən təsdiqlənəcəkdir. İşçi qrupların rüblük iclasları koordinasiya qurumunun nümayəndələrinin iştirakı ilə keçiriləcəkdir.

Rüb üzrə görülmüş işlərə dair hesabat əsas icraçı təşkilat tərəfindən işçi qrupun rüblük iclasından ən azı 10 gün əvvəl koordinasiya qurumuna təqdim ediləcəkdir. Koordinasiya qurumu qeyd olunmuş hesabatın hərtərəfli təhlilini və qiymətləndirilməsini, həmçinin, işçi qrupun rüblük iclasında baş tutmuş müzakirələri nəzərə alaraq, iclasın keçirilmə tarixindən 10 gün müddətində rüblük monitoringin nəticələrini və növbəti dövr üçün tövsiyələri əsas icraçı təşkilata təqdim edəcəkdir. Koordinasiya qurumu və əsas icraçı təşkilat monitoring nəticələrinin və tövsiyələrin işçi qrupun gündəlik fəaliyyətində nəzərə alınması üçün tədbirlər görəcəkdir.

10. TƏDBİRLƏR PLANI

№	Tədbirin adı	Əsas icraçı	Digər icraçılar/Tövsiyə	Nəticə indikatorları	İcra müddəti
Strateji hədəf 1. Ərzaq təhlükəsizliyinin dayanıqlılığının təmin edilməsi üçün institusional potensialın gücləndirilməsi					
1.1. Ərzaq təhlükəsizliyinin dayanıqlılığı və əhalinin ərzağa əlyətərliyi ilə bağlı məlumat və monitoring sisteminin qurulması					
1.1.1.	Ərzaq Təhlükəsizliyi Komissiyasının yaradılması imkanlarının dəyərləndirilməsi	Nazirlər Kabineti	Aidiyyəti dövlət orqanları	• ərzaq təhlükəsizliyi üzrə vahid məlumat bazasının formalaşdırılması; • ərzaq təhlükəsizliyi ilə bağlı sistemləşdirilmiş məlumatlara çıxışın təmin edilməsi; • beynəlxalq normalara uyğun fizioloji istehlak normalarının işlənilib hazırlanması; • hər bir regionun və inzibati rayonun ərzaq məhsulları üzrə tələbatının dəqiqləşdirilərək ərzaq ehtiyatlarının çeşid və həcm göstəriciləri üzrə yaxın, orta və uzunmüddətli proqnozların hazırlanması;	2017
1.1.2.	Ölkədə ərzaq məhsulları ilə təchizatın dayanıqlılığı baxımından risklərin qiymətləndirilməsi məqsədilə mütəmadi monitoringlərin aparılması	Nazirlər Kabineti	İqtisadiyyat Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Fövqəladə Hallar Nazirliyi, Dövlət Statistika Komitəsi, Dövlət Gömrük Komitəsi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
1.1.3.	Rasional fizioloji normaların hazırlanaraq təsdiq olunması, bunun əsasında əhalinin ərzaq məhsulları üzrə cari və perspektiv tələbatının həcmi və ödənilməsi səviyyəsinin mütəmadi təhlili və qiymətləndirilməsi sisteminin qurulması	Nazirlər Kabineti	Səhiyyə Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, Dövlət Statistika Komitəsi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2018
1.1.4.	Əhalinin müxtəlif təbəqələrinin ərzağa əlyətərliyi səviyyəsi və buna təsir edən amillərin qiymətləndirilməsi məqsədilə monitoring sisteminin qurulması	Dövlət Statistika Komitəsi	İqtisadiyyat Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Vergilər Nazirliyi, Fövqəladə Hallar Nazirliyi, Dövlət Gömrük Komitəsi,		2018

			yerli icra hakimiyyəti orqanları	• ərzaq təhlükəsizliyi sahəsində görülmə işlərin vahid mərkəzdən koordinasiya edilməsi.	
1.1.5.	Ərzaq məhsullarının istehsalı, idxalı, ehtiyatları və ticarət axınları üzrə vahid elektron informasiya portalının yaradılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, Vergilər Nazirliyi, Fövqəladə Hallar Nazirliyi, Dövlət Statistika Komitəsi, Dövlət Gömrük Komitəsi, “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” ASC, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017
1.2. Əhalinin bütün təbəqələrinin etibarlı ərzaq təminatına nail olunması mexanizmlərinin formalaşdırılması					
1.2.1.	Ərzağa əlyetərliyin təmin edilməsi məqsədilə ərzaq ehtiyatlarının formalaşdırılması	Fövqəladə Hallar Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” ASC, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• ölkənin mövcud və perspektiv tələbatına uyğun ərzaq ehtiyatlarının formalaşdırılması; • əhalinin bütün sosial qruplarında istehlak normalarına uyğun qidalanma səviyyəsinin təmin edilməsi.	2017–2020
1.2.2.	Əhalinin bütün qruplarının ərzaq təminatının yaxşılaşdırılması üçün mexanizmlərin müəyyənəşdirilməsi	Nazirlər Kabineti	İqtisadiyyat Nazirliyi, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” ASC, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2018
1.2.3.	Fövqəladə vəziyyət şəraitində əhalinin ərzaq məhsulları ilə təmin edilməsi imkanlarının	Fövqəladə Hallar Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, “Ərzaq məhsullarının		2017–2020

	genişləndirilməsi		tədarükü və təchizatı” ASC, yerli icra hakimiyyəti orqanları		
1.3. Dəyər zəncirinin bütün mərhələlərini əhatə edən və risklərin təhlili yanaşmasına əsaslanan qida təhlükəsizliyi sisteminin formalaşdırılması					
1.3.1.	Mövcud qanunvericiliyin qabaqcıl beynəlxalq təcrübə əsasında təkmilləşdirilməsi	Nazirlər Kabineti	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Səhiyyə Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• qida təhlükəsizliyinə nəzarət sahəsində təkrarlanmaların aradan qaldırılması; • qida təhlükəsizliyi üzrə koordinasiyanın gücləndirilməsi; • dəyər zəncirinin bütün mərhələlərini əhatə edən və riskəsaslı yanaşmaya əsaslanan qida təhlükəsizliyi sisteminin yaradılması; • bitkilərin sağlamlığı və pestisidlərə nəzarət üzrə monitoring və müşahidə proseslərinin genişləndirilməsi; • heyvanların sağlamlığı və	2017-2018
1.3.2.	Qida təhlükəsizliyinə nəzarət sahəsində müxtəlif orqanların fəaliyyətində paralelliğin aradan qaldırılması və effektiv tənzimləmə sisteminin qurulması	Nazirlər Kabineti	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Səhiyyə Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2019
1.3.3.	Yeyinti məhsullarının istehsalı, emalı, saxlanması, daşınması və ticarəti üzrə standartların beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması	Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Səhiyyə Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2019–2020
1.3.4.	Qida təhlükəsizliyi sisteminə daxil olan laboratoriyalar şəbəkəsinin optimallaşdırılması, modernləşdirilməsi və akkreditasiyadan keçirilməsi və sertifikatlaşdırma sisteminin təkmilləşdirilməsi	Nazirlər Kabineti	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Səhiyyə Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
1.3.5.	Qida təhlükəsizliyi sahəsinə ictimai nəzarət	Nazirlər Kabineti	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Səhiyyə Nazirliyi,		2019–2020

	mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi		QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurası, yerli icra hakimiyyəti orqanları	xəstəliklərə nəzarət üzrə monitoring və müşahidə proseslərinin təkmilləşdirilməsi;	
1.3.6.	Sağlam qidalanmanın təşviq edilməsi	Səhiyyə Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• yeyinti məhsullarına dair Kodeks Alimentariusun tələblərinə uyğunlaşmanın reallaşdırılması; • baytarlıq-sanitariya və sanitariya-epidemioloji tələblərə uyğun ət kəsimi və satışı mərkəzlərinin yaradılmasının təmin olunması; • ərzaq məhsullarının təhlükəsizlik standartlarının beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması; • ÜTT-yə üzv olunarsa, beynəlxalq bazarlara çıxışla əlaqədar daha geniş imkanların yaranması.	2018–2020

Strateji hədəf 2. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal potensialının dəyər zənciri üzrə artırılması					
2.1. Həm daxili, həm də xarici bazarlarda rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı və emal sənayesi məhsulları üzrə istehsal potensialının gücləndirilməsi					
2.1.1.	İntensiv üsulla salınan meyvə bağları (xüsusilə nar, xurma, gilə, alma, fındıq və digər qərzəkli meyvələr) və üzüm plantasiyalarının genişləndirilməsinin təşviqi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	2020-ci ildə real ÜDM-in 220 milyon manat birbaşa və 230 milyon manat dolayı olmaqla, ümumilikdə 450 milyon manat artırılması.	2017–2020
2.1.2.	Təzə kartof istehsalının artırılmasının dəstəklənməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
2.1.3.	Örtülü torpaqlarda, o cümlədən istixanalarda faraş tərəvəz istehsalının artırılmasının dəstəklənməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
2.1.4.	Regionlarda kiçik və orta ölçülü meyvə-tərəvəz məhsulları emalı müəssisələri şəbəkəsinin genişləndirilməsinin stimullaşdırılması	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
2.1.5.	Qurudulmuş və dondurulmuş meyvə-tərəvəz məhsulları istehsalının artırılmasının dəstəklənməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
2.1.6.	Pambıq, tütün və barama istehsalının artırılmasının təşviqi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
2.1.7.	İxracda ənənəvi olmayan və son dövrlər ixracına başlanılan	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti		2017–2018

	məhsullar (cins heyvanlar, süd məhsulları, ət konservləri, arpa və s.), eləcə də digər ixrac potensialı hesab edilən məhsullar (zəfəran, yun, göndəri, təbii bal, çaytikanı yağı, qoz yağı, biyan kökü, zəfəran və s.) üzrə ixrac imkanlarının dəyərləndirilməsi		orqanları		
2.2. İdxalı əvəz etmək potensialı olan kənd təsərrüfatı və emal sənayesi məhsulları istehsalının artırılmasının təşviqi					
2.2.1.	İntensiv ferma modeli əsasında iri heyvandarlıq komplekslərinin yaradılmasının təşviqi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• intensiv ferma modeli hesabına iribuynuzlu heyvanların baş sayının 10 faiz azaldılması, südün məhsuldarlığının 50 faiz yüksəldilməsi, ət istehsalının 20 faiz, süd istehsalının 30 faiz artırılması; • ət və süd məhsullarının emalı sənayesində məhsul istehsalının 25 faiz artırılması; • ərzaqlıq buğda istehsalının həcmının məhsuldarlıq və keyfiyyət göstəriciləri yüksəldilməklə	2017–2018
2.2.2.	Ətlik-südlük istiqamətli ailə-kəndli təsərrüfatlarının yaradılması ilə bağlı İmişli, Bərdə və Ağcabədi rayonlarında həyata keçirilən pilot layihənin təcrübəsinin digər regionlarda tətbiq edilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
2.2.3.	Sənaye üsulu ilə quş əti istehsalının müxtəlif seqmentlərin tələbatları üzrə genişləndirilməsinin stimullaşdırılması	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
2.2.4.	Regionlarda kiçik və orta ölçülü ət və süd məhsulları emalı müəssisələri şəbəkəsinin	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020

	genişləndirilməsinin dəstəklənməsi			- artırılması; • çay plantasiyalarının 2 dəfə genişləndirilməsi; • tütün məmulatlarının idxalının 50 faiz azaldılması; • pambıq istehsalı, eləcə də emalı sahəsində istehsal həcmində ən azı 4 dəfə artırılması; • barama istehsalı, eləcə də emalı sahəsində istehsal həcmində ən azı 1000 dəfə artırılması.	
2.2.5.	Ariçılıq, balıqçılıq o cümlədən akvakultura sahəsində inkişafın dəstəklənməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
2.2.6.	Ərzaq təyinatlı yumşaq və bərk buğda və digər dənli paxlalı bitkilər istehsalının həcmində artırılmasının dəstəklənməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
2.2.7.	Şəkər çuğunduru və şəkərli-qənnadı məmulatlarının yerli istehsalının artırılması imkanlarının qiymətləndirilməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2018
2.2.8.	Bitki yağları istehsalında istifadə olunan xammalın (günəbaxan, qarğıdalı, zeytun və s.) yerli istehsalının artırılması imkanlarının qiymətləndirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2018
2.2.9.	Çay plantasiyalarının genişləndirilməsinin stimullaşdırılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
2.2.10.	Tütün məmulatlarının istehsalının artırılmasının stimullaşdırılması	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
2.2.11.	Pambıq, barama, yun, göndəri xammalı məhsullarının emalı sənayesinin inkişaf etdirilməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
2.3. Kənd təsərrüfatında fermer tərəfdaşlığının formalaşdırılması və kooperasiyanın inkişafı					

2.3.1	Kənd təsərrüfatı kooperasiyası haqqında qanunun qəbulu	Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi		- kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları arasında təşkilatlanma və müxtəlif istiqamətlərdə əməkdaşlığın gücləndirilməsi; - iri təsərrüfatların yaradılması prosesinin sürətlənməsi; - kooperativlərin, assosiasiyaların, birliklərin yaradılması prosesinin sürətləndirilməsi; - məhsul istehsalında bu tipli təsərrüfatların xüsusi çəkisinin 30 faiz artırılması.	2016, icra edilib
	Kənd təsərrüfatı sahəsində kooperasiyanın inkişaf etdirilməsi üçün normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017
2.3.2.	Kənd təsərrüfatı sahəsində kooperasiyanın inkişaf etdirilməsi üçün stimullaşdırıcı tədbirlərin müəyyən olunması və tətbiqi imkanlarının araşdırılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2018–2020
2.3.3.	Kənd təsərrüfatı sahəsində kooperasiyanın inkişaf etdirilməsi istiqamətində məlumatlandırma işlərinin aparılması və informasiya məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
2.4. Kompleks layihələrin həyata keçirilməsi üçün dövlət-özəl tərəfdaşlığının inkişafı					
2.4.1.	Dövlət-özəl tərəfdaşlığının inkişafı üçün dəstək mexaniziminin müəyyən edilməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	2020-ci ildə real ÜDM-in 70 milyon manat birbaşa, 60 milyon manat dolayı olmaqla, ümumilikdə 130 milyon manat artırılması;	2017–2018
2.4.2.	Maliyyə dəstəyinin növünün və səviyyəsinin müəyyən edilməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2018

2.4.3.	Dövlət-özəl investisiya fondunun yaradılması imkanlarının dəyərləndirilməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Maliyyə Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• birbaşa və dolayı yolla 7250 iş yerinin yaradılması.	2018
2.4.4.	Dəstək paketi üzrə fəaliyyəti tənzimləyən normativ hüquqi bazanın yaradılması	İqtisadiyyat Nazirliyi	Maliyyə Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2019
2.4.5.	Dəyər zəncirləri üzrə investisiya təşviqi sənədinin hazırlanması	İqtisadiyyat Nazirliyi	Maliyyə Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2019
2.4.6.	Fəaliyyətin icra mərhələlərinin müəyyən edilməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Maliyyə Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2020
2.5. Aqrobiznesin inkişafına dəstək infrastrukturunun formalaşdırılması					

2.5.1.	Aqropark (aqrar sənaye klasterləri də daxil edilməklə) şəbəkəsinin formalaşdırılmasının dəstəklənməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• 2017-ci ildə aqropark və biznes inkubatorları üçün idarəetmə strukturunun formalaşdırılması; • 2018-ci ilin sonunadək yeni aqroparkın və biznes inkubatorunun yaradılması və fəaliyyətə başlaması üçün zəruri bütün tədbirlərin yekunlaşdırılması; • 2020-ci ildə bir aqroparkın real ÜDM-ə 135 milyon manat birbaşa, 220 milyon manat dolayı olmaqla, ümumilikdə	2017–2020
2.5.2.	Sənaye məhəllələrinin yaradılmasının dəstəklənməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Maliyyə Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• 2020-ci ildə bir aqroparkın real ÜDM-ə 135 milyon manat birbaşa, 220 milyon manat dolayı olmaqla, ümumilikdə	2017–2020

2.5.3.	Aqrobiznes inkubatorlarının yaradılmasının dəstəklənməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	Maliyyə Nazirliyi, Təhsil Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	355 milyon manat təsirinin təmin olunması; • aqroparkın 2018-ci ilədək fəaliyyətə başlaması və bu müəssisələrdə 7725 nəfər üçün birbaşa və dolay məşğulluq imkanlarının yaradılması; • 2020-ci ilədək hər regionda uyğun məhsulların dəyər zənciri üzrə ümumilikdə 25 kiçik və orta sahibkarlıq subyektinin yaradılması.	2017–2020
Strateji hədəf 3. Maliyyəyə çıxışın asanlaşdırılması					
3.1. Kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə maliyyələşdirmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi					
3.1.1.	Kənd təsərrüfatının maliyyə resurslarına tələbatı üzrə hədəflərin müəyyənləşdirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• əlavə 665 milyon manat həcmində maliyyə vəsaitlərinə çıxış imkanının yaradılması; • kredit zəmanət	2017
3.1.2.	Kredit zəmanət fondunun yaradılması imkanlarına	Maliyyə Bazarlarına	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi,		2017–2018

	baxılması	Nəzarət Palatası	Maliyyə Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	fondunun yaradılmasının nəzərdən keçirilməsi; • 2020-ci ildə real ÜDM-ə 115 milyon manat birbaşa və 95 milyon manat dolayı olmaqla, ümumilikdə 210 milyon manat təsirin olması.	
3.1.3.	Kənd təsərrüfatında innovativ və girovsuz kreditlərin tətbiqi mexanizmlərinin hazırlanması	Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2018
3.1.4.	Kreditlər üçün girov bazasının genişləndirilməsi	Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2018
3.1.5.	Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların maliyyə savadlılığının artırılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
3.1.6.	Aqrar sektora təsir edən risklərin idarə olunması üzrə mexanizmlərin hazırlanması	Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2018
3.1.7.	Kredit təşkilatlarının vəsaitlərinin kənd təsərrüfatı sektorunun kreditləşməsinə yönəldilməsinin stimullaşdırılması	Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
3.2. Aqrar sığortanın inkişaf etdirilməsi					
3.2.1.	Kənd təsərrüfatında sığorta sistemi ilə bağlı mövcud	Maliyyə Bazarlarına	Maliyyə Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi,	• Sığorta Hadisələri Reyestrinin	2017

	qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi	Nəzarət Palatası	yerli icra hakimiyyəti orqanları	yaradılması;	
3.2.2.	Kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə sığorta fondunun yaradılması imkanlarının dəyərləndirilməsi	Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası	Maliyyə Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• Aqrar Sığorta Fondunun yaradılmasının nəzərdən keçirilməsi;	2018
3.2.3.	Sığorta Hadisələri Reyestrinin hazırlanması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• sığortalanan kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının ümumi sayının ən azı 3 dəfə artırılması.	2017–2018
3.2.4.	Karantin rejiminin tətbiqi ilə bağlı kənd təsərrüfatı istehsalçılara dəymiş maddi zərərin ödənilməsi mexanizminin yaradılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	Maliyyə Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017
3.2.5.	Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının sığorta savadlılığının artırılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
3.3. Aqrar sahəyə investisiya qoyuluşlarının təşviq edilməsi					
3.3.1.	Aqrar investisiya ehtiyaclarının qiymətləndirilməsi və investisiya layihələrinin hazırlanması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• aqrar sahəyə cəlb edilən investisiyaların həcmnin 2 dəfə artırılması;	2017–2018
3.3.2.	Aqrar sahədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• inzibati rayonlar və sahələr üzrə ən azı 100 investisiya layihəsinin hazırlanması.	2017–2020

Strateji hədəf 4. Kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə istehsal vasitələri bazarının inkişafı və xidmətlərlə təminatın yaxşılaşdırılması					
4.1. Torpaq bazarının inkişaf etdirilməsi					
4.1.1.	Kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların icarəyə verilməsi ilə bağlı prosedurların sadələşdirilməsi üçün "Notariat haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə qanunun qəbulu	Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi		• istifadəsiz kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahələrinin əkin dövriyyəsinə qaytarılması hesabına ümumi əkin sahələrinin həcmnin 5 faiz artırılması.	2016, icra edilib
	Kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların alqı-satqı, icarə və istifadəyə verilməsi ilə bağlı prosedurların sadələşdirilməsi və bu sahədə şəffaflığın artırılması	Əmlak Məsələləri üzrə Dövlət Komitəsi	Ədliyyə Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2018
4.1.2.	Kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların istifadəsiz saxlanılmasının qarşısını almaq üçün müvafiq mexanizmlərin tətbiqi	Əmlak Məsələləri üzrə Dövlət Komitəsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2018
4.1.3.	Torpaqların konsolidasiyası istiqamətində tədbirlərin görülməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	Əmlak Məsələləri üzrə Dövlət Komitəsi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər, yerli icra hakimiyyəti orqanları	2017–2020	
4.2. İstehsalçıların suvarma suyu ilə təminatının yaxşılaşdırılması					
4.2.1.	Suvarma suyuna olan tələbatın öyrənilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	Azərbaycan Meliorasiya və su təsərrüfatı ASC, yerli icra hakimiyyəti	• Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının	2017

			orqanları	suvarma suyu ilə təminatının 20 faiz artırılması.	
4.2.2.	Suvarma suyu ilə təminatın yaxşılaşdırılması	Azərbaycan Meliorasiya və su təsərrüfatı ASC	İqtisadiyyat Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
4.2.3.	Müasir suvarma sistemlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	“Aqrolizinq” ASC, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
4.2.4.	Sudan İstifadəedənlər Assosiasiyalarının fəaliyyətinin genişləndirilməsi	Azərbaycan Meliorasiya və su təsərrüfatı ASC	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
4.3. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının texnika, maşın və avadanlıqlarla təminatının yaxşılaşdırılması və aqroservis xidmətləri bazarının inkişaf etdirilməsi					
4.3.1.	Kənd təsərrüfatı texnikası parkının inkişaf etdirilməsi	“Aqrolizinq” ASC	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının texnika, maşın və avadanlıqlarla, eləcə də kiçikhəcmli texnika, maşın və avadanlıqlarla təminatının 20 faiz artırılması; • innovativ texnika və avadanlıqlardan istifadənin genişləndirilməsilə, özəl aqroservis xidmətləri göstərən şirkətlərin payının 70 faizə çatdırılması.	2017–2020
4.3.2.	İnnovativ, eləcə də kiçikhəcmli texnika, maşın və avadanlıqlarla təminatın yaxşılaşdırılması	“Aqrolizinq” ASC	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
4.3.3.	Aqroservis xidmətləri bazarının inkişaf etdirilməsi	“Aqrolizinq” ASC	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020

4.4. Toxum və ting bazarının inkişaf etdirilməsi və yerli istehsal potensialının gücləndirilməsi					
4.4.1.	Toxum və ting istehsalının təşviq edilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	yerli icra hakimiyyəti orqanları	- vahid sertifikatlaşdırma sisteminin yaradılması; - toxumçuluq laboratoriyalarının akkreditasiyadan keçirilməsi; - kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları üçün elektron məlumat bazasının qurulması; - keyfiyyətə nəzarət edən vahid sistemin yaradılması; - kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının sertifikatlı toxumlardan, eləcə də tinglərdən istifadə səviyyəsinin 90 faizə çatdırılması.	2017–2020
4.4.2.	Toxum və ting istehsalında keyfiyyətə nəzarət sisteminin yaradılması və sertifikatlaşdırma mexanizminin təkmilləşdirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
4.4.3.	Elektron məlumat bazasının yaradılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	yerli icra hakimiyyəti orqanları		2018
4.4.4.	Toxumçuluq laboratoriyalarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
4.5. Gübrə və bitki mühafizə vasitələri ilə təminatın yaxşılaşdırılması					
4.5.1.	Gübrəyə olan tələbatın müəyyən edilməsi	“Aqrolizinq” ASC	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları tərəfindən mineral gübrələrdən	2017
4.5.2.	Gübrələrdən istifadənin təşviq	Kənd Təsərrüfatı	yerli icra hakimiyyəti		2017–2020

	edilməsi	Nazirliyi	orqanları		
4.5.3.	Bitki mühafizə vasitələri ilə təminatın yaxşılaşdırılması	“Aqrolizinq” ASC	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• istifadənin 25 faiz, bioloji gübrələrdən istifadənin 10 faiz artırılması; • bitki mühafizəsi vasitələrindən istifadənin 25 faiz artırılması; • bioloji bitki mühafizəsi vasitələrindən istifadənin 10 faiz artırılması.	2017–2020
4.5.4.	Gübrə və bitki mühafizə vasitələrinin keyfiyyətinə nəzarətin gücləndirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
4.5.5.	Gübrə istehsalında yerli istehsalın təşviq olunması	İqtisadiyyat Nazirliyi	yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
4.6. Heyvandarlığın qarışıq qüvvəli yem ilə təminatının yaxşılaşdırılması və damazlıq işinin inkişaf etdirilməsi					
4.6.1.	Qarışıq qüvvəli yem bazarının strukturunun öyrənilməsi və bu sahənin inkişaf etdirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	yerli icra hakimiyyəti orqanları	• Heyvandarlığın qüvvəli yemlərlə təminat səviyyəsinin 20 faiz artırılması; • heyvandarlıqda məhsuldar cinslərin sayının 25 faiz artırılması.	2017–2020
4.6.2.	Süni mayalandırma və embrion köçürmə metodundan istifadənin genişləndirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
4.6.3.	Damazlıq quşçuluğun inkişafının dəstəklənməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
4.7. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların baytarlıq və fitosanitar xidmətləri ilə təminatının yaxşılaşdırılması					
4.7.1.	Özəl baytarlıq şəbəkəsinin inkişaf etdirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• heyvan və bitki xəstəlikləri üzrə risklərin idarə edilməsi sisteminin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması; • özəl baytarlıq	2018–2019
4.7.2.	Heyvanların sağlamlığının izlənilməsi və nəzarəti üzrə effektiv sistemin yaradılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	yerli icra hakimiyyəti orqanları		2018–2019
4.7.3.	Bitkilərin sağlamlığının izlənilməsi və nəzarəti üzrə effektiv sistemin yaradılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	yerli icra hakimiyyəti orqanları		2018–2019

4.7.4.	Bitki mühafizəsi sahəsində inteqrir mübarizə tədbirləri sistemlərinin hazırlanması və tətbiq edilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	yerli icra hakimiyyəti orqanları	xidməti göstərənlərin sayının 30 faiz artırılması.	2018–2019
4.7.5.	Baytarlıq və fitosanitar xidmətləri üzrə laboratoriyaların modernləşdirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	yerli icra hakimiyyəti orqanları		2018–2019
Strateji hədəf 5. Kənd təsərrüfatı sahəsində elm, təhsil və informasiya-məsləhət xidmətləri sisteminin inkişaf etdirilməsi					
5.1. Aqrar təhsilin keyfiyyətə yeni inkişaf mərhələsinə keçidinin təmin edilməsi					
5.1.1.	Aqrar sahədə ali təhsilin inkişaf etdirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	Təhsil Nazirliyi	• Bütün aqraryönümlü ixtisaslar üzrə ali təhsil müəssisələrində təhsilalanların sayının 20 faiz artırılması; • bütün aqraryönümlü peşələr üzrə təhsil alanların sayının 20 faiz artırılması; • beynəlxalq konfranslarda, seminarlarda, ixtisasartırma kurslarında iştirak edən aqrar təhsil müəssisələrinin müəllim və tədqiqatçıların sayının 30 faiz	2017–2020
5.1.2.	Aqrar sahədə peşə təhsilinin inkişaf etdirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	Təhsil Nazirliyi		2017–2020
5.1.3.	Aqrar təhsil müəssisələri ilə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları və emalı müəssisələri arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsi istiqamətində tədbirlərin işlənilib hazırlanması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	Təhsil Nazirliyi		2017–2020

				artırılması.	
5.2. Kənd təsərrüfatında elmi tədqiqatların planlaşdırılması, aparılması və nəticələrin tətbiqi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi					
5.2.1.	Kənd təsərrüfatı sahəsində elmi tədqiqatların prioritetlərinin müəyyən olunması və nəticəyönümlülüyünün artırılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi		• aqrar sahədə aparılan fundamental və praktiki elmi tədqiqatların sayının 20 faiz artırılması; • elmi tədqiqatların nəticəsi olaraq növbəti illərdə (2018-ci ildən etibarən) beynəlxalq jurnallarda çap olunan məqalələrin sayının 25 faiz artırılması.	2017–2020
5.2.2.	Elmi tədqiqatların aparılmasının təşviqi mexanizminin işlənilib hazırlanması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	Maliyyə Nazirliyi		2017–2020
5.2.3.	Kənd təsərrüfatı profilli elmi tədqiqat institutlarının müasir laboratoriya, cihaz və avadanlıqlarla təminatının yaxşılaşdırılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi			2017–2020
5.2.4.	Elmi tədqiqatların nəticələrinin informasiya-məsləhət xidmətləri vasitəsilə fermerlərə ötürülməsinin təmin edilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
5.3. Aqrar sahənin ehtiyaclarına cavab verən informasiya-məsləhət xidməti şəbəkəsinin formalaşdırılması					
5.3.1.	Aqrar sahədə informasiya-məsləhət xidmətlərini tənzimləyən mexanizmin hazırlanması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi		• ölkədə kənd təsərrüfatında işlək informasiya-məsləhət xidmətləri sisteminin formalaşdırılması; • informasiya-məsləhət xidmətləri	2017
5.3.2.	AEİMM-in fəaliyyət mexanizminin təkmilləşdirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi			2017–2020
5.3.3.	Ölkəni əhatə edən	Kənd Təsərrüfatı	“Ərzaq məhsullarının		2017–2020

	məsləhətçilər şəbəkəsinin yaradılması	Nazirliyi	tədarükü və təchizatı” ASC, yerli icra hakimiyyəti orqanları	təklif edən subyektlərin əhatə dairəsinin bütün bölgələri əhatə etməsinin təmin olunması; • istehsalçılar üçün əlçatan olan elektron, media və çap informasiya-məsləhət xidmətləri sisteminin qurulması.	
5.3.4.	Elektron, media və çap informasiya məsləhət xidmətləri sisteminin yaradılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	“Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” ASC		2017–2020
5.3.5.	İnformasiya-məsləhət mərkəzlərinin maliyyə dayanıqlılığının artırılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	Maliyyə Nazirliyi		2017–2020
5.3.6.	İstehsal vasitələri təchizatçıları, emal müəssisələri və maliyyə institutları vasitəsilə istehsalçılara informasiya məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi imkanlarının dəyərləndirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	“Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” ASC, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
Strateji hədəf 6. Kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə bazar infrastrukturunun inkişafı və istehsalçıların bazarlara çıxışının asanlaşdırılması					
6.1. Kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə bazar infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi					
6.1.1.	Regionlarda meyvə, tərəvəz, kartof və bostan məhsulları üzrə topdansaş və logistika xidmətlərini həyata keçirən bazar infrastrukturunu obyektlərinin qurulması	“Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” ASC	İqtisadiyyat Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• ət kəsiminin 90 faizinin baytarlıq-sanitariya standartlarına uyğun məntəqələrdə aparılması; • paytaxtda və iri şəhərlərdə 5 “yaşıl market”in və 50	2017–2020
6.1.2.	Paytaxt və regionlarda müasir standartlara uyğun ət kəsimi məntəqələri şəbəkəsinin	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020

	qurulmasının dəstəklənməsi			“fermer mağazası”nın qurulması; • anbarların ümumi tutumunun ölkədə istehsal edilən meyvə-tərəvəz məhsullarının həcminə nisbətinin 30 faizə çatdırılması.	
6.1.3.	Meyvə, tərəvəz, kartof və bostan məhsullarının saxlanması üçün kiçik və orta həcmli soyuducu anbarların yaradılmasının dəstəklənməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” ASC, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
6.1.4.	Taxılçılıq regionlarında kiçik və orta həcmli taxıl anbarlarının yaradılmasının dəstəklənməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
6.1.5.	“Yaşıl market”lər və “fermer mağazası” şəbəkələrinin yaradılmasının dəstəklənməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
6.1.6.	Kənd təsərrüfatı məhsullarının topdan və pərakəndə satış qiymətləri üzrə elektron məlumat bazasının təkmilləşdirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi			2017-2018
6.1.7.	Yükdaşıma xidmətlərinin inkişaf etdirilməsi üçün ehtiyacların müəyyən olunması və tədbirlərin görülməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Nəqliyyat Nazirliyi, “Azərbaycan dəmir yolları” ASC, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
6.2. Kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə bazarın tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi					
6.2.1.	Kənd təsərrüfatı məhsullarının daxili bazardakı ticarəti üzrə uçot göstəriciləri ilə bağlı tənzimləmə sisteminin hüquqi əsaslarının təkmilləşdirilməsi	Vergilər Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• Kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi; • bütün kənd	2017–2018
6.2.2.	“Ərzaq məhsullarının tədarükü	Azərbaycan			2016,

	və təchizatı” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin yaradılması	Respublikasının Prezidentinin Administrasiyası		təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının bazara çıxışının asanlaşdırılması; • kənd təsərrüfatı məhsullarının sahədən satış qiyməti ilə son istehlakçı bazarındaki qiyməti arasındakı fərqin maksimum 50 faiz təşkil etməsi.	icra edilib
	Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları üzrə tədarük sisteminin inkişaf etdirilməsi	“Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” ASC	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
6.2.3.	Bazar şərtlərinin əlverişsiz olduğu hallar üzrə intervensiya tədbirləri sisteminin qurulması	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” ASC, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
6.2.4.	Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları üzrə daxili bazarın ədalətsiz ticarət hallarından qorunması məqsədi ilə idxalın effektiv tənzimlənməsi sisteminin yaradılması	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Dövlət Gömrük Komitəsi		2017–2018
6.3. Kənd təsərrüfatı və emal sənayesi məhsulları üzrə ixracın təşviqi və dəstəklənməsi					
6.3.1.	İxrac bazarlarının coğrafiyasının genişləndirilməsinə və ənənəvi ixrac bazarlarındakı mövqelərin möhkəmləndirilməsinə dəstək verilməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	• 2020-ci ilədək ölkədə kənd təsərrüfatı məhsulları ixracı üzrə 200 fermerin ixtisaslaşması; • 2020-ci ildə real ÜDM-in 35 milyon manat birbaşa və 55 milyon manat dolayı olmaqla, ümumilikdə	2017–2020
6.3.2.	“Made in Azerbaijan” brendinin təşviqi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi		2017–2020
6.3.3.	Potensial ixrac bazarları haqqında fermerlərin	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi		2017–2020

	məlumatlandırılması			90 milyon manat artırılması; • birbaşa və dolayı yolla 5060 iş yerinin açılması.	
6.3.4.	Potensial ixracatçı fermerlərin müəyyənləşdirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi		2017–2020
6.3.5.	Sertifikatlaşdırma sisteminin təkmilləşdirilməsi, beynəlxalq standartların təmin edilməsi	Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi		2018–2019
6.3.6.	İxrac sənədlərinin əldə edilməsinə dəstək verilməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Dövlət Gömrük Komitəsi	2017–2020	
Strateji hədəf 7. Ətraf mühitin qorunması, təbii resurslardan dayanıqlı istifadə və təbii amillərin kənd təsərrüfatına təsirlərinin idarə olunması					
7.1. İqlim dəyişmələrinin və təbii amillərin kənd təsərrüfatına mənfi təsirin azaldılması mexanizmlərinin işlənməsi					
7.1.1.	İqlim dəyişmələrinin kənd təsərrüfatına təsirlərinin qiymətləndirilməsi və adekvat adaptasiya planının hazırlanması	Nazirlər Kabineti	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• iqlim dəyişmələrinin təsirlərinin qiymətləndirilməsi; • zərərin azaldılması üçün adekvat adaptasiya planının hazırlanması; • “iqlim əsaslı ağıllı kənd təsərrüfatı”nın təşviq edilməsi; • aqrometeoroloji məlumat bazasının yaradılması, biotik və abiotik amillərə davamlı bitki sortlarının becərilməsi istiqamətində fəaliyyətin	2017–2018
7.1.2.	Aqrometeoroloji məlumat bazasının təkmilləşdirilməsi	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi		2017–2018
7.1.3.	Kənd təsərrüfatı məqsədləri üçün hava şəraitinə müdaxilə və doludan müdafiə sisteminin yaradılması imkanlarına baxılması	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi	Maliyyə Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2018
7.1.4.	Qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi və müvafiq qurumlar arasındakı koordinasiyanın gücləndirilməsi	Nazirlər Kabineti	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi, yerli icra hakimiyyəti		2017–2018

			orqanları	genişləndirilməsi; kənd təsərrüfatı məqsədləri üçün hava şəraitinə müdaxilə və doludan müdafiə sisteminin yaradılması.	
7.2. Aqrar sahədə ətraf mühiti mühafizə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi					
7.2.1.	Kənd təsərrüfatı istehsalının ekoloji normalara uyğunluğu üzrə müasir tələblərə cavab verən indikatorların hazırlanması və qiymətləndirmənin aparılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, AMEA, yerli icra hakimiyyəti orqanları	- kənd təsərrüfatında zəhərli kimyəvi maddələrin tətbiqinin 30 faiz azaldılması; - bitkiçilikdə və heyvandarlıqda karbon qazı emissiyasının azaldılması; - həm tarlaqoruyucu meşə zolaqları, həm də yaşıllıqların salınmasında iqtisadi səmərəverən bitki növlərindən istifadə səviyyəsinin 30 faiz artırılması; - istixanaların istilik təchizatında alternativ mənbələrdən istifadə səviyyəsinin 20 faiz artırılması.	2017–2018
7.2.2.	Kənd təsərrüfatı sektorunda karbon qazı emissiyasının azaldılması	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
7.2.3.	Tarlaqoruyucu meşə zolaqlarının salınması	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
7.2.4.	Ətraf mühitin qorunmasına iqtisadi yanaşmanın tətbiqi	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
7.2.5.	Aqrobiomüxtəlifliyin qorunması	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, AMEA, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
7.2.6.	Aqrar sahədə “yaşıl iqtisadiyyat”a keçid potensialının qiymətləndirilməsi və	Alternativ və Bərpa Olunan Enerji Mənbələri üzrə Dövlət	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti		2018–2020

	istixanaların istilik təchizatında alternativ enerji mənbələrindən istifadə edilməsi	Agentliyi	orqanları		
7.3. Kənd təsərrüfatı torpaqlarından və su ehtiyatlarından dayanıqlı istifadə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi					
7.3.1.	Torpaqların təyinatının dəyişdirilməsi prosesinin ətraf mühitə təsirlərinin qiymətləndirilməsi mexanizminin yaradılması	Nazirlər Kabineti	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• növbəli əkin sisteminin tətbiq edildiyi əkin sahələrinin 15 faiz artırılması; • otlaqların ot örtüyünün 25 faiz zənginləşdirilməsi; • suvarılan torpaqların 30 faizinin meliorativ vəziyyətinin yaxşılaşdırılması.	2017–2018
7.3.2.	Torpaqdan səmərəli istifadənin təmini və torpaqların rekultivasiyası üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi	Nazirlər Kabineti	Azərbaycan Meliorasiya və su təsərrüfatı ASC, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi, yerli icra hakimiyyəti orqanları, Təvsiyə edilir: Bələdiyyələrə		2018–2020
7.3.3.	Torpaqların aqrokimya analizlərinin aparılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi, AMEA, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
7.3.4.	Otlaqların idarəedilməsinin təkmilləşdirilməsi	Nazirlər Kabineti	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi,		2017–2020

			yerli icra hakimiyyəti orqanları		
7.3.5.	Suvarma suyunun istehlakçıya catdırılması zamanı itkilərin azaldılması	Azərbaycan Meliorasiya və su təsərrüfatı ASC	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
7.3.6.	Suvarılan torpaqların meliorativ vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və təkrar şoranlaşmanın qarşısının alınması	Azərbaycan Meliorasiya və su təsərrüfatı ASC	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
7.3.7.	Su resurslarının qiymətləndirilməsi və informasiya təminatı	Azərbaycan Meliorasiya və su təsərrüfatı ASC	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2018
7.3.8.	Quraq regionlarda sudan istifadənin yaxşılaşdırılması	Azərbaycan Meliorasiya və su təsərrüfatı ASC	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
7.3.9.	Dağ çaylarının idarə edilməsi	Azərbaycan Meliorasiya və su təsərrüfatı ASC	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
7.4. Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalının inkişaf etdirilməsi					
7.4.1.	Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalı ilə bağlı hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi və	Nazirlər Kabineti	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi, AMEA,	• ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları istehsal	2017–2018

	dövlət proqramının hazırlanması imkanlarının dəyərləndirilməsi		yerli icra hakimiyyəti orqanları	edən fermerlərin sayının 50 faiz artırılması;	
7.4.2.	Ekoloji təmiz məhsul istehsalının təşviqi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları, Təvsiyə edilir: bələdiyyələrə	• ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal həcminin isə 2 dəfə artırılması.	2017–2020
7.4.3.	Ekoloji təmiz məhsul istehsal edən fermerlərin formalaşdırılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi, yerli icra hakimiyyəti orqanları, Təvsiyə edilir: bələdiyyələrə		2017–2020
7.4.4.	Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının inkişaf etdirilməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları, Təvsiyə edilir: bələdiyyələrə		2017–2020
Strateji hədəf 8. Aqrar sahə üzrə dövlət tənzimlənməsinin effektivliyinin yüksəldilməsi və biznes mühitinin təkmilləşdirilməsi					
8.1. Əlverişli aqrobiznes mühitinin formalaşdırılması üçün tədbirlərin görülməsi					
8.1.1.	Aqrar sahədə lisenziya, icazə və sertifikatların verilməsinin təkmilləşdirilməsi	Nazirlər Kabineti	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, “ABAD” publik hüquqi şəxsi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• aqrar sahədə lisenziyaların, icazələrin, sertifikatların verilməsinin “bir pəncərə” prinsipi əsasında təşkili;	2017–2018
8.1.2.	Haqsız rəqabət meyillərinin qarşısının alınması və antiinhisar nəzarətinin	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• sahəni tənzimləyən qanun və qaydaların	2017–2020

	gücləndirilməsi			təkmilləşdirilməsi.	
8.1.3.	Biznes subyektlərinin məhsul bazarına çıxışı və istehsal resurslarının əlyətərliyinin monitorinqinin aparılması və hesabatların hazırlanması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
8.1.4.	Riskəsaslı yoxlama sisteminin qurulması	İqtisadiyyat Nazirliyi	Ədliyyə Nazirliyi, Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2018
8.2. Elektron kənd təsərrüfatının qurulması, qeydiyyat, uçot və statistika sisteminin təkmilləşdirilməsi					
8.2.1.	Torpaqların Elektron Kadastr Uçotu Sisteminin qurulması	Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• Torpaqların Elektron Kadastr Uçotu Sisteminin qurulması; • ölkəni tam əhatə edən "Elektron kənd təsərrüfatı" informasiya sisteminin yaradılması; • kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının 10 faizində ilkin uçotun təşkili.	2017–2018
8.2.2.	"Elektron Kənd Təsərrüfatı" İnformasiya Sisteminin qurulmasının başa çatdırılması, subsidiyaların verilməsi prosesinin bu sistem vasitəsi ilə idarəedilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi			2017–2018
8.2.3.	"Elektron Kənd Təsərrüfatı" İnformasiya Sistemi vasitəsilə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının təsərrüfat subyektləri kimi qeydiyyata alınması ilə bağlı hüquqi bazanın yaradılması imkanlarına baxılması	Nazirlər Kabineti	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017
8.2.4.	İstehsalçıların müqaviləyə	Dövlət Statistika	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi,		2017–2020

	əsaslanan kənd təsərrüfatı istehsalında və fermer birliklərində iştirakı ilə bağlı statistik hesabatların hazırlanması	Komitəsi	yerli icra hakimiyyəti orqanları		
8.2.5.	Həyətəni sahələrdə yetişdirilən məhsullarla bağlı müayinələrin aparılması və statistik hesabatların hazırlanması	Dövlət Statistika Komitəsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2018
8.2.6.	Meyvə bağları üzrə məlumatların ənənəvi, intensiv və superintensiv bağlar olmaqla qruplaşdırılması	Dövlət Statistika Komitəsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2018
8.2.7.	Heyvandarlıqla bağlı spesifik statistik məlumatların hazırlanması və müayinələrin aparılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2018
8.2.8.	Kənd təsərrüfatı heyvanlarının identifikasiyası və qeydiyyatı	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	Dövlət Statistika Komitəsi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2018
8.2.9.	Baytarlıq və fitosanitar nəzarətin həyata keçirilməsinə və xidmətlərin göstərilməsinə dair məlumatların təsərrüfatlar üzrə elektron bazasının yaradılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
8.2.10.	Kənd təsərrüfatında ilkin uçotun təşviqi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	Dövlət Statistika Komitəsi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2018
8.3. Kənd təsərrüfatını tənzimləyən qurumların potensialının gücləndirilməsi					

8.3.1.	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin və tabeliyindəki qurumların strateji inkişaf planının hazırlanması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi		• Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin beynəlxalq əməkdaşlığının genişləndirilməsi; • Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin əməkdaşlarının 100 faizinin müasir kompüter proqramlarından istifadə bacarıqlarına yiyələnməsi; • Kənd Təsərrüfatı Nazirliyində xarici dil biliklərinə malik əməkdaşların sayının 50 faiz artırılması.	2017
8.3.2.	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin və tabeliyində olan qurumların fəaliyyətinə dair illik hesabatların hazırlanması və ictimaiyyətə açıqlanması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi			2017–2020
8.3.3.	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin aqrar sahə üzrə strateji təhlil, planlaşdırma və qiymətləndirmə fəaliyyətləri ilə bağlı potensialının gücləndirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi			2017–2020
8.3.4.	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin rayon (şəhər) idarələrinin potensialının gücləndirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
8.4. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarında dövlət dəstəyi siyasətinin inkişaf məqsədləri əsasında təkmilləşdirilməsi					
8.4.1.	Subsidiyaların təkmilləşdirilməsinə dair qiymətləndirmələrin aparılması və təkliflərin hazırlanması	Nazirlər Kabineti	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• bitkiçilikdə son məhsula görə subsidiya verilən məhsulların siyahısının genişləndirilməsi; • regional xüsusiyyətlər nəzərə alınaraq diferensial	2017–2018
8.4.2.	Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara verilən vergi güzəştləri və müvafiq istehsal vasitələrinin idxalına görə	Nazirlər Kabineti	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, Vergilər Nazirliyi, Dövlət Gömrük		2017–2018

	tətbiq edilən gömrük rüsumları siyasətinin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflərin hazırlanması		Komitəsi	subsidya mexanizminin formalaşdırılması;	
8.4.3.	İstixanaların genişləndirilməsini stimullaşdırmaq üçün dövlət dəstəyi tədbirlərinə dair təkliflərin hazırlanması	Nazirlər Kabineti	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• yüksək dağlıq ərazilərdə fermer təsərrüfatları üçün stimullaşdırıcı tədbirlər planının hazırlanması;	2017
8.4.4.	Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara suvarma suyunun güzəştli satışı ilə bağlı texniki-iqtisadi əsaslandırmanın aparılması	Maliyyə Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Azərbaycan Meliorasiya və su təsərrüfatı ASC, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• yeni salınan bağların və istixanaların sahəsinin 50 faiz artırılması.	2017
8.4.5.	Heyvandarlığın inkişafı üçün dövlət dəstəyinin verilməsi ilə bağlı təkliflərin hazırlanması	Nazirlər Kabineti	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2018
8.4.6.	Çoxillik əkmələrin genişləndirilməsinin stimullaşdırılması	Nazirlər Kabineti	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020
8.5. Aqrar siyasətin nəticələrinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi sisteminin qurulması					
8.5.1.	Aqrar siyasətin nəticələrinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi üzrə göstəricilər sisteminin və metodikasının hazırlanması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi	• kənd təsərrüfatı siyasətinə dair icra olunmuş tədbirlərin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinə imkan verən informasiyaların əlçatanlığının təmin edilməsi.	2017–2018
8.5.2.	Aqrar siyasətin nəticələrinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi üzrə hesabatların hazırlanması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2020

8.5.3.	“Fermər Təsərrüfatları Məlumatlarının Monitoringi Sistemi”nin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi			2017–2020
Strateji hədəf 9. Kənd yerlərində məşğulluğun artırılması və əhəlinin rifahının yüksəldilməsi					
9.1. Kənd yerlərinin sosial-iqtisadi inkişaf siyasəti üzrə potensialının gücləndirilməsi					
9.1.1.	Kənd yerlərinin kompleks inkişafı üzrə pilot layihələrin hazırlanması və icrası	İqtisadiyyat Nazirliyi	Aidiyyəti mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları, Tövsiyə edilir: bələdiyyələrə	• ölkədə kənd yerlərinin inkişafı məsələləri üzrə məlumat bazası və monitoring sisteminin qurulması; • kənd yerləri üzrə qısa, orta və uzunmüddətli inkişaf planlarının hazırlanması; • kənd yerlərinin inkişafı üzrə həyata keçirilən pilot layihələrin sayının 50 faiz artırılması.	2017–2020
9.1.2.	Kənd yerlərinin sosial-iqtisadi inkişafı üzrə statistik bazanın və monitoring sisteminin yaradılması	İqtisadiyyat Nazirliyi	Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi, Dövlət Statistika Komitəsi, yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2018
9.1.3.	Kənd yerlərinin sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı mövcud qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Aidiyyəti mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017–2018
9.1.4.	Kənd yerlərinin sosial-iqtisadi inkişafı üzrə dövlət proqramının hazırlanması	İqtisadiyyat Nazirliyi	Aidiyyəti mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları		2017
9.2. Kənd yerlərində alternativ fəaliyyət sahələrinin inkişafının dəstəklənməsi					
9.2.1.	Kənd turizminin və ekoturizmin inkişaf etdirilməsi	Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları, Tövsiyə edilir:	• Kəndə turizm məqsədilə gedənlərin sayının 2 dəfə artırılması; • kənd yerlərində	2017–2020

			bələdiyyələrə		
9.2.2.	Qeyri-kənd təsərrüfatı istehsal sahələrinin inkişaf etdirilməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları, Tövsiyə edilir: bələdiyyələrə	qeyri-kənd təsərrüfatı istehsal sahələrinin və orada işləyənlərin sayının 30 faiz artırılması; kənd təsərrüfatından kənar sahələrdə çalışan qadınların sayının 20 faiz artırılması.	2017–2020
9.2.3.	Kənd yerlərində xidmət sahələrinin inkişaf etdirilməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	yerli icra hakimiyyəti orqanları, Tövsiyə edilir: bələdiyyələrə		2017–2020
9.2.4.	Kənd yerlərində qadınların və gənclərin məşğulluğunun artırılması	İqtisadiyyat Nazirliyi	Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi, Gənclər və İdman Nazirliyi, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları, Tövsiyə edilir: bələdiyyələrə		2017–2020
9.2.5.	Yeni ailə qurmuş gənclərin mənzillə təminatının yaxşılaşdırılması	Nazirlər Kabineti	Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi, Gənclər və İdman Nazirliyi, Azərbaycan İpoteka Fondu, yerli icra hakimiyyəti orqanları,		2020

			Tövsiyə edilir: bələdiyyələrə		
9.3.Yerli icmaların kəndin inkişafına dair təşəbbüslərinin dəstəklənməsi					
9.3.1.	Bələdiyyələrin kəndin sosial- iqtisadi inkişafı ilə bağlı öhdəliklərinin artırılması	Ədliyyə Nazirliyi	İqtisadiyyat Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	• kənddə bələdiyyələrin açdığı iş yerlərinin sayının 30 faiz artırılması; • kənddəki qadınların və gənclərin inkişafına yönəldilmiş proqramların sayının 3 dəfə artırılması.	2017–2020
9.3.2.	Kənd yerlərində icma səviyyəli gəlir gətirən sektorların təşviqi və dəstəklənməsi	İqtisadiyyat Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları, Tövsiyə edilir: bələdiyyələrə		2017–2020
9.3.3.	Kəndin sosial-ictimai həyatında qadınların və gənclərin fəal iştirakının təmin edilməsi	Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Gənclər və İdman Nazirliyi, Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi	yerli icra hakimiyyəti orqanları, Tövsiyə edilir: bələdiyyələrə		2017–2020